

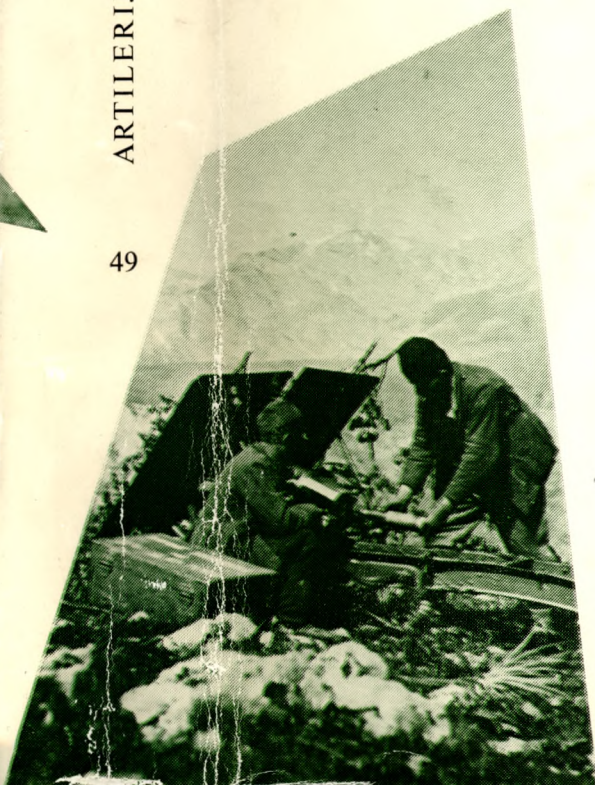
ARTILERIJA 9. KORPUSA

49

BORIVOJ LAH-BORIS

ARTILERIJA 9. KORPUSA

**KNJIŽNICA
NOV IN POS**

BORIVOJ LAH-BORIS

ARTILERIJA 9. KORPUSA

LJUBLJANA 1985

UVODNA BESEDA

Zamisel napisati monografijo artilerije 9. korpusa je nastala pred mnogimi leti, ko so razmere za pisanje obširnejših kronologij enot NOV že dozorevale in je Republiški odbor ZZB NOV Slovenije razvil znano široko akcijo za načrtno izdajanje kronik v zbirki »Knjižnica NOV in POS«.

Prvi se je zbiranja podatkov in opisovanja bojev, katerih se je udeleževala tudi artilerija, v obliki krajšega seznama dogodkov lotil Jože Peharc. Na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja je fotokopiral mnoge dostopne arhivske dokumente, jih uredil v zbornik dokumentov ter na tej podlagi na 39 tiskanih straneh leta 1968 napisal »Kratek pregled zgodovine artilerije 9. korpusa NOV in POS«.

Pobudo za pisanje zgodovine v širšem obsegu pa je leta 1977 dal odbor artilerije 9. korpusa pod vodstvom Emila Volka-Škrjanca, ki je delo zaupal meni ter ustanovil komisijo, ki je razvila široko akcijo zbiranja gradiva in spominov borcev.

Decembra 1978 je odbor izdal četrto, maja 1979 pa še peto številko »Topničarja«, časopisa, ki so ga v artileriji 9. korpusa začeli izdajati leta 1944. V obeh številkah so pripadniki topniških enot, ki so se bojevale na območju Gorenjske in Slovenskega primorja, opisovali svoja doživetja in spomine o prehojeni bojni poti.

Poleg vsega tega obširnega gradiva pa je o razvoju topništva, o boju, življenju in delu ter težavah in problemih, s katerimi so se topničarji vsakodnevno srečevali, napisano več člankov in spominskih zapisov v reviji Naša obramba, v TV-15, Primorskem dnevniku in dnevniku Delo. Največ so pri pisanju monografije pomagali članki v Naši obrambi izpod peresa Aleksandra Zupanca-Aca, prvega komandanta artilerije 9. korpusa.

Leta 1979 sta v Naši obrambi št. 8-9, 10 in 11 Aleksander Zupanc-Aco in Jože Peharc opisala tvegani postopek predelave šrapnelov v granate, v številki 8-9 leta 1980 Zupanc sam v članku »Topovi nad Baško grapo« opisuje napad enot 9. korpusa na nemške postojanke v dolini reke Bače ob progi Jesenice—Gorica poleti 1944, v številkah 8-9 in 10 leta 1981 vlogo topničarjev v boju za Črni vrh, v številki 10 leta 1982 pa vzroke za neuspeh korpusove akcije v boju za Hotedršico.

Pisanju monografije pa so pripomogli tudi pisмени sestavki in ustna sporočila mnogih drugih borcev, med temi zlasti Emila Volka-Skrjanc, Mitra Raičevića, Jožeta Vodnika-Maroka, Klementa Vuge, Matevža Jeklarja-Iztoka in drugih.

Temeljna želja vseh je bila, da se s poljudno napisanim zgodovinskim orisom ohranijo izkušnje o tem, kako se lahko učinkovito uporablja tudi tako orožje, ki partizanskemu načinu vojskovanja ni namenjeno. Ohranil pa naj bi se tudi spomin na to, s kakšnimi težavami so se topničarji v NOV morali spopadati, da bi bojno tehniko, ki so jo za ceno hudih žrtev trgali iz sovražnikovih rok, usposobili in jo brez dovolj šolanih kadrov, brez proizvodnih možnosti in pomoči zaveznikov ter v izredno težkih prostorskih, vremenskih in časovnih okoliščinah, izpostavljeni veliki sovražnikovi premoči, a povsod deležni pomoči prebivalstva, lahko učinkovito uporabili.

Zbiranje gradiva in oblikovanje monografije so ves čas njenega nastajanja zavzeto spremljali člani odbora, zlasti predsednik Emil Volk-Skrjanc, podpredsednik Aleksander Zupanc-Aco in predsedniki komisij Vlado Sušnik, Jože Vodnik in Zorko Ukmar, ki so napisano besedilo dopolnjevali in dograjevali, tajnik odbora Franc Bačnik pa je sestavil sezname borcev udeležencev, padlih in članov štabov ter zbral številne fotografije. Vsem tem in tudi tistim, ki so mi s svojimi prispevki kakorkoli pomagali, se iskreno zahvaljujem.

Posebej pa gre zahvala generalu Ladu Ambrožiču-Novljanu in polkovniku Zdravku Klanjščeku, ki sta mi kot strokovna recenzenta komisije za zgodovino pri predsedstvu Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije pomagala reševati vrsto težav in odpravljati nesoglasja, do katerih je prihajalo z nekaterimi člani odbora, mi dajala zelo koristne nasvete in navodila ter mi s svojimi bogatimi izkušnjami pomagala, da sem delo uspešno končal. Zahvaljujem se tudi lektorju Miroslavu Ulčarju, ki je rokopis v najkrajšem času lektoriral in popravil.

UVOD

Topništvo v narodnoosvobodilni vojni v Slovenskem primorju

V Slovenskem primorju je topništvo med narodnoosvobodilno vojno nastalo in se razvijalo v posebno težkih okoliščinah. Povzročalo jih je nasprotje med taktično-tehničnimi lastnostmi topništva, namenjenega izključno za bojevanje v frontalnih spopadih, in partizansko taktiko, ki so jo v Slovenskem primorju morali uporabljati vse do konca vojne, čeprav sta takrat v drugih predelih Jugoslavije vedno bolj prevladovala kombinirani in frontalni način oboroženega boja. Vrhu tega narodnoosvobodilna vojska ni imela nobenega zaledja z razvito vojaško industrijo in tovarnami topov, havbic in streliva ter druge potrebne opreme.

Na razvoj topništva je vplivalo več okoliščin, zlasti potreba po taki vrsti orožja, možnosti, da ga partizani dobijo, in kadri, usposobljeni, da bi ga dovolj učinkovito uporabljali.

Prvo se je sicer uresničilo pozneje kakor v drugih predelih Jugoslavije in Slovenije, vendar že v začetku druge polovice leta 1943, ko so v Slovenskem primorju nastale prve večje vojaške formacije, odredi in brigade, sposobne napadati sovražnika v njegovih utrjenih postojankah in se potem v primeru neuspeha pravočasno umakniti in orožje spraviti na varno.

Imeti topove in havbice takrat ni bilo samo potreba, ampak tudi velika želja partizanov, ki so brez njih morali tako rekoč z golimi rokami ustvarjati prehode skozi žične ovire in čez minska polja, da bi se lahko približali bunkerjem in drugim utrdbam ter jih neposredno napadli z ročnimi bombami in razstrelivom, kar je vedno zahtevalo velike žrtve.

Drugi pogoj za nastanek artilerije pa je bilo mogoče ures-

ničiti šele, ko je razpadla italijanska vojska. Pred tem partizani v Slovenskem primorju še niso imeli toliko moči, da bi v boju zaplenili orožje sovražniku, če pa jim je kaj takega le uspelo, ga še niso mógli ohraniti in dalj časa uporabljati, ker jim je bilo samo v breme.

Tudi zavezniška materialna pomoč je bila do takrat tako majhna, da težjega orožja od njih ni nihče pričakoval. Od jugoslovnske vojske, razpadle v aprilski vojni, pa partizanom v Sloveniji kakor tudi drugod po Jugoslaviji ni ostalo nobeno orožje.*

Velike težave pri nastanku in razvoju topništva v Slovenskem primorju so bile tudi zaradi pomanjkanja usposobljenih kadrov, ki je bilo hujše kakor v drugih predelih in je trajalo do konca vojne.

Na nastanek in še zlasti na razvoj topništva najprej na Primorskem in v 3. operativni coni »alpski«, potem pa v 9. korpusu so odločilno vplivale tudi politične ter strateško-operativne in taktične razmere, ki so bile v Slovenskem primorju hudo zapletene. Izhajale so iz nalog narodnoosvobodilnega gibanja, ki naj bi svetovni javnosti dokazalo, da je bila rapalska pogodba, čeprav že izničena zaradi napada Italije na Jugoslavijo, velika zgodovinska zmota in krivica, storjena ljudstvu Slovenskega primorja in Istre.

Narodnoosvobodilno gibanje pa ne samo, da ni bilo po volji nacističnim in kvislinškim sovražnikom, ampak so mu nasprotovali tudi zahodni zavezniki. Tudi ti so bili spričo revolucionarnega značaja gibanja proti priključitvi Slovenskega primorja in Istre s Trstom in Gorico k matični deželi in Titovi novi Jugoslaviji.

Slovensko primorje je bilo za sile fašizma zelo pomembno tudi z vojaškostrateškega vidika, zlasti še po kapitulaciji Italije, saj je od vseh jugoslovanskih pokrajin bilo najbližje ozemlju tretjega rajha in so prek njega potekale zveze z Italijo. Če obstajanje močnejših partizanskih sil, ki so imele celo topništvo, je bilo za Hitlerja očitna grožnja ne samo v vojaškem, ampak najbrž še bolj v političnem smislu. Položaj v Sloven-

* Stara jugoslovanska vojska je imela 7500 topov in havbic, od teh 2456 za tiste čase sodobnih. Od teh je bilo 44 težkih havbic, 72 havbic kal. 105 in 150 mm, 732 gorskih in poljskih havbic kal. 100 mm, 556 gorskih in poljskih topov kal. 75 in 80 mm ter 800 protitankovskih topov kal. 37 in 47 mm.

skem primorju pa je v letu 1944 in 1945 zaostrovala še možnost, da bi se zavezniki izkrcali v Tržaškem zalivu in Istri.

Zaradi vseh teh dejavnikov so Nemci in njihovi pomagači hoteli gibanje na vsak način zadušiti, da bi prostor povsem obvladali, zato pa so do konca vojne stopnjevali ofenzivnost do skrajnjih možnosti.

KAPITULACIJA ITALIJE IN RAZVOJ TOPNIŠTVA

Ljudstvo Slovenskega primorja na pragu svobode

Narodnoosvobodilno gibanje se je v Slovenskem primorju razvijalo v neprimerno težjih okoliščinah kakor v drugih območjih Slovenije. 26. od rapalske pogodbe z dne 12. novembra 1920, ko je ta predel pripadel Italiji, so si vse italijanske vlade, posebno fašistična, z vsemi silami prizadevale poitalijančiti slovenski živelj. Prebivalci so bili izpostavljeni strahotnemu protislovenskemu pritisku in okrutnemu zatiranju. Prepovedane so bile vse slovenske publikacije in raba slovenskega jezika sploh. Fašisti so uvedli strog policijski nadzor nad vsemi naprednimi in nacionalno zavednimi Slovenci. Organizirali so mnoge sodne procese. Najbolj zavedne so obsodili in pozaprli ali pa jih poslali v koncentracijska taborišča, internacijo in konfinacijo, druge pa so začeli tako zatirati, da so se morali izseliti v druge dežele, predvsem v Jugoslavijo. Izobražence, kolikor jih je ostalo, so premestili na službena mesta po Italiji. Mladino, vpoklicano v italijansko vojsko, so pošiljali na odsluženje vojaškega roka v najbolj oddaljene kraje, ji zaupali le manj pomembne, toda najtežje naloge, tiste pa, ki so bili zaznamovani kot zavedni Slovenci, so pošiljali v posebne delovne bataljone. Storili so vse, kar se je le dalo, da si Slovenci ne bi mogli pridobiti kakega pomembnejšega vojaškega strokovnega znanja.

Ko se je začela vojna, so povsod okrepili in utrdili karabinjerske in vojaške postojanke, zlasti tiste, ki so bile ob stari meji med Jugoslavijo in Italijo.

Splošna ljudska vstaja, ki je zajela Slovensko primorje ob kapitulaciji, je bila zaradi tega še toliko bolj posledica teženj prebivalstva po svobodi, ki jih je KP Slovenije s svojim

vztrajnim političnim in organizacijskim delom vedno bolj krepila in učinkovito vodila že od začetka vojne.

Prve čete so ustanovili partizani, ki jih je v Slovensko primorje poslalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet iz Ljubljanske pokrajine. Ko so se številčno okrepile, so jih konec leta 1942 združili v bataljon Simona Gregorčiča, potem pa ustanovili Soški odred.¹

Z nastankom odreda se je NOG še bolj razmahnilo. V odred so prihajali mnogi novi borci, zlasti taki, ki so se izogibali mobilizaciji v italijansko vojsko. Prišlo jih je toliko, da so iz enega odreda lahko naredili dva in ju potem konec aprila 1943 preuredili v brigadi, imenovani po Simonu Gregorčiču in Ivanu Gradniku. Po hudih bojih med prodorom v Beneško Slovenijo in zaradi velikih izgub, ki sta jih imeli, so ju sredi julija združili v brigado »Ivana Gradnika«, potem pa le-to avgusta 1943 umaknili iz Slovenskega primorja na Notranjsko.²

Vse enote v Slovenskem primorju, ustanovljene pred kapitulacijo Italije, so bile oborožene samo z lahkim pehotnim orožjem. Topov ali kakega drugega težjega orožja niso imele, čeprav bi ga zlasti brigadi med pohodom v Beneško Slovenijo že potrebovali.

Po odhodu Gradnikove so iz partizanov, ki so še ostali na Primorskem, oblikovali Primorski odred. Imel je dva bataljona, prvega v Trnovskem gozdu, drugega pa na Banjški in Šentviški planoti. Poleg odreda so tam v trenutku kapitulacije delovali tudi še kurirske postaje, skupine VOS in posamezni aktivisti in terenci. Vsi ti so postali organizatorji množične vstaje in razoroževanja italijanskih čet.³

Vest o kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 se je bliskovito razširila. Vse je oživel in ni ga bilo, ne glede na starost in spol, ki ne bi dal duška veselju nad takim razpletom vojne in navdušenju nad prihajajočo svobodo, nad zmago v boju, ki ga je primorsko ljudstvo tako dolgo bojevalo za svoje temeljne človeške pravice in obstoj na svoji zemlji.

Prekipevajoče sreče ljudi, ki so jo kazali na različne načine, ni mogoče pozabiti. Objemali so se in plesali, nekateri so od veselja jokali, drugi vznemirjeni pripovedovali novico o kapitulaciji, o tem, da bo vojne v najkrajšem času konec, da je zmaga zagotovljena in kako bo v novem življenju, ko bodo vrnjeni v okrilje svoje matične domovine Jugoslavije. Povsod

so se razlegale partizanske bojne pesmi in ljudje so pozabljali na vsakodnevne skrbi in težave. Z vso silo so v množici izbruhnili čustva, ki so jih vrsto let morali zatajevati in skrivati. Iz skrivališč so prinesli zastave, ki so jih že več dni skrivaj šivala dekleta, in jih razobešali kot simbol vere v svoj narod in silno zaželeno svobodo. Pod vodstvom okrožnih in rajonskih komitejev KP, odborov OF, terenskih aktivistov in ob podpori kakih 250 oboroženih partizanov so odstranjevali ostanke fašistične oblasti in razoroževali italijansko vojsko.

Ze 10. septembra je bilo vse ozemlje Slovenskega primorja, razen Trsta in Gorice, osvobojeno. Pa tudi v teh dveh mestih so se razvile množične demonstracije, take, da so močni italijanski policijski oddelki, ki so čakali na Nemce, morali popustiti ter odpreti prepolne zapore in osvoboditi politične jetnike.

V trenutku kapitulacije je pokrajinski komite KPS za Primorsko usmerjal svoja prizadevanja na več strani. Spričo zelo majhe partizanske vojske, ki je bila takrat v Slovenskem primorju, so povsod vzpostavljali enote Narodne zaščite. Oboroževale so se z orožjem, ki so ga odmetavali poraženi italijanski vojaki. Brž ko so nastale, so zavarovale naselja ter pomembne objekte v njih, komiteji in odbori KPS in OF pa so pod njihovo zaščito prevzemali politično oblast in organizirali narodnoosvobodilne odbore. Na ljudskih zborovanjih, ki so jih povsod sklicevali, so aktivisti do podrobnosti pojasnjevali stanje, ki je nastalo s kapitulacijo, in naloge, ki jih še čakajo do končne zmage.

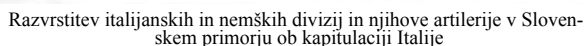
Vojaške operacije so usmerili samo proti nemškim vojaškim enotam, medtem ko so vse sovražnosti proti Italijanom ustavili. Italijanskim vojakom so ponudili dve možnosti: ali da se v partizanskih vrstah bojujejo proti Nemcem ali pa da oddajo orožje in s partizanskimi prepustnicami odidejo domov.

Razvrstitev italijanskih in nemških divizij

Ob kapitulaciji Italije so bili na Primorskem deli 23. in

24. armadnega korpusa, obeh iz sestave 8. italijanske armade, ki se je po porazu nemških sil v bitki za Stalingrad vrnila v Italijo, njen štab pa je imel sedež v Padovi. Poveljstvo 23. armadnega korpusa s sedežem v Trstu je imelo v svoji sestavi divizijo »Šforcesca« in mnogo manjših enot, ki so se — razvr-

V Tolminu, Bovcu, Kobaridu in bližnji okolici je bila 3. alpin-

ska brigada, ki je najbrž tudi pripadala 24. armadnemu korpusu. Bila je posebno izurjena enota za boj proti partizanom. Imela je štiri polke in nekaj baterij gorskih topov.

Skupaj z operativnimi so bili v Slovenskem primorju tudi še specializirane vojaške sestave, štiri fašistične legije, več posadk graničarjev in karabinjerjev ter nekaj dopolnilnih čet, ki so spadale v formacijsko sestavo GAF (Guardia alla frontiera). Nekatere od teh, ki so jih v ta prostor pripeljali v začetku vojne proti Jugoslaviji z drugih italijanskih bojišč, so imele tudi posamezne, večinoma protitankovske in protiletalske topove.

Prve dni po kapitulaciji se je število vojaštva še povečalo, saj so se čez Slovensko primorje umikale nekatere od tistih enot, ki so bežale iz drugih predelov Jugoslavije in ki jih partizani tam niso uspeli razorožiti. Med temi so bili vsa 1. hitra divizija »Eugenio di Savoia« in deli divizije »Maceratta«. Topništvo vseh teh enot je bilo ob kapitulaciji razvrščeno takole: v Ilirski Bistrici, Postojni in Pivki je bil 4., v Gorici 52. in v Vidmu 3. topniški polk. V Krminu je bil 11. armadni topniški polk in v Tolminu dve bateriji gorskih topov iz 3. alpinske brigade. Poleg teh večjih topniških formacij je imel vsak pehotni polk baterijo protitankovskih topov, vsak pehotni bataljon pa štiri, nekateri tudi šest minometov kalibra 60 ali 81 mm. Minomete so imele tudi nekatere specializirane enote.⁵

Poleg vseh teh italijanskih enot je v Slovenskem primorju 8. septembra 1943 že bila okrepljena 71. nemška divizija. Nemško vrhovno poveljstvo jo je poslalo čez nemško-italijansko mejo 25. avgusta, da bi zavarovala železniške proge, ki naj bi jih partizani močno ogrožali, Italijani pa preslabo ščitili.

V bistvu pa je bila to nemška reakcija na že pričakovano kapitulacijo in je divizija dobila nalogo, da s svojimi enotami čimprej zasede večje kraje in obalo ter razoroži italijansko vojsko, ko bo objavljena kapitulacija.

Mejo je divizija prestopila v treh kolonah. Desna, sestavljena iz 191. pehotnega polka in 1. divizion 171. topniškega polka, je napredovala ob železniški progi Jesenice—Trbiž—Videm in se je razvrstila na območju Krmina. Srednja, sestavljena iz 171. pehotnega polka in 2. divizion 171. topniškega polka, je šla ob železniški progi Bohinjska Bistrica—Sveta Lucija (danes Most na Soči)—Gorica in se razvrstila v Solkanu pri Gorici. Leva in najmočnejša, sestavljena iz 211. pehot-

nega polka, 194. grenadirskega polka gorskih lovcev »Admont« in 3. divizion 171. topniškega polka, pa je nastopala ob železniški progi Ljubljana—Postojna—Trst ter zasedla položaje na Opčinah in okrog Trsta. Tej koloni je sledila še rezerva — 138. pehotni polk, ki je ostal v Ljubljani in Postojni.⁶

Na svoji poti v Slovensko primorje divizija ni imela lahkega dela. Premagovati je morala številne ovire ter se spopadati s partizanskimi enotami. Ze 12. septembra je bil položaj Nemcev v Slovenskem primorju tako neugoden, da je štab skupine armad »B« prosil Hitlerja, naj na območje divizije hitro pošljejo policijske in druge zavarovalne enote, ker divizija sama ne zadostuje za bojevanje z vedno močnejšimi »tolpami«, za razoroževanje in odvoz italijanskih armadnih korpusov in zavarovanje življenjsko pomembnih objektov.⁷

Partizani na Primorskem dobijo topove

Po italijanski formaciji iz druge svetovne vojne je vsak artilerijski polk imel 9 baterij, baterija 4 topove in vsak pehotni polk štiri protitankovske topove. Enote z vzhodne fronte pa so imele po vrnitvi v bateriji samo po tri topove.⁸ Iz tega je moč izračunati, da so že prej omenjene divizije imele skupaj 99 topov in havbic. Če tem dodamo 36 topov 11. armadnega artilerijskega polka, 8 topov 3. alpske brigade, 20 do 30 topov, ki so jih imeli specializirane vojaške sestave in karabinjeri, ter 16 topov 1. hitre divizije »Eugenio di Savoia«, je ob kapitulaciji Italije bilo na območju Slovenskega primorja največ 180 do 190 topov in havbic.⁹

Večina tega orožja pa je bila v trenutku kapitulacije v Gorici in Trstu in zahodno od teh mest ter za partizane ni bila dosegljiva. Dobili so lahko samo topove vzhodno od Gorice in Trsta, torej topove 4. artilerijskega polka, protitankovske iz največ dveh pehotnih polkov, nekaj topov specializiranih enot in karabinjerjev ter topove 3. alpske brigade, vseh skupaj 40 do 50. Od teh so jih partizani zaplenili 30 ali več kot

* Avtor »Gradnikove brigade« Stanko Petelin-Vojko navaja, da je ob kapitulaciji Italije bilo samo v goriški coni 280 topov in 744 minometov. Število topov je najbrž pretirano, število minometov pa verjetno realno, ker so minomete imeli vsi deli specializiranih in karabinjerskih enot.

60 do 75 %.¹⁰ Vse drugo orožje, ki so ga Italijani ob kapitulaciji zapustili, pa so dobili Nemci.

Partizani so dobili naslednje topove in havbice:

— Brkinsko-bistriški odred je zaplenil topove in havbice 4. topniškega polka v Ilirski Bistrici. Člani OK KPS za Brkine in Istro so se v trenutku kapitulacije poskušali sporazumeti z Italijani o izročitvi orožja. Italijani so v začetku obljubljali, da jim bodo dali tri baterije in tri čete alpincev za boj proti Nemcem, toda obljube niso držali. Partizani so jih zato 12. septembra napadli in posadko v Ilirski Bistrici razorožili, ji odvzeli topove in jih odpeljali v skrivališča snežniških gozdov.¹¹ Podatki o tem, koliko topov so zaplenili v Ilirski Bistrici in jih skrili na Snežniku, ni. Ekiye za zbiranje orožja so poleti 1944 tam našle 5 topov, vendar je bil uporaben samo en gorski top kal. 75 mm M. 34, štiri havbice kal. 108 mm M. 12 pa tako razdejane, da so bile samo še za staro železo.

— Partizani kurirske postaje P-13 so dne 16. septembra odvzeli Italijanom štiri havbice kal. 100 mm/17 M. 16*

Ta dan naj bi se iz smeri Pivke čez Štanjel, Kobjeglavo in Tomačevico pomikala kolona, v kateri so bile tudi štiri havbice. Bila naj bi ena od baterij 4. topniškega polka iz Pivke ali Postojne. Stela naj bi 250 mož s 150 mulami. V Tomačevici so partizani kolono ustavili in zahtevali, naj jim Italijani izročijo orožje. Po daljših pogajanjih so se Italijani vdali, zahtevali so le, da jim partizani pustijo 15 pušk in oficirjem pištole, kar so partizani dovolili. Ko so se sporazumeli, je sledila izročitev orožja, ki naj bi tekla po italijanskih vojaških predpisih. Italijani so stopili v vrsto pred havbice, potem so tja prikorakali partizani in jih zamenjali, Italijani pa so se umaknili.¹² Emil Volk-Škrjanc pa trdi, da so štiri havbice 100 mm M. 16 zaplenili partizani 13. septembra v Dornberku in jih odpeljali na Vogrsko, od tam pa eno na Trnovo, drugo v Miren in dve v rajon Volčja draga.

Partizani kurirske postaje P-13 pa naj bi 16. septembra pri vasi Tomačevica zaplenili divizion gorskih topov kal. 75 mm.

* Število 17 pomeni, da je cev dolga 17 kalibrov. Ker je kaliber orožja 10 cm, je bila cev dolga 170 cm. M.16 pa pomeni, da je bilo orožje izdelano leta 1916. Havbica M.16 je bila gorskega tipa. Za premike po gorskih poteh se jo je dalo razstaviti na tri dele in vsak del prevažati na posebnem podvozju.

Imel naj bi 250 mož in 150 mul ter 9 do 12 topov. Baterijo topov (3-4) so menda takoj poslali v Južnoprimorski odred pod poveljstvom nekega Italijana, ki je bil komandant diviziona. Ta pa je namesto na položaj odpeljal baterijo v Gorico in jo izročil Nemcem. Od tistih topov, ki so ostali v Štanjelu, so jih Nemci med ofenzivo nekaj uničili, nekaj pa so jih prebivalci skrili.¹³

Bolj verjetna je trditev, ki jo navaja Emil Volk, češ da so pri Tomačevici razorožili divizion gorskih topov, ne pa baterije havbic. Po obeh variantah je imela kolona 250 mož in 150 mul, toliko pa jih je lahko imel le divizion, ne pa baterija. Tudi mul havbična enota ne bi imela.

— Na območju Tolmin—Kobarid naj bi partizani zalepili 12 gorskih topov kal. 75 mm/13 M. 15.*

Osem od teh topov, ki so jih partizani zalepili 9. septembra 3. alpski brigadi v Tolminu, so takoj tudi izgubili. Deli 71. nemške divizije, ki so takoj po kapitulaciji prodrli v Tolmin, so jih presenetili in jim topove odvzeli, preden so jih spravili na varno. Izvlekli so le zaklepe, tako da topov tudi Nemci niso mogli uporabiti in so jih zato uničili.

Druge štiri take topove so partizani zalepili med 12. in 14. septembrom. Od teh je pozneje v oktobru 30. divizija tri izgubila, enega pa so skrili.¹⁴

— Domačini vipavske vasi Podraga, ki so skupaj z interniranci povratniki ustanovili bataljon, so zasegli dve havbici kal. 100 mm in protitankovski top kal. 47 mm, v Črnem vrhu pa so borci Idrijskega odreda dobili v zapuščeni vojašnici tri take protitankovce.¹⁵

— Med Obrovim in Markovščino so borci Narodne zaščite 16. septembra prestregli del 1. hitre divizije »Eugenio di Savoia«, ki se je umikala iz Hrvaškega primorja, jo razorožili in zalepili 6 gorskih in 10 protitankovskih topov. Od teh pa artilerija 9. korpusa ni dobila nobenega. Vse so odpeljali partizani v Istri.¹⁶

— Topove in havbice naj bi imela tudi «Proletarska brigada», ki so jo takoj po kapitulaciji Italije ustanovili delavci prostovoljci iz tržaških ladjedelnic v Trstu. Avtor knjige z

* Število 13 pomeni dolžino cevi v kalibrih (97,5 cm), M. 15 pa letnico konstrukcije orožja. Topovi so imeli lesena kolesa z železnim obročem.

naslovom »Od ilegalnega antifašizma do proletarske brigade« piše, da so imeli 5 havbic kal. 105 mm M. 28, en protitankovski top kal. 47 mm in tri gorske topove kal. 75 mm M. 13. Od vseh teh pa so pozneje na goriško fronto pripeljali samo protitankovski top, medtem ko so druge najbrž zavrgli, ker jih brez namerilnih naprav niso mogli uporabiti.¹⁷

— Nekaj topov so partizani takoj po kapitulaciji zaplenili tudi Nemcem. Med boji na goriški fronti se je 18. septembra po cesti iz Trsta proti Gorici pomikala nemška motorizirana kolona s štirimi tovornjaki, ki so vlekli tri topove. Borci 3. čete

1. kraškega bataljona so jih pri kamnolomu v Devetakih presenetili in napadli. Po kratkem hudem boju, v katerem naj bi padlo 40 Nemcev, so topove zaplenili, jih odpeljali v vas Lipo in tam skrili.¹⁸ Po drugih podatkih so partizani pri Devetakih zaplenili le dva topa, protiletalskega kal. 88 mm in pehotnega kal. 75 mm I. G. (Infanteriegeschütz) ter dva minometa.¹⁹

Po kapitulaciji je razpadla italijanska vojska zapustila tudi velike količine streliva. Bilo je v dveh večjih skladiščih in nekaj manjših. Večje skladišče je bilo v Podnanosu, imenovano na Barenci, in v Kozariščah pri Sv. Luciji (danes Most na Soči), imenovano na Pilancah, manjša pa v Trnovskem gozdu, na Blegošu in na Cerkljanskem.

Iz skladišča na Pilancah niso tolminski partizani odpeljali ničesar. Zavzeli so ga Nemci takoj po kapitulaciji. Iz skladišča na Barenci pa so okoliški kmetje pod vodstvom organov OF in Partije odvlekli velike količine streliva in ga skrili v raznih krajih Vipavske doline ali pa ga razdelili prebivalstvu. Vozili so ga več dni in noči s konjskimi vpregami na kmečkih vozovih, ki zmorejo le manjše tovore. Toda odpeljali so samo pehotno orožje in strelivo ter ročne bombe in minometne mine, streliva za topove pa ne. Možno je, da za to niso imeli dovolj časa, lahko pa tudi, da so pričakovali skorajšnji konec vojne in so menili, da skladišče ni več v nevarnosti. Strelivo, ki je ostalo v skladišču, so med ofenzivo, ki je kmalu sledila, zasegli Nemci in ga odpeljali. Pustili so samo šrapnele za gorske topove in havbice 100 mm. Šrapnele so imeli Italijani še od prve svetovne vojne, v drugi ga jih ni uporabljal nihče več, zato so Nemci najbrž menili, da jih tudi partizani ne bodo mogli.

Partizanom je ostalo samo tisto strelivo za topništvo, ki

je bilo v manjših skladiščih in jih Nemci med ofenzivo niso našli. Poleti 1944 pa so učinkovito uporabili tudi šrapnele, ki so jih predelali v granate. O tem bo tekla beseda pozneje.

Mnogo več kakor topniškega so partizani zaplenili pehotnega orožja in streliva, s katerim se je v Slovenskem primorju oborožilo staro in mlado. V nekaj dneh je nastalo več kot 30 partizanskih bataljonov, katerim so na čelo, po navodilih okrožnih komitejev Partije, postavili bataljonske štabe in četna poveljstva.

Vojaško organiziranje in usposabljanje novih narodno-osvobodilnih enot pa je močno zaostajalo za njihovo številčnostjo in bojnim razpoloženjem.²⁰ Čeprav so imeli dovolj topov in havbic, niso ustanovili posebnih topniških enot, ker niso imeli kadrov in izurjenih topničarjev, ki bi topove poznali in jih znali uporabljati. Maloštevilne oficirje iz bivše jugoslovanske vojske, ki so se vrnili iz italijanskih taborišč, so hudo potrebovali za druge, zahtevnejše naloge. Topove in havbice so zato bolj ali manj neorganizirano prevzemala bataljonska in četna poveljstva, in če je bilo le možno, so zadržali kar italijanske posadke in oficirje.

Ce upoštevamo dejstva, da sta v trenutku kapitulacije v Slovenskem primorju bila le dva maloštevilna partizanska bataljona, razorožili pa so velike sovražne vojaške formacije in zaplenili mnogo orožja, vmes celo 30 topov in 500 minometov, je bil to velik uspeh, dosežen ne le z veliko prizadevnostjo partizanov, ampak zlasti prebivalstva, ki je partizanom povsod pomagalo razoroževati Italijane.²¹ Začelo se je porajati topništvo, kar je čez nekaj dni pretrgala velika nemška ofenziva, na njegov ponovni razvoj pozneje pod okriljem 9. korpusa pa je odločilno vplivalo kronično pomanjkanje streliva, ki je trajalo do konca vojne.

Ce bi partizani prve dni po kapitulaciji umaknili iz skladišča na Barenci tudi strelivo za topove in havbice, bi težave, ki so potem spremljale topničarje zaradi pomanjkanja streliva, gotovo bile manjše, razvoj pa hitrejši in učinkovitejši.

Artilerija na goriški fronti

Nastanek in razvoj goriške fronte

Ko je Italija kapitulirala, so v vseh predelih Slovenije nastala obširna osvobojena ozemlja, ki so jih partizani takoj

zasedli in zavarovali. V Slovenskem primorju se je izoblikovala strnjena obramba osvobojenega ozemlja, ki pa je imelo mnogo aktivnejšo vlogo kakor v drugih predelih Slovenije.

Takoj ko je bila objavljena kapitulacija, se je 1. bataljon Primorskega odreda, ki se je skupaj s štabom odreda zadrževal v Kozjih stenah v Trnovskem gozdu, spustil v Vipavsko dolino. »(...) Ko so po radiu razglasili kapitulacijo Italije, je 9. septembra v jutranjih urah prišla v naš tabor aktivistka Cvetka Čibej in nam prinesla veselo vest, da so Italijani ponoči zapustili vojašnico na Otlici in odšli proti Italiji.

Takoj smo se pod vodstvom Karla Nardina-Jakca in Jožeta Cerina-Petra napotili proti Čavnu, se po ozki in strmi stezi spustili do Vrtovina in na cesti Gorica—Ajdovščina razorožili nekaj karabinjerjev, čeprav so se poskušali upirati. Medtem je po cesti od Gorice pripeljala kolona 5 tovornjakov, ki so vozili slamo. Nemudoma smo jih zaplenili, slamo raztovorili in se povzpeli nanje. Na prvem vozilu smo razvili našo zastavo in se z največjo hitrostjo odpeljali na Vogrsko. Ko smo se peljali mimo karabinjerske postaje v Črničah, so nas in našo zastavo karabinjerji strumno pozdravljali, čeprav so nas še pred dnevom čakali v zasedah. V vas Vogrsko smo prispeli istega dne pozno zvečer (...)«, je povedal Emil Volk-Skrjanc, takratni član štaba 1. bataljona.²² Tudi 2. bataljon, ki je bil na Vršah nad Čepovanom, se je istega dne spustil v Čepovan, od tam pa se je z dvema manjšima avtomobiloma odpeljal do vasi Prevale in se utaboril pri prvih hišah na Vrh.²³

Ko so se borci Primorskega odreda spustili v Vipavsko dolino in se približal Gorici, se je moč odreda naglo okrepila. Ljudje so trumoma prihajali v njegove vrste. Takoj so ustanovili več novih bataljonov in v vsakem po tri čete. Bataljoni so prve dni imeli po 200 borcev, pozneje pa že po 350.²⁴

Po prihodu štaba odreda in njegovega 1. bataljona dne 9. septembra na Vogrsko so tam že naslednji dan ustanovili štab Primorske operativne cone, ki je sporazumno z narodno-osvobodilnim svetom za Primorsko Slovenijo ukazal odredu, da osvobodi Gorico. Ko je 1. bataljon dobil ta ukaz, se je 11. septembra popoldne razvrstil v tri kolone in se odpravil proti Gorici.

Prva, pod vodstvom Karla Nardina-Jakca, je z jurišem presenetila sovražnika in zavzela šempetrsko železniško postajo, druga, ki jo je vodil Ivan Turšič, je šla čez Staro goro proti

severni železniški postaji in se je, ko je ni mogla zavzeti, razvrstila na črti Kostanjevica — Rožna dolina, tretja pa je pod vodstvom Emila Volka-Skrjanca in Jožeta Čerina-Petra odšla čez Ajševico in Kromberk proti solkanskemu mostu in zasedla položaje na črti gostilna pri Hrastu — Grčna — Kostanjevica.²⁵

Istega dne je četa VOS pod vodstvom Mirka Nardina-Mihca in Zmaga Zupančiča vdrla na letališče pri Mirnu, uničila kakih 98 letal, eno pa zaplenila in z njim kot prvim partizanskim letalom v Sloveniji metala letake nad Gorico. Dvanajstega septembra popoldne, ko je od severozahoda in juga vdrla v Gorico glavnina okrepljenega 171. polka 71. nemške divizije, je štab Primorske operativne cone umaknil povelje za osvojevanje Gorcio glavnina okrepljenega 171. polka 71. nemške divizije, mestja začeli utrjevati in nastala je strnjena bojna črta, imenovana goriška fronta.

Zaradi velikega števila novih borcev, ki so neprenehoma prihajali, so sprejeli sklep, da iz Primorskega odreda ustanovijo najprej dva odreda, potem pa še tretjega. Iz 1. bataljona je nastal Južnoprimorski in iz 2. bataljona Severnoprimorski odred. Severnoprimorski pod poveljstvom Toneta Bavca-Ceneta je zasedel položaje na črti Sv. Gora nad Solkanom—Kostanjevica—Ajševica.* Južnoprimorski pod poveljstvom Ivana Turšiča pa je zasedel položaje na črti Ajševica—Sv. Marko—Vrtojba—Miren. Na njegovem levem krilu je bil Mirenski bataljon, ki je imel 400 borcev, med njimi 60 italijanskih protifašistov iz Tržiča. Na skrajnem levem krilu tega bataljona, do izliva Vipave v Sočo pri Sovodnjah, pa je bila Rubijska četa. Po globini so v obrambno območje obeh odredov spadala tudi naselja Gradišče, Prvačina, Vogrsko in Šempas.²⁶

Cez nekaj dni so ustanovili še Zahodnoprimorski odred, ki je zasedel položaje od Sabotina prek pobočja nad Pevmo in Podgoro do Krmina.²⁷ Tako je narodnoosvobodilna vojska obkolila Nemce v Gorici v obliki krožnega loka, odprtega samo na jugozahod. Fronta je bila dolga več kakor 25 km in je skoraj v celoti tekla po položajih, na katerih se je zadrževala avstro-ogrska vojska leta 1916 v tako imenovani «šesti soški bitki».

Položaji, ki so jih držali partizani, so bili zelo primerni za odpor, ker so se naslanjali na griče, visoke 150 do 230 m,

* Komandant 1. bataljona v tem odredu je bil Emil Volk-Skrjanc, potem pa Jože Mihevc-Rudar.

mesto in sovražnikovi položaji pa so bili mnogo nižje pod njimi. Potem ko so tako obkolili 171. polk 71. nemške divizije v Gorici, je prišlo do hudih bojov, ki so trajali nepretrgoma vse do 25. septembra.

Z a s v o b o d o

Boje na goriški fronti so podpirali štiri havbice kal. 100 mm M. 16, dva protitankovska topa kal. 47 mm in trije minometi kal. 81 mm. Vse to orožje pa je bilo brez namerilnih naprav.

Ko so 13. septembra pripeljali havbice na Vogrsko, je komandant Južnoprimskega odreda Ivan Turšič eno poslal v Severnoprimorski odred na položaj pri vasi Podgozd na trnovskem območju, drugo v Vrtoče na območju Mirna, dve pa na položaj pri naselju Bilje.

Protitankovca, ki so ju na goriško fronto pripeljali partizani iz Furlanije, so dali Mirenskemu bataljonu in bataljonu v Rožni dolini.

Streliiva za orožje so imeli dovolj in so ga s tovarnjaki sprti dovažali iz skladišč pod Nanosom in v Trnovskem gozdu.

Da so borci izpovedovali svoje silno navdušenje, ki jih je prevzemalo zaradi dogodkov, ki so jih že toliko časa tako željno pričakovali, so za vsako izstreljeno granato namesto običajnega povelja »ogenj« vzklikali »za svobodo-«.28

Prvič so se havbice oglasile 15. septembra. Tega dne se je mirenski bataljon spopadel s sovražnikovo bojno skupino, ki je pod zaščito dveh tankov, 7 do 8 oklepni avtomobilov in topniškega ognja skušala prodreti v Miren. Havbica je pod poveljstvom italijanskega kapetana Napolija streljala na kolo-no, protitankovski top pa na tanke. Ko je bil neki tank zadet in poškodovan, so Nemci popustili in se umaknili na izhodiščni položaj.

Istega dne se je oglasila tudi havbica v Severnoprimske-m odredu, ki je izvajal ofenzivni sunek proti solkanskemu mostu. Pod poveljstvom italijanskega poročnika (ime ni zna-no) je obstreljevala solkanski most in goriški grad. Zadetki so bili menda tako dobri, da so Nemci morali grad izpraz-niti.29

Da je bil pritisk na Nemce v Gorici vedno hujši, potrjuje tudi poročilo štaba armadne skupine »B« Hitlerjevemu glav-

Razvrstitev partizanov in njihove artilerije na goriški fronti

nemu stanu: »Pri 71. pehotni diviziji je pozno popoldne 15. septembra prišlo do bojev proti močnim bandam, ki napadajo mesto Gorico z več strani. Boji, v katerih je sodelovalo tudi banditsko lahko topništvo, so prenehali šele o mraku. Bande so tesno severno, jugovzhodno in južno od mesta. Gre za slovenske bande s komunistično primesjo, ki imajo strumno vodstvo in so fanatične (partizanske). Po zapovedi z dne 13. 9.,

ki smo jo zaplenili, imajo namen zavzeti Gorico.³⁰

Dne 16. septembra je prišla v Južnoprimorski odred tudi baterija gorskih topov kal. 75 mm iz diviziona, ki so ga partizani dobili pri Tomačevici. Takoj so jo usmerili v Severnoprimorski odred. Toda namesto na položaj jo je komandant diviziona — Italijan, ki je baterijo vodil — odpeljal v Gorico in izročil Nemcem.³¹

Vso noč s 17. na 18. september, potem ko je Nemcem podnevi le uspelo odriniti Mirenski bataljon in zasesti letališče, so tri havbice, ena iz rajona Vrtoče, dve pa iz rajona Bilje pod poveljstvom namestnika komandanta Južnoprimorskega odreda, hudo obstreljevale letališče in na njem uničile večji del naprav in nekaj letal, v presledkih pa so usmerjale ogenj tudi na samo Gorico.³²

Po enodnevnem premoru so Nemci 19. septembra ponovili prodor proti Vipavski dolini. Po krajši topovski pripravi so položaj 1. bataljona Južnoprimorskega odreda ob cesti Gorica—Prvačina naskočili tanki. Po durnem boju in hudih izgubah na obeh straneh so Nemci prodrli do Volčje drage, globlje pa niso mogli, ker so jim to onemogočili borci bataljona s položaja na Črti Kemperlišče—Volčja draga. V tem boju sta se posebno izkazali obe havbici, ki so ju od Bilj premaknili proti Volčji dragi. Poveljeval jima je italijanski kapetan Pietro Bigota.³³ V boju s sovražnikovimi tanki sta enega uničili, drugega pa poškodovali. Tudi eno od havbic je zadelo in uničilo, drugo pa so umaknili na položaj pri Gradišču.

Po zavzetju Volčje drage so se Nemci surovo znesli nad prebivalci in s streljanjem iz tankov skoraj vso vas požgali. Ustrelili so tudi 7 talcev. Stab armadne skupine »B« je o tem boju poročal: »-Pri sunku iz Gorice je bila kljub močnemu odporu zavzeta železniška postaja Volčja draga (6 km jugovzhodno od Gorice). V prostoru Gorica je opaziti naraščajočo organizacijsko strumnost band.«³⁴

Po tem uspešnem sovražnikovem prodoru v globino partizanskih položajev so pobudo ponovno prevzeli odredi; levo krilo Južnoprimorskega odreda je vdrlo na mirensko letališče ter tam brez podpore topništva uničilo nekaj letal.

* Pietro Bigota je bil poročen z domačinko iz Gradišča. Po kapitulaciji se je priključil partizanom. Med ofenzivo so ga Nemci ujeli in ga v Gorici obesili.

Naslednjega dne, 21. septembra, so Nemci izvedli manjšo krajevno akcijo proti Zahodnoprimorskemu odredu pri Števerjanu v Goriških Brdih. Boj odreda je podpirala havbica od Podgozda in obstreljevala Solkan, izhodišče nemške akcije.³⁵

Zgodaj zjutraj 22. septembra se je začela huda partizanska ofenziva na vsej bojni črti od apnenice nad Solkanom do Vrtojbe in Mirna. Napadi so se vrstili drug za drugim, tako da je šibka nemška posadka v Gorici preživljala hude ure, kot je zapisal neki nemški vojni poročevalec. Ta med drugim pravi: »(...) Ko so dobili priliv iz okolice Ljubljane in Reke, so voditelji tolpe 22. septembra segli po zelo dobro pripravljenem načrtu za močan udarec po Gorici. Kljub šibkosti obrambe je bil krvavo odbit napad na letališče (...). Toda od Sv. Marka sem je več kot 500 upornikov najprej vdrlo v mesto in odrezalo nemško zaščito. Tretji napad, ki se je začel s severa in ga je spremljal ogenj iz minometov, smo s protiudarcem zaustavili.«³⁶

Stab Primorske operativne cone pa je poročal: »Naš obroč okrog Gorice se stiska. Edino zvezo vzdržujejo proti zahodu in po železnici v Podbrdo. Toda tudi ta je zadnja dva dni pod našim topovskim ognjem in je neuporabna. Nemci poskušajo s tanki prebiti naše položaje, vendar se morajo vedno z izgubami vračati nazaj. Naša artilerija uspešno obstreljuje njihove položaje. Nemci pa naše, navadno brez uspeha, vsak dan bombardirajo z artilerijo in aviacijo.«³⁷

Tudi nemško vrhovno poveljstvo je ta dan objavilo poročilo: »Slovenski uporniki so skupaj z italijanskimi komunisti in skupinami band s hrvaškega ozemlja poskusili na vzhodnem delu Benečije, v Istri in Sloveniji izkoristiti Badogliovo izdajo in se dokopati do oblasti. Nemški oddelki, ki jih podpirajo fašistične enote in domači prostovoljci, so zasedli najpomembnejše kraje in prometne zveze ter napadajo roparske in razbojniške upornike.«³⁸

Dne 23. septembra so šli Nemci, ki so dobili okrepitev, dele tistih enot, ki so že zavemale izhodiščne položaje za veliko nemško ofenzivo, v protinapad. Toda goriške fronte vseeno niso mogli zlomiti. To se je zgodilo šele čez dva dni, ko se je ofenziva dejansko začela in so prišli partizanom za hrbet.³⁹

Ocena goriške fronte in rezultati

Partizani so na goriški fronti zadali sovražniku velike izgube. Uničili so mu 15 oklepnih vozil, nekaj oklepnih vlakov, porušili kakih 60 železniških in cestnih mostov in zaplenili 30 avtomobilov, enega oklepnega, in dve letali. Imeli pa so tudi sami hude izgube, kakih 150 mrtvih in ranjenih.⁴⁰

Nekatere poveljne ocene te fronte so negativne. Vendar trditve, da je bila goriška fronta taktično in strateško zgrešeno dejanje, najbrž nimajo dovolj trdne zasnove. Res je, da strnjena frontna črta ni primerna za partizanski način vojskovanja, ker sovražniku omogoča, da uveljavi premoč svoje tehnike. Toda leta 1943, zlasti po kapitulaciji Italije, ko sovražnikova premoč ni bila več tako očitna, se NOV tudi v Sloveniji ni več naslanjala samo na partizanski način vojskovanja, temveč je vse pogostejše stopal v ospredje kombinirani način. Zanj pa je značilno, da so si partizanski in frontalni spopadi enakovredni, seveda pod pogojem, da frontalno bojevanje ni togo in za vsako ceno, temveč gibko, prilagodljivo in manevrsko sposobno. Tega pa je verjetno goriški fronti primanjkovalo. Morda tudi zato, ker je fronta tekla po že preizkušenih položajih iz prve svetovne vojne.

Goriška fronta je bila tako izraz prehoda NOV v višjo fazo oboroženega boja.

Sovražnik je na goriški fronti sicer imel tehnično premoč.

V topništvu je bilo razmerje 1 :2 (partizani 6 topov-havbic, Nemci pa 12). Imel je tudi več tankov in letal, ki jih partizani niso imeli. V moštvu pa je bilo razmerje najmanj 1 :2 v korist partizanov.

Zaradi takega razmerja sil so bili neuspešni tudi vsi poskusi Nemcev, da bi v štirinajstdnevni hudih bojih prebili frontno črto, prišli partizanom za hrbet in ogrozili njihovo zaledje ter Vipavsko dolino.

Tudi v strateškem pogledu je goriška fronta povzročala nemškemu poveljstvu hude skrbi. To dokazujejo že navedena poročila štaba armadne skupine »B« Hitlerjevemu glavnemu stanu. V političnem pogledu je goriška fronta ugodno vplivala na razpoloženje primorskega ljudstva, saj je uresničevala njihovo veliko željo, da bi že osvobojenim predelom dežele čimprej priključili vsaj eno od njegovih glavnih mest.

Da goriška fronta ni bila še uspešnejša, je treba iskati

vzroke v slabi izurjenosti enot in premajhni strokovni usposobljenosti kadrov ne le za frontalno bojevanje, temveč za bojevanje sploh. Enote so nastajale čez noč in rasle kot gobe po dežju. Borci so prihajali naravnost s kmetij ali pa iz zaporov in taborišč. Večina je bila neizkušena. Mnogi so imeli orožje prvič v rokah in so njegove lastnosti spoznavali iz oči v oči z izkušenim sovražnikom. Tisti maloštevilni, ki so bili v partizanih že pred kapitulacijo Italije in so si nekaj izkušenj že nabrali, pa so morali prevzemati odgovornost za čete, bataljone in odrede. Pomanjkanje vojaške izurjenosti, pa tudi discipline, so borci nadomeščali z velikim junaštvom, visoko moralnopolitično zavestjo, prepričanjem v zmago in iznajdljivostjo vsakega posameznika.

Zaradi hudega pomanjkanja usposobljenih topničarjev so vodenje ognja in streljanja s topovi in havbicami zaupali nekaterim italijanskim oficirjem in deloma tudi italijanskim posadkam, ti pa so to zaupanje večinoma opravičili in nalogo dobro opravili. V boju so uporabili samo 6 topov in havbic, čeprav so jih imeli mnogo več. Od zaplenjenega divizionarjskih topov kal. 75 mm so na fronto poslali samo eno baterijo in še ta jim je ušla k Nemcem v Gorici.

Zakaj niso uporabili še drugih topov, ni podatkov. Vzrokov utegne biti več. Možno je, da niso imeli streliva in so čakali, da bi ga dobili. Lahko pa tudi, da so Italijani namesto noma zavlačevali z uporabo teh topov, ali pa so jih zapustili in odšli v Italijo, medtem ko partizani niso imeli usposobljenih posadk in starešin, ki bi lahko vodili ogenj.

Gorske havbice 100 mm so uporabljali bolj ali manj neorganizirano, posameznim so namenili tudi vlogo spremljevalne artilerije, za kar pa havbice niso bile primerne. Najbrž jih drugače tudi niso mogli uporabili brez namerilnih naprav. Tisti partizani, ki so to orožje prevzemali od Italijanov na že opisani način, niso opazili, da manjkajo namerilne naprave, ki so sestavni del vsakega topa in so bile pri havbicah v posebnem zaboju na lafeti. Tudi v tem primeru je upravičena domneva, da so Italijani, preden so orožje oddali, namerilne naprave uničili ali pa odvrgli. Vedeli so, da jih bo brez namerilnih naprav zelo težko uporabljati, med tistimi, ki so orožje prevzemali, pa ni bilo nikogar, ki bi to opazil, ker orožja niso poznali oziroma so ga najbrž prvič videli.

Ne nazadnje je treba ugotoviti, da je poveljstvo Primor-

ske operativne cone med boji na goriški fronti storilo nekaj napak, ki pa so bile za razvoj topništva, lahko rečemo, celo usodne.

Največja napaka je bila gotovo v tem, da so vsi posvečali posebno pozornost samo goriški fronti, zanemarili pa so razvoj takih partizanskih manevrskih enot, ki bi bile sposobne gibko izmikati se sovražnikovim udarcem, brž ko bi bilo očitno, da se stanje na bojišču spreminja in da dobivajo Nemci take okrepitve, s katerimi lahko fronto prebijejo.

Tudi nobene rodovske enote, predvsem topniške, niso oblikovali, čeprav so imeli dovolj topov in havbic ter zanje streliva in druge opreme. Dovolili so, da se je topništvo razvijalo neorganizirano, samodejno in odvisno zgolj od volje posameznikov.

Velike količine vojaškega materiala so začeli prepozno razvažati in spravljati na varno v gozdove in težko dostopne predele. Puščali so ga v skladiščih premalo zavarovanega. Kar pa so materiala spravili na varno, gre zasluga predvsem prebivalcem, ki so ga skrivali na lastno pobudo.

Prva napaka je bila posledica tudi objektivnih okoliščin. Vse se je razvijalo tako naglo in v takem obsegu, da je poveljstvo izgubljalo pregled nad potekom dogodkov in se mu je vodenje in poveljevanje izmikalo iz rok. Usposobljenih kadrov je bilo premalo, zveze med enotami in drugimi deli NOG pa odvisne samo od kurirjev. Mnogi so tudi podcenjevali sovražnikovo sposobnost in menili, da bo vojne v najkrajšem času konec.

Storjene napake pa so bile deloma tudi subjektivnega značaja. Poveljnik Primorske operativne cone Franc Primožič, vojaški strokovnjak, oficir bivše jugoslovanske vojske, se je, kot kaže, preveč prepuščal vplivu političnega komisarja Dušana Pirjevca-Ahaca, ki ga je, namesto da bi ga spodbujal, naj posveča vso pozornost vojaškemu organiziranju, vodil s seboj od vasi do vasi na politična zborovanja, da bi tam dvigala zavest prebivalstva, kar pa v tistem trenutku ni bilo tako nujno, saj je bila zavest primorskega ljudstva takrat na najvišji ravni.⁴¹

Preurejanje narodnoosvobodilne vojske v Slovenskem primorju se je začelo šele 23. septembra po prihodu operativnega štaba Glavnega štaba NOV in POS za zahodno Slovenijo. Ta novooblikovani štab je takoj sprejel sklep o ustano-

vitvi šestih brigad — Goriške, Gregorčičeve, Kosovelove, Vojkove, Soške in Tržaške, nameravali so ustanoviti tudi topništvo, toda prehitela jih je ofenziva, ki se je začela že drugi dan. Pred ofenzivo jim je uspelo ustanoviti samo Tržaško in Soško brigado, druge pa po njej.⁴²

Velika nemška ofenziva

N a č r t o f e n z i v e

Kapitulacija Italije je občutno poslabšala položaj nemške vojske na Balkanu, zlasti v Sloveniji. Narodnoosvobodilno gibanje se je močno okrepilo in nemška vojska ni bila sposobna, da bi ob italijanski kapitulaciji preprečila partizanom razoroževati italijanske divizije in si z njihovim orožjem večati svojo bojno moč.

Krepitev NOV je močno ogrožala predvsem prometne smeri, po katerih je tekla glavna preskrba nemških sil, ki so se bojevale na italijanski fronti. Da bi to preprečili, je Hitler 19. septembra ukazal armadni skupini »B« v severni Italiji, naj izkoristi trenutke, ko nemške sile uspešno zadržujejo Angloameričane na jugu Italije, da z močnimi silami hitro in neusmiljeno zaduši NOG na za Nemce zelo nevarnem območju med Ljubljano, Karlovcem, Reko, Puljem, Trstom, Vidmom in Trbižem.

Štab armadne skupine »B« je takoj ukrepal in izdelal načrt ofenzive. Izvedena naj bi bila v štirih delih oziroma velikih ofenzivnih operacijah. Vsak del naj bi trajal od štiri do sedem dni. Prvi naj bi bil v Slovenskem primorju, drugi severno od Reke, tretji v Istri in četrti v Ljubljanski pokrajini, vodil pa naj bi ga štab 2. tankovskega korpusa SS. Po končani četrti veliki ofenzivni operaciji so razvili še dodatno na Gorenjskem, imenovano »-Trauf«, tako da je bila peti del velike nemške ofenzive v Sloveniji.

Za ofenzivo v Slovenskem primorju in potem v Istri je imel štab nemškega korpusa na voljo dve okrepljeni diviziji — 44. in 71. divizijo.^{*43}

* Stabu 71. divizije je bilo podrejeno 6 polkov: 191., 194., 221., 138. in 901. pehotni in 171. topniški 44. divizije pa trije polki, izbrani iz raznih divizij, 132. grenadirski iz 44. divizije, 21. tankovsko-grenadirski iz 24. oklepne divizije in 1. tankovsko-grenadirski SS iz 1. tankovske divizije SS.

Nemci so za prvi del ofenzive zbrali kakih 25.000 vojakov, več kot 100 tankov in kakih 120 topov raznih kalibrov, večinoma motoriziranih in samohodnih protitankovskih.

Obe diviziji je nemško poveljstvo usmerilo proti najnevarnejšemu osrednjemu delu Primorske z namenom, da bi zadušili vseljudsko vstajo ter uničili narodnoosvobodilno vojsko vzhodno in jugovzhodno od Gorice, torej v neposrednem zaledju Tržaškega zaliva. Zemljišče na tem območju je zelo raznoliko, saj obsega gola kraška tla, ki so za partizansko bojevanje manj primerna, ter bolj poraščeno Vipavsko dolino in gozdne predele Trnovske in Banjške planote, ki lahko dajejo dobro kritje. Za izvedbo svojega cilja je nameraval sovražnik skleniti prvi obroč okoli Vipavske doline in Trnovskega gozda, kjer je pričakoval večje število partizanskih enot in tudi večji odpor, sočasno pa zlomiti tudi goriško fronto s hkratnim pritiskom na njeno čelo in udarcem v hrbet.

Enote, namenjene za ta del ofenzive, so Nemci razdelili v dve operativni skupini. Prva, pod poveljstvom štaba 44. divizije, je bila manevrska. Dobila je nalogo, da najprej razbije obroč okrog Gorice, potem pa od zahoda in jugozahoda hitro prodre v Vipavsko dolino in na Trnovsko ter Banjško planoto.

Druga, pod poveljstvom štaba 71. divizije, pa je dobila nalogo, naj na črti Idrija—Col—Ajdovščina postavi zaporno črto in partizanom onemogoči umik proti vzhodu in severovzhodu.⁴⁴

Boj pri Č r n e m v r h u i n R a z d r t e m

Izhodiščne položaje za ofenzivo je začel sovražnik zasedati nekaj dni pred njenim začetkom. Udarina skupina — polki 44. grenadirske divizije — se je 23. in 24. septembra zbrala na območju Cervinjan—Palmanova—Gorica, 901. tankovski in 138. šolski polk planinskih lovcev pa je štab 71. divizije poslal postaviti zaporno črto Razdrto—Postojna—Idrija. To pa sta si ta dva morala šele izbojevati.

Najprej sta morala zavzeti Idrijo, ki je bila že od 9. septembra osvobojena in od takrat trdno v rokah Idrijskega partizanskega odreda. Za osvojitve Idrije je poveljstvo 71. divizije poslalo močno bojno skupino, okrepljen 1. bataljon 901. tankovskega in 2. bataljona 138. šolskega polka.

Skupina se je odpravila iz Planine 23. septembra zgodaj zjutraj. Desna, glavna kolona je brez večjih težav zavzela

Idrijo, leva, pomožna, ki je napredovala proti Črnemu vrhu, pa je najprej pri Grižah naletela na odpor 1. bataljona Idrijskega odreda, potem pa, ko se je ta umaknil, še na odpor Logaškega bataljona.

Logaški bataljon je pričakoval sovražnika v dobro postavljenih zasedah okrog drevesnih ovir na delu ceste, okoli katere se njegovi tanki in oklepna vozila niso mogli premikati. Ko so Nemci poskusili ovire odstraniti, so jih partizani presesteli z nenadnim in hudim ognjem iz vsega orožja in ročnimi bombami ter jih pogнали nazaj v Godovič.

Drugo jutro so ponovno napadli. Privlekli so močnejše tanke, partizani pa so se jim postavili po robu s tremi protitankovskimi topovi, ki so jih ponoči pripeljali iz vojašnice v Črnem vrhu. V medsebojnem obstreljevanju so topovi zadeli čelni tank in ga tako poškodovali, da ni mogel ne naprej in ne nazaj, tisti za njimi pa niso mogli mimo.

»*(...) Zasedli smo položaje kot prejšnjega dne. Tri protitankovske topove, ki smo jih dobili v kasarni, smo postavili ob cesti za ovinkom, da smo videli daleč naprej do spodnjega ovinka, in jih obložili s kamenjem, kot so svetovali tisti, ki so o orožju malo več vedeli. Imeniten občutek, zdelo se nam je, da zdaj tod skozi ne more prodreti noben tank, tako smo se čutili varne. (...) Ko se je dvignila megla, se je za ovinkom prikazal železni velikan, precej večji od prejšnjih, za njim je ropotal še eden in še in še. Bilo jih je šest. Za nas več kot preveč. Prepričali pa smo se kaj kmalu, da vrag ni tako črn, kot ga ponavadi slikajo. Ko je bil prvi tank oddaljen od naših topov le nekaj sto metrov, je zagrmela prva granata. Merilec, čeprav ni imel nobenih merilnih naprav, mu jo je poslal naravnost v gosenice. Kakor bi ga pribil na cesto, se je na mestu ustavil in drugi za njim. Spustili smo še nekaj granat. Toda tudi tanki so oživel in začeli obračati kupole proti nam. Hitro smo dva topa umaknili, tretjega pa so granate iz tankov zadele in ga uničile.«⁴⁵

Hud odpor so drugi dan boja omogočili Logaškemu bataljonu zlasti topovi, ki so s tem, ko so onеспособili tank, onemogočili Nemcem uporabiti tudi preostale. Boj je trajal ves dan in Nemci niso mogli zlomiti odpora bataljona kljub obilni podpori osredotočenega topniškega ognja. Sele 25. septembra, ko je stekla splošna ofenziva, se je Logaški bataljon umaknil,

ker mu je sovražnik iz Idrije čez Zadlog in Crni vrh prišel za hrbet.⁴⁶

V istem času, ko je 1. bataljon 901. tankovskega polka prodiral v dolino Idrijce, je njegov 2. bataljon poskušal zavzeti izhodiščne položaje za prodor v Vipavsko dolino. Odpravil se je proti Razdrtemu iz Postojne in od Senožeč.

Na položajih Mazni hrib (k. 720), Razdrto, Ubeljsko, Stranje je Nemce pričakala v zasedah Gradnikova brigada. V noči na 23. september je prišla z Notranjske in se razporedila po vaseh pod Nanosom. Imela je 4 bataljone, za boj pri Razdrtem pa se ji je priključil še peti, ki je bil na položaju pri Razdrtem že pred prihodom Gradnikove in je od vzhoda zapiral Vipavsko dolino. Ta bataljon so 20. septembra sestavili v Podragi domačini, priključili pa so se jim še internirani Slovenci in Črnogorci ter vojni ujetniki bivše jugoslovanske vojske, ki so ob kapitulaciji zbežali iz italijanskih zaporov in taborišč. Bataljon je štel 120 borcev, imel pa je tudi dve havbici 100 mm M. 16 in protitankovski top kal. 47 mm.⁴⁷

Dne 24. septembra zgodaj zjutraj so Nemci napadli iz dveh smeri, od Postojne in Senožeč. Na cesti, ki pelje od Postojne proti Razdrtemu, so borci Gradnikove lahko opazovali dolgo kolono tankov, oklepnih avtomobilov in kamionov,* ki se je počasi premikala proti njihovim položajem. Ko je prišlo čelo kolone do vasi, ga borci niso takoj napadli. Počakali so, da so se Nemci približali oviram na sedlu nad Razdrtim in šele takrat so iz neposredne bližine odprli silovit ogenj na sovražnika.

Streljali so tudi obe havbici in protitankovski top. Orožja so bila postavljena v strelsko vrsto skupaj s pehoto in malo vkopana v zemljo.

Ko se je izza ovinka prikazalo prvo vozilo, čelni tank, za katerim je šel oddelek vojakov, so pomočniki namerilcev havbic in topa potegnili za sprožilne vrvice in granate so švig-nile iz cevi. Hip zatem se je tank že prevrnil in vžgal, okrog njega pa je obležalo nekaj nemških vojakov. Drugi, ki so šli za njim, so se obrnili in stekli za ovinek. Tudi drugi tank se je naglo umaknil in skril. Po krajšem premoru se je oglasilo nemško topništvo, ki je usmerilo ogenj na sedlo, kjer sta bili havbici in top. Po uro trajajočem topniškem ognju so

* Franjo Kranjc, politični komisar čete v 2. bataljonu, jih je naštel 164.

Nemci ponovno naskočili, toda tudi tokrat so bili odbiti. Juriši so se potem vrstili vse do noči in so jih partizani uspešno odbijali. Šele proti večeru, ko je Nemcem uspel manever s tanki na krila in bok partizanske razvrstitve, so se morali borci Gradnikove umakniti. Povzpeli so se na Nanos, Nemci pa so šli za njimi in naslednje dni so se tam nadaljevali hudi boji.

O usodi havbic in topa ni podatkov, pa tudi pozneje nobenega sledu. Peti bataljon Gradnikove, v katerem je to orožje bilo, je razpadel. Nekaj borcev se je vrnilo na svoje domove, druge pa so na Nanosu razdelili po drugih bataljonih.⁴⁸ Orožje, ki je bilo poškodovano ali pa tudi ne, je ostalo na položaju in so ga zaplenili ali pa uničili Nemci.

Partizanska poveljstva so takrat v skladu z uporabljenim načinom vojskovanja le redko gradila obrambne položaje v globino. Največkrat so uredili samo prvi položaj, na katerega so postavili vse orožje, da bi zagotovili kar naj večjo gostoto ognja pred njim. Fortifikacijsko pa se niso utrjevali in se vkopavali v zemljo, ampak so izrabili naravna kritja na zemljišču, jame, jarke, škarpe in drugo.

Rezerve v taktični razsežnosti so bile skoraj vedno šibke, namenjene manevru, ne pa trdovratni obrambi, zato tudi drugega položaja niso zasedle in uredile.

Na prvi položaj ali neposredno za njim so postavljali tudi vse težko orožje, minomete, topove in havbice, zlasti če zanje niso imeli namerilnih naprav, pa tudi zato, da so varčevali s strelivom.

V taki razporeditvi je bila tudi Gradnikova brigada pri Razdrtem, tako da je zelo malo verjetno, da bi orožje lahko še pravočasno umaknili, ko je sovražnik obrambno črto prebil.

V o b r o č u

Ko sta obe nemški diviziji zavzeli izhodiščne položaje, sta

25. septembra zjutraj začeli ofenzivo. Štiriinštirideseta je napadla v treh kolonah. Prvi tankovski grenadirski polk SS je prodiral od Sosljana. Ker na poti na osvobojeno ozemlje ni naletel na večji odpor partizanov, je do večera zasedel Rihenberg (danes Branik) in Potoče. Enaindvajseti tankovski grenadirski polk, ki je prihajal iz Gorice in prodiral čez Miren, je po hudem odporu Južnoprimorskega odreda zavzel Volčjo

drago in Vogrsko, potem pa se obrnil na sever in obkolil gozdno območje Panovca in Ajševice. Na še hujši odpor je naletel 132. grenadirski polk, ki je od Solkana napredoval čez Sv. Gabrijel in Kromberk proti Trnovskemu gozdu in čez Sv. Goro in Britof proti Čepovanu in mu je pot zapiral Severnoprimerški odred.

»(...) Bila je nedelja 25. septembra. Lepo sončno dopoldne. Ponoči pa je v Trnovskem gozdu deževalo. Na bojišču je vladala nenavadna tišina, ki nas je presenečala spričo nenehnega streljanja prejšnje dni.

Okrog 6. ure zjutraj pa je tišino naenkrat pretrgalo močno grmenje motorjev, potem so na položaj bataljona začele padati granate in mine. Sprva posamezne, potem vse bolj na gosto. Čez njive s koruzo in čez vinograde pred seboj smo zagledali premikanje tankov in za njimi pehoto, oboji pa so se hitro bližali našim položajem.

Ko je imel bataljon nekaj mrtvih in več ranjenih, smo se začeli počasi umikati proti levemu krilu, potem pa v gozd Panovec. Povsod okrog nas so žvižgale krogle in pokale mine in granate.

Ko smo dosegli gozd, smo šli čez cesto Rožna dolina—Šempas, potem pa se povzpeli na Staro goro, da bi se združili z bataljonom na Markovem hribu.

Okrog 11. ure so sovražnikovi čelni deli že šli skozi Šempas in Prvačino in nadaljevali prodor vse globlje na osvobojeno ozemlje. Napredovali so počasi in previdno in se niso ustavljali, marveč so med pohodom streljali v vsak grm ob cesti, s ceste pa so pošiljali močnejše patrulje, ki so raziskovale zemljišče.

Okrog 12. ure sta bila oba bataljona na Markovem hribu in opazovala prodiranje motoriziranih kolon po cestah in ognjene zublje v Mirnu, Volčji dragi in Šempasu. Čez nekaj časa so začeli Nemci z vseh strani prodirati na Markov hrib. Nekaj časa smo se upirali, ko pa je bil pritisk prehud, sem umaknil bataljon v gozd. Nemci nas niso napadli in smo ostali v gozdu do noči, potem pa šli čez cesto Gorica—Šempas in nadaljevali umik v Voglarje ter naprej proti Lokovcu.

Na podoben način so se umikali tudi drugi bataljoni našega odreda. Čeprav smo bili razbiti na manjše skupine, smo postopoma zavzemali položaje ob bokih nastopajočih nemških kolon, ki so se večinoma držale cest, se borili do noči, potem

pa se umikali globlje v gozdove .. O--«⁴⁹

Do konca prvega dne ofenzive je udarna skupina popolnoma obvladala partizanske položaje na goriški fronti, oblikovala južni in zahodni del obroča okrog glavnine narodnoosvobodilne vojske v Slovenskem primorju in vzpostavila stik z deli 71. divizije, ki je zapirala obroč z druge strani. Tam je 901. šolski tankovsko-grenadirski polk iz Idrije prodiral čez Crni vrh in Col, iz Postojne pa čez Razdrto in Vipavo ter je že opoldne vdrl v Ajdovščino. Po prihodu v Ajdovščino je njegovo levo krilo vzpostavilo pri Štanjelu stik z desnim krilom 1. tankovskega grenadirskega polka SS.

Naslednje dni so Nemci nadaljevali ofenzivo in stiskali obroč okrog obkoljenih partizanov na črti Predmeja—Krnica nad Vitovljami—Mala Gnelica pri Hudem polju—Crni vrh—Col—Predmeja in ga potem preiskovali. Prodirali so večinoma ob cestah in raziskovali teren samo ob njih. Globlje v gozdove in težko dostopne predele, kamor so se partizani spretno umikali, se niso spuščali. Zato tudi niso dosegli nobenega uspeha, ker jim ni uspelo obkoliti in potem uničiti nobene partizanske enote.

Ofenzivo, ki so jo nameravali zaključiti že 28. septembra, so zaradi tako pičlih rezultatov podaljšali še za dva dni. Nadaljevali so jo proti Gradnikovi brigadi, ki se je po boju pri Razdrtem umaknila na Nanos in Hrušico. Tam se je z njenimi deli spopadel 132. grenadirski polk in jim prizadejal hude izgube, to pa je bil tudi največji nemški uspeh v tem delu ofenzive.

Ofenziva v Brkinih in v Istri

Po končanem prvem delu ofenzive so Nemci od 2. do 11. oktobra 1943 nadaljevali ofenzivo v Brkinih in Istri v treh zaporednih fazah ter na podoben način kakor v Slovenskem primorju, z udarno skupino iz 44. grenadirske divizije in skupinami iz 71. divizije, ki so zapirale posamezne operacijske smeri. Prva faza je zajela Brkine in Istro do reke Mirne, druga vzhodni in tretja zahodni del Istre.

V prvi fazi so bile cilj sovražnikovega napada tudi partizanske brigade Tržaška, Brkinska, Šercerjeva in Istrska. Tržaško je napadel in pri Prešnici razbil 1. tankovski grenadirski polk SS. Brkinska, ki se je umikala proti Mašunu, je dobila hud udarec ob prehodu čez železniško progo pri Studeni

gori. Četrty bataljon Šercerjeve brigade se je spopadel s sovražnikom na odseku Barka—postaja Ležече, drugi njeni deli pa so se skupaj s Tržaško brigado hudo tolkli z Nemci 6. oktobra na Tratah. Istrska brigada, ki jo je ofenziva presenetila nad Podgorjem in na Slavniku, pa je že 3. oktobra skoraj popolnoma razpadla, ker so jo borci zapustili in se vrnili na svoje domove.

Se hujše udarce so doživele hrvaške istrske enote v drugi in tretji fazi ofenzive. Tako razbite so bile, da so potem, ko se je ofenziva 11. oktobra končala, morali narodnoosvobodilno vojsko ponovno graditi.⁵⁰

Rezultati in posledice ofenzive

Takoj naj ugotovimo, da nemška ofenziva v osrednjem delu Primorske, Brkinih in slovenskem delu Istre ni prinesla poveljstvu pričakovanih rezultatov. Ni mu uspelo obračunati z narodnoosvobodilnim gibanjem, ki se je takrat prav na tem območju razvilo kot nikjer drugje, vojaško pa še ni bilo dovolj pripravljeno in organizirano.

Nemci so imeli pobudo, napadli so nenadoma ter partizane presenetili in si zagotovili zelo ugodno razmerje 1 : 5—6 v živi sili in ogromno premoč v tehniki. V boj so poslali nekaj svojih elitnih enot, 25.000 do zob oboroženih vojakov s takrat najsoodobnejšo vojno opremo in z nadvse bogatimi vojaškimi izkušnjami, ki so si jih pridobili na velikih frontah zahoda in vzhoda. Že prvi dan boja so razbili goriško fronto, osvojili glavne prometne poti v Vipavski dolini, na Krasu in deloma na Trnovski planoti ter si zagotovili širok manevrski prostor za operacije v drugih predelih osvobojenega ozemlja, potem pa dva tedna osredotočeno čistili osrednji del Primorske, Brkine in Istro.

Toda kljub takim prednostim jim v Slovenskem primorju ni uspelo obkoliti, potem pa uničiti nobene enote. Čeprav so bile partizanske enote med seboj nepovezane in zaradi slabih zvez prepuščene same sebi, so se vedno uspešno izmikale sovražnikovim udarcem, se bolj ali manj v redu in dokaj organizirano umikale v razsežne gozdove Trnovske planote ter se spretno krile v razgibanih in globoko razjedenih kraških tleh.⁵¹

Nekatere enote, ki so se razšle, so se po ofenzivi ponovno zbrale. Zavrli so le ustanavljanje novih brigad, ki pa se je potem hitro in okrepljeno nadaljevalo, ko je bila ofenziva kon-

čana. Tudi prazni upi mnogih, da je konec vojne neposredno pred drugimi in svoboda na pragu, je ofenziva izničila. Mnogi borci, predvsem dekleta in starejši ljudje, ki niso več mogli slediti umiku, so zapuščali enote, se vračali na svoje domove, tam pa postali plen sovražnika, ki jih je brez milosti pobijal ali odvedel v koncentracijska taborišča.

Nekaj več uspeha so imeli v drugem delu ofenzive, ko so v njeni prvi fazi hudo prizadeli tiste slovenske partizanske brigade, ki so se tam zadrževale.

Dnevno poročilo nemškega vrhovnega vojaškega poveljstva je uspehe ofenzive in njene učinke sicer poskušalo prikazati drugače. Po tem poročilu naj bi bili partizani v Slovenskem primorju in Istri povsem uničeni. Imeli naj bi 10.850 izgub, od teh 4000 mrtvih in 6850 ujetih, v Slovenskem primorju pa 4484 izgub, od teh 1446 mrtvih in 3038 ujetih.⁵²

Očitno so številke hudo pretirane, pa tudi v nasprotju z nekaterimi poročili štaba armadne skupine »B«, poslanimi v Hitlerjev glavni stan med trajanjem operacij. V teh med drugim beremo: »(...) Sovražnik se je povsod izognil daljšim spopadom z našimi oddelki in se umaknil v gozdove, v katerih je napredovanje zaradi velikih ovir zelo težko in počasno (...)«⁵³

Med padle in ujete partizane so Nemci prištevali tudi vse nedolžne prebivalce, otroke, ženske in starce, ki so jih po vaseh in naseljih med pohodom neusmiljeno pobijali in jih množično gonili v koncentracijska taborišča. Partizanov iz enot so dobili mnogo manj, še manj pa so jih živih ujeli.

Štab armadne skupine »B« je med drugim sporočil v Hitlerjev glavni štab tudi to, da so med velikim številom raznega vojaškega materiala zaplenili tudi 32 topov, od tega v Slovenskem primorju 8 topov, 2 protitankovska, 5 minometov in 2 veliki skladišči streliva, v prvi fazi ofenzive v Istri pa 4 topove, enega protitankovskega in 6 minometov, preostalih 17 topov pa v drugi in tretji fazi ofenzive v Istri.⁵⁴

V Slovenskem primorju je bilo med zaplenjenimi verjetno naslednje orožje:

- dve havbici 100 mm in protitankovski top iz Gradnikove brigade,

- protitankovski top, ki ga je zadelo nemško topništvo pri Klavžarjih,

— šest gorskih topov kal. 75 mm iz diviziona, ki so ga partizani dobili pri Tomačevici in je ena njegova baterija pobegnila k Nemcem v Gorici.

Da je prav to orožje padlo v nemške roke, lahko sodimo po tem, ker pozneje ni bilo več nobenega sledu za njim. Vse drugo orožje, predvsem tisto z goriške fronte, pa so partizani s pomočjo civilnega prebivalstva še pravočasno spravili na varno. Eno havbico 100 mm so skrili v Gradišču, drugo pri Biljah in tretjo v okolici Trnovega. Vse tri so poleti 1944 prišle v sestavo artilerije 9. korpusa. Tudi dva gorska topa 75 mm iz prej omenjenega diviziona so domačini skrili in v letu 1944 dali Gradnikovi brigadi, ko se je zadrževala na Krasu.

O poreklu topov, ki naj bi jih Nemci zaplenili v Brkinih in Istri, ni oprijemljivih podatkov. Sodimo lahko, da je bilo to orožje, ki so ga dobili partizani v Ilirski Bistrici.

V roke Nemcev so prišla tudi skladišča — skladišče v Podnanosu in pri Sv. Luciji (danes Most na Soči). Skladišč v Trnovskem gozdu pa niso odkrili.

SPREMLJEVALNE ENOTE

Spremljevalna četa Vojkove brigade

Po končani prvi nemški veliki ofenzivni operaciji v osrednjem delu Primorske je 6. oktobra 1943 operativni štab Glavnega štaba NOV in POS za zahodno Slovenijo ukinil Primorsko operativno cono in začel urejati vsa vprašanja organizacije in poveljevanja ter medsebojnega povezovanja vseh enot v Slovenskem primorju in na Gorenjskem. Ustanovili so tri divizije: Goriško, Triglavsko in Tržaško. Ker pa so bile vse naravnane pretežno za dejstvovanje po teritorialnem načelu in se Glavni štab NOV in POS s sprejetimi rešitvami ni strinjal, so Tržaško divizijo, ki je imela samo 400 borcev, ni pa bilo možnosti, da bi število z mobilizacijo povečali, ukinili. Sprejet je bil tudi sklep, da se ukine operativni štab Glavnega štaba NOV in POS za zahodno Slovenijo in 22. oktobra namesto njega ustanovi štab 3. operativne cone »alpske« z enakimi nalogami in operativnim območjem.*⁵⁵

Ko je bila ustanovljena 3. operativna cona »alpska«, so njene enote imele v operativni sestavi samo dva protitankovska topa kal. 47 mm v Idrijskem odredu, vsi drugi topovi in havbi-ce, ki med ofenzivo niso padli v sovražnikove roke, so bili skri-

* Tretja operativna cona »alpska« je imela dve diviziji, in to: 26. ali Triglavsko, ki so jo sestavljali 3. SNOUB Ivana Gradnika, 7. SNOUB Franceta Prešerna in 16. SNOB Janka Premrla-Vojka, in 27. ali Goriško, ki so jo sestavljali 1. soška, potem 17. SNOB Simona Gregorčiča, 2. soška, potem 18. SNOUB bazoviška in 20. SNOB. Stabu cone neposredno pa je bila podrejena 1S. SNOUB Srečka Kosovela. Poveljnik 3. operativne cone »alpske« je postal Lado Ambrožič-Novljan, politični komisar pa Dušan Kveder-Tomaž.

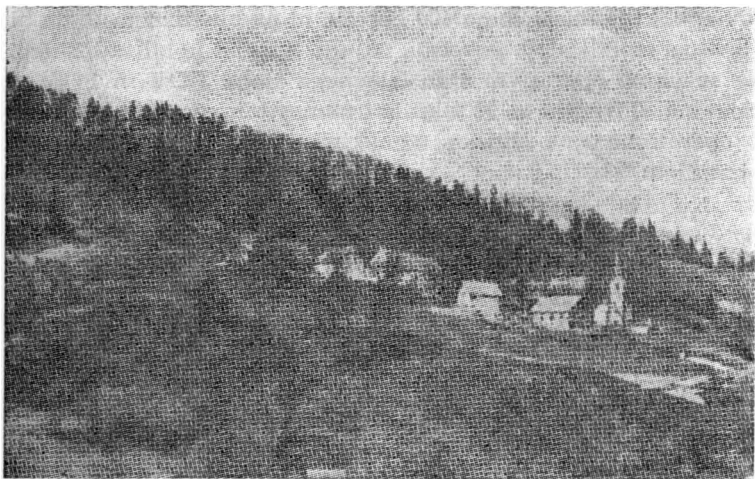
ti in so zanje vedeli le posamezniki, štabi pa o tem niso imeli podatkov.

Iz topov Idrijskega odreda sta konec septembra in v oktobru nastali prvi dve organizacijsko urejeni enoti topništva v Vojkovi in Prešernovi brigadi Triglavske divizije. Poimenovali so ju v Vojkovi spremljevalna, v Prešernovi pa težka četa. Spremljevalno četo Vojkove brigade so ustanovili 26. septembra 1943, ko je bila ustanovljena tudi brigada,⁵⁶ težko četo v Prešernovi pa 19. oktobra.

Spremljevalna četa Vojkove brigade je imela tri vode, prvega protitankovskega, druga dva pa minometna. V prvem je bil protitankovski top kal. 47 mm M. 37, v drugem in tretjem pa po trije minometi kal. 81 mm. Četa je imela tudi 24 mul.

Novoustanovljena enota Vojkove brigade je hitro posegla v boje. Podpirala je obe brigadi Triglavske divizije med ofenzivo, ki jo je divizija izvajala oktobra in novembra 1943, da bi osvobodila zahodno Gorenjsko.

V tej ofenzivi je bila prva v akciji Prešernova brigada, ki je napadla sovražnika v Davči. Tam se je 60 nemških orožnikov utrdilo v cerkvi in župnišču zraven nje. Da bi Nemce

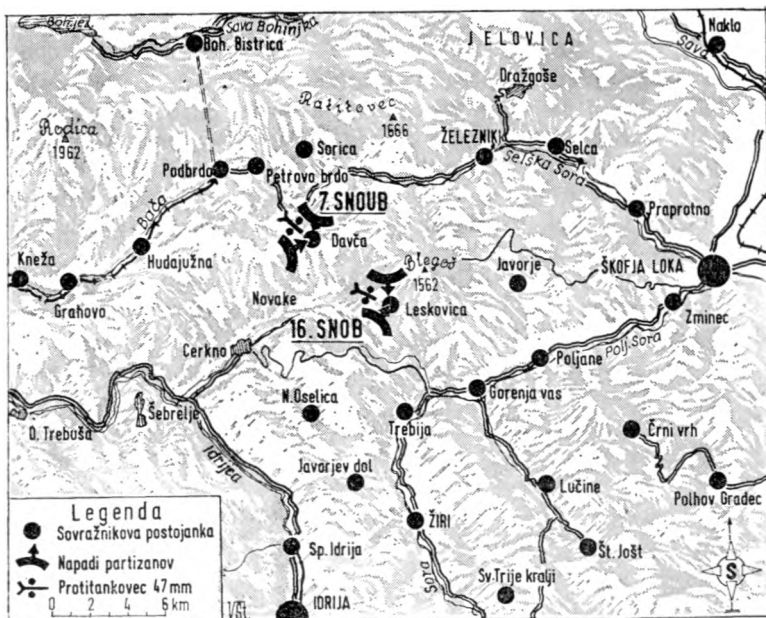
V Davči, v župnišču ob cerkvi, je bila nemška postojanka, ki so jo prešernovci napadli s hriba nad vasjo. Po zavzetju je bilo župnišče porušeno, na njegovih razvalinah pa so tedaj zgradili novo poslopje.

laže pregnali iz utrdb, je štab divizije dodelil napadajočim četam Prešernove brigade protitankovski top iz Vojkove spremljevalne čete.

Top so pripeljali pred postojanko s tovarnjakom in ga postavili na položaj ob stari italijansko-jugoslovanski meji, tako da je lahko neposredno streljal na ključne objekte v postojanki z razdalje kakih 1000 metrov.

Napad se je začel 7. oktobra zgodaj zjutraj. Ker je bilo vreme ugodno, je sprva kazalo dobro, saj je top zadeval v polno in je pehota napredovala. Toda nenadoma je top umolknil in silovitost napada je začela slabeti. Ko so potem pritisnile še nemške intervencijske kolone iz sosednjih postojank in prišle napadajočim za hrbet, je partizansko vodstvo napad ustavilo in enote umaknilo na izhodiščne položaje.

Ko so okvaro na topu popravili, so 10. oktobra napad ponovili. Toda tokrat topničarji ognja sploh niso imeli priložnosti odpreti. Na začetku napada je bila taka megla, da na-

Napad Prešernove In Vojkove brigade ter njune spremljevalne čete 29. oktobra 1943 na sovražnika v Davči in Leskovici

merilec ni mogel videti cilja, ko pa se je dvignila, je bila postojanka prazna. Nemški orožniki se novega napada namreč niso več upali čakati in so se pod zaščito megle umaknili v svojo matično enoto v Sorici.⁵⁷

Medtem ko je Prešernova brigada napadala Nemce v Davči, jih je Vojkova napadla v Leskovici. Podpiral jo je njen drugi protitankovski top. Ta pa ni imel namerilnih naprav in je njegova posadka, mereč skozi cev, streljala zelo slabo. Granate so padale sicer blizu cilja, toda zadevale niso. Ko je končno ena le zadela, pa ni bilo večjega učinka in partizani postojanke tega dne niso mogli osvojiti.

Drugi dan so v napad poslali 1. četo 1. bataljona Prešernove brigade. Tudi ta dan so se Nemci hudo upirali, vendar ne za dolgo, ker je bil top bolj učinkovit. Odpor je popustil in branilci so se jadorno umaknili v Gorenjo vas. Pozneje so poraz opravičevali, češ da jih je napadlo več kot 1000 partizanov, ki so jih podpirali topovi, tako da niso mogli vzdržati.⁵⁸

Težka četa Prešernove brigade

V nadaljevanju operacij Triglavske divizije v Poljanski in Selški dolini niso topovskega ognja do 29. oktobra več uporabljali. Zaradi uspehov, ki jih je Prešernova brigada s pomočjo topa dosegla v napadih na Davčo in Leskovo, so 19. oktobra tudi v njeni sestavi sestavili težko četo. Oborožili so jo z enim od dveh protitankovskih topov iz Vojkove brigade in ji dali še minomet kal. 81 mm. Komandir čete je postal Jože Cepin-Marko, politični komisar Miloš Martinuč, komandir topovskega voda Ivan Cundrič, namerilec pa Jože Gazvoda. Pozneje je dobila četa še lahki minomet kal. 60 mm in še enega kal. 81 mm. Imela je tudi 4 puškomitraljeze in 70 do 80 borcev.⁵⁹

Ponovno sta se oba topa oglasila 29. oktobra. Ta dan je Vojkova brigada napadla Nemce v Trebiji, Prešernova pa v Gorenji vasi. Učinki topa v Vojkovi brigadi so bili dobri, saj so drobci ene od granat ranili nekaj Nemcev, kar je zadoستovalo, da so postojanko zapustili in se umaknili v Gorenjo vas.⁶⁰

O boju težke čete Prešernove brigade za Gorenjo vas pa se preživeli borci spominjajo, da so postavili top med zidovje požganega hleva in takoj odprli ogenj na bivšo graničarsko

Nemška orožniška postojanka v Leskovci

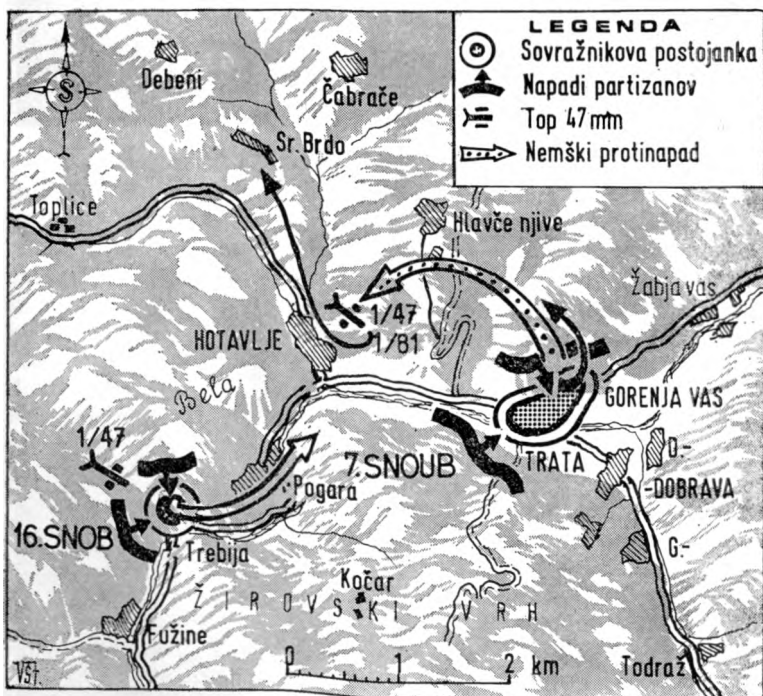

Komandir spremljevalne čete v Prešernovi brigadi Jože Cepin-Marko

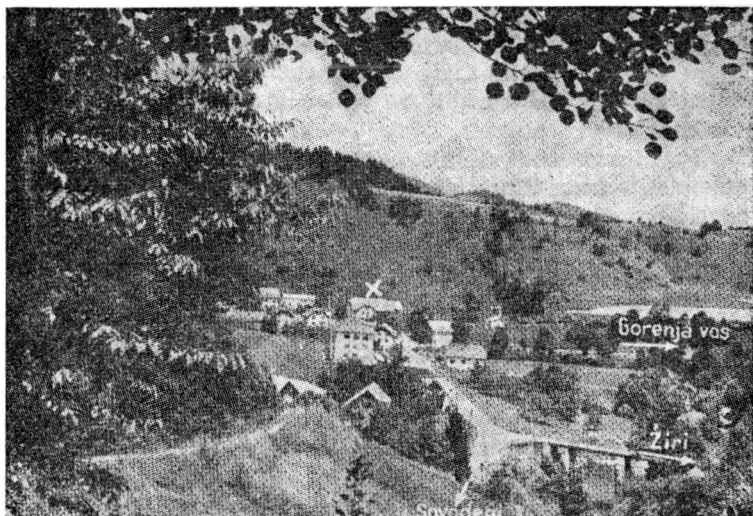
vojašnico, kjer so si Nemci na strehi uredili dva bunkerja. Prva granata je zgrešila, toda že druga je zadela in Nemci so takoj zapustili svoje položaje ter se umaknili v Gorenjo vas. S sabo so odvedli ranjenca, mrtvih pa niso imeli.

Takoj za tem je že sledil nemški protinapad iz Gorenje vasi. Ker enota za zaščito ni bila dovolj budna, jim je uspelo priti čez Hlavčje njive za hrbet napadajočim delom. Težka četa se je poskušala umakniti proti G. Brdu, toda ker je morala vleči tudi top, umik ni bil dovolj hiter in so Nemci prej zasedli ugodne položaje na hribčku, ki mu domačini pravijo »kovček«. S tega položaja so neusmiljeno tolkli po umikajočih.

Med umikom se je v strugo prevrnil še top. Zlomila se je ojnica. Pod hudim mitralješkim ognjem so nekako le uspeli privezati vrvi za top in ga potegniti iz vode ter nadaljevati

Boj Prešernove in Vojkove brigade in njune spremljevalne čete 29. oktobra 1943 s sovražnikom v Trebiji in Gorenji vasi

Nemška postojanka v Trebiji je bila v šolskem poslopju (označeno z »x«)

umik. Na nekaterih delih poti so se morali plaziti po trebuhu, da so se lahko izmaknili sovražnikovemu ognju.

Komandir minometnega voda je zadet v prsi omahnil v strugo, vendar tega nihče ni opazil. Sam se je z zadnjimi močmi priplazil po strugi navzgor do hiše Polanškovič. Tam sta mu domača hči Milka in njena mati dali prvo pomoč in ga skrili pred Nemci, ki so že prihajali po grapi gor. Pozneje so ga spravili v bolnico, tam pa je za ranami umrl.⁶¹

Spremljevalna četa Goriške divizije

Ko je na Krasu in Trnovski planoti besnela prva operacija velike nemške ofenzive, je na severozahodu Slovenskega primorja nastalo svobodno ozemlje, imenovano Kobariška republika. Obsegala je Goriška brda, Beneško Slovenijo, Rezijo in Tolminsko. Branili so ga tri Soške brigade in nekaj italijanskih bataljonov pod poveljstvom operativnega štaba Soških brigad. Prva soška brigada, kasneje brigada Simona Gregorčiča, je nastala iz jedra Soške brigade, ta pa iz Zapadnoprimorskega odreda, ki je imel štiri bataljone. Branila je jugovzhodni del Beneške Slovenije in Goriška brda. Druga soška

brigada, kasneje 18. bazoviška, ki je nastala iz bataljona Andreja Manfrede in 1. bataljona Soške brigade, je zapirala prometne zveze Videm—Čedad—Kobarid—Bovec—Trbiž. Tretja soška, pozneje 20. brigada, pa je nastala iz Briško-beneškega odreda.

Poveljstvo nad vsemi enotami v Kobariški republiki je od operativnega štaba Soških brigad 10. oktobra prevzelo poveljstvo Goriške divizije. Po prihodu v Kobarid je pod svojim neposrednim poveljstvom oblikovalo divizijsko spremljevalno četo in ji priznalo rang bataljona.

Odlok o njeni ustanovitvi je štab divizije 22. oktobra razposlal vsem svojim enotam. V njem je zapisano: »Zaradi predstojećih akcij ter vsled tega, da se bo težko orožje uporabljalo čimbolj ekonomsko in samo v ofenzivne svrhe, obveščamo vse štabe, da se formira v diviziji spremljevalna četa, ki bo imela par topov in par težkih bacačev (...).«⁶²

Ceto so začeli oblikovati tri dni pozneje v vasi Idrsko pri Kobaridu. Nalogo, da jo sestavi, je dobil Mitar Raičević, operativni oficir divizije, njen komandir pa naj bi bil Filip Boškovič.

Mitar Raičević je bil aktivni artilerijski podporočnik bivše jugoslovanske vojske. Do kapitulacije Italije je bil v italijanskem ujetništvu, potem pa se je pridružil partizanom na Primorskem. Filip Boškovič pa je bil rezervni artilerijski poročnik bivše jugoslovanske vojske in je prav tako prišel v partizane iz ujetništva.

Na podlagi omenjenega odloka se je Mitar Raičević takoj podal na pot zbirat orožje, strelivo in drugo opremo ter borce za njeno moštvo. Hodil je od bataljona do bataljona in iskal take, ki so služili vojaški rok v artileriji bivše jugoslovanske ali pa italijanske vojske.

Ko je bila enota do 28. oktobra zbrana, je imela v svoji sestavi poveljstvo z oddelkom kurirjev in izvidnikov ter tri vode: topovski, minometni in zaščitni. Stela je 27 mož, za prenos orožja pa je imela 7 mul in konja.

Oba gorska topa kal. 75/13 mm M. 15 in minometa kal. 81 mm je Raičević pripeljal iz 3. bataljona 1. soške brigade, ta pa naj bi ju zaplenila Nemcem, kot pravi poročilo štaba brigade štabu Goriške divizije. S topovoma naj bi dobili tudi 400 granat, toda v četo jih je Raičević pripeljal samo 84, vse brez vžigalnikov, in le 9 tulcev ter 30 smodniških polnitev;

s temi bi lahko izstrelili 10 granat, če bi uporabili po tri polnitve, oziroma 15, če bi uporabili po dve za vsako izstreljeno granato.⁶³

O tem, kako da sta ta dva topa prišla v roke partizanom, pripoveduje Franjo Bavec-Branko, takratni namestnik komandanta 2. soške brigade, takole: »Ob kapitulaciji Italije se je dne 9. septembra iz Kneže v Baški grapi pred Nemci umikala skupina italijanskih vojakov pod poveljstvom nekega kapetana. Šli so po dolini Soče in do večera prišli v Ročinj, naprej pa si niso upali. Bali so se Nemcev, ki so že zasedli Kanal, kamor so se pripeljali z vlakom. Da bi se jim izognili, so naslednji dan nameravali nadaljevati pot čez hribe do Kambreškega, od tod pa čez Beneško Slovenijo proti Čedadu v Furlanijo. S seboj so vozili dva topa kal. 75 mm in 4 minomete kal. 81 mm ter drugo orožje in opremo.

Prav tedaj pa je bila na Kambreškem tudi skupina partizanov vosovcev pod poveljstvom Janeza Učakarja. Nameravali so se spustiti v dolino reke Soče proti Ročinju, da bi tam razorožili Italijane. Ko so se pripravljali za odhod, so pred vasjo zagledali kolono kakih 50 vojakov, ki se je približevala. Takoj so se razvrstili v zasedo in potem z odločnim nastopom Italijane presenetili ter jih prisilili, da so se vdali. Vojaki se niso upirali. Takoj so bili pripravljeni izročiti orožje, prosili so le, da jih partizani pustijo in jim omogočijo odhod domov, kar so partizani tudi storili.

Z zaplenjenim orožjem in strelivom so se takoj začeli oboževati novi borci, ki so trumoma prihajali v njihovo sestavo. Topov pa niso mogli uporabiti. Nista imela namerilnih naprav, pa tudi drugače sta bila poškodovana, zato je Učakar ukazal, da ju skrijejo.«⁶⁴

Na temelju tega pričevanja najbrž patrolja 3. bataljona

1. soške brigade topov ni dobila od Nemcev, kot to poroča štab 1. soške brigade, temveč ju je našla v skrivališču. Ko so topova pripeljali v četo, so ju takoj poskušali usposobiti. Tistega, ki je imel poškodovan zaklep, so odpeljali k vaškemu kovaču, ki mu je zvaril manjkajočo os zaklepa, drugega pa so poskušali popraviti sami borci.

V drugem vodu so imeli dva minometa in 11 lahkih min zanju. Tudi minometa sta bila pomanjkljiva, brez namerilnih naprav, enemu pa je manjkal celo podstavek, tako da ni bil uporaben. V tretjem, zaščitnem vodu, za katerega je sprem-

ljevalni četi poslala borce 2. soška brigada, so poleg osebnega orožja imeli tudi dva puškomitraljeza.⁶⁵

Prizadevanja, da bi orožje usposobili za uporabo, pa je pretrgala nemška ofenziva na Kobariško republiko, ki se je začela 26. oktobra. Izvajali so jo oddelki nemške 71. divizije, 236. topniški polk 162. turkestantske divizije, esesovski bataljon kraških lovcev z okrepitevami in morda tudi enote hrvaškega polka »Riva«. Prodirajoč z delom sil po dolinah, z glavnino pa po grebenih, so že peti dan bojev zavzele Kobarid; brigade, ki so branile Kobariško republiko, so se umaknile v bližnje hribovite in planinske predele.

Topov med ofenzivo niso uporabili. Niso jih še usposobili, pa tudi uporabnega streliva še niso imeli. Razstavili so jih in po delih zakopali v gozdu južno od vasi Livek. Takoj za tem pa so vas zasedli Nemci ter v njej vzpostavili postojanko, tako da so topovi ostali skriti v njihovi neposredni bližini vse do poletja 1944, ne da bi sovražnik to opazil in ne da bi jim skrivališče izdal kdo od domačinov. Šele poleti 1944 je enega od teh topov odpeljal takratni orožar artilerije 9. korpusa Janko Kofol-Tine v izredno dramatičnih okoliščinah v sestavo novosestavljene korpusne enote.

Od streliva, ki so ga imeli, je 60 granat brez vžigalnikov vzel 3. bataljon 1. soške brigade, da bi z razstrelivom iz njih porušil cesto, ki iz Idrskega vodi v Livek.

Ker četa brez težkega orožja ni bila več potrebna, jo je štab divizije priključil 3. bataljonu 1. soške brigade kot 4. četo in štabu bataljona ukazal, naj njenega moštva ne deli po drugih enotah, da bi lahko, če se bodo spremenile okoliščine, spet postala spremljevalna enota. Mule so razdelili divizijskim delom.

Nemci najdejo top

Ofenziva, v kateri je Triglavska divizija, ki so ji 3. novembra priključili še Gradnikovo brigado, poskušala osvoboditi Gorenjsko, je prisilila Nemce, da so izpraznili sedem postojank, ki so bile globoko vrinjene na osvobojeno ozemlje, čeprav so bile dobro zaščitene z žičnimi ovirami in strelskimi jarki ter so imele poslopja prirejena za obrambo. Pripravljali so se celo, da bi izpraznili še postojanke v območju Poljanske in Selške Sore vse do Škofje Loke.

Hkrati sta ofenziva Triglavske divizije in njen okrepljen

pritisk na Gorenjsko proti Savi in proti Polhograjskim Dolomitom vse bolj ogrožala tudi promet po železniških progah Ljubljana—Beljak in Ljubljana—Postojna.

Da bi zavarovali prevoze na teh zanje tako zelo pomembnih progah in partizanske čete uničili ali pa vsaj zavrli razmah osvobodilnega gibanja, ki ga je povzročila krepitev Triglavске divizije, je nemško poveljstvo sprejelo sklep, da tudi na tem območju izvede večjo ofenzivno akcijo, ki naj bi bila peta ofenzivna operacija velike nemške ofenzive v Sloveniji in so jo imenovali »Traufe« (kap).

Začela se je 13. novembra, samo dva dni po končani ofenzivni operaciji »Wolkenbruch«, ki je v Ljubljanski pokrajini divjala od 25. oktobra do 11. novembra. Trajala je 10 dni in so jo izvajali deli 44. grenadirske divizije in policijske enote SS, skupaj 15.000 do 20.000 vojakov. Razdelili so jih v dve osnovni operativni skupini. Skupino za zaporo so razporedili na črto Ljubljana—Škofja Loka—Kranj—Bled—Bohinjska Bistrica—Sv. Lucija (danes Most na Soči). Premična skupina pa je v treh smereh napadla osvobojeno ozemlje in na njem Triglavsko divizijo. Glavnina je od Kalca pri Logatcu napredovala skozi Idrijo v središče osvobojenega ozemlja do Zelina, pomožne sile pa so s črte Ljubljana—Logatec čistile Polhograjske Dolomite in od Sv. Lucije dolino reke Idrije.⁶⁶

Zaradi prepoznih ukrepov štaba Triglavске divizije, pa tudi zelo hladnega vremena s snegom, ki je močno oviral partizanske premike, je Nemcem uspelo stisniti borce Triglavске divizije v obroč in ga hitro ožiti. Najožji je bil že peti dan operacij, ko se je glavnina divizije znašla severozahodno od Cerknega in na Ratitovcu.

V hudih bojih, ki so se neprenehoma vrstili in bili naj hujši na Črnem vrhu nad Cerknim in pri Leskovici, so se bataljoni počasi izmikali in se končno tudi izmuznili iz obroča, tako da je zadnje dni ofenzive sovražnik ha j kal v prazno.⁶⁷

V tej ofenzivi je Vojkova brigada izgubila svoj protitankovski top in vseh šest minometov iz čete težkega orožja, četrta se ta boj ni udeležila. Zgodilo pa se je takole.

Tri dni pred začetkom ofenzive so četo in njenih 24 mul poslali čez Crni vrh nad Idrijo v Hrušico, da bi v divizijo pripeljala tam še vedno skrito orožje in strelivo. Pred odhodom so borci čete zakopali protitankovski top in vse minomete pod

nekim kozolcem v gorski vasi Breznik, dva kilometra zahodno od Zirov.

Cez nekaj dni, ko je ofenziva še trajala, so se poskušali vrniti. Toda nazaj niso mogli več. V dolini reke Idrijce so naleteli na močne nemške zasede, ki so jim preprečile vrnitev. Ostali so v vaseh Zadlog in Cakovnik in čakali, da se ofenziva konča. Ko so potem v začetku decembra dobili zvezo s štabom brigade in navodila, kaj jim je storiti, so odšli v Breznik po orožje. Na njihovo veliko žalost pa ga tam ni bilo več. Našli so ga Nemci in domobranci in odpeljali. Poznejša preiskava ni mogla ugotoviti krivca za izgubo orožja. Najverjetneje je skrivališče izdal kak domačin.

Ker sedaj četa brez težkega orožja brigadi ni bila več potrebna, so jo ukinili, borce pa razdelili po bataljonih.⁶⁸

V Prešernovi brigadi pa so top uporabili tudi med ofenzivo. Tistega dne, ko se je ofenziva začela, je bila težka četa v italijanskih betonskih bunkerjih nad Novaki. Top so postavili pred bunkerje na položaj, da je zapiral cesto, ki vodi iz Cerknega.

Ze zgodaj zjutraj so obveščevalci sporočili, da se bližajo Nemci, toda nihče v četi ni temu posvečal kaj prida pozornosti. Borci so mirno prekopavali cesto, podirali drevesa ter postavljali zaseke na njej.

Nenadoma so prihrumeli nemški tanki in vsem, ki so bili na cesti, je zagrozila huda nevarnost. Toda oglasil se je top in že so letele granate proti sovražnikovim tankom. Tankisti so se zmedli in za trenutek onemeli, čeprav granate niso poškodovale tankov. Ta trenutek zmede pa je zadostoval, da so se neposredno ogroženi partizani umaknili v kritje. Tudi top so potem umaknili, ga odpeljali na Crni vrh nad Cerknim ter ga skrili do konca ofenzive. Nemci ga niso našli.⁶⁹ Topa do konca leta 1943 niso več uporabili, ampak so streljali samo še z minometi spremljevalne čete, največkrat zato, da so z nenadnimi udari po postojankah vznemirjali sovražnika in mu povzročali izgube. Med takimi naj omenimo napada 16. in 27. decembra.

Dne 16. decembra je glavnina Prešernove brigade odšla proti Kranju, da bi v sodelovanju z delom Gorenjskega odreda, pripadniki VOS in terenci demonstrativno napadla Kranj in odnesla iz tekstilne tovarne v Stražišču blago za toplo zimsko perilo in druga oblačila, ki so jih borci, spričo vedno bolj

pritiskajoče zime, nujno potrebovali. V napadu naj bi sodelovala tudi težka četa, ki bi z nenadnim hitrim ognjem iz obeh minometov povzročila v postojanki zmedo.⁷⁰

Ceta se je po napornem nočnem pohodu od Zetine čez Selško dolino in Lavtarski vrh (k. 823) 16. decembra zgodaj zjutraj spustila v Čepule. Po daljšem počitku je popoldne pod vodstvom vodnikov domačinov nadaljevala pot proti Kranju. Ko so se približali mestu, so najprej izbrali položaj za minometa, potem pa ju postavili za strel ob vznožju Šmarjetne gore kakih 1500 metrov daleč od Stražišča. Postavili so ju tako, da sta bila minometa v kritju in se z bliskom v trenutku strela ne bi odkrivala. Na krilih položaja so razvrstili štiri puškomitraljeze, ki naj bi minometa ščitili z navzkrižnim ognjem v smereh, ki vodijo iz Kranja do položaja. Pripravili so se na nočno streljanje in čakali na znak za začetek napada.

Komandir čete Jože Cepin-Marko se spominja:

»Okrog polnoči se je napad začel. Po kratki korekturi smo odprli hitri ogenj. Streljali smo tako naglo, da je bilo v zraku hkrati več min, ki so padale in eksplodirale po tovarni in okrog nje.

V Kranju so zatulile sirene in trenutek za tem je v mestu ugasnila električna razsvetljava. Pozneje smo slišali od obveščevalcev, da je ena od min direktno zadela transformatorsko postajo.

Ko smo tako v seriji izstrelili kakih 10 do 15 min na cev, smo dobili povelje za umik. Začeli so nas tudi obstreljevati Nemci s svojimi protiletalskimi topovi FLAK, ki pa nas niso zadeli. Umaknili smo se brez izgub.

Nemcem pa smo poleg strahu zadali tudi izgube. Borci Prešernove brigade, ki so vdrli v tovarno, so odnesli večje količine raznovrstnega blaga.«⁷¹

Dne 27. decembra 1943 je težka četa uprizorila podoben napad še enkrat, in to na nemško postojanko v Bohinjski Beli. Skupaj s 4. bataljonom Prešernove brigade je v noči na 27. december neopazno zasedla položaj na severnem robu Jelovice. Minomete so postavili v kritje Babjega zoba, ki se dviga nad vojašnico v Bohinjski Beli, v kateri so bivali Nemci. Ko se je zdanilo in so se vojaki postavili v vrsto za jutranji pregled in zajtrk, so borci težke čete izstrelili najprej korekturno mino, potem pa so vžgali z vsem svojim orožjem.

V postojanki je nastal nepopisen preplah. Eni so tekali

sem, drugi tja in brezglavo iskali kritja. Nekaj jih je obležalo in so obupno klicali na pomoč. Vse skupaj je trajalo le nekaj minut. Borci težke čete so izstrelili še po eno mino iz vsakega minometa, potem pa so se hitro umaknili, da bi prišli z nevarnega območja, preden bi se Nemci znašli in začeli organiziran odpor.

Napad na Bohinjsko Belo je bil del maščevanja za poraz 3. bataljona Prešernove brigade z dne 15. decembra na Poljuki, ki so ga Nemci v hotelu presenetili in skoraj polovico uničili.⁷²

Spremljevalni bataljon in napad na Železnike

Prve dni januarja 1944 so v 31. diviziji povlekli iz Prešernove brigade njen 4. bataljon, ga pod poveljstvom komandanta Mirka Malnariča in političnega komisarja Miloša Martinuča podredili štabu divizije ter ga poimenovali spremljevalni bataljon. Petdeset njegovih borcev so poslali v sestavo Koprške čete in namesto tega priključili bataljonu težko četo Prešernove brigade*

Bataljon je imel poleg štaba pehotno četo, minometno četo ter protitankovsko baterijo. V minometni četi sta bila dva

* Biografski podatki Mirka Malnariča: Mirko Malnarič, rojen 2. februarja 1921 v Krupi pri Semiču v kmečki družini in po poklicu pleskarski vajenec, se je priključil NOG 15. oktobra 1941. Najprej je deloval na terenu v domačem kraju, 15. junija 1942 pa je stopil v Belokranjski odred in potem v Tomšičevo brigado.

Avgusta 1943 so ga skupaj s še 24 borci in funkcionarji poslali v Prešernovo brigado in je tam postal komandir 2. čete 2. bataljona. Po kapitulaciji Italije se je udeležil bojev za Turjak in bil prvič ranjen. Ko je okreval in se vrnil v brigado, ki je medtem odšla na Gorenjsko, je postal komandant spremljevalnega bataljona 31. divizije. V boju za Železnike je bil ponovno ranjen, potem pa so ga imenovali za komandanta artilerijskega diviziona 31. divizije artilerijske enote v 9. korpusu.

Aprila 1944 je bil na šolanju v oficirski šoli Glavnega štaba. Po vrnitvi je postal najprej komandant 2. divizionu v novoustalovljeni artileriji 9. korpusa, 20. septembra pa namestnik komandanta artilerije.

V začetku oktobra je odšel v Glavni štab, od tam pa prek Beograda na šolanje v ZSSR. Po končanem šolanju se je vrnil v osvobodjeno domovino in kot oficir JLA služboval v raznih artilerijskih enotah po vsej Jugoslaviji do upokojitve.

Po upokojitvi v činu artilerijskega polkovnika je nekaj let bival v Zadru, potem pa se je preselil v Ljubljano, kjer je 3. maja 1980 umrl.

Poveljnik artilerijskega diviziona 31.
divizije Mirko Malnarič

minometa kal. 81 mm, v protitankovski pa protitankovski top kal. 47 mm.

Konec januarja so ga že poslali v akcijo. Podpiral naj bi napad Prešernove brigade na nemške orožnike v Železnikih in v Selcah. Ta operacija naj bi bila nadaljevanje operacij 31. divizije ob koncu leta 1943, ki pa jih je pretrgala nemška ofenziva »Traufe«. Z uničenjem dveh nemških orožniških postaj v dolini Selške Sore je poveljstvo 9. korpusa želelo razširiti osvobojeno ozemlje proti severu in severovzhodu tja do Škofje Loke, da bi potem lahko učinkoviteje rušili železniško progo, ki veže gorenjski industrijski središči Kranj in Jesenice, ter ovirali promet po njej.⁷³

Za izvedbo načrta je štab 31. divizije uporabil vse razpoložljive sile. Prešernova brigada, okrepljena s spremljevalnim bataljonom, naj bi obe postojanki napadla neposredno, Gradnikova in Vojkova pa naj bi osrednji napad zavarovali proti Podbrdu in Škofji Loki.⁷⁴

Štab Prešernove brigade je svoje enote razporedil tako, da je postojanko v Selcah napadel njen 1. bataljon, postojanko v Železnikih pa vsi drugi deli.⁷⁵

Postojanko v Železnikih je branilo 55 nemških orožnikov. Nastanili so se in dobro utrdili v štirih poslopjih, v župnišču, prosvetnem domu, nekdanji orožniški postaji in pri Mucu. Okrog cerkve so postavili 5 bunkerjev, v zvoniku pa so imeli stalno opazovalnico in mitralješko gnezdo.⁷⁶

Spremljevalni bataljon s protitankovskim topom in minometoma, orožjem, določenim za neposredno podporo napada, je 22. januarja zgodaj zjutraj prispel na Martinj vrh. Tu so ga razdelili na dva dela: prvi minomet so priključili prvemu bataljonu, ki je odšel proti Selcam, drugi minomet in protitankovski top pa sta odšla s kolono, ki se je usmerila proti Železnikom.

Po strmi in zaledeneli poti so se počasi spuščali v dolino Sore. Mule, ki so nosile minomet in strelivo ter vlekale top, so težko zmagovale stekleno gladko stezo. Vsem je nevarno drselo.

Muli* ki je vlekla top in ni bila podkovana za zimske razmere, je nenadoma spodrsnilo. Zazibala se je in že je skupaj s konjevodcem Jožetom Šilarjem-Srajem zdrsnila navzdol proti globeli potoka. Toda v zadnjem hipu se je borec spretno ujel in zadržal tudi mulo ter tako rešil top, da ni končal v prepadu, odkoder ga ne bi mogli izvlačiti tako hitro in ga uporabiti v predvideni akciji. Po tem dogodku so top privezali na vrv in ga korak za korakom počasi spuščali v dolino.

Po odredbi štaba brigade naj bi drugi bataljon s protitankovskim topom in minometom napadel postojanko ob cesti, ki od Zalega loga pelje v naselje, četrti bataljon pa od severovzhoda s pobočij Špika (k. 864). Napad naj bi se začel 22. januarja ob 21. uri z namenom, da bi sovražnika presenetili in postojanko do konca noči osvojili. Toda tako zasnovane zamisli jim ni uspelo uresničiti. Ko se je predhodnica 2. bataljona približala prvim hišam naselja, jih je opazila nemška zaseda in se je začel boj, ne da bi bili Nemci presenečeni. Po kratkem spopadu z zasedo so borci jurišali in Nemce pregnali. V naskoku so zasedli prve hiše, odkoder so nadaljevali napad proti stavbam, ki so jih Nemci utrdili kot svoje odporne točke.

Da bi razbili bunkerje okrog cerkve, kjer so se orožniki najbolj upirali, so privlekli top. Toda nastale so težave, ker ga niso mogli postaviti na položaj za strel. Preveč ga niso hoteli izpostaviti mitralješkemu ognju iz bunkerjev, z večje razdalje pa so cilje skrivale okoliške zgradbe. Obstreljevanje

bunkerjev so morali zato opustiti. Odložili so se za zvonik, ki je bil za borce v naskoku tudi zelo nevaren, top pa ga je lahko vzel na muho tudi z večje razdalje. Takoj so ga postavili na položaj in že so ozračje pretrgali žvižgi granat. Namerilec pri topu, Jože Gazvoda, ki so ga za take naloge izurili Nemci sami, potem pa jim je ob prvi priložnosti ušel, je pomeril hladnokrvno in točno. Že druga granata je zvonik načela in kmalu zatem je mitraljez v njem utihnil.

Borci bataljona so se sedaj laže premikali in so stiskali Nemce v notranjost naselja, saj mitraljez iz zvonika ni več sipal ognja na njihove vrste. Občasno se je oglašal tudi minomet in so njegove mine z značilnim šumom padale z neba in treskale med nemškimi utrdбами.

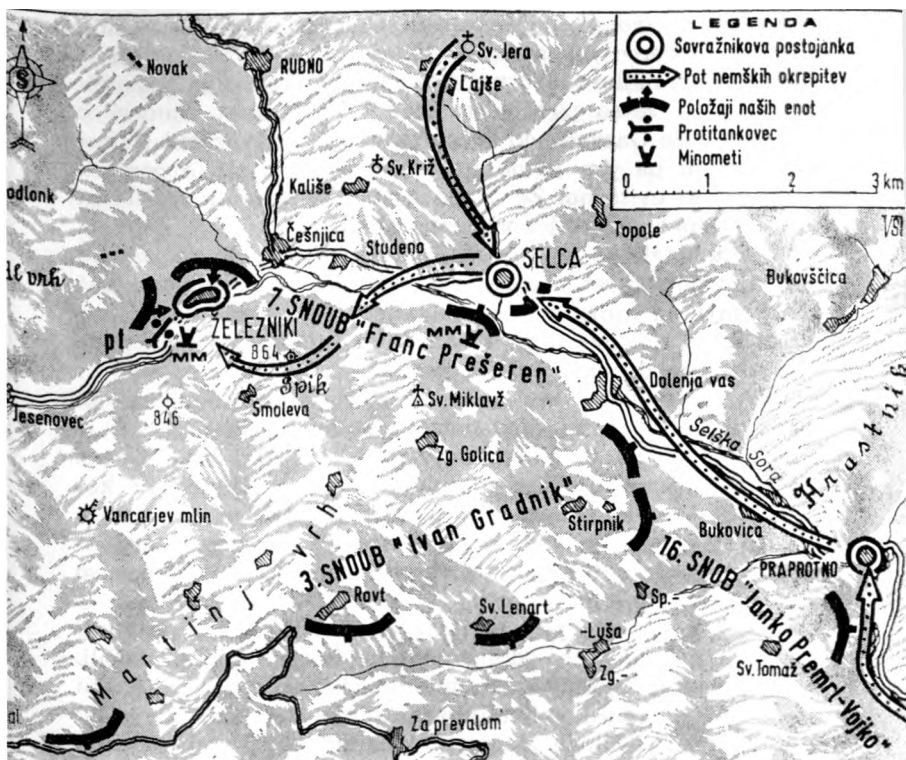
Boj se je vlekel vso noč. Nemci so se srdito upirali in partizani jih do jutra niso mogli premagati, jih pregnati iz postojanke ali pa uničiti. Čeprav so se orožniki branili že z zadnjimi močmi, ker jim je začelo primanjkovati streliva, kot je to izjavil po boju eden od njih, so vzdržali.⁷⁷

Ko se je zdanilo, so partizani pritiskali še huje in neugodnim vestem, da se bližajo nemške intervencijske kolone, niso posvečali posebne pozornosti.

Top so ponovno poskusili pripeljati bliže in ga postaviti kakih 100 metrov daleč od glavnega bunkerja, da bi ga uničili. Toda spet so ga morali hitro umakniti, ker so ga Nemci zasuli s točo krogel iz puškomitraljezov in pušk. Med umikom je bil zadet in ranjen Mirko Malnarič, komandant spremljevalnega bataljona, ki je osebno vodil ogenj topa. Tudi minomet so približali in ga postavili v kritje hiš, odkoder je dvakrat zadel v polno.⁷⁸

Če bi tako nadaljevali še nekaj časa, so menili, bi kmalu lahko skrhalo sovražnikov odpor.

Okrog devete ure pa se je položaj nenadoma zelo poslabšal. V Železnike je nepričakovano vdrla večja nemška intervencijska kolona, ki je prihrumela iz Škofje Loke in čez nezavarovano Jelovico. Del teh sil je prodiral po cesti od Selc, del pa je udaril s pobočij Špika (k. 864), od koder se je 4. bataljon umaknil, ne da bi to pravočasno sporočil napadalcem v Železnikih. Začela se je drama. Borci 2. bataljona so se znašli v pravem peklu. Nemci so z vseh strani tolkli po njih. Umikati so se morali v izredno težkih okoliščinah, deloma po čistini, dolgi kakih 200 metrov, po kateri so številni nemški puško-

Spremljevalni bataljon II. divizije podpira 22. januarja 1944 napad Prešernove brigade na sovranžika v Železnikih in Selcah

mitraljezi žgali s tako silovitostjo, da so sicer mirni tolmuni bližnjega potoka pod krogli, ki so tolkle po njih, vreli kot v najhujšem nalu, kakor je povedal Karel Leskovec, takratni komandant 2. bataljona.⁷⁹

V tem boju je Prešernova brigada doživela zelo hud poraz, čeprav je bila že na pragu zmage. Vzrok za to je treba iskati v dokaj slabi organizaciji napada, v njegovem slabem vodenju, zlasti pa v površnem zavarovanju smeri, po kateri so prišle sovražne intervencijske kolone.

Protitankovski top je svojo nalogo v sestavi jurišne skupine opravljal dobro, saj je krčil pot napadajoči pehoti in

razbil nekaj žarišč odpora. Tudi oba minometa sta bila uspešna in sta dobro zadevala cilje. Minomet 1. bataljona je večkrat zadel župnišče v Selcah, kjer so se Nemci posebno silovito upirali. Za oba pa je značilno, da večje škode sovražniku nista mogla zadati, ker se je branil v utrjenih zgradbah, za take cilje pa mine niso učinkovite.

Za večkrat nepotrebno premikanje topa s položaja na položaj pa je bila kriva slaba organizacija medsebojnega so-dejstvovanja. Od težkega orožja so še vedno premalo izkušeni starešine pričakovali več, kakor pa lahko zmore.

Z minometi po četi planinskih lovcev

Po napadu na sovražne postojanke v dolini Selške Sore se je spremljevalni bataljon 31. divizije premaknil v vas Planina vzhodno od Cerknega. Nastanil se je v neposredni bližini štaba divizije, ki je bil v vasi Čeplez.

Cerkno je mestece v hribovitem svetu severno od Idrije, od nje po glavni cesti oddaljeno kakih 17 km. Leži v globoki kotlini, ki jo z vseh strani obdajajo visoki vrhovi gorskih vencev z zelo strmimi pobočji. Zaradi take lege je do mesta težko priti in je soteske med vrhovi, po katerih tečejo gorske poti, moč zlahka zavarovati.

Med NOB je bilo Cerkno središče širšega osvobojenega ozemlja v Slovenskem primorju. V njem so že leta 1942 delovali odbori OF, leta 1943 pa je bil tu ustanovljen okrožni in potem rajonski komite KPS, organi narodne oblasti in protifašistične organizacije. Tam je bila konec septembra 1943 ustanovljena tudi 16. SNOB Janka Premrla-Vojka. V neposredni bližini mesta so bile bolnišnica »Franja« ter razne druge zaledne ustanove 9. korpusa in v njegovi okolici so zavezniška letala spuščala enotam NOV vojaški in drug material.⁸¹

Usodnega 27. januarja 1944 je bilo v Cerknem kakih 250 partizanov. Od teh je bilo 120 tečajnikov srednje partijske šole, 40 borcev njene zaščitne čete, komanda mesta Cerkno s svojo zaščitno četo ter borci raznih korpusnih, divizijskih in brigadnih zalednih ustanov.

Srednja partijska šola je prišla v Cerkno z Vojskega. Ker so jo tam Nemci napadli, so jo preselili v Cerkno namesto podoficirske šole, ki je odšla na Jesenico, vas med Poreznom

in Kojco. V Cerknem naj bi bila na varnem, saj so bile tam v neposredni bližini partizanske sile, 30. divizija na Šentviški planoti, Prešernova brigada v Davči, Gradnikova brigada na območju Robidnica—Leskovica—Studor in Vojkova brigada na sektorju Koprivnik—Fužine—Stara Oselica.

Cerkno je 27. januarja 1944 napadla 2. četa bataljona planinskih lovcev »Heine«. Imela je 137 mož, zelo dobro oboroženih zlasti z avtomatskim orožjem. Iz Idrije je odšla ob pol enih ponoči omenjenega dne in šla skozi Plužnje ter čez Cerkljanski vrh, tako rekoč mimo položajev Vojkove brigade, potem pa se je spustila v Cerkljansko kotlino po poti, ki je sicer nihče ni uporabljal. To dokazuje, da so imeli večše vodnike iz vrst domačih izdajalcev, ki so to pot dobro poznali.

Mestu so se približali v dveh kolonah in ob 8. uri nenadoma napadli. Presenetili so zlasti gojence, tako rekoč še v posteljah, ker ta dan niso imeli pouka. Nastal je strahoten preplah, ker napada nihče ni pričakoval. Organiziranega odpora sploh ni bilo. Vsak se je poskušal reševati sam. Večji del gojencev se je umaknil v hrib po čistini, tako da jih je sovražnik zlahka jemal na muho in pobijal drugega za drugim.⁸²

Spremljevalni bataljon 31. divizije v Planini je imel svoj protitankovski top pripravljen za strel in stražar pri njem je budno pazil, kaj se dogaja v okolici, čeprav je kraj njihovega bivališča veljal za varno zaledje partizanske vojske.

V nekem trenutku, ko se je začelo daniti, pa se mu je zazdelo, da vidi na nasprotnem pobočju sumljivo premikanje senc v strogo določenem redu, značilnem za nemške vojake. Takoj je to sporočil komandantu bataljona, ta pa štabu divizije. Poročilo je sprejel operativni oficir divizije Bojan Hojan, ki pa je komandanta bataljona zavrnil, češ da naj ne dela nepotrebnih panike.

Ko so potem čez nekaj časa v bataljonu zaslišali divje streljanje pod seboj v Cerknem in mešanje rafalov iz brzostrelk in puškomitraljezov, je bilo vsem jasno, kaj se spodaj dogaja. Hitro so na lastno pest izstrelili dve granati iz topa kot opozorilo vsem, da so v nevarnosti. Komandant bataljona je ukazal, naj takoj prinesejo in postavijo na položaj tudi oba minometa, s katerima so takoj začeli streljati. Prvi minomet so prinesli brez podstavka; da bi čimprej pomagali napadenim, so cev naslonili kar na tla, namerilec pa jo je usme-

rij tako, da jo je objel z rokami in podprl s kolenom.

Po prvem rafalu pa je iz štaba divizije pridiral operative in prepovedal streljati z minometi. Temu se je komandant bataljona Mirko Malnarič uprl in ukazal, naj s streljanjem nadaljujejo.⁸³

Po več izstreljenih salvah, ki so zadevale dokaj točno, je v štab bataljona pritekel tudi komandant divizije Stane Potočar-Lazar. Potrdil je Malnaričev sklep, da naj s streljanjem nadaljujejo, potem pa bataljonu ukazal, naj gre v napad na Nemce v Cerknem. Borci so se razvrstili v strelce in se spustili v dolino z gromkimi »juriš, hura!«. Toda ko so prišli do mesta, Nemcev že ni bilo več. Umaknili so se tako naglo, da niso mogli niti odpeljati vozov, ki so jih že naložili s plenom.

Ko so borci bataljona vdrli v mesto, so zagledali strahoten prizor. Po ulicah so ležali padli partizani, med njimi tudi domačini, ki so jih Nemci pobijali ne oziraje se na starost in spol. Na nekem dvorišču, pripoveduje Matevž Jekler-Iztok, je ležalo več trupel, med njimi nekdo, na katerem ni bilo videti poškodbe. Obrnili so ga na hrbet in opazili, da počasi odpira oči. Ko je zagledal partizane, pa je ves prevzet vzkliknil: »Naši so, rešen sem!«

Potem je povedal, da se je med splošnim streljanjem vrgel na tla in se med padlimi popolnoma umiril. Ker so Nemci najbrž mislili, da je mrtev, in ker je prav takrat v bližini eksplodirala mina, so se hitro umaknili v kritje sosedne hiše in to ga je rešilo.

Ta sovražnikov prodor globoko na osvobojeno ozemlje je zadal partizanom na Primorskem hud udarec. Življenje je izgubilo 47 partizanov, med njimi največ gojencev srednje partijske šole, obetavnih bodočih političnih in vojaških kadrov, veliko pa je bilo tudi ranjenih. Poznejša analiza tega dogodka je pokazala, da bi bile izgube verjetno še hujše, če se ne bi tako hitro oglasil top, potem pa še minometi, katerih eksplozije po mestu so Nemce prestrašile in jih prisilile, da so se takoj po zločinu umaknili, ne da bi začeli preiskovati hiše, v katerih so se skrivali še mnogi, ki niso imeli časa zapustiti mesta.⁸⁴

Spremljevalne čete v 32. diviziji

Konec januarja 1944 so v 32. diviziji (Goriški) ponovno ustanovili spremljevalne čete, tokrat v brigadah. Imenovali

so jih »čete za spremstvo orožja«. Odredbo o tem je štab divizije poslal brigadam 26. januarja skupaj z odredbo o ustanovitvi minersko-pionirskih oddelkov v bataljoni in pri štabu brigade.

Odredba vsebuje podrobne opredelitve o tem, kako naj bi bila četa sestavljena. Imela naj bi minomete kal. 81 mm ter protitankovske topove. Po številu orožij naj bi bila razdeljena na vode in oddelke — v vsakem oddelku eno orožje in v vodu dva oddelka. Oddelek ima 7 mož, vodi pa ga najspodobnejši med njimi, ki odloča tudi o taktični uporabi orožja. Orožje in strelivo prenašajo mezge, za njegovo zaščito pa mora oddelek imeti tudi puškomitraljez. Borci, člani posadke, morajo imeti smisel za to vrsto orožja, biti pa tudi telesno sposobni prenašati orožje, če bi bilo potrebno.

četa je podrejena štabu brigade in se zadržuje tam kot štab. V taboru jo lahko uporabljajo za delo in stražarsko službo. Na koncu odredbe je postavljen rok 28. januar. Do takrat naj bi bile čete ustanovljene in posredovano poročilo.

Podatkov o uresničevanju te odredbe do določenega roka sicer ni, toda čete so bile ustanovljene, vendar oborožene samo z minometi, ne pa tudi s topovi.⁸⁵

Sklep za obdobje spremljevalnih enot

Spremljevalne enote, ki so konec leta 1943 in v začetku leta 1944 nastale v obeh divizijah, so bile zarodek poleti 1944 izoblikovane artilerije 9. korpusa. Nekatere od teh, ki so poleg minometov imele tudi topove, so imele zelo kratko življenjsko dobo in niso preživele nemške ofenzive. Spremljevalna četa Vojkove brigade je obstajala mesec dni in v tem času trikrat uporabila topova, spremljevalna četa Goriške divizije pa le teden dni in s topovoma ni streljala.

Ofenzivo »Traufe« je preživela samo spremljevalna četa Prešernove brigade. Njen protitankovski top je bil edino artilerijsko orožje v operativni uporabi 9. korpusa, ko je bil ta ustanovljen.

Vse drugo orožje, kakih 8 do 10 topov in havbic ter strelivo zanje, česar sovražnik med ofenzivami ni našel ali uničil, je bilo skrito in izven operativne uporabe. Za skrivališča so vedeli le posamezniki, partizani ali civilni prebivalci. Stabi o tem niso imeli nobenih podatkov. To potrjujejo mnoga na-

sprotujoča si poročila štaba 3. operativne cone »alpske« in štaba 9. korpusa Glavnemu štabu NOV in POS. V poročilu z začetka novembra 1943 je zapisano, da imajo 14 minometov, 2 protitankovska topa, havbico in gorski top ter zanje dovolj streliva.⁸⁶

Konec novembra poročajo, da imata obe diviziji več minometov z dokajšnjo količino min, le Vojkova brigada en protitankovski top, pravzaprav pa ga je imela Prešernova brigada, vendar zanj zelo malo granat. Poročilo tudi navaja, da so našli kakih 10 topov in havbic, od teh pa so Nemci modele 38 in 16 tako »razmontirali«, da jih ni bilo več mogoče izpopolniti.⁸⁷

Tudi poročila štaba 9. korpusa so si nasprotovala. Za dobo od 15. do 31. januarja 1944 je navedeno, da pogrešajo topništvo vseh vrst, da imajo enote 2 protitankovska topa, imele pa so v resnici le enega, in da so ukrenili vse potrebno, da bi dobili 2 havbici 100 mm in 2 italijanski havbici kal. 75 mm M. 37, za katere vedo, kje ju dobiti, in so jih enote že odšle iskat. Streliva — udarnih in tempirnih granat — da je dovolj in da bodo takoj, ko pripeljejo orožje, sestavili divizione.⁸⁸

V februarskem poročilu pa poročajo, da imajo v skladišču eno že popolnoma urejeno in kompletno havbico 100 mm (kar ni bilo res, saj so jo iz skrivališča pripeljali šele 6. marca) in dva protitankovska topa ter da so po še nepotrjenih vesteh našli tudi 2 gorska topa kal. 75 mm M. 38. Upajo, da bodo do konca februarja zbrali toliko orožja, da bodo lahko v vsaki diviziji sestavili po eno baterijo z 2 do 3 topovi.⁸⁹

Da bi orožje, strelivo in drugo potrebno opremo našli, so tudi primerno ukrepali. Na teren so poslali skupine borcev, ki so s pomočjo terenskih delavcev in narodnoosvobodilnih odborov zbirali podatke o skrivališčih. Teren so raziskovali do konca leta 1944, posebno intenzivno pa potem, ko je bil ustanovljen štab artilerije 9. korpusa.⁹⁰

Za večji razmah artilerije v tem obdobju pa tudi štabi niso kazali posebnega zanimanja. To lahko sklepamo na podlagi poročil. Štab 9. korpusa v poročilu št. 79 z dne 1. februarja 1944 ugotavlja med drugim tudi tole: »(...) Brigade so

* To naj bi bili gorski topovi kal. 75 mm M. 38 in gorske havbice 100 mm M. 16. Da je bilo orožje razmontirano, pa je pomenilo, da ni imelo namerilnih naprav, zaklepov in delov zanje.

do sedaj pokazale zelo malo smisla za težka orožja (težke mitraljeze, minomete, topove). V zadnjem času pa so se vendar že v brigadah organizirale pratežne čete, ki razpolagajo s težkimi minometi. V vseh akcijah so dobile te čete važne naloge. Organizirajo se prve divizijske baterije. Štabi so se začeli zanimati za težko orožje in razumevati njegovo vrednost (...).⁹¹

Vzroki za tako stanje in odnos so bili taktičnega, tehničnega in kadrovskega značaja. Taktične je narekovalo težko prehodno zemljišče z velikimi višinskimi razlikami, strmimi pobočji in globokimi soteskami ter slabimi, s snegom in ledom pokritimi kolovozi in konjskimi stezami.

Tudi sovražnikove ofenzive, ki so se konec leta 1943 vrstile druga za drugo, so povzročale težke taktične razmere za bojevanje. Ožile so osvobojene predele, silile partizane v nenehne premike in jih odrivale v težko prehodne gorske predele, po katerih se je lahko premikala le pehota s tovornimi živalmi.

V hudih bojih so partizani lahko uporabljali le svoj že dobro preizkušeni partizanski način oboroženega boja, v katerem pa težje orožje, vezano na ceste in večji manevrski prostor, ni bilo primerno. Bolj jih je oviralo, kakor jim koristilo, hitro pa bi ga tudi lahko izgubili.

Orožje je bilo večinoma brez namerilnih naprav, instrumentov in tabel za vodenje ognja in drugih potrebnih pripomočkov. Tudi strelivo ni bilo originalno, pogrešali so vžigalnike, tulce, smodniške polnitve in drugo. Vse to je vplivalo na točnost streljanja.

Zaradi vseh teh tehničnih pomanjkljivosti so morali uporabljati posebne taktične postopke. Da bi čim točneje zadevali cilje in čim gospodarneje uporabljali strelivo, so morali orožje postavljati v strelsko vrsto, meriti pa skozi cev, torej samo približno.

Vse težave pa je še večala slaba strokovna usposobljenost kadrov. Tistih nekaj aktivnih in rezervnih starešin bivše jugoslovanske in razpadle italijanske vojske, ki so se priključili NOG, so nujno potrebovali v višjih štabih, pozneje pa v šolah, ki so jih že prve dni leta 1944 ustanavljali po divizijah.

Od 32 aktivnih in rezervnih oficirjev in podoficirjev bivše jugoslovanske vojske, ki so bili v enotah 3. operativne cone,

je bilo 8 artileristov, od teh pa le dva v spremljevalnih enotah. Vsi drugi so imeli take dolžnosti, da so se lahko zelo malo posvečali razvoju in vodenju topništva.⁹⁻

USTANOVITEV IN BOJI TOPNIŠTVA V DIVIZIJAH

Divizion 31. divizije

V začetku marca 1944 so spremljevalni bataljon 31. divizije premestili na Predmejo na vzhodnem robu Trnovskega gozda. Tam naj bi prevzel v korpusnih poročilih večkrat omenjeno havbico, ki se je udeležila bojov še na goriški fronti, v drugi polovici oktobra 1943 pa so jo na zahtevo Antona Sibelje-Stjenka odpeljali na Kras, v rajon Sv. Katarine, da bi

Emil Volk-Skrjanc

podpirala Južnoprimorski odred, ki je napadel postojanko v Braniku (takrat Rihemberk). Fašistična posadka se je po napadu umaknila iz vasi v braniški grad, havbica pa je brez streliva ostala skrita v jami v borovi hosti v rajonu k. 422.⁹³

Nalogo, da pripelje havbico v spremljevalni bataljon, je dobil Emil Volk-Skrjanc, takratni komandant 1. bataljona Gradnikove brigade, ki je dobro vedel za njeno skrivališče*

To je bila izredno težka in zelo odgovorna naloga, saj je bila havbica skrita v neposredni bližini sovražnikove postojanke. V takih okoliščinah je bilo orožje, težko 1200 kg, tvegano prevažati po krajih, ki so jih sovražnikove motorizirane patrulje v tistem zimskem času pogosto nadzirale.

Volku je pomagala rešiti to nalogo četa dobro oboroženih borcev iz Gradnikove brigade. Ker je bilo skrivališče le kakih 500 metrov od postojanke, so se mu lahko zelo previdno približali samo ponoči. Dobro so se zavedali, da bi bila havbica izgubljena, če bi sovražnik to njihovo početje opazil.

Ko so prišli do jame, v kateri je bila skrita havbica, so jo privezali na močne vrvi, potem pa naglo potegnili na površino in jo spustili v kritje hribčka, ki jo je varoval pred

* Emil Volk-Skrjanc se je rodil 4. maja 1919 v zavedni slovenski kmečki družini v Gradišču na Primorskem. Vojaški rok je služil v artileriji italijanske vojske kot topograf. Jeseni 1941 je po vrntvi na domačijo pokazal privrženost vstaji jugoslovanskih narodov, v začetku pomladi 1942 pa je bil že organizator in potem predsednik odbora OF v Gradišču.

Konec zime 1943, ko so se vse bolj pogosto slišali partizanski strelji tudi na Primorskem, je organiziral odhod 36 fantov in deklet v Kraško četo, v katero je 14. februarja 1943 vstopil tudi sam. V tej četi se je udeležil vseh bojev, ki jih je imela do kapitulacije Italije, najprej kot njen borec, od maja dalje pa kot namestnik komandirja čete.

Na goriški fronti je poveljeval 1. bataljonu Severnoprimskega odreda, po veliki nemški ofenzivi, ko so bile ustanovljene brigade, je bil v začetku komandant 1. bataljona Goriške, potem pa Gradnikove brigade. Na položaju komandanta 1. bataljona Gradnikove brigade, je ostal do odhoda v artilerijski divizion 31. divizije, v katerem je postal namestnik komandanta.

Ko je bila 14. junija 1944 ustanovljena artilerija 9. korpusa, ga je štab 9. korpusa imenoval za namestnika komandanta artilerije, po njeni razpustitvi decembra 1944 za referenta za artilerijo v štabu korpusa in po ponovni združitvi vseh artilerijskih enot za komandanta artilerije 9. korpusa, kar je ostal do konca vojne.

Po končani vojni je postal oficir JLA in je do upokojitve kot artilerijski polkovnik služboval v raznih krajih Jugoslavije.

Pot havbice 100 mm M. 16 iz skrivališča pri Gradišču in Braniku na Predmejo v novoustanovljeni divizion 31. divizije

sovražnikovimi krogli iz postojanke, če bi slučajno odprl ogenj. Za hribčkom so imeli že pripravljeni dve volovski vpregi, ki so ju pripeljali kmetje iz Dornberka. Ko so zapregli, so se počasi odpravili po pobočju navzdol. Premikali so se z volovsko hitrostjo, zelo počasi. Sli so prek Škrbine in Železnih vrat do Dornberka. Tam so zamenjali volovsko vprego, okrepili zavarovanje in nadaljevali pot po cesti proti Batujam. Sli so čez cesto Gorica—Ajdoščina in z največjo hitrostjo, ki je bila možna z volovsko vprego, prispeli okrog 8. ure v Vrtovin in potem v vasico Lozarji, znan partizanski kraj. Tam

so vpregli tri pare volov in nadaljevali premik po strmi ter od dežja razmočeni poti prek k. 598, k. 686 in Kuclja do Krnice, kamor so prišli 29. februarja v popoldanskih urah. V rajonu Krnice so havbico pregledali strokovnjaki in ugotovili, da je uporabna.

Na Krnici so vpregli dva para konj, naslonili rep lafete na sprednji del kmečkega voza in odpeljali havbico na Predmejo, v sestavo spremljevalnega bataljona, ki so ga 6. marca 1944 preimenovali v divizion 31. divizije.

Formacijska sestava in kadrovska zasedba je bila takale: štab divizona so sestavljali poveljnik Mirko Malnarič, njegov namestnik Emil Volk-Škrjanc, politični komisar Marjan Kern-Vare in njegov namestnik Bojan Gorenc-Dušan, operativni oficir je bil Mirko Ljubič, nato pa še referenta sanitete in veterine ter intendant. Pri štabu divizona so imeli dva telefonista, dva telefona in 400 metrov kabla. Topovska baterija je imela havbico 100 mm M. 16 in protitankovski top 47 mm, minometna četa 3 minomete 81 mm, zaščitni vod je skrbel za zavarovanje, komora pa za preskrbo divizona in transport. Ob ustanovitvi je imel divizion 105 mož, od teh pa zelo malo izurjenih topničarjev. Za prevoz orožja in druge potrebe so imeli 24 konj in 6 kmečkih vozov. Ker je bilo to premalo, so jim za prevoz streliva priskočili na pomoč kmetje s svojimi vozovi in vpregami.

Strelivo je bilo skrito v gozdu, kakih 500 metrov od vasi Nemci. Po nemški ofenzivi septembra 1943 je okrog vasi Voglarji, Trnovo in Nemci ostalo raztresenih mnogo granat, min in drugega streliva. Domačini iz vasi Nemci — Ivan Strosar, Emil Rijavec in Franc Vouk — so ga konec oktobra zbrali in prepeljali v še iz prve svetovne vojne ostale utrdbe — kaverne, ga skrili in zavarovali pred vremenskimi vplivi s starim platnom, deskami in smrekovimi vejami. V začetku leta 1944 pa je Ivan Strosar pokazal skrivališče Emilu Volku. Zbranih je bilo kakih 500 granat in min ter nekaj šrapnelov.⁹⁴

Ko je bil ustanovljen divizion, so z dvema paroma konj pripeljali na Predmejo 150 granat. Med prevozom pa so imeli hude težave, ker so bili od vasi Lokve do Predmeje deli ceste pokriti s snegom in ledom in so konji pogosto padali, čeprav so bili podkovani za zimske razmere.

Borci topovske baterije so se takoj, ko so dobili havbico,

Trije tovariši iz divizion 31. divizije; z leve: politični komisar baterije Drago Hribovšek-Bogo, komandir baterije Jože Zirovnik-Mičo in vojni dopisnik Vlado Sušnik

Predverje, Rdeča hiša na obronku Trnovskega gozda, znana dogovorna točka
v partizanskem besednjaku

začeli intenzivno uriti in so se do 10. marca toliko usposobili, da so lahko izstrelili nekaj poskusnih granat.

Komandir baterije Jože Zirovnik-Mičo je izbral primeren položaj za orožje, posadka ga je utrdila in zamaskirala z vejami, komandant divizion pa je pokazal cilj, visoko v zrak štrlečo skalo kak kilometer daleč od havbice. Sledilo je povelje za strel. Namerilec je pogledal skozi cev, saj namerilne naprave ni bilo, njegov pomočnik pa jo je premikal levo in desno ter gor in dol, dokler namerilec ni dal znaka, da cilj vidi. Na ta znak je polnilec odprl zaklep, porinil v cev granato in sprožili so. Prva in druga granata nista zadeli, tretja pa je skalo razbila. Vsi so bili zadovoljni, posadka pa deležna pohvale komandantov korpusa in 31. divizije, ki sta opazovala poskusno streljanje. Ugotovili so, da so topničarji pripravljeni za bojne naloge, ki so tudi res kmalu sledile.⁹⁵

Baterija 30. divizije

Prve dni februarja 1944, ko je bila 30. divizija poslana v Benečijo, je bila prvenstvena naloga brigad 31. divizije mobilizacija, da bi izpolnile svoje vrste z novimi borci. Prešernova je mobilizirala na Gorenjskem, Vojkova vzdolž nekdanje

Skupina borcev in starešin diviziona 31. divizije; v prvi vrsti z leve: Emil Volk-Skrjanc, Anton Jančič, Dragica Meglič, Bojan Gorenc-Dušan; v drugi vrsti stojijo: Vlado Sušnik, Blaženka Belamarič, Janez Mažgon in Rajko Podgornik s harmoniko

italijansko-jugoslovanske meje, Gradnikova pa je prevzela Vipavsko dolino, Kras in Pivko."

Vzporedno z mobilizacijo so brigade zbirale tudi orožje, ki se ga je še vedno dalo najti, zlasti na Krasu in pivškem območju. Gradnikova je med drugim izsledila 2 gorska topa kal. 75 mm italijanskega in nemškega porekla, gorski top kal. 65 mm in protitankovski top kal. 47 mm. Od teh je gorski top kal. 65 mm dobil divizion 31. divizije, druge pa 30. divizija.

Med temi štirimi topovi je bil uporaben samo gorski top kal. 75 mm italijanskega porekla, drugi pa so imeli take okvare, da so jih morali poslati v Cerkno v korpusno delavnico popraviti.⁹⁷

Ko so v 30. diviziji dobili orožje, so sprva nameravali ustanoviti divizion, kakor v 31. diviziji, toda ko so ugotovili, da imajo na voljo samo en uporaben top in zanj le 16 granat, so sestavili baterijo, ustanovitev divizion pa so odložili za pozneje.⁹⁸

Z nastankom teh enot je bil uresničen v poročilih štaba 9. korpusa večkrat poudarjeni namen, da bi divizije sestavile svoje lastno topništvo. S tem je bila tudi dokončno uresničena velika želja vseh borcev, da bi imeli tako orožje, ki bi lahko namesto bombašev rušilo sovražnikove bunkerje in druge utrdbe. Hkrati pa je nastanek teh enot postavil pred štabe, zlasti pred štab korpusa, nove obremenitve. Skrbeti so morali za topovsko in havbično strelivo, ki so ga imeli zelo malo, tako da je štab korpusa v svojih poročilih ugotavljal, da bodo v najkrajšem času ostali brez njega, ker takega streliva, ki so ga potrebovali, na terenu ni bilo več.

Za havbico kal. 100 mm M. 16 so imeli v 31. diviziji kakih 150 granat in v skladišču na Blegošu še kakih 700. Skrb pa so jim povzročali tudi zelo zahtevno vzdrževanje orožja, popravila ter preskrba z nadomestnimi deli, instrumenti in drugimi potrebščinami. Vsega tega so imeli zelo malo ali pa nič.

Havbica se prvič oglasi

Po ustanovitvi 9. korpusa v Slovenskem primorju je pospešeno stekel proces njegove notranje graditve in utrjevanja enot v ideološko-političnem, obveščevalnem, psihološkem, formacij sko-organizacijskem, kadrovske in materialnem pogledu. Ustanovili so številne posebne enote, potrebne za uskla-

jeno delovanje, med temi tudi sicer še vedno šibko topništvo.

Ko je bila potem v februarju uspešno izvedena široko zasnovana mobilizacija novincev in so z njimi opravili intenzivno vojaško vzgojo v šolskih centrih, so se divizije, brigade in narodnoosvobodilni odredi številčno silno okrepili, tako da je bil 9. korpus že usposobljen za prvo veliko ofenzivo korpusnega obsega.

Osrednji cilj ofenzive sta bili sovražnikovi postojanki na zahodnem robu Polhograjskih Dolomitov, Godovič in Hotedršica. Obe sta bili predstraža močne nemške posadke v Idriji in sta ščitili cesto, po kateri je imela Idrija zvezo z železnico Ljubljana—Postojna. Poleg tega sta bili najpomembnejši člen v verigi postojank, ki je svobodno ozemlje 9. korpusa delila na primorski in gorenjski del ter onemogočala partizanom svobodno premikanje.

Idrija je bila zaradi rudnika živega srebra zelo pomembna za nemško vojaško industrijo, zato jo je okupator poskušal za vsako ceno zadržati v svojih rokah, navzlic nenehnim napadom partizanov na cesti Idrija—Logatec in Idrija—Postojna.

Postojanka pa je sovražniku prav prišla tudi s političnega in vojaškega vidika. S političnega je bila izhodišče domobranske propagande, ki so jo namenili primorskemu prebivalstvu, z vojaškega pa mu je omogočala ožiti osvobojeno ozemlje in je bila oporišče in izhodišče vseh bojnih akcij, ki so jih v tem prostoru zelo pogosto izvajali.

Zaradi take pomembnosti tega mesta so v njem vedno imeli elitne nemške enote, enot domačih izdajalcev pa le malo.

S padcem postojank v Godoviču in Hotedršici in v naslednji fazi postojanke v Spodnji Idriji, ki je na severu odpirala pot idrijski posadki proti tolminskim krajem in na Gorenjsko, bi bili Nemci v Idriji odsekani od svojega zaledja, njihova preskrba pa zelo težavna. Enote 9. korpusa pa bi z zavzetjem teh postojank dobile možnost, da povežejo osvobojeno ozemlje, se Idriji zelo približajo in jo tudi neposredno napadejo.

Zaradi takih razmer je bilo zelo stvarno pričakovati, da operacija ne bo lahka, da bo hud odpor okupatorja, ki ne bo zlahka dovolil, da bi mu pretrgali tako pomembno zvezo. Poveljstvo 9. korpusa se je dobro zavedalo, da bo napad uspešen samo, če bo naloga opravljena hitro in postojanki v najkrajšem času razbiti.

Posadko v Hotedršici je že 14. januarja 1944 poskušala

uničiti Gradnikova brigada ob podpori topa in minometa spremljevalne čete 31. divizije, vendar ni imela uspeha."

V času tega ponovnega napada je bila v Hotedršici četa SNVZ.*¹⁰⁰ Stela je 100 do 120 mož in je imela protitankovski top ter dva minometa kal. 81 mm.

Posadka v Godoviču pa je štela 90 nemških vojakov iz 2. bataljona 10. policijskega polka SS s sedežem v Idriji; oborožena je bila s protitankovskim topom, hitrostrelnim topom kal. 20 mm in minometom kal. 81 mm.

V obeh postojankah so za obrambo utrdili nekaj zgradb in se zavarovali s sistemom bunkerjev, žičnimi ovirami in minskimi polji. Pričakovali pa sta lahko tudi pomoč iz sosednjih postojank ožjega in širšega območja.

Na ožjem območju, s katerega bi lahko prišla pomoč nekaj ur po začetku napada, so bile razporejene postojanke v Logatcu, Rovtah, St. Joštu, Sv. Treh kraljih in Idriji in so imele skupaj 1500 mož. Na širšem območju, s katerega bi lahko prišla pomoč kasneje, čez kakih 12 do 24 ur, pa so bile postojanke Vrhnika, Rakek, Postojna, Vipava, Ajdovščina in Gorenja vas, v katerih je bilo okrog 3500 mož.¹⁰¹ Od vseh je bila za napadalca najnevarnejša posadka v Idriji. Imela je 1100 mož in poleg običajne pehotne oborožitve še 3 tanke, 5 topov in 8 hitrostrelnih kal. 20 mm. Jedro posadke je bil bataljon »Heine-«, zelo dobro izurjena enota za boj proti partizanom, ki je sodelovala skoraj v slehernem boju v okolici Idrije in na vzhodnem Primorskem. Povsod je izredno okrutno ravnala z ujetniki in prebivalstvom, če jih je dobila v roke.**

Stab 9. korpusa je sklenil v načrtovani operaciji uporabiti vse svoje sile, obe diviziji in tri partizanske odrede. Trideseta divizija je dobila nalogo, naj s svojo Bazoviško brigado napade in uniči posadko v Hotedršici, 31. divizija pa naj z Gradnikovo brigado napade Nemce v Godoviču. Vsem drugim enotam so namenili zavarovalne naloge. Blokirajo naj postojanke ožjega

* (SNVZ) Slovenski narodni varnostni zbor, čigar organizacijski štab je bil v Trstu, je bil ustanovljen konec novembra 1943 in je bil le majhen del kvislinških sil v Sloveniji. Do konca julija 1944 so na Primorskem, s prostovoljno in prisilno mobilizacijo, zbrali komaj 1875 mož. Avgusta pa jih je imel samo 1782.

** Bataljon je spadal v sestavo 139. rezervnega polka gorskih lovcev 188. nemške rezervne divizije.

območja in zaprejo smeri, ki vodijo k postojankam širšega območja.

Stab 31. divizije je za ognjeno podporo Gradnikove brigade določil novosestavljeni divizion, njegovemu štabu pa poslal ukaz, da 16. marca izvede izvidovanje poti od Predmeje do Predgrize, potem pa s kote 748 določi ognjene položaje za orožje.

Ko so v štabu diviziona dobili ta ukaz, je poveljnik ukrenil vse potrebno, da so se enote pripravile za premik, sam, s svojim pomočnikom, komandirjem topovske baterije in kurirji, pa je odhitel proti Godoviču.

Na k. 746 jih je že čakal komandant 31. divizije Stane Potočar-Lazar, topničarjem osebno določil naloge za predvideno akcijo, jim pokazal cilje, ki naj jih uničijo, in ukazal, da naj divizion odide na pot 17. marca v večernih urah.

Za havbico so izbrali ognjeni položaj 600 metrov severozahodno od k. 748, kakih 1500 metrov daleč od zunanjšega roba postojanke, za top in minometa pa severno od kote 748, kakih 1000 metrov od postojanke. Komandant divizije je tudi določil, da naj bo njegova opazovalnica na koti 748, opazovalnica topničarjev pa pri havbici.

Po opravljenih pripravah na Predmeji se je divizion odpravil na pot. Sli so po cesti čez Otlico — Križno Goro — Zadlog — Crni vrh — Predgrize. Premik je do Križne gore potekal v redu. Ko pa so prišli do Male gore, so jih močno ovirali snežni zameti in poledica. Da havbica ne bi zdrsnila s ceste, so jo privezali z vrvmi in jo zadrževali. Te poti se vozar, ki je vozil strelivo, spominja: »•(...) Pri Mali gori se je voz prevrnil in grnate so se druga za drugo skotalile po snegu. Bil sem popolnoma obupan in prvič sem pomislil, da bi najrajši ušel domov. Kljub tej stiski pa sem le zbral še preostale moči in granate naložil nazaj na voz (.. ,).«¹⁰²

Ognjene položaje so zasedli proti jutru. Na poti proti koti 748, koder snega ni bilo več, pa je bilo toliko blata, da so se kolesa havbice vdiralala 20 centimetrov in še globlje v kolovoz. Ker je vprega ni več mogla spraviti naprej, so jo morali topničarji porivati in vleči, tako da so jo do četrte ure 18. marca spravili na položaj in jo pripravili za streljanje.¹⁰³

Napad se je začel točno po načrtu. Ob 6.30 so se po dogovorjenem znaku oglasili havbica, top in minometa. Ko so strelj

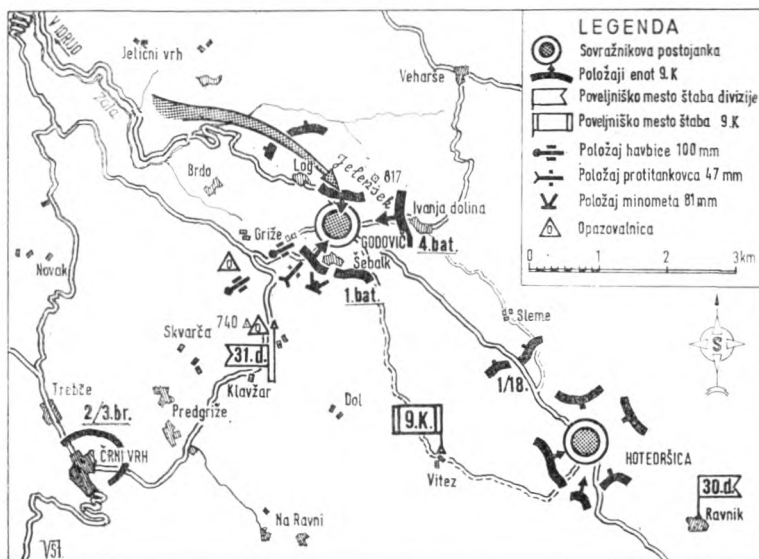
prerezali ozračje, so zaregljali tudi puškomi trai jezi in salve iz pušk napadajočih enot pred obema postojankama.

Nenadni napad je Nemce presenetil. Niso pričakovali jutranjega napada, še najmanj pa havbiške granate.

Havbica je streljala neposredno, saj drugače brez name-rilnih naprav ni mogla. Toda čeprav je merjenje skozi cev samo približno, so bili zadetki točni. Dobro so se topničarji ujemali tudi s pehoto. O tem je v partizanskem dnevniku z dne 28. marca 1944 med drugim takole zapisano: »(...) Za-detki havbice so bili sijajni, skoraj vsi v polno. Cim je granata priletela med Švabe, so se tisti, ki so ostali živi, kot zajci raz-bežali na vse strani postojanke, toda naši mitraljezci so budno pazili nanje in jih kosili, da je bilo veselje (...).«¹⁰⁴

Bunkerje in obe utrjeni zgradbi so granate poškodovale, nekatere zidove pa tudi porušile.

Ko so Nemci premagali začetno presenečenje in se začeli organizirano braniti, so poskušali s svojim hitrostrelnim 20-

Divizion 31. divizije podpira 18. marca 1944 napad Gradnikove brigade na sovražnika v Godovci

milimetrskim flakom zadeti havbico. Merili so dobro, toda izstrelili so le en rafal. Ena granata je padla komandirju baterije Jožetu Zirovniku-Miču med noge. Na vso srečo ga ni poškodovala, preluknjala mu je le plašč. Namerilec havbice, ki je top opazil, ga je takoj vzel na muho, več granat je eksplodiralo v njegovi bližini in je utihnil. Do konca boja se ni več oglašal.

Po poldrugo uro trajajočem streljanju so havbica, top in minometa prenehali z ognjem in borci pehote so z vzkliki »juriš!, hura!« vdrli v postojanko. Zelo uspešno je jurišala četa z Jelenške vzpetine severno od Godoviča. Toda žična ovira, postavljena tako spretno, da so jo opazili šele zadnji hip, jih je za dalj časa zadržala.

V prvem trenutku juriša je v nemških vrstah nastala zmeda, vendar kratka, potem pa se je vnel boj za vsako utrdbo in ruševino. Nemci so z dobro organiziranim in usmerjenim puškomitralješkim ognjem onemogočali hiter globlji prodor v notranjost postojanke.

Da bi odpor končno le strli, se je morala ponovno oglasiti havbica. V tridesetih minutah so jo premaknili bliže, na razdaljo kakih 700 metrov od oporišča. Tudi tokrat je zadevala v polno in dokončno razbila dva bunkerja. Nemcem je ostal le še eden, ki je bil globoko v zemlji, zgrajen iz železobetona in sta iz njega sipala ogenj dva puškomitraljeza. Čeprav nanj havbica ni mogla več streljati, ker je vse strelivo, ki so ga pripeljali na položaj, že porabila, je odpor Nemcev slabel, ker so se tudi oni branili z zadnjimi ostanki streliva.

Napad partizanov pa se je nadaljeval z nezmanjšano močjo. Vse huje so stiskali branilce na ozek prostor sredi naselja. Toda ko "je bila posadka postojanke pred zlomom, se je položaj v trenutku spremenil. V Godovič je vdrla močna nemška kolona, deli bataljona »Heine«, ki so prišli iz Idrije. Prebili so se mimo zased Vojkove brigade, severno od Jelenška, udarili v hrbet četi na tem položaju, jo razbili in v zadnjem hipu rešili posadko.

Na sedaj zelo okrepljeno posadko v Godoviču napad ni bil več možen, zato so se enote umaknile.¹⁰⁵ Divizion se je umaknil v vas Klavžarje, potem pa so havbico poslali čez Dol in Vitez na položaj pred Hotedršico s strelivom, ki so ga medtem že pripeljali, da bi tam pomagala Bazoviški brigadi. Kljub do-

godkom okrog Godoviča je ta nadaljevala boj za Hotedršico, čeprav je v njeni razvrstitvi nastala vrzel, ki jo je morala zamašiti z enim od svojih bataljonov.

Napad Bazoviške je v začetku podpiral gorski top kal. 75 mm iz baterije 30. divizije. Toda 16 granat, ki so jih imeli za ta top, so hitro porabili in brigada je ostala brez topovske podpore. Zelo učinkovito pa sta boj ves dan podpirala dva minometa kal. 81 mm, ki sta tolkla po domobrancih, kjerkoli so se pojavili. Do konca dne sta porabila 400 min, zato so se domobranci v svojih poročilih čez ogenj minometov posebno pritoževali.*¹⁰⁸

Havbica je na določeni položaj, ki ga je izbrala izvidnica, prispela ponoči in ga zasedla do tretje ure 19. marca, nato pa čakala na povelje za začetek ognja. Toda do jutra ni streljala. Ko se je začelo svitati, se je vrnila patrulja, poslana za zvezo s štabom Bazoviške brigade. Sporočila je, da štaba brigade ni našla in da ji sledijo Nemci.

Na bojišču pred Hotedršico je medtem prišlo do spremembe. Poveljstvo korpusa je ugotovilo, da bi bilo preveč tvegano nadaljevati napad, ker so z vseh strani prihajale intervencijske kolone na pomoč napadenim. Sprejeli so sklep, da brigado umaknejo, kar so tudi takoj storili. Tega pa niso sporočili divizionu, ker z njegovim štabom, ki je imel havbico, niso dobili zveze. Tako so topničarji ostali sami pred sovražnikom in so se hitro zvrstili v kolono ter se umaknili v Crni vrh.¹⁰⁷

Najtežji pohod

Ko se je sovražnik po koncu neuspešnih protiofenzivnih sunkov, ki so sledili napadu na postojanki Godovič in Hotedršica in v katerih je 19. marca Gradnikova brigada na cesti med Črnim vrhom in vasjo Predgriže zaplenila hitrostrelni top kal. 20 mm, vrnil v izhodiščne postojanke, so enote 9. korpusa nadaljevale idrijsko operacijo in napadle Nemce v Spodnji Idriji.

Posadka v Spodnji Idriji je štela 72 mož in je poleg običajnega pehotnega orožja imela tudi protitankovski top kal. 47 mm, hitrostrelni top kal. 20 mm in minomet kal. 81 mm.¹⁰⁸

Povelje za napad na to postojanko je izdal štab 9. korpusa

* Avtor monografije Bazoviške brigade topa ne omenja, verjetno zaradi njegove kratkotrajne podpore.

29. marca 1944.¹⁰⁹ Napadle naj bi brigade 30. divizije. Bazoviška brigada, okrepljena z divizionom 31. divizije, naj bi postojanko naskočila neposredno, Kosovelova in Gregorčičeva pa bi zavarovali smeri proti Dolomitom in Poljanski dolini.

Brigade 31. divizije pa so dobile nalogo, da blokirajo Nemce v Idriji in Godoviču ter onemogočijo premike nemških čet po poteh, ki iz Idrije in drugih postojank vodijo v Spodnjo Idrijo.

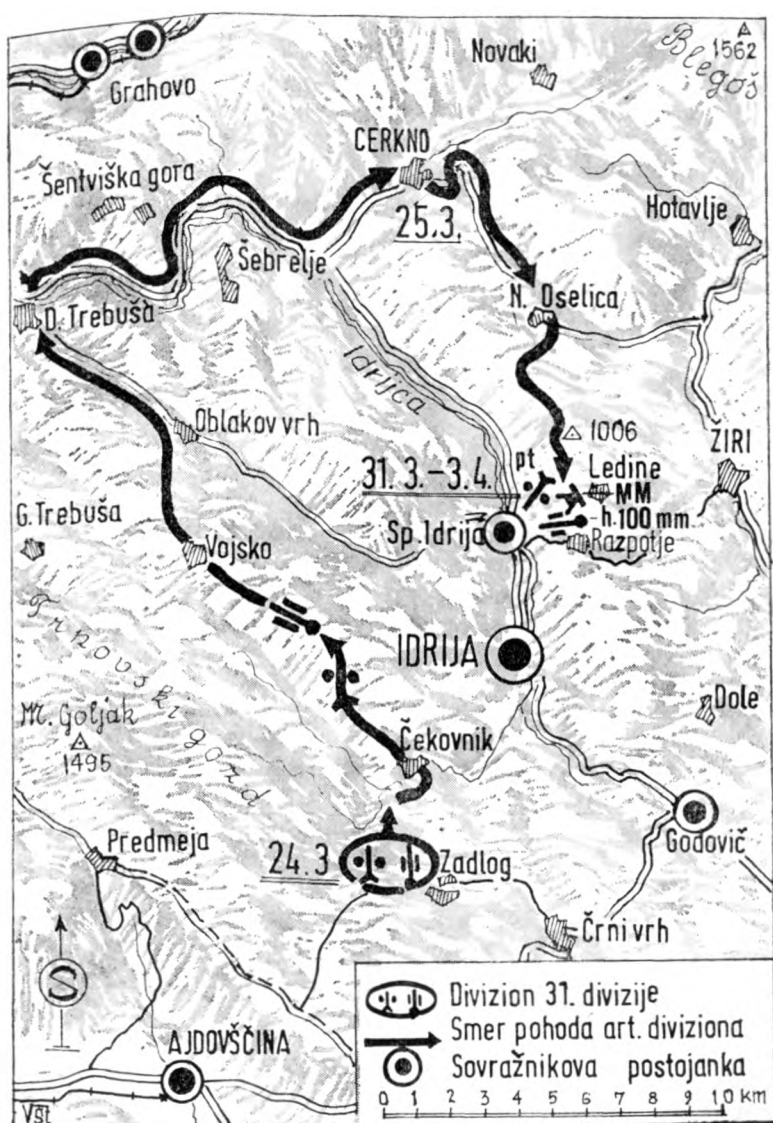
Divizion 31. divizije je premik proti Spodnji Idriji začel 24. marca. Zgodaj zjutraj se je na Mali gori razvrstilo v kolono 150 borcev s havbico kal. 100 mm, protitankovskim topom kal. 47 mm, dvema minometoma kal. 81 mm ter nekaj vozmi s strelivom in drugo opremo.

Pohod so načrtovali po 85 km dolgi obhodni poti Zadlog—Idrijska Bela—Čekovnik—Vojsko—Oblakov vrh—Dolenja Trebuša—dolina reke Idrijce—Cerkno—Kladje—Sovodenj—Ledine. To pot, čeprav najdaljšo, so izbrali zato, ker je vse druge krajše ali nadzoroval sovražnik ali pa so bile v takem stanju, da za vozove niso bile prehodne.

Najtežji del poti je bil od Zadloga do Vojskega. Tod se kolovoz, pozimi pokrit z debelo snežno odejo in ledom, najprej naglo spušča v sotesko reke Idrijce, potem pa strmo dviga

Havbica 100 mm M 16 na pohodu

Pohod divizion 31. divizije od 24. do 31. marca 1944 od Zadloga na Ledine v pripravi za napad Bizoviške brigade na sovražnika v Spodnji Idriji

do Vojskega. Vozov, posebno 1200 kg težke havbice, konji niso mogli sami spuščati po strmini. Pomagati so jim morali borci, ki so vozove privezali na vrvi in jih zadrževali, da ne bi zdrsnili v sotesko.

Ko so se spustili, pa so nastale še večje težave in hujši napori. Cesta je bila kot drsališče. Vprežna živina, čeprav primerno podkovana, vozov ni mogla več vleči, nemočno je padala. Morali so izpreči in vleko prevzeti možje z vrvmi. Na pomoč so topničarjem priskočili borci Gradnikove brigade, dodeljeni divizionu za zavarovanje. Vsi skupaj so zgrabili za vrvi, privezane za vozove, in do iznemoglosti vlekli. Z nekaj krampi in sekirami, ki so jih imeli, so v cesto izkopali žleb, tako da je po njem teklo eno od koles havbice, da ne bi zdrsnila v potok.

Na drugi strani soteske, na levem bregu Idrijce pri Čekovniku, je kolona zavila v hrib. Spet so vpregli, borci pa so hodili ob vozovih, privezanih na vrvi, in bili pripravljeni s krampi in sekirami priskočiti vpregam na pomoč. Na večjih strminah in hudih ovinkih so pomagali vleči ali pa zadrževati vozilo, razkopavali so led in odstranjevali druge ovire.

Kurir diviziona Matevž Jekler-Iztok se poti takole spominja: »(...) Vrvi, s katerimi smo orožje vlekli, so se napenjale in ječale pod težo jekla in se zažirale globoko v roke borcev. Napenjali smo vse sile in se trudili, da katero od njih ne bi zdrknilo v globino. Komandant Mirko (Mirko Malnarič) nas je ves čas bodril, naj vzdržimo še malo, da to moramo, ker bomo orožje še nujno potrebovali. Kuharji in intendant divizionu so nam hoteli dvigniti moralo, ki je pod težkim bremenom tudi že pešala, in so nam obljubljali dvojni obrok, ko pride-mo na vrh. Kot smo bili le nekaj dni prej srečni, ko so nam pripeljali havbico v sestavo, tako smo sedaj vedno bolj obupavali nad njo in vse manj verjeli, da nam jo bo uspelo privleči do vrha (...).«¹¹⁰

S polževo hitrostjo in korak za korakom so napredovali in končno le, mokri do kože, lačni in neskončno utrujeni, prispeli v najvišje ležečo primorsko vas Vojsko in tam popadali kot ubiti. Dalj časa pa se niso mogli muditi. Po kratkem počitku so nadaljevali pot proti Oblakovemu vrhu in v Dolenjo Trebušo ter tam prenočili.

Drugo jutro so nadaljevali pot v dolino reke Idrijce, ki

je predstavljala novo veliko oviro. Čez most so lahko peljali samo vozove, težke do kake tone, težke havbice pa ne. Odločili so se, da jo bodo na vrveh spustili v rečno strugo in potegnili čez vodo na drugi breg. Matevž Jekler-Iztok pripoveduje: »■(...) Da bi spravili več kot 1200 kg težko orožje čez reko, smo mu sneli ščit, da bi ga razbremenili, potem pa privezali spredaj in zadaj močne vrvi. Ko je bilo vse pripravljeno, smo havbico začeli počasi spuščati po strmini navzdol. Komandant Mirko in komandir Mičo sta glasno in odsekano poveljevala. Ko je prišla do vode, se je začela potapljati in je izginila pod njeno gladino. Eni so jo zadrževali, tisti na desnem bregu pa vlekli. Šlo je zelo počasi, ker so morali vsi usklajevati svoje gibe. Voda se je penila, kakor da bi se jezila, ker jo tako vznemirjamo. Havbica pa se je zažrla v dno in kolesa so se počasi vrtela in tlačila gramoz pod sabo. Trajalo je skoraj celo uro, da se je orjak znova prikazal iz vode in smo ga končno le spravili na drugi breg. Okopala pa se v ledeno mrzli vodi ni samo havbica, temveč tudi nekaj borcev, ki so ji pomagali na drugi breg in so padali v vodo.«¹¹¹

Pohod naprej do Cerknega je minil brez večjih težav. Posebno pozorno so se morali zavarovati v rajonu Straža, da jih ne bi presenetili Nemci, ki so občasno patroljirali do tega kraja. Skozi Cerkno so šli 25. marca, v večernih urah pa prišli v Kladje ter tam nekaj dni počivali in se pripravljali za akcijo, ki jih je čakala.

V divizion so pripeljali še en protitankovski top kal. 47 mm iz baterije 30. divizije, ki je bil v korpusni delavnici v Cerknem v popravilu in so ga orožarji usposobili za uporabo. Zaledni organi korpusa pa so iz skladišča pod Blegošem pripeljali precejšnjo zalogo granat in min, med temi 400 granat za havbico.

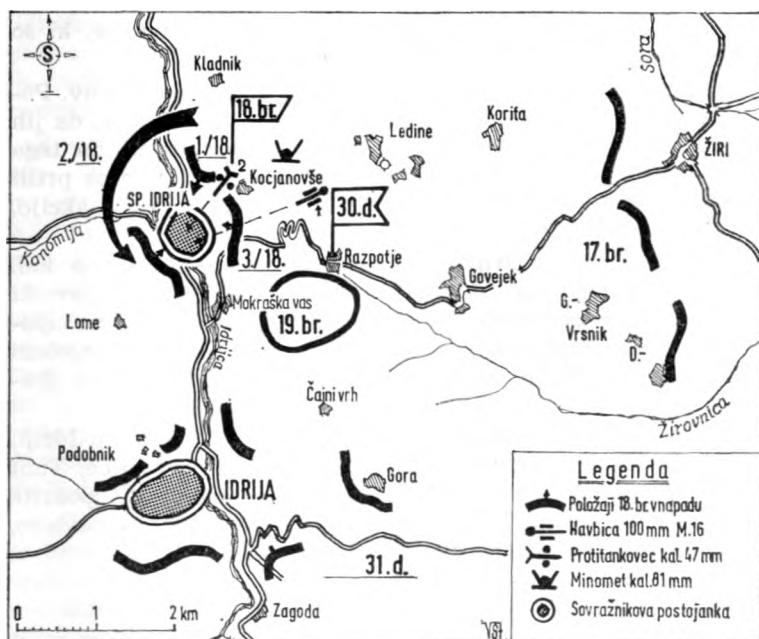
Ko so dobili povelje za napad na Nemce v Spodnji Idriji, so 31. marca nadaljevali pot prek Sovodnja na Ledine. Tudi ta del poti je bil zelo težaven zaradi vijugaste ceste, pokrite s snegom in ledom. Ves čas so morali vozove, zlasti havbico, porivati in vleči, da so pomagali vpregam.

Tridnevni hudi boji za Spodnjo Idrijo

Po prihodu na Ledine se je štab diviziona takoj povezal s štabom Bazoviške brigade. Dogovorili so se o sodelovanju.

Na izvidovanju so določili ognjene položaje za orožja. Pri tem so imeli velike težave, ko so izbirali ognjeni položaj za havbico. Spodnja Idrija leži globoko v dolini reke Idrijce in jo 7 obeh strani obdajajo skoraj navpični grebeni, ki se dvigajo proti Ledinam in Jelenku. Havbico, ki je brez namerilnih naprav lahko streljala samo neposredno, so morali zato postaviti na položaj na sam rob Pečnika, ki leži 400 metrov nad postojanko. Strelna daljava je bila 1500 metrov, manever z ognjem pa zelo težaven zaradi velikega depresijskega kota, za kar havbica ni bila usposobljena. Bilo je tudi zelo nevarno, da med streljanjem zdrsne čez rob grebena v dolino. Da se to ne bi zgodilo, so jo z debelimi vrvmi privezali k zajetnemu deblu stoletnega hrasta, ki je kakor naročen stal nekaj metrov zadaj.

Oba protitankovska topa so spustili v dolino na položaj, ki je bil nekaj sto metrov od postojanke, minometna četa pa

Napad Bazoviške brigade od 1. do 3. aprila 1944 na sovražnikovo postojanko v Spodnji Idriji

je stala na jugozahodnem delu Pečnika nedaleč stran od havbice. Opazovalnica komandanta diviziona in komandirja topovske baterije je bila pri havbici, pratež divizionu, v katerem so imeli vse tisto strelivo, ki ni bilo na ognjenih položajih, pa je bil pod kozolcem domačina Filipa Seljaka iz Pečnika.

Odločilni napad se je začel točno opolnoči med 1. in 2. aprilom. Borci Bazoviške brigade so se približali postojanki, ob drugi uri pa so orožja odprla ogenj na cilje, za katere so že podnevi pripravili začetne elemente. Ob oglašujočem grmenju in eksplozijah granat in min je bila postojanka v hipu v dimu in prahu. Posebno razločne so bile eksplozije havbičnih granat. Zadetki so bili dobri in dve zgradbi, v katerih so bili Nemci, sta se znašli v ruševinah. Ko so granate in mine prenehale padati, je naskočila pehota. Toda juriš je uspel le na desnem bregu reke Idrijce in sovražnikov odpor je bil tudi hitro strt. Nemci so se umaknili na drugi breg, kjer boja ni bilo slišati. Pozneje se je izkazalo, da je bataljon, ki naj bi napadel z zahoda, po vodnikovi krivdi zašel, vso noč taval in se drugo jutro vrnil na Ledine. Na desnem bregu se je boj nadaljeval do jutra. Vsi poskusi, priti čez reko, so bili brez uspeha, ker so Nemci most čezno ves čas držali pod hudim ognjem puškomitraljezov, ki so tolkli iz bunkerjev tik ob mostu na drugem bregu reke. Da bi odprli pot čez most, so privlekli protitankovski top, ki pa bunkerjem ni mogel prida škodovati, ker zaradi teme in dima ni zmogel neposrednega zadetka. Tudi z ročnimi bombami niso uspeli utišati puškomitraljezov v bunkerju.

Ko se je na obzorje dvignila jutranja zarja, je streljanje postopoma oslabilo in vsak si je iskal primerno kritje za dnevne boje.

Na mostu so še vedno gospodarili nemški mitraljezi. Da bi jih uničili in pripravili možnost za prehod čez most, so poklicali na pomoč havbico, ki je bila edina sposobna razbijati tako močno grajena mitralješka gnezda. Komandant brigade, ki je imel svoje poveljniško mesto v poslopju nedaleč od mostu in telefonsko zvezo s poveljstvom divizionu, je postavil tako zahtevo. Havbičarji so pomerili na najnevarnejši bunker in čez nekaj minut so sledili streli. Prva granata je zletela previsoko in eksplodirala na drugi strani vasi, druga je padla v vodo in ni eksplodirala. Sledila so povelja za popravke in zadeli so v polno, čeprav je namerilec meril kar skozi cev.

Bunker se je ovil v oblak dima in prahu in ko se je ta razkasil, je namesto bunkerja bila tam samo še jama.

Boj za postojanko se je nadaljeval ves dan in glavno besedo je imelo težko orožje. Havbica je tolkla po središču naselja, koder sta bila oba nemška topa, protitankovska topa pa cerkveni zvonik, odkoder so švigali rafali nemških avtomatskih pušk po brigadinskih položajih. Premike znotraj postojanke je bilo moč lepo videti, pa tudi učinke granat. Ob vsaki eksploziji so Nemci nemirno tekali po postojanki in iskali primerno kritje, to pa jim je povzročalo še večje izgube, kot bi jih imeli sicer.

Protitankovski top, ki so ga imeli v postojanki, je utihnil že prvi dan boja. Oglašala sta se le še hitrostrelni in minomet.

V središču naselja je najdlje ostala nepoškodovana rumena zgradba, v kateri je bilo nemško poveljstvo. Skozi strelne line v zazidanih oknih so se Nemci silovito branili s puškomitraljezom in avtomatskimi puškami. Proti koncu dneva je na zahtevo brigadnega poveljstva havbica tudi tja usmerila svoj ogenj. Prvi dve granati sta zadeli zidove, vendar s slabim učinkom. Šele tretja, ki je skozi okno odletela v notranjost zgradbe in eksplodirala, je načela poslopje, potem pa je sledilo več neposrednih zadetkov, ki so ga porušili, nekaj Nemcev pa je zasulo.

Toda kljub tako učinkovitemu ognju težkega orožja borci pehote tega niso mogli dovolj izkoristiti, ker so se Nemci še vedno organizirano in trdovratno branili na levem bregu reke, v kritju za ruševinami.

Boj in medsebojno obstreljevanje sta trajala ves dan. Točnim zadetkom, zlasti havbičnim, je pehota v strelskem postroju navdušeno vzdikala. Mnogi starešine enot, ki so bili v bližini orožja, pa so neprenehoma zahtevali hitri ogenj in pritiskali na posadke, naj streljajo. Ker niso upoštevali pravil ognja, se je havbičina cev tako razgrela, da je vrglo iz zaklepa udarni mehanizem. Streljanje so morali zavoljo tega za več ur prekiniti, da bi se cev ohladila in bi havbica bila spet sposobna za podporo novih naskokov pehote.

Ko se je zmračilo, je pehota še enkrat naskočila postojanko, vendar tokrat brez podpore artilerije, ker poveljstvo ni tvegalo, da bi kaka granata padla med lastne vrste, saj so bili cilji prav blizu strelskemu postroju. V hudem boju od hiše do hiše so partizani z vseh strani stiskali obroč okrog Nemcev, tako da je bila proti jutru nemška posadka že v hudi

stiski in se je s pojemajočimi močmi upirala samo še v župnišču ter zgradbah okoli mostu. Partizanom sta padla v roke tudi oba topa.

Toda naključje je hotelo drugače. Ko so se partizani zbirali za zadnji naskok za cerkvijo, je mednje padla mina iz nemškega minometa in štiri borce ubila, več pa jih je ranila. Nastala je zmeda, ker so skoraj vsi zdravi morali pomagati ranjencem in jih nositi k previjališču. Nemci so ta trenutek zmede izkoristili in s protinapadom ponovno zavzeli izgubljene položaje. Tudi oba topa so dobili nazaj, ker ju partizani niso pravočasno spravili na varno. Tega niso storili zato, ker so mislili, da sta neuporabna, bila sta namreč brez namerilnih naprav in zaklepov, ker so jih Nemci, ko so se umaknili in topove zapustili, odnesli s seboj.

Po tem dogodku so boji še trajali do jutra, vendar z manjšo ostrino in brez večjega uspeha.

Podnevi se je nadaljevalo obstreljevanje sovražnika, kakor dan prej. Hujši boji so se razvneli šele zvečer, ko je ponovno naskočila pehota. Nemce so spet stisnili na ozek prostor okrog župnišča in mostu. Proti jutru so se branilci ponovno znašli v kritičnem položaju in poveljstvo brigade je vsak trenutek pričakovalo konec odpora. Toda Nemci se niso vdali, ker so že vedeli, da se bliža pomoč iz Idrije. Eni večjih posredovalnih kolon, ki so si vse dni prizadevale, da bi se prebile do napadene postojanke, je to v zadnjem trenutku uspelo na črti med Idrijo in Godovičem ter je nato po strugi Idrijce prišla do napadene postojanke in okrepila njeno posadko.

Vse hujši pritisk posredovalnih kolon tudi iz drugih smeri — od Logatca, Gorenje vasi, Ajdovščine in Postojne — so poveljstvo 9. korpusa prisilili, da je ukazalo napad ustaviti.¹¹²

Idrijska operacija je bila zaključena in novosestavljeni divizion je uspešno premagal vse težave v svoji prvi bojni akciji. Zlasti uspešna je bila havbica, čeprav je ves čas boja streljala brez namerilne naprave in drugih instrumentov. Nemcem v postojankah je zadajala ne le gmotne izgube, temveč je rušila tudi moralo njihovih vojakov, ki težjega orožja v bojih s partizani niso pričakovali. V lastnih vrstah pa so eksplozije havbičnih granat dvigale bojnega duha in borce dajale moč in prepričanje, da bodo kmalu zmagali, saj imajo zdaj že lastno topništvo.

Vse orožje je bilo ves čas boja v vlogi spremljevalne arti-

lerije in je rušilo utrdbe in uničevalo žarišča odpora. Bilo je v prvi bojni črti in je streljalo po metodi neposrednega merjenja na cilje.

Borci diviziona in brigad, zlasti pa njihova poveljstva, so si pridobili prve izkušnje o uporabi topništva, hkrati pa se tudi prepričali o njegovi učinkovitosti. Ugotovili so, da je orožje uporabno, čeprav nima namerilnih naprav in drugih instrumentov za določanje elementov in vodenje ognja, kot so kompasi, kvadranti* ter posebni baterijski daljnogledi, tempirni ključi in druge naprave. Ugotovili pa so tudi slabe strani topništva, da z ognjem, zlasti ognjem havbice, ni mogoče tako zlahka manevrirati in orožje premikati tako kot puškomitraljeze. Prepričali so se, da je orožje odvisno od cest, da je zelo občutljivo na ogenj pušk in mitraljezov in da potrebuje zelo solidno zavarovanje med premiki in na položaju.

V boju za postojanko Godovič je porabila havbica 85 granat, od teh 60 v pripravi napada, 25 pa potem med napadom. Ta količina pa je premajhna, saj jim je zmanjkalo streliva prav v trenutku, ko bi ga najbolj potrebovali, ko so se Nemci branili le še z zadnjimi močmi, opiraje se na edini bunker, ki je ostal še nepoškodovan. Če bi havbica tudi tega razbila, bi postojanka najbrž padla pred prihodom pomoči iz Idrije. Vzrokov za pomanjkanje streliva je več, med temi neizkušenost glede preskrbe s strelivom in šibke transportne možnosti diviziona. Da se kaj podobnega ne bi zgodilo tudi ob napadu na Spodnjo Idrijo, so med pripravami mobilizirali mnogo kmečkih vozov in pripeljali na položaj kar 400 granat za havbico. Očitno pa je, da poraba vseh teh granat ni bila v skladu z rezultati boja, čeprav je treba upoštevati dejstvo, da mnoge granate niso eksplodirale, ker v skladiščih niso bile dovolj zaščitene pred vremenskimi vplivi. O količini porabljenih granat za protitankovske topove pa podatki niso ohranjeni.

V vsej idrijski operaciji so bili uporabljeni havbica in protitankovski top iz artilerije 31. divizije, iz artilerije 30. divizije pa gorski top in protitankovski top. Gorski top je dejstvoval samo pred Hotedršico.¹¹³

Na koncu naj ugotovimo, da idrijska operacija ni uspela. Vzroke je treba iskati v še nezadostni usposobljenosti starešin in borcev mladih brigad za tako zahtevno operacijo. Pomanj-

* Naprava za merjenje navpičnih kotov in evelacije cevi.

kljiva je bila tudi uporaba topništva. Veliko pozornost so posvečali havbici, protitankovskih topov pa niso dovolj izkoristili. Od topništva so pričakovali več, kakor lahko da. Prekrba s strelivom ni bila ustrezno urejena.

Ledinska ofenziva in izguba topov

Po neuspešnem napadu 30. divizije na postojanko v Spodnji Idriji so Nemci začeli že prej načrtovano tretjo, do tedaj najmočnejšo ofenzivo v Slovenskem primorju. Imenovali so jo »Untersberg«, izvajalo jo je kakih 10.000 vojakov in je trajala od 8. do 24. aprila. Cilj operacij je bil: temeljito prečesati območja Ledin, Zirov, Cerkljanskega in Banjške planote, obkoljevati in razbijati tamkajšnje partizanske enote, predvsem pa poiskati zaledne ustanove korpusa in uničiti skrite bolnišnice, delavnice in skladišča.*¹¹⁴

Del te ofenzive je bila operacija »Renata« proti enotam 30. divizije, razporejenim na območju Ledine — Srnjak — Vrsnik. Izvajalo jo je kakih 3000 vojakov. Začela se je 11. aprila in je 30. divizijo povsem presenetila. Sovražnik je izkoristil dejstvo, da so enote divizije opuščale partizansko taktiko pogostih premikov, na roko pa so mu šli tudi premajhna budnost enot in štabov, pomanjkljivi zavarovalni ukrepi in pa trenutna odsotnost Bazoviške brigade, ki je prav ta dan izvajala prehranjevalno akcijo v Dolomitih.¹¹⁵ Izgube 30. divizije so bile občutne, hudo pa je bilo okrnjeno zlasti topništvo, saj sta obe diviziji izgubili svoje topove in havbico.

Trideseta je najprej, tik pred začetkom ofenzive, izgubila svoj gorski top kal. 75 mm, ki ga je po napadu na Hotedričo pustila skritega v okolici Črnega vrha. Med napadom na Spodnjo Idrijo so poslali ponj oddelek partizanov in ta ga je poskusil po poti med Godovičem in Idrijo pripeljati na Ledine. Med potjo pa je oddelek naletel na sovražnikovo zasedo in je top izgubil.¹¹⁶

Ko so prenehali boji za Spodnjo Idrijo in se je tudi topništvo odmaknilo od postojanke, so oba protitankovska topa odpeljali v vas Srnjak in ju tam pustili pri štabu divizije.

* V operaciji so sodelovale naslednje nemške enote: bataljon »Heine«, 4 čete iz 137. in 3 čete iz 139. polka 188. rezervne gorske divizije, strelski bataljon 278. pehotne divizije in tri baterije iz 112 topniškega polka, vsega 19 čet in 10 do 12 topov.

Havbico kal. 100 mm pa je divizion 31. divizije odpeljal v vas Planina in jo skril v zapuščenem rudniku bakra skupaj s štirimi korpusnimi tovarnjaki.

Ko je sovražnik 11. aprila zgodaj zjutraj napadel štab 30. divizije na Srnjaku, so borci protitankovske baterije, ki so bili brez komandirja in političnega komisarja, oba sta se namreč udeležila prehranjevalne akcije, v zadnjem hipu ročno odvlekli oba topa v bližnji smrekov gozd, da bi ju tam skrili. Toda bilo je prepozno; Nemci so gozd že obkolili in vsak si je po svoje poiskal pot za umik. Nemci pa so oba topa našli in zaplenili.¹¹⁷

Franc Bačnik, ki je dan pred tem dogodkom prispel v moštvo baterije, se tega takole spominja: »Po prihodu v baterijo popoldne 10. aprila v vasi Srnjak sem se hotel javiti komandirju baterije. Nisem ga pa našel. Skupaj s komisarjem sta odšla v prehranjevalno akcijo. Seznanil sem se z nekimi borci, ki so mi na dvorišču hiše, v kateri so stanovali, pokazali oba topa in kakih 25 granat zanju.

Drugo jutro se je življenje in delo v bateriji začelo normalno. Kuharji so pripravljali zajtrk, borci pa urejali opremo in čistili orožje. Naenkrat je z vseh strani okrog nas zaropotalo. Ker še nismo bili neposredno napadeni, smo vsi skupaj hitro zgrabili orožje; da bi vpregli konje, ni bilo več časa, pa tudi povelja nobenega, ter ju na rokah odvlekli v gozd in ju tam pokrili s smrekovimi vejami. Medtem smo že zaslišali nemška povelja iz neposredne bližine. Nastala je zmeda in vsak je po svoje iskal pot za umik.

Hitro sem s pomočjo še enega tovariša izvlekel zaklepa iz obeh topov in ju skril v nekakšno skalno luknjo, eno namerilno napravo pa dal v nahrbtnik in jo odnesel s seboj.

Z omenjenim tovarišem sva se umikala med Govejkom in Raspotjem mimo cest in se z Nemci nisva srečala. Ko sva potem čez nekaj ur prišla na hrib zahodno od vasi Ledine, sva lahko lepo opazovala, kako so Nemci sredi vasi naglo nakladali vozove s paketi, ki so jih dan prej poslali prebivalci Primorske svojim partizanom.«¹¹⁸

Izguba obeh protitankovskih topov pa še ni bila vse.

V nadaljevanju ofenzive so Nemci prišli tudi v Cerkno in v vas Planino. V rudniku bakra so opazili tovarnjake in jih zažgali. Havbice pa verjetno niso videli, toda kljub temu je bila tudi ta za partizane izgubljena, ker je skupaj s tovarnjaki zgo-

rela. Jeklene in železne dele, ki so ostali od nje, so pozneje uporabili za popravila drugega orožja.

V Cerknem so v delavnici 9. korpusa dobili še en top. Po poročilu štaba 9. korpusa Glavnemu štabu naj bi bil to protitankovski, ki so ga prav tiste dni pripeljala zavezniška letala in ga spustila na letališče v Cerknem. Možno pa je, da je bil to gorski top kal. 65 mm iz divizion 31. divizije, ki je bil tam v popravilu. Za nobenim od teh dveh ni bilo pozneje nobenega sledu več.¹¹⁹

Vzrokov za ta hudi poraz 30. divizije na Ledinah in izgubo tako velikega števila orožja je več. Divizija dalj časa ni spremenila svoje razvrstitve in je bila skoraj 10 dni statično razporejena, kar je bilo v nasprotju z načeli partizanskega vojskovanja.

Čeprav so štabi vedeli, da sovražnik nekaj pripravlja, saj je obveščevalna služba na to opozarjala, niso okrepili svojih položajev in povečali budnosti. Sovražnika so podcenjevali in se niso široko zavarovali z zasedami, temveč so postavili le bližnje zavarovanje.

Položaj divizijskih enot se je pri vsem tem še poslabšal z odhodom Bazoviške brigade, ki so se ji pridružili še deli drugih enot, v prehranjevalno akcijo. Ta je bila sicer nujna, ker je bilo mnogo partizanov na zelo pasivnem območju, in to v spomladanskem času, ko je bilo območje tako izčrpano, da ni bilo hrane niti za prebivalce.

Po odhodu brigade bi morali zavarovalne ukrepe do skrajnosti poostriti, pa tega niso storili. Protitankovska baterija je celo ostala brez komandirja in političnega komisarja prepuščena tako rekoč sama sebi.

Divizion 31. divizije na Šebreljah

Po boju za Spodnjo Idrijo se je 6. aprila divizion 31. divizije premaknil čez Zelinj in Jagršče v vas Šebrelje. Vas, ki jo sestavljajo tri naselja — Dolenje, Srednje in Gorenje Šebrelje — leži na podolgovati planoti, ki se s severovzhoda, severa in zahoda kakih 600 metrov strmo dviga nad dolino reke Idrijce, na vzhodu pa strmo spušča v sotesko gorskega potočka Sevnica. Dostop do naselja je težaven. Do njega vodijo poti od Stopnika v dolini reke Idrijce in od Oblakovega vrha na jugu. Položaj naselja je taktično zelo močan in ugoden za

tistega, ki ga ima v lasti, ker od tam lahko zelo dobro nadzoruje in drži pod mitralješkim ognjem vse poti po dolini reke Idrijce.

V boje z Nemci med ofenzivo divizion ni bil neposredno vpleten. Samo njegove patrulje in zasede so se občasno spopadle z manjšimi nemškimi oddelki, ki so prodirali po dolini Idrijce v bližino njegovega bivališča, in je opazoval ter spremljal dogajanja na Oblakovem vrhu, v rajonu Stopnik—Želinj, ter zapiral smer proti Cerknemu.

Prostor, kjer je divizion bival, so zavarovali z organiziranim ognjenim sistemom, ki so ga okrepili s strelskimi jarki, zakloni in opazovalnicami.

Na Sebeljah je ostal divizion skoraj dva meseca. Večino tega časa so izrabili za pouk in urjenje. Vodstvo divizona se je trudilo, da bi borci in starešine dobro spoznali vojaško tehniko, ki jim je bila zaupana. Spoznali so taktično-tehnične lastnosti orožja in se učili, kako je treba z njim ravnati v boju. Posebno pozornost so posvečali enotnosti uporabe orožja in gibčnosti ter skladnosti delovanja posadk. Učili so se in se navajali na vlogo in naloge vsakega posameznika v raznih zapletenih bojnih okoliščinah, kako je treba meriti, polniti orožje in sprožiti, da bi cilj zadeli. Toda žal so mnoga omenjena vprašanja lahko obravnavali samo teoretično, ker so imeli na voljo samo en top in nobenega drugega instrumenta.* Med poukom pa so namenili še večjo pozornost in tudi več časa usposabljanju za pehotno bojevanje, napad in obrambo oddelka, voda in čete, za premikanje na bojišču, izvidovanje, opazovanje, patruljiranje in postavljanje zasede. Pri vsem tem so največkrat imeli strelske vaje s puškami in puškomitraljezi.

* Kateri top naj bi to bil, ni točnih podatkov. Nekateri borci trdijo, da je bil protitankovski kal. 47 mm, Jože Vodnik-Maroko, takrat komandir baterije pa, da je bil gorski top kal. 75 mm.

Mitar Raičević, komandant podoficirske šole 31. divizije, pa meni, da divizion ni imel na Sebeljah nobenega topa, ker bi sicer na njem lahko usposabljali tečajnike topničarje, saj je podoficirska šola bila blizu Sebelja. Ker pa topa ni bilo ne v podoficirski šoli in ne v divizionu, tudi podoficirskega tečaja za topničarje niso mogli ustanoviti.

Mnenje Raičevica potrjuje tudi dejstvo, da pozneje o omenjenih dveh topovih ni sledi in je divizion prišel na Lokovec v novoustanovljeno artilerijo 9. korpusa brez topov.

Pouka se je udeleževalo le malo borcev, ker so bili mnogi zavzeti z drugimi opravili, stražarsko službo in patroljno dejavnostjo. Pouk je tekel tudi na drugih področjih. Prav takrat je vrhovni komandant izdal ukaz o pozdravljanju.¹²⁰ Namesto pozdrava s stisnjeno pestjo, ki je ostal še vedno v veljavi v odredih, je bil uveden pozdrav z iztegnjenimi prsti desnice in temu načinu so se morali zdaj vsi privaditi.

Politični pouk so nadaljevali kot običajno, vsak dan nekaj ur. Politični komisarji in njihovi pomočniki so borce redno in podrobno obveščali o najnovejšem stanju na drugih bojiščih NOV in uspehih zaveznikov ter o razvoju ljudske oblasti in nalogah, ki vse še čakajo.

Kulturno-prosvetni delavci so na Šebreljah in v sosednjih vaseh prirejali času primerne kulturno-prosvetne aktivnosti, zborovanja in mitinge ter predavanja in gledališke predstave, ki se jih je skupaj z borci udeleževalo tudi civilno prebivalstvo. Bogato je bilo tudi sodelovanje s civilnim prebivalstvom. Borci so ostarelim kmetom, ki so ostali na kmetijah, pomagali obdelovati zemljo. Orali so jo, sadili krompir in opravljali druga spomladanska poljska dela. Starešine pa so sodelovali s krajevnimi narodnoosvobodilnimi odbori pri reševanju njihovih težav in problemov.

Med bivanjem na Šebreljah so nastale tudi kadrovske spremembe. Komandanta diviziona Mirka Malnariča je štab korpusa poslal na šolanje v Belo krajino, na njegovo mesto pa imenoval Slavka Jereba. Tiste dni je iz artilerijske oficirske šole v Beli krajini prispel v divizion Jože Vodnik-Maroko, ki je postal komandir topovske baterije.

Dne 21. aprila zjutraj so italijanski fašisti streljali z minometi iz smeri Porezna proti bolnišnici »Franji«. Ker je nekaj min eksplodiralo v njeni neposredni bližini, je vodstvo bolnišnice domnevalo, da je kraj izdan. Odločili so se, da ranjence preselijo, in so na pomoč poklicali Gorenjski odred in divizion. Ko je komandant diviziona prejel klic na pomoč, so se borci zvrstili v kolono in odhiteli proti bolnišnici. Vso noč med 21. in 22. aprilom so nosili ranjence in opremo bolnišnice do vasi Novaki, tam pa jih je prevzel Gorenjski odred in nadaljeval evakuacijo do nove lokacije.

Edini zelo srdit spopad z močnim sovražnikom, ki je terjal hude žrtve, so borci diviziona imeli 9. junija 1944.

V začetku junija so Nemci na Gorenjskem izvedli manjši

ofenzivni sunek proti narodnoosvobodilnim brigadam 31. divizije, ki so močno ogrožale promet po železniški progi Ljubljana—Jesenice, po katerih so takrat vozili vojaški transporti posebnega pomena. Ofenziva je poleg škofjeloških hribov zajela tudi Cerkljansko in Selško dolino ter Baško grapo. Ker se je glavnina 31. divizije, proti kateri je bila ofenziva uperjena, spretno izmaknila iz pripravljenega obroča in je ofenziva udarila v prazno, so Nemci partizanom, ki so se umikali na Šebreljsko planoto, sledili. Dne 8. junija se je delom Prešernove brigade, prištavnim enotam 31. divizije in divizionu, vsem na zelo ugodnih položajih pri Dolenji Trebuši in nad Sebeljami, bližala od Sv. Lucije (danes Most na Soči) večja nemška kolona, v kateri je bilo mnogo mul s hrano, orožjem in drugo opremo na poti proti Idriji. Ko se je približala položajem partizanov na strelno razdaljo, so le-ti odprli nanjo hud ogenj tako močno, da so se Nemci razbežali, 25 mul, ki so ostale na cesti, pa so pobili.

Drugo jutro so Nemci partizane napadli z okrepitevami, da bi odprli pot koloni proti Idriji. Vnel se je hud boj, ki je trajal vse do 17. ure. Šele po mnogih ponovljenih juriših je sovražniku uspelo zlomiti odpor partizanov in zavzeti vasi Jagršče in Šebrelje. Obe vasi so požgali, s prebivalci pa počenjali huda grozodejstva, jih brez vzroka pobijali, njihove domove pa ropali in požigali. Dva borca Vojkove brigade, ki so ju dobili v roke, so zverinsko mučili, potem pa jima na tnalu odsekali glavo. Prizor so cinično fotografirali.

V tem boju je imel divizion hude izgube. Štirje borci so izgubili življenje, 7 je bilo ranjenih, dva so ujeli, nekaj pa so jih pogrešali.

Med ranjenimi je bil tudi politični komisar baterije Drago Hribovšek-Bogo. Ko se je enota umaknila, je v nezavesti obležal na položaju. Nemci so ga našli in se zverinsko izživljali nad ranjencem, ga prebodli z bajonetom, s puškinim kopitom tolkli po glavi, potem pa misleč, da je mrtev, pustili.

Nekaj borcev se je ponoči vrnilo na prizorišče boja. Ranjenca so našli, ga odnesli terenskim delavcem, ti pa so ga čez štiri dni prepeljali v bolnišnico »-Pavla«, v kateri je 20. junija ranam podlegel.*

* Ohranjena je kopija bolniškega lista bolnišnice Pavla, ki jo je avtorju monografije dala na voljo dr. Pavla Jerina-Lah.

17. VI. pacjent ima vročino 37.9 do 39.0 Moina cyaneza. Dispnsa močnejša vsak dan. Od časa do časa halucinira. Ther. ista.

19. VI. Pacj. cel dan halucinira. V pljučih mu vre. Kašelj od časa do časa krvav. Odena pulmenum.

20. VI. Exitus letalis.

Ko se je pričel boj za Jagršče in je grozila nevarnost, da Nemci zasedejo Ravni vrh (k. 767), so živino, vozove in protitankovski top umaknili na Oblakov vrh. Ko pa so se boji za Sebrelje končali in je štab divizije menil, da je sovražnik premočan, so na Oblakov vrh umaknili tudi vse druge dele diviziona. Po krajšem počitku na Oblakovem vrhu so premik nadaljevali v Dolenjo Trebušo in potem v vas Dole, kjer so ostali do 13. junija.

Razvoj in boji topništva v 30. diviziji

Topništvo v 30. diviziji je po izgubi vseh svojih topov med idrijsko operacijo in po njej za nekaj časa prenehalo obstajati. Ponovno so ga ustanovili šele potem, ko je Koso-velova brigada 26. maja 1944 uničila sovražno postojanko v Dornberku in v njej zaplenila dva protitankovska topa kal. 47 mm, enega z namerilno napravo, in 75 granat. Enega od teh so že drugi dan uporabili in z njim streljali na Nemce,

Komandir protitankovske baterije SO.
divizije Franc Bačnik

ki so Dornberk spet zasedli. Streljali so zelo dobro in z eno granato direktno zadeli nekega nemškega oficirja, najbrž poveljnika.¹²¹ S tem na novo pridobljenim orožjem so sestavili baterijo in jo imenovali »Bačnikova« po njenem komandirju Francu Bačniku.

Po ustanovitvi baterije, kar je trajalo nekaj dni, so en top poslali v Gregorčičevo brigado, ki je 5. junija 1944 napadla domobrance v Razdrtem. V tem boju ga najprej v neposrednem nočnem napadu niso nameravali uporabiti, temveč so ga postavili na položaj ob cesti proti Postojni, če bi od tam slučajno prišli Nemci s tanki na pomoč napadeni postojanki. Ker pa ni nič kazalo na kaj takega, je komandir baterije, ki je osebno vodil top, orožje na lastno pobudo opolnoči umaknil s tega položaja in ga odpeljal pred postojanko, da bi se boja neposredno udeležil tudi sam.

Postavili so ga na položaj na nekem dvorišču pred šolo, v kateri so se domobranci zelo žilavo upirali. Da bi lahko streljali čez ograjo dvorišča, ki jih je varovala pred sovražnikovimi krogli iz šole, hkrati pa ovirala pri streljanju, so ga dvignili na kmečki voz in izstrelili prvo granato. Toda takoj so morali odnehati. Grozila je namreč nevarnost, da se voz s topom vred prevrne in pri tem poškoduje orožje in posadko. Zapustili so dvorišče in ga postavili na sredino ceste pred samo šolo ter se tako neposredno izpostavili sovražnikovim krogli. Toda domobranci jih niso opazili, oplazil jih je le en sam rafal iz brzostrelke, najbrž slučajno, poškodoval pa nikogar. Takoj so odprli ogenj in ker so streljali iz neposredne bližine, ni zgrešila nobena granata. Letele so skozi strelne line v vratih in oknu v notranjost poslopja; po šestem izstrelku so domobranci odnehali ter se umaknili v vojašnico, kjer so boj nadaljevali do jutra. Kljub izgubam, ki so jih imeli, pa se niso vdali; po pozneje zbranih podatkih so imeli 30 mrtvih in več ranjenih. Zjutraj so se partizani morali umakniti, da jih ne bi v neugodnem položaju presenetile nemške intervencijske kolone, ki so že prihajale na pomoč.¹²²

Po napadu na Razdrto so poslali top v Bazoviško brigado, ki je napadla sovražnikovo postojanko v Avčah. Napad je bil ena od akcij v ofenzivi NOV in PO Slovenije na komunikacije v zvezi z izkrcanjem zaveznikov v Normandiji. V tej ofenzivi je 30. divizija dobila nalogo, da onemogoči sovražniku promet po železniški progi v Soški dolini od Sv. Lucije

(danes Most na Soči) do Gorice. Za izvedbo te naloge je štab divizije usmeril v dolino reke Soče vse svoje tri brigade. Gregorčičeva je napadla postojanko v Kanalu, Bazoviška v Avčah, Kosovelova pa je zavarovala oba napada proti Gorici in Grgarju.

V Avčah je bilo 75 italijanskih fašistov pod poveljstvom nekega Nemca. V naselju in okrog njega so se dobro utrdili z bunkerji, žičnimi ovirami in minskimi polji. Posebno dobro so utrdili prostor okrog najpomembnejšega objekta — mostu, zgrajenega iz rezanega kamna in dolgega 120 metrov.

Bazoviška brigada je napadla postojanko v noči s 14. na 15. junij, most do jutra zavzela in porušila. S tem je pretrgala prometno zvezo med italijansko fronto in sovražnikovim zaledjem po dolini Soče.¹²³ Toda top, ki so ga pripeljali pred postojanko, ni mogel odpreti ognja, ker zaradi temne noči borci niso videli ciljev. V akciji je sodeloval del divizion 31. divizije, ki je, ko je 1. bataljon Bazoviške most zavzel, pomagal minerjem prenašati na most razstrelivo.¹²⁴

Ko je bila operacija 30. divizije v dolini Soče končana, so Bazoviško brigado in baterijo 30. divizije poslali v napad na sovražnika v Vipavi. Tamkajšnja posadka je bila namreč oslabiljena, ker so Nemci poslali del moštva v soško dolino, da bi okrepili zavarovanje proge, to pa je štab 30. divizije hotel izkoristiti.

V Vipavi je ostalo kakih 200 vojakov, ki so bivali v dveh velikih vojašnicah, 25 do 30 mož pa v starem Vipavskem gradu. Posadko v Vipavi sta napadla dva bataljona Bazoviške brigade, medtem ko je tretji demonstriral napad na posadko v Ajdovščini. Prvi bataljon je naskočil posadko v gradu, drugi, okrepljen s protitankovskim topom, pa v vojašnicah.

Ker je bila postojanka močno utrjena, so začeli napad 20. junija ob 23.30. Pod zaščito noči so se hoteli sovražnikovim položajem čimbolj približati, potem pa nenadoma naskočiti in ga presenetiti.

Sprva je šlo po načrtu, toda potem je ena od napadenih skupin naletela na sovražnega stražarja, ki ga med izvidovanjem niso opazili, in je ta sprožil alarm. Čeprav presenečenje ni uspelo, so borci naskočili in prvo vojašnico zavzeli, da se je sovražnik moral umakniti v drugo. Te pa do konca noči niso mogli osvojiti.¹²⁵

Boj za drugo vojašnico je podpiral tudi protitankovski

top. Zadetki pa niso bili dovolj točni. Noč je bila in name-rilec ni mogel dobro videti ciljev, ampak je streljal samo približno po vojašnici, tako da je bil učinek tega topa bolj moralnega kakor pa materialnega značaja.¹²⁶

Po napadu na postojanko v Vipavi se je baterija 30. divi-zije s protitankovskim topom vrnila na Otlico. Ko je potem dobila povelje za odhod v sestavo novosestavljene artilerije 9. korpusa in za napad na progo v Baški grapi, je od tam odšla na Šentviško planoto.

Sklep o topništvu v divizijah

Prvo obdobje divizijskega topništva v 9. korpusu, ki se je v začetku marca 1944 razvilo iz spremljevalnih enot in je bilo prva faza razvoja artilerije, je trajalo tri mesece. Da je bilo ustanovljeno, je omogočila temeljita vojaška reorganiza-cija enot in korpusovega zaledja ob koncu zime 1944 ter dobro organizirana akcija zbiranja orožja in streliva. Z najdenim orožjem in protitankovskim topom 31. divizije so ustanovili divizion 31. divizije in baterijo 30. divizije. Enoti sta bili pod-rejeni neposredno štaboma divizij, štab korpusa pa ju je po potrebi podrejal eni ali drugi.

Vendar sta diviziji imeli to orožje le kratek čas. Ze sredi aprila 1944 sta ga v nemški ofenzivi »Untersberg« zaradi ne-zadostnih zavarovalnih ukrepov izgubili. Zaradi te izgube je baterija 30. divizije vse do konca maja sploh prenehala obstajati. Divizion 31. divizije pa je svojo formacijsko sestavo kljub temu ohranil nespremenjeno in je postal jedro nadaljnjega razvoja topništva v 9. korpusu.

Težave, ki so ovirale razvoj topništva v divizijah, omenje-ne že v sklepu za obdobje spremljevalnih enot, so se nada-ljevale tudi v tem obdobju, vendar v zmanjšanem obsegu.

Prihajajoča pomlad je zagotavljala ugodnejše okoliščine za bojevanje, zlasti pa lažje premike težkega orožja in vozov s strelivom, vezanih na ceste, medtem ko je večja učinkovitost in bojna sposobnost brigad in odredov sovražniku onemogo-čala neomejeno operativno pobudo in oženje manevrskega prostora.

Težave, posledica slabe in pomanjkljive tehnike, so bile manjše, ker so ustanovili eno večjo in več manjših korpusnih in divizijskih delavnic, ki so se že usposobile za popravila

okvar, pa tudi za izdelavo novih sestavnih delov orožja. Tudi kadrovske težave niso bile več tako hude. Štabi korpusa in obeh divizij so jih reševali zelo prožno in učinkovito. Komandante, komandirje in politične komisarje so pošiljali na šolanje v artilerijsko oficirsko šolo pri Glavnem štabu v Beli krajini, drugi, ki so jim namenili podoficirske dolžnosti, pa so obiskovali podoficirsko šolo.

Podoficirsko šolo sta do 1. julija 1944 imeli obe diviziji, potem pa so obe šoli združili v korpusno podoficirsko šolo. Šola je imela več tečajev, enega tudi za usposabljanje topničarjev in minometalcev.¹²⁷ Posadke topničarjev, vezisti, izvidniki in obveščevalci ter topografi in drugi specialisti pa so se usposabljali na tečajih, ki so jih redno organizirali pri štabih divizionov in štabu artilerije ter so trajali 7 do 10 dni.

V. USTANOVITEV ARTILERIJE 9. KORPUSA

Na Lokovcu — prva faza oblikovanja

V prvi polovici leta 1944 je 9. korpus po temeljiti preureditvi in načrtnem bojnem usposabljanju vojaških enot in zaledja postal močna narodnoosvobodilna enota. Prostor, ki ga je pokrival in kljub njegovi občutljivosti tudi učinkovito nadzoroval, je bil za sovražnika velikega političnega, še bolj pa vojaškega pomena.

Okrog tega prostora so tekle zelo pomembne prometne smeri z železniškimi progami Ljubljana—Trst, Ljubljana—Jesenice in Jesenice—Gorica—Trst, ki jih je sovražnik vedno bolj potreboval, partizani pa vse pogostejše napadali.

Da bi jih sovražnik zaščitil in zagotovil po njih nemoten promet številnim vojaškim transportom, ki so vozili vojni material na fronto v Italijo, jih je zavaroval z gosto posejanimi, dobro utrjenimi postojankami in številnimi posadkami. Zaradi vedno hujšega pomanjkanja sil na tem področju so bile posadke večinoma drugovrstne enote (deželni strelci, stražarski bataljoni, italijanski fašistični bataljoni, domobranci idr.). Z vdori na osvobojeno ozemlje, ki pa so jih izvajale vedno manj številne elitne čete in so jih spremljala grozodejstva in zločini nad civilnim prebivalstvom, je znotraj področja poskušal vzpostaviti nove postojanke in jim namenil vlogo širšega zavarovanja prometnih žil in odskočne deske za politično delovanje domobranstva in širjenje njegove propagande.

Vdiranje na osvobojeno ozemlje in vzpostavljanje postojank sta tekla vedno teže. Vse take akcije so narodnoosvobodilne brigade in odredi s svojo preizkušeno premično taktiko vedno uspešneje onemogočali. Zaradi takega razvoja NOV je tudi v Slovenskem primorju in na Gorenjskem nastalo sta-

nje nekakšnega svojevrstnega ravnotežja sil, ki ga nobena stran ni mogla spremeniti v svojo korist.

Partizani bi za spremembo tega stanja morali biti sposobni učinkoviteje napadati in uničevati sovražnikove utrjene postojanke. Toda to bi jim lahko zagotovilo samo težko orožje, ki so ga hudo pogrešali. Da bi ga dobili, so se izredno prizadevno lotili reševanja tega problema v materialnem in organizacijskem pogledu. V materialnem so še bolj pospešeno iskali orožje in strelivo, ki ga je bilo še vedno marsikje po terenu, v organizacijskem pogledu pa so sprejeli sklep o združitvi vseh topniških enot in orožja pod enotno poveljstvo v okviru korpusa.

Neposredno pobudo za ustanovitev topniške enote brigadnega ranga je dal Glavni štab NOV in PO Slovenije z dopisom štabu 9. korpusa, v katerem opozarja: »Nujno je potrebno, da posvetite največjo pozornost organizaciji artilerije. V sedmem korpusu smo organizirali posebno artilerijsko brigado, ki je direktno podrejena štabu korpusa. Smatramo, da bi tudi pri vas bila najboljša taka rešitev. Kot organizatorja vam pošiljamo tovariša Zupanca,* ki je bil do sedaj načelnik štaba artilerijske brigade 7. korpusa.«¹²⁸

Vzroke za to pobudo je treba iskati ne samo v sijajnih uspehih 1. slovenske artilerijske brigade med ofenzivo 7. korpusa na Dolenjskem maja 1944, v kateri je mnogo prispevala k osvojitvi sovražnikovih postojank v Žužemberku, Trebnjem, Mirni peči in Tržišču, ampak tudi v neuspešnih korpusnih akcijah 9. korpusa na nemško-domobranske postojanke v Godoviču, Hotedršici in Spodnji Idriji in izgubi vseh topov v obeh divizijah.

Aleksander Zupanc-Aco* je prišel na Primorsko z načelnikom Glavnega štaba NOV in POS Dušanom Kvedrom-To-

* Aleksander Zupanc-Aco, po rodu iz Klanca pri Kozini, je bil topniški oficir 62. razreda bivše jugoslovanske vojske. Ob kapitulaciji Italije je stopil v brigado Ivana Cankarja, potem pa v artilerijo 15. divizije, v kateri je bil poveljnik diviziona. Ob ustanovitvi 1. slovenske artilerijske brigade so ga imenovali za načelnika štaba brigade in je to dolžnost opravljal do odhoda na Primorsko.

Po osvoboditvi je bil komandant mesta Gorica, potem pa je kot polkovnik služboval v raznih topniških enotah JLA.

Komandant artilerije 9. korpusa Aleksander Zupanc-Aco na opazovalnici

mažem in novoimenovanim namestnikom komandanta 9. korpusa Petrom Stantetom-Skalo.

Proces ustanavljanja artilerije 9. korpusa je tekel postopoma in v presledkih. Začel se je 14. junija 1944. Tega dne so imenovali štab artilerije 9. korpusa in mu podredili divizion 31. divizije.*

V štab so bili imenovani: Aleksander Zupanc-Aco za komandanta, Emil Volk-Skrjanc za namestnika komandanta, Jože Cepin-Marko za vršilca dolžnosti političnega komisarja, Bojan Gorenc-Dušan za pomočnika političnega komisarja in Darko Derenda-Tine za načelnika štaba.

V novoustanovljenem štabu so ustanovili tudi referate za operativne in obveščevalne zadeve, za zvezo, saniteto in veterino, propagando in pravosodje, orožarja za tehnične zadeve ter intendanta za preskrbo.

Ko se je nekaj članov štaba in referentov zbralo v Lokovcu, kraju, ki ga je štab 9. korpusa določil za zbor novoustanovljene artilerije, so takoj organizirali zbiranje borcev in starešin iz drugih korpusnih enot, takih, ki so pred prihodom v partizane služili v artileriji v drugih vojskah, ter zbi-

* Pisni dokument o tem ni ohranjen.

Pomnik na Gornjem Lokovcu, kjer je bila 14. junija 1944 ustanovljena
artilerija 9. korpusa

ranje orožja, streliva in druge topništvu potrebne opreme. Sestavili so tudi začasno formacijo in po njej začeli topništvo oblikovati.

Štab 31. divizije je štabu divizionu že 12. junija ukazal, naj zapusti položaje nad Čepovansko dolino, odide v Lokovec ter se tam podredi štabu artilerije. Po prihodu v Lokovec je postal 1. havbični divizion artilerije 9. korpusa. Imel je 92 mož, vendar navzočih samo 69, ker so bili štirje v bolnišnici, deset v šolah, osem na službeni poti in eden pogrešan. V štabu divizionu je bilo 18 mož, v komori 14, preostali pa v dveh baterijah. Za prevoz orožja je imel 13 konj in 3 mule, od orožja pa 87 pušk s po 65 naboji za vsako, 3 avtomatske puške s po 240 naboji, 6 puškomitraljezov »breda« s po 800 naboji, 4 pištole in 70 ročnih bomb.¹²⁹ Za havbico kal. 100 mm so imeli 130 uporabnih in 140 neuporabnih granat, za katere so manjkali detonatorji in smodnik.

Po prihodu v Lokovec so formacijo divizionu postopno prilagajali novi, ki so jo sestavili v štabu artilerije. Imel naj bi 100 mož, od teh 12 v štabu, v komori 4 in po 42 v vsaki od dveh baterij. Štab divizionu naj bi imel poveljstvo — komandanta, političnega komisarja in njuna namestnika, poleg teh pa še štab s sekretarjem SKOJ, administratorjem, bolničarjem, intendantom, orožarjem, dvema kurirjema in konjevodcema. Formacijska sestava baterije pa naj bi bila takale: poveljstvo s komandirjem in političnim komisarjem ter njunima pomočnikoma, dva vodnika, orožar, dva bolničarja (eden veterinarski), dva intendanta (eden za seno), 18 mož za topovske posadke, 12 vozarjev in v eni bateriji sedlar, v drugi pa kovač.

Imenovali so tudi novo poveljstvo divizionu. Za poveljnika so imenovali Jožeta Vodnika-Maroka, za političnega komisarja Franca Luskovca, za poveljnikovega pomočnika Stanka Gorjanca-Petra in za pomočnika političnega komisarja Antona Jančiča.¹³⁰

Prva baterija je bila havbična in je imela havbico kal. 100 mm, druga pa protitankovska z edinim protitankovskim topom, ki ga je divizion pripeljal po njegovem prehodu na Lokovec. Havbico so pripeljali v baterijo 27. junija na Šentviško planoto. Imenovali so jo «Štr osar jeva» po Ivanu Štrosarju, domačinu iz vasi Nemci pri Trnovem, ki je orožje z nekaj granatami vred skril med veliko nemško ofenzivo septembra

1943 in ga sedaj izročil partizanom. O tem, kako jo je skrival, pripoveduje takole: »(...) Ob razpadu fašistične Italije so potekali hudi boji na goriški fronti. Bilo je mnogo streljanja s topovi, ki jih je pustila razpadla italijanska vojska. Tu pri nas, v vasi Tarljevo, je bila havbica 100 mm s precejšnjo količino streliva. Neki italijanski oficir je streljal s to havbico na solkanski most. Njega so potem njegovi ljudje ubili, havbica pa je ostala. Ko se je začela ofenziva, sem mislil, da je ne smem pustiti Nemcem, pa sem jo odpeljal v bližnjo vas Nemci in jo tam skril. Hkrati s havbico sem v stare bunkerje, ki jih je na naši planoti zgradila še stara Avstrija, skril tudi več granat. Spomladi, ko se je pri meni zglašil Emil Volk, sem mu povedal zanjo.«¹³¹

Po tej formaciji naj bi artilerija imela še protitankovsko baterijo iz 30. divizije, po svojem komandirju Francu Bačniku imenovano »Bačnikovo«, in zaščitni bataljon za zavarovanje artilerije. Obe enoti sta se artileriji 9. korpusa priključili 28. junija na Šentviški planoti, ko so se tam vsi zbrali in pripravljali za napad na sovražnika v Baški grapi.

Bačnikova baterija je imela 14 mož, dva protitankovska topa kal. 47 mm, a le enega uporabnega, in nekaj konj za prevoz orožja in opreme.

Za zaščito artilerije je dala Vojkova brigada svoj 4. bataljon, ki je ostal v topništvu do sredine decembra 1944. Imel je 100 mož in poleg pušk in drugega osebne orožja za borbe še 9 puškomitraljezov, mitraljez in protitankovsko puško.¹³²

Za organizacijo zvez so pri štabu artilerije ustanovili vod za zvezo. Imel je 13 mož, telefonsko centralo na 4 priključke, dva telefona in nekaj izolirane telefonske žice.¹³³

V skladu z odredbo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije o ustanavljanju inženirskih čet v brigadah so tudi v korpusni artileriji ustanovili tako enoto. Tudi ta je imela 13 mož in je bila dobro preskrbljena z lopatami, krampi, sekirami in žagami. Imela je tudi naletne mine za protitankovski boj ter nekaj razstreliva, namenjenega za to, da bi z njim v nevarnosti uničila topove, da ne bi padli v roke sovražniku.¹³⁴ Začasna formacija je predvidevala tudi oblikovanje obveščevalnega voda. Imel naj bi 10 mož in bi opravljal obveščevalno-izvidniške naloge. Ker pa v začetku še niso imeli primernih kadrov, so vod sestavili šele v drugi fazi razvoja artilerije.¹³⁵

Proces dokončnega formiranja artilerije 9. korpusa je pretrgala ofenziva 9. korpusa na komunikacije.

Udarec po komunikacijah

V začetku junija 1944 so zahodni zavezniki končno le odprli drugo fronto na evropskem vojskovališču, ki so jo vsi, zlasti pa zaslužnjeni narodi Evrope, tako željno in težko pričakovali. Začela se je z največjo pomorskodesantno operacijo v zgodovini vojn 6. julija 1944 v Normandiji in ji je sledilo osvobajanje Francije.

Hkrati je tudi na vzhodu Rdeča armada začela svojo novo veliko ofenzivo s ciljem, da za vedno prežene iz dežele še zadnjega nemškega vojaka in prenese operacije na ozemlji Poljske in Romunije.

V Italiji so se nadaljevali hudi boji. Zavezniki so 4. junija zavzeli Rim, potem ko so sredi maja zlomili nemški odpor na »Gustavovi črti«, ki je potekala ob reki Garigliano vzhodno od Formija, šla čez Cassino in dalje proti severu ter ob reki Faro vzhodno od Pescara. Toda Nemci so hitro organizirali novo obrambno črto na pobočju severnih Apeninov, ki so jo imenovali »gotska črta«.¹³⁶

V takih novonastalih razmerah druge svetovne vojne je bil strateški pomen NOB jugoslovanskih narodov vse večji, saj je jugoslovansko vojskovališče povezovalo vzhodno in italijansko ter pritegovalo nase več sovražnikovih divizij, kakor pa so jih imeli Nemci v Italiji.¹³⁷

V okviru narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov je bil še posebno pomemben in tudi zelo občutljiv položaj slovenskih partizanskih enot, ki so operirale ob strateških prehodih med Alpami in Jadranskim morjem ter ob prometnih zvezah med Avstrijo, Balkanom in Apeninskim polotokom. Njihova naloga ni bila samo vezati nase in zadrževati večje nemške sile, ampak kar najbolj ovirati njihove manevre med fronto v Italiji in drugimi frontami ter s tem očitno tudi v določenem obsegu vplivati na potek operacij.

To zahtevno nalogo so partizani v Sloveniji lahko najučinkoviteje reševali z rušenjem komunikacij, zlasti železniških prog. Kako potrebni sta bili Nemcem železniški progi, ki čez slovensko ozemlje tečeta v Italijo, nazorno kažejo podatki obveščevalnega centra 9. korpusa, iz katerih je razvidno,

da je v maju in juniju 1944 čez operativno območje 9. korpusa peljalo iz Nemčije v Italijo in obratno 1148 železniških transportov.¹³⁸

Upoštevali so tak pomen komunikacij v tem prostoru, je napad nanje ukazal vrhovni komandant že 31. maja, štiri dni po tem pa je Glavni štab NOV in POS poslal štabom 7. in 9. korpusa in 4. operativne cone temu primerne smernice. Sedmi korpus in 4. operativna cona naj bi rušila železniško progo Maribor—Zidani most—Ljubljana—Trst, 9. korpus pa gorenjsko železniško progo in progo v Soški in Baški dolini.¹³⁹

Postavljene smernice so vsi štabi takoj začeli uresničevati. Enote 7. korpusa so 12. junija porušile Stampetov most, enote 4. operativne cone pa so med 17. in 19. junijem progo na mnogih krajih poškodovale, tako da je bil promet po njej skoraj nemogoč. Na ukaz štaba 9. korpusa je progo v Soški dolini napadla 30. divizija. Bazoviška brigada je v noči na 14. junij

1944 strla sovražnikov odpor v Avčah in omogočila minerjem, da so severozahodno od Avč porušili srednji lok železniškega mostu v dolžini 30 metrov. Kosovelova brigada je isto noč porušila 4 mostove na cesti med Kanalom in Dolgo njivo, Gregorčičeva pa je nekaj naslednjih noči med Kanalom in Avčami na 14 mestih porušila železniško progo in manjši most pri Bodrežu. Enaintrideseta divizija je dobila nalogo, da ruši gorenjsko železniško progo, predvsem pa poruši most in predor pri Globokem. Toda zaradi zbiranja večjih nemških enot v Selški dolini in dolini reke Save med Kranjem in Radovljico njene enote te naloge niso mogle v celoti opraviti. Zadovoljiti so se morale s tem, da so med Kranjem in vasjo Otoče ponoči z 18. na 19. junij vrgle v zrak 5 manjših mostov in enega, 24 metrov dolgega na cesti proti Lipnici.

Hkrati z operacijami obeh divizij so povsod izvajali manjše minersko-sabotažne akcije, s katerimi so partizani uničevali lokomotive in vagoni.¹⁴⁰

Vse to se Glavnemu štabu NOV in POS še ni zdelo dovolj. Na Primorsko so v štab 9. korpusa poslali načelnika Glavnega štaba tovariša Dušana Kvedra-Tomaža z nalogo, da akcije na komunikacije še pospeši v skladu s splošno aktivnostjo NOV Jugoslavije, ki je pomenila sodelovanje partizanske vojske Jugoslavije z zavezniškimi armadami.

Ko so v štabu 9. korpusa po prihodu načelnika Glavnega štaba NOV in POS analizirali možnosti za izbiro najboljših

ciljev, se je pokazalo, da ponuja največ uspeha operacija v dolini reke Bače, v Baški grapi. Če bi jim uspela, bi imeli dvojno korist: uničena bi bila železniška povezava med rajhom in Gorico in osvobojeno novo ozemlje med Cerknim in Kobari-dom. To drugo pa bi dosegli le v primeru, če bi se posrečilo železniško progo in druge prometne objekte v Baški grapi tako temeljito uničiti, da jih sovražnik za daljšo dobo ne bi mogel več uporabljati in zavzeti področja med Mostom na Soči in Podbrdom.

Da bi dosegli tako široko zastavljeni cilj, so se odločili uporabiti vse enote 9. korpusa, vključno z artilerijo, čeprav je bila takrat še v reorganizaciji.¹⁴¹

S topovi nad Baško grapo

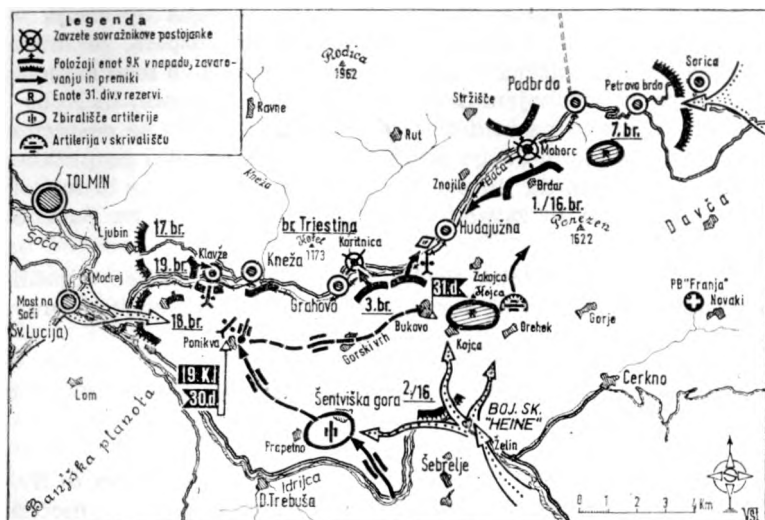
Načrt združene korpusne akcije

Del železniške proge v Baški grapi med Podbrdom in Sv. Lucijo (danes Most na Soči), dolge 15 km, so Nemci močno utrdili in zavarovali s številnimi postojankami, v katerih je bilo okrog 1600 vojakov. Dobro so se zavedali pomena te komunikacije in njene velike občutljivosti v globoki soteski Bače.

Od Sv. Lucije do Petrovega Brda so postavili 19 postojank, jih utrdili s številnimi bunkerji ter opasali z žičnimi in minsko-eksplozivnimi ovirami. Posadke v postojankah so bile različno močne, sestavljene pretežno iz italijanskih fašistov ter nekaj Nemcev, ki so jim poveljevali. Po nekaterih podatkih so bili med njimi tudi domobranci iz SNVZ.*

V postojankah naj bi bile po podatkih štaba 9. korpusa naslednje močne posadke: v Sv. Luciji 300, Klavžah 36, Kneži 100, Grahovem 209, Koritnici 48, Hudajažni 140, Podbrdu 262 in Petrovem brdu 60 mož. Poleg teh večjih postojank so utrdili tudi posamezne zgradbe, v katerih so bile straže 6 do 25 mož, ki so varovale mostove in predore.¹⁴² Oborožene so bile z lahkim pehotnim orožjem, minometi in 20-milimetrskimi hitrostrelnimi topovi. Sistem obrambe je bil grajen tako, da so si v primeru napada lahko sosednje postojanke med seboj poma-

* Nemci so pripadali 1. četi 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, Italijani pa bataljonu obalne obrambe (bataglioni difesa costiera), imenovali so se tudi »bataljoni prostovoljcev Bruno Mussolinik«.

Boji za komunikacije v Baški grapi od 29. junija do 3. julija 1944

gale z navzkrižnim ognjem puškomitraljezov ter minometi in hitrostrelnimi topovi. Na pomoč pa so jim lahko priskočile tudi posadke iz bolj oddaljenih postojank, iz Bohinjske Bistrice, Kranja, Tolmina, Idrije in Gorice.

Zjutraj, ob 2. uri 29. junija, sta začeli napadati Kosovelova in Tržaška brigada. Prva je napadla sovražnika v Klavžah, druga, ki so jo za to operacijo podredili 30. diviziji, pa sovražnika v Kneži. Vse druge enote 30. divizije, ki so dobile zavarovalne naloge, so zasedle primerne položaje vzhodno od Sv. Lucije in Tolmina, da bi sovražniku v teh postojankah onemogočile priskočiti napadenim na pomoč.

Za podporo operacije je štab 9. korpusa določil tudi novoustanovljeno topništvo z nalogo, da na bojišče pripelje havbico in protitankovske topove.

Prebivalci pomagajo korpusnemu topništvu

Povelje za udeležbo v načrtovani operaciji je v štab artilerije 9. korpusa prinesel korpusni kurir 26. junija zjutraj.

Ko so ga po kratkem štabnem sestanku preučili, so takoj ukrepali.

Namestnik komandanta Emil Volk-Škrjanc je z oddelkom borcev in tremi vpregami odhitel po »Strosma jer j evo« havbico, skrito na Krnici, in naj bi jo čez Mrzlo Rupo in Stopnik v dolini reke Idrijce pripeljal na zborna mesto v vasi Polje na Šentviški planoti. Nazaj grede se mu je v Trnovskem gozdu priključila še »Bačnikova« baterija, ki je prav takrat prihajala iz 30. divizije v sestavo novonastale korpusne artilerijske enote.

Medtem so se tudi štab, vod za zveze, inženirska četa, 1. divizion s protitankovskim topom kal. 47 mm,* komora s kuhinjo in vozovi, na katere so naložili 200 granat za havbico in protitankovski top, pripravili za pot in zvečer zapustili Lokovec.

Kolona je šla čez Čepovan proti Dolenji Trebuši, da bi tam prešla Idrijco. Ko so se spuščali v dolino in pred jutrom prišli na ozko gorsko cesto, vsekano v pobočje Vršč, ter vozove že prepeljali čez partizanski most na »Preseki«, so dobili sporočilo, da se iz Sv. Lucije bližajo proti Slapu Nemci z osmimi tovrnjaki in tankom.

Hitro so se obrnili, vozove spravili nazaj čez most in se vrnili v Lokovec. Ko so proti večeru ugotovili, da je nevarnost minila, so pohod nadaljevali in drugo jutro prišli v Stopnik, kjer jih je že čakala njihova druga kolona s havbico in »Bačnikova« baterija. Takoj so se pripravili, da bi pot na Šentviško planoto nadaljevali skupaj.

Šentviška planota se za kakih 700 metrov dviga nad dolino reke Idrijce, potem pa se strmo spušča v ozko dolino rečice Bače. To je razjedena planinska gmota, ki na vzhodu prehaja v 1300 metrov visoko Kojco in 1600 metrov visok Porezen, po katerem je tekla stara jugoslovansko-italijanska meja. Poti, ki vodijo na planoto, je več, vendar sta dobri samo dve, iz Slapa čez Ponikve in iz Reke čez Bukovo. Prva vseeno ni bila uporabna, ker so jo pri Damjanovem robu kmalu po kapitulaciji Italije partizani porušili, druga pa je bila predolga. Ostala jim je samo še gorska steza, ki je svoj čas rabila za spuščanje hlodov v dolino, sedaj pa so jo terenske organizacije razširile,

* Imenovali so ga »Gazvodov« po imenu Jožeta Gazvode, komandirja protitankovske baterije.

Komandant 4. bataljona Vojkove brigade, ki je bil zaščitni bataljon artilerije, Polde Koritnik in politični komisar Miro Hribljan

da bi po njej lahko nosile partizanom in prebivalcem v dolini hrano. Prisiljeni so se bili povzpeti po tej poti in vleči navzgor kakih 1200 kg težko havbico, tri protitankovske tope in s strelivom ter drugo opremo natovorjene vozove.

Ker sami tega ne bi zmogli, so poklicali na pomoč kmete iz okoliških vasi, ki so takoj prihiteli in zapregli v vozove svoje konje, vole in celo krave. Na pomoč so jim priskočili tudi borci bataljona Bazoviške brigade, ki so prav tako hiteli navkreber po isti poti. Vsak si je naložil po eno granato, na posebno hudih strminah pa so prijeli za kolesa topov in vozov ter jih pomagali porivati. Tako so s skupnimi močmi in velikimi težavami premagali strmino ter se do predvidenega roka okrog poldneva zbrali v vasi Polje, kjer jih je že čakal tudi 4. bataljon Vojkove brigade, ki se je artileriji priključil kot njen zaščitni bataljon.¹⁴³

N a p a d n a K l a v ž e

Po prihodu v vas Polje so borci silno utrujeni od prestanega napora plegli in zaspali, poveljstvo pa je odhitelo proti postojankam Klavže in Kneža izbrat položaje za orožja in določiti cilje. Težko so se odločili, kam bi jih postavili, zlasti

havbico. Ugotovili so, da bi lahko napadajoči pehota najbolj pomagali, če bi jih spustili v dolino in tam neposredno streljali v skladu z zahtevami naskakujočega bataljona. Toda to bi bilo silno tvegano predvsem za havbico. Sovražnik v postojanki bi jo gotovo opazil med spuščanjem, če bi jo pa topničarjem kljub temu uspelo spraviti v dolino, je ne bi mogli več umakniti, če bi se napad zavlekel in bi sovražnik posredoval iz sosednjih postojank.

Ko so končno na temelju take presoje okoliščin sprejeli sklep, da v dolino spustijo samo en protitankovski top, drugo orožje pa da ostane na planoti, so pozno popoldne topničarji zapustili vas Polje in odšli proti Ponikvam, da bi se do četrte čez eno popoldne 29. junija pripravili za napad.

Havbico in Gazvodov protitankovski top so postavili na položaj severno od vasi, vod za zvezo je potegnil telefonsko žico do poveljniškega mesta 30. divizije, zaščitni bataljon se je razvrstil za obrambo na robu vasi Logaršče, Bačnik pa se je, ko se je začelo mračiti, s svojim uporabnim protitankovskim topom začel previdno spuščati v dolino. Toda brez težav ni šlo. Med potjo v temni in megleni noči in po strmem neravnem kolovozu se je top prevrnil. Zlomila se je ojnica in s konjem ga niso mogli več vleči. Izpregli so ga in ga vrnili na planoto, za kolesa pa privezali vrvi in top počasi spuščali v dolino.

Medtem so kosovlovci že začeli naskakovati postojanko. Ko so top končno le spravili v dolino, so ga hitro postavili na položaj ob cesti, ki iz Bače pri Modreji vodi v Klavže. Ker se še niso mogli povezati s poveljstvom bataljona, da bi jim postavil naloge, so na lastno pest odprli ogenj na bunker ob železnici, ki je stal pred njimi. Toda hitro so ugotovili, da je prazen, da v njem ni več sovražnikovih vojakov, ker so ga zapustili, brž ko so kosovlovci začeli napadati.

Začelo se je daniti in borci bataljona so se potihoma umaknili na vzpetino nad železniško progo. Franc Bačnik se tega takole spominja: »(...) Naenkrat sem se zavedel, da stoji moj oddelek sam pred postojanko, ob cesti, po kateri lahko vsak trenutek pridrvijo tanki iz Bače pri Modreji. Odločil sem se hitro umakniti top. Ker ga borci sami ne bi zmogli zvleči navkreber, sem skočil do bližnje kmetije, v hlevu našel močnega vola in z njegovo pomočjo smo top odvedli na varno. Proti

koncu poti so nas iz postojanke opazili in začeli na nas streljati, tako da so Silva Vidica ranili v nogo.-«

Ko so top spravili na varno, so se Bačnik, puškomitraljezeč in njegov pomočnik vrnili nad cesto in opazovali, kaj se dogaja v postojanki. Okrog 7. ure so opazili, da po cesti proti Klavžam pelje tovornjak. Takoj so ga zasuli z rafali iz puškomitraljeza. Ker ga niso zadeli, je vozniku tovornjaka uspelo doseči kritje naj bližjega poslopja, kamor so se umaknili tudi vojaki, ki so bili na tovornjaku. Bačnik in Sertič sta se takoj skotalila po pobočju proti tovornjaku in napadla Italijane v poslopju. Hip za tem so tudi borci Kosovelove že jurišali proti poslopju, ga obkolili in po kratkem boju, v katerem je bil Sertič ranjen v roko, devet Italijanov, med njimi oficirja in kadeta, prisilili k vdaji. Zaplenili so tudi vse, kar je bilo na tovornjaku, strelivo in sanitetni material, namenjen posadki v Klavžah.¹⁴⁴

P o v o j a š n i c i v K n e ž i

Vas Kneža leži med rečico Bačo in potokom Knežo. Pred njo je kneško polje, na katerem so stale vojašnice. V njihovi bližini je tekla železniška proga, ki se je potem zgubljala v krajšem predoru.

Posadka je štela 100 mož, 60 bersaljerov, 38 alpincev in 2 Nemca. Imela je 9 puškomitraljezov, 7 lahkih minometov in hitrostrelni top 20 mm, ki so ga postavili in utrdili na gričku, od koder je lahko branil dolino tja do Klavž.

Napad Tržaške udarne brigade se je začel zjutraj 30. junija ob podpori havbice in obeh protitankovskih topov. Toda oba sta začela streljati šele ob 9. uri, ko se je megla, ki je pokrivala Baško grapo, toliko dvignila, da so namerilci lahko videli cilje. Prva se je oglasila havbica in vse do noči v presledkih z razdalje 2,5 km obstreljevala sovražnika. S hitrim ognjem je pripravljala napade pehote, tolkla po sovražnikovem hitrostrelnem topu, največ granat pa je izstrelila na vojašnico in jo tudi močno poškodovala. Vsakokrat, ko so granate zadele vojašnico, so se sovražnikovi vojaki umaknili v predor, to pa je borcem Kosovelove omogočalo, da so lahko nemoteno rušili progo, kar je bila njihova glavna naloga.

Iz havbice so do konca tega dne izstrelili 107 granat. Zadetki so bili večinoma zadovoljivi, čeprav so merili brez namerilnih naprav le približno. Bilo pa je tudi zgrešenih strelav

zaradi mnogih tehničnih pomanjkljivosti, ki so onemogočale točnost zadevanja in učinkovito vodenje ognja.

Oba protitankovska topa, v začetku le Gazvodov, po vrnitvi iz doline pa tudi Bačnikov, sta bila hud boj s sovražnikovimi tanki, ki so iz Sv. Lucije prihajali napadenim na pomoč. Nekaj, čeprav dobrih in celo direktnih zadetkov pa ni ustavilo sovražnika, ker tankom trenutne granate niso mogle škodovati. Le-ti so maščevalno obrnili svoje cevi proti pobočju planote in z zažigalnimi granatami zadeli nekaj domačij ter cerkev v Ponikvah, partizana pa niso ranili nobenega.

Okrog poldneva je pribrnelo sovražnikovo izvidniško letalo »Storch« (štorklja) in krožilo nad planoto, najbrž z nalogo, da ugotovi položaj topov in havbice.

Kljub silovitosti napada in dokaj učinkoviti pomoči topništva pa partizani tudi postojanke v Kneži niso mogli osvojiti in štab 9. korpusa je sprejel sklep, da prenese težišče operacije na 31. divizijo, ki je dejstvovala v severovzhodnem delu Baške grape.

Na H u d a j u ž n o

V Hudajužni, ki leži med Podbrdom in Grahovim, je bila zelo močna sovražnikova posadka. Štela je 120 italijanskih in 20 nemških vojakov, ki so poleg običajnega pehotnega orožja in večjega števila puškomitraljezov imeli tudi tank, 2 minometa kal. 81 mm in hitrostrelni top kal. 20 mm.¹⁴⁵ Medtem ko je 30. divizija naskakovala postojanki Klavže in Knežo, je 31. divizija uspešno rušila progo v severovzhodnem delu Baške grape in zavzela tri manjše postojanke — Koritnico, Pranger in Mohorc. V teh bojih je iz rok sovražnika iztrgala tudi protitankovski top kal. 25 mm francoskega izvora in 120 granat zanj, ki ga je pozneje poslala v sestavo korpusne artilerije.¹⁴⁶

Zaradi takšnih uspehov je štab 9. korpusa namenil 31. diviziji novo, težjo nalogo, da z osredotočenjem vseh svojih sil zavzame še postojanko Hudajužno, potem pa uniči tudi del proge med Hudajužno in Grahovim, 30. divizijo pa je poslal proti jugu, ven iz operativnega območja korpusa.

Za podporo napada je artilerija 9. korpusa poslala 31. diviziji protitankovski top, ki je 1. julija zvečer zapustil Šentviško planoto in čez Gorski vrh ter Zrelo prispel drugo jutro v Bukovo.

Po prihodu v štab divizije se je Bačnik, ki je vodil top,

javil komandantu, ta pa mu je ukazal, naj uniči sovražnikov tank, ki je močno oviral napad pehote.

Takoj so nadaljevali pot in se po strmi in serpentinasti poti spustili v dolino; kmalu so zagledali tank in ob njem tri nemške vojake. Hitro so postavili top, namerili in sprožili. Toda granata ni zadela in Nemci so poskakali v vozilo in tudi oni začeli streljati. Vnel se je dvoboj med tankom in topom. Toda ne ta ne drugi ni meril točno. Po več izstreljenih granatah pa je drobec ene, ki je eksplodirala blizu topa, zadel Bačnika v usta ter ga huje ranil. Imel pa je še vseeno toliko moči, da je ukazal posadki topa spremeniti položaj. Ko so ga premikali, so Nemci tudi tank odpeljali in ga borci topa niso mogli več videti.

Ker se je napad na Hudajužno v začetku ugodno razvijal, je poveljnik 9. korpusa nameraval poslati v boj še havbico in je že 2. julija zjutraj ukazal štabu artilerije, naj najpozneje do 17. ure pripelje orožje na Bukovo. Ukaz je med drugim vseboval tudi predlog, naj za prevoz havbice uporabijo dobro cesto čez Reko in da, če bi šli po njej, pošljejo najprej inženirski oddelek, ki naj popravi porušeni most pod vasjo Kojca.¹⁴⁷

Medtem so se okoliščine na bojišču hitro spreminjale. Nemci so končno le uvideli, da v Baški grapi ne gre za običajne napade minerskih skupin, temveč za spopade večjega obsega, ki imajo lahko hude posledice za njihove Transporte po progi Jesenice—Gorica. Zato so 2. julija zjutraj poslali napadenim oddelkom ob progi na pomoč močne posredovalne kolone. Ena je prihajala iz Sv. Lucije, druga iz Podbrda in tretja iz Idrije.

Ko je štab artilerije 9. korpusa dobil ukaz za premik, so najprej skrili oba protitankovska topa, ki sta še ostala na Šentviški planoti,* naložili vozove, vpregli konje pred havbico in šli na pot. Toda po dobri cesti čez Reko niso hoteli, ampak so se ponovno odločili za slabšo, vendar krajšo pot čez Gorski vrh. Pozneje se je pokazalo, da so storili prav. Če bi šli po boljši poti čez Reko, bi se v ozki soteski zagotovo srečali z bataljonom «Heine», ki je prav takrat prihajal iz Idrije.

V neenakem boju, kateremu se ne bi mogli izogniti, najbrž

* Bačnikovega, ki ni bil uporaben, in Gazvodovega, za katerega niso imeli več streliva.

havbice in drugih vozov ne bi mogli pravočasno umakniti na varno.

U m i k n a P o r e z e n

Medtem se je napad na Hudajužno nadaljeval vse silovite j e. S tem da bi sovražnika stisnili v postojanko, čeprav je niso mogli zavzeti, je poveljstvo hotelo zagotoviti prostor in čas minercem za dodatno miniranje objektov v grapi, ki še ni bilo zadovoljivo opravljeno, to pa je operacijo podaljšalo za en dan. Toda podaljšanje je sovražniku omogočilo, da je pritisnil s svojimi posredovalnimi kolonami na območje koncentracije 31. divizije in jo začel ogrožati.

Hudo nevarno, v hrbet enotam v Baški grapi, je napredoval bataljon »Heine«. Ta je 2. julija okrog poldneva prodrli do Zelina in Reke, potem pa, po umiku bataljona Vojkove brigade, ki se je branil na položaju nad Reko, nadaljeval pohod proti Orehku in Bukovemu. Nevarna je bila tudi kolona, ki je čez Leskov vrh prihajala na Šentviško goro, tja, kjer so še pred nekaj urami bili topničarji s havbico in topovi.

V teh dramatičnih in hudo zapletenih okoliščinah so morali štabi in poveljstva hitro ukrepati. Štab 31. divizije je najprej umaknil svoje čete iz Baške grape, potem pa jih pripravi za umik na Porezen.

Priprave in umik 31. divizije tistega popoldneva 2. julija, zadnjega dneva operacije, so bili enkratno dejanje. Partizani so se zbirali tako rekoč pred sovražnikovimi očmi in se razvrščali v pohodno kolono, potem pa se v večernem mraku začeli umikati. Predhodnico in čelo kolone je vodil sam komandant

31. divizije Stane Potočar-Lazar, da bi zagotovil hiter in varen umik vseh enot in delov proti cilju. Odgovornost za začelje sta prevzela načelnik Glavnega štaba NOV in POS Dušan Kveder-Tomaž in komandant 9. korpusa Lado Ambrožič-Novljan ter od položaja do položaja osebno vodila dobro oborožene skupine partizanov, ki so zadrževale sovražnika in mu onemogočale dohitevati umikajoče.

Topniška kolona s havbico in vozovi s strelivom ter drugo opremo je prišla na Bukovo 2. julija okrog 17. ure. Ker ni bilo več možnosti za uporabo havbice, so ji takoj priključili protitankovski top, ki je bil na položaju pred Hudajužno, in jo usmerili k čelnemu delu kolone 31. divizije, ki naj bi zavarovala umik kolone. Zavila je proti Jesenici, vasi med Kojco

in Poreznom. V globeli pod njo je v vasi Orehek besnel boj. Ozračje so sekali rafali puškomitr al jezov in brzostrelk. Sovražnik je hudo pritiskal za umikajočimi.

Vozovi pa so se premikali prepočasi. Vsi so priganjali vprege, ki so komaj zmagovale strmo pot navkreber. Da bi šlo hitreje, so pomagali tudi borci — eni vleči, drugi porivati. Ko so že vsem skupaj pohajale moči, so pod vasjo zagledali gosto zaraščeno dolinico. Takoj so se odločili in oba topa z vozovi vred odpeljali v goščavo, pokrili z vejami ter se zadnji hip umaknili. Za hrbtom so že imeli Nemce, ki so jim sledili.

V dolinico pa se ti niso spustili, dohiteli so le nekaj vpreg in postrelili nekaj konj. Poveljnik 9. korpusa Lado Ambrožič-Novljan pa meni, da so Nemci oba topa sicer našli, vendar ju niso imeli časa uničiti.

Po hudem štiriurnem boju v noči na 3. julij so se vsi uspešno izvlekli iz boja, zasedli položaje okrog Porezna in se pripravili za boj drugo jutro.

Toda Nemci boja 3. julija niso nadaljevali. Ko so se vse tri kolone združile in prišle v stik na Bukovem, najbrž končnem cilju operacije, so se s tem zadovoljili in na položajih, ki so jih dosegli, ostali ves dan. Po vaseh so ropali in strahovali prebivalce, potem pa se 4. julija vrnili v svoja oporišča.

Topničarji so na Poreznu en dan počivali, potem pa so se spustili v vas Orehek, tam poiskali skrito havbico in protitankovski top, zapregli vozove in se čez Cerkno in Dolenjo Trebušo vrnili v Lokovec, da bi tam naprej sestavljali novo korpusno enoto.¹⁴⁸

Velika korpusna operacija v Baški grapi je bila končana. Železniška proga Jesenice—Bohinjska Bela—Podbrdo—Gorica je bila na 150 mestih pretrgana. Porušeno je bilo 8 železniških in nekaj cestnih mostov, ob progi pa uničeno 10 bunkerjev in 5 postojank.

Operativni uspeh v Baški grapi je bil izreden, ker je sovražnik za več mesecev zgubil možnost, da bi uporabljal komunikacijo v dolini reke Bače.

Zasedbe te doline pa sovražnik ni opustil in se je v njej še naprej trdovratno branil, tako da 9. korpus druge operativne naloge, osvoboditi območje severno od reke Bače, ni mogel uresničiti.

Velike zasluge za tak uspeh so imeli zlasti minerji, ki so

večinoma pod hudim ognjem polagali mine na mostove in pod tračnice ter jih rušili.

Po treh mesecih se je v tej operaciji ponovno oglasila havbica. Kljub še kar dobrim zadetkom so pri uporabljanju topništva še vedno bile že prej omenjene težave, ki so zmanjševale njeno učinkovitost. Potrdilo se je, kako neprimerno je uporabljati takšno vrsto orožja v vlogi spremljevalne artilerije na tako težko prehodnem zemljišču z velikimi višinskimi razlikami in strmimi pobočji. Havbica bi morala streljati neposredno pod velikim depresivnim kotom, tega pa ni mogla vedno storiti, ker za tako metodo streljanja ni primerna. Na cilje globoko pod ravnijo orožja bi lahko streljala samo po posredni metodi, tega pa ni mogla uresničiti, ker ni imela namerilnih naprav.¹⁴⁹

Tudi oba protitankovska topa sta večkrat bila hud boj s sovražnikovimi tanki. Pokazalo pa se je, da trenutne granate, s katerimi sta streljala, ne poškodujejo tanka dovolj, četudi ga direktno zadenejo. Da bi se lahko v prihodnje učinkoviteje spopadali s tanki, je štab 9. korpusa takoj zaprosil zavezniško misijo, ki je opazovala boje, za prebojne, kumulativne granate. Toda žal so zavezniki take poslali šele tik pred koncem vojne.

Izurjenost posadk in poznavanje taktike uporabe topništva še vedno nista kaj prida napredovala. Pehotni juriši SO' zamujali in učinkov topniškega ognja borci niso dovolj izrabljali. Zmotno so pričakovali, da bo topništvo storilo vse samo. Vzroke je treba iskati v še vedno slabi medsebojni povezavi in sodelovanju. To potrjuje primer boja za Klavže, ko vodja topa v nočnem boju ni imel nobenega stika s poveljstvom pehotnega bataljona, ki je napadal na istem odseku fronte. Cilje je izbiral po svoji presoji.

Premiki topništva so bili izredno težavni in naporni, tako da so posadke topov popolnoma izčrpavali. Umik po neuspešnem boju pa je bil vsakokrat izredno tvegan. Da so po končani operaciji topničarji še vedno imeli svoje topove, gre zahvala poleg slučajnih okoliščin tudi pravilni presoji poveljstva pri izbiri poti za premike.

Na podlagi takih ugotovitev, zlasti še spričo tega, da stali bila havbica in top v dolinici pod Poreznom skrita tako negotovo, so topničarji trdno sklenili, da bodo v prihodnje vedno

pravočasno pripravljali skrivališča, da bi orožje in drugo opremo lahko še pravi čas odpeljali vanje.

pa bi zbrali izkušnje iz bojov v Baški grapi, je štab 9. korpusa takoj, že 3. julija, na Poreznu organiziral sestanek načelnika Glavnega štaba Dušana Kvedra-Tomaža s poveljniki operacije, na katerem so obravnavali težave, ki so jih imeli v bojnih akcijah.

V analizah so skoraj vsi udeleženci ugotovili, da je povzročalo največ težav neugodno zemljišče, zaradi katerega ni bilo mogoče uporabljati in popolnoma izkoriščati težkega orožja, zlasti havbice, tako da so njene učinke morali nadomeščati bombaši in jurišniki. Menili so, da je v tem pogledu treba kaj storiti. Skonstruirati bi bilo treba tako orožje, ki bi bilo lahko prenosljivo, njegov učinek na cilju pa ne bi smel biti šibkejši od učinka topovske granate večjega kalibra. Da bi bil° orožje lažje — to bi lahko dosegli na račun dometa.

Tako je na tem sestanku dobila dokončno obliko zamisel o partopu, izvirnem partizanskem orožju NOV Jugoslavije. Komandant 9. korpusa je še isti dan izdal ukaz za sestavo topniške ekipe, ki naj bi naredila orožje in izvedla prve praktične poskuse.¹⁵⁰ Za uspeh v tej operaciji pa so bila izrečena tudi posebna priznanja. Načelnik Glavnega štaba NOV in POS Dušan Kveder-Tomaž jo je ocenil kot najuspešnejšo in najpomembnejšo akcijo na Primorskem. Član zavezniške misije, britanski podpolkovnik Moor, je dejal: »Mnogi se morda niti ne zavedate, kako veliko ste pomagali zavezniškim operacijam s tem« ko ste uničili tako pomembno prometnico, ki veže Italijo Z Nemčijo.« General Wilson, poveljnik zavezniških sil na Bližnjem vzhodu, pa je poslal maršalu Titu zahvalo z besedami: "Z občudovanjem sem zvedel za zadnje uspehe, ki so jih dosegle vaše enote in tako mnogo pripomogle k operacijam zaveznikov v Italiji in Franciji. Ti uspehi, posebno oni v Sloveniji, so bili velikega pomena, ker so ustavili delovanje življenjsko pomembnih sovražnikovih žil. Prosim, sprejmite in sporočite enotam, ki so pod vašim vodstvom, naj toplejšo zahvalo in priznanje.«¹⁵¹

Med najdaljšo ofenzivo

po vrnitvi v Lokovec na Banjški planoti 6. julija se je razvoj topništva nadaljeval vzporedno z bojnimi akcijami, ka-

Komandant 9. korpusa Lado Ambrožič-Novljan si ogleduje mino za partop

terih so se topničarji udeleževali s topovi ali brez njih.

Bojna moč nastajajoče enote je rasla. V njeno sestavo so prihajali novi borci artileristi, na teren poslane ekipe pa so pošiljale orožje in drugo potrebno opremo.

Dne 20. julija so dobili še eno havbico kal. 100 mm. Pripekljali so jo »po intendantski poti« s Krasa. Bila je ena tistih, ki so po bojih na goriški fronti ostale skrite na Krasu. Obe havbici, ki so ju sedaj imeli in ki sta pomenili največjo ognjeno moč topničarjev, sta bili pomanjkljivo opremljeni. Imeli sta samo en kvadrant — napravo z libelo in lokom s številčnimi oznakami za uravnavanje nagiba cevi. Po 1. septembru so našli še daljinomer, dne 26. oktobra, ko sta bili že obe uničeni, so jim iz Glavnega štaba NOV in PO Slovenije poslali tudi tablice streljanja.

Orožar Janko Kofol-Tine je 24. julija pripeljal iz Livka gorski top kal. 75 mm M. 15. Imenovali so ga »Tineto«. Bil je eden tistih dveh, ki ju je jeseni 1943 med nemško ofenzivo na Kobarško republiko skrtil Mitar Raičević. Pot tega topa iz Livka na Banjško planoto, ki je trajala 20 dni, je Aleksander Zupanc-Aco takole opisal: »Za Livek so izbrali orožar ja, znanega diverzanta Janka Kofola-Tineta, ki so ga zavoljo njegove bolj redke brade klicali tudi Bradač. Doma je bil iz Sel pri Kozarščah. V Vanjčevi hiši v vasi Krn je Tine našel štab Idrijsko-tolminskega odreda. Tudi bataljon tovariša Janka Konavca-Vanje ni bil daleč, taboril je v bližnjem gozdičku. Vanja in Tine, ki ju je spremljala četa partizanov, sta se kmalu napotila v dolino. Med potjo je tekel pogovor, kako spraviti orožje čez Sočo. Možnosti sta bili dve: po žičnici, pod cerkvijo Sv. Lovrenca, ali pa »po suhem« kar po cesti, ki drži z Livka skozi Idrijsko v vas Ladra. V vsakem primeru velja biti oprezen, saj so sovražne patrulje nenehno krožile med postojankami v Tolminu, Kamnem, Volarjih in Kobaridu.

Pred prehodom čez Sočo je Tine v vasi Ladra obiskal Ivana Ivančiča, po domače Ribiča, in se z njim dalj časa pogovarjal. Ribič je bil naš človek in vedno pripravljen kaj narediti za našo stvar. Možak je imel senožeti tudi onstran Soče, na Livškem.

S prevozom orožja bi začeli takoj, če ne bi prišlo vmes

* Po partizanskem imenu Janka Kofola.

odredovo povelje za napad na Kamno, v katerem je sodeloval tudi Vanja s svojimi borci.

Tinetu se je mudilo. Napisal je pismo, ki ga je mladinka odnesla staremu Ribiču. Ta je drugega dne res prišel, tako kot je bilo dogovorjeno, s senenim vozom. Kmet se je ustrašil in hkrati začudil, ko je spoznal, da mu na voz nakladajo top in ne, kot mu je bilo rečeno, 'nekaj nedolžnega'.

Partizani so delali urno in previdno — najprej plast sena, nato del topa, pa zopet plast sena. In ko je bilo vse lepo naloženo, ograbljeno, stisnjeno z žrdjo in povezano z opasivnico, se je Ribič hudomušno nasmehnil in dejal: »Fantje, od hudiča ste!« in pognal konja po vijugasti cesti. Spotoma je dohitel nekaj možakov in mlado dekle, ki so zavoljo opravkov hiteli v dolino. Ribič je ugodil prošnji in povabil mladenko na seno, ji prepustil vajeti, sam pa se je, stopajoč za vozom, spustil v pogovor s svojimi vrstniki in po potrebi odvijal in zavijal vozno zavoro. Na rampi pred mostom, ki drži iz Idrskega v Ladro, je naletel naš domiselni voznik na hudo preizkušnjo. Italijanski republikanski vojak je zaustavil vozilo in začel preverjati dovolilnico. Oko pa je vrgel tudi na brhko voznico in njene noge. Kar naenkrat, kot iz topa, se je strumni vojak obrnil na peti, se popraskal za ušesom in vzkliknil: 'Che belle gambe!' in dvignil rampo. Bilo je vse v redu. Stari si je obrisal čelo, ošvignil vprego in srečno nadaljeval proti svoji domačiji.

Pot iz Ladre do Vršnega in vasi Krn se strmo dviga in vijuga po obronkih mogočnega Krna (2245 m). V teh planinskih krajih uporabljajo kmetje enosne vozičke, pravijo jim karete, v katere zapregajo le enega konja. Prav take karete bi rabil naš orožar. In res, ko se je stemnilo, je kolona osmih karet z razstavljenim topom že zapuščala vas. Na najbolj nevarnem delu pota, od Vršnega naprej, se je en konj spotaknil in zdrsnil z vozičkom in delom topa v globačo. Nič koliko dela in težav so imeli, preden so ga ponovno spravili na pravo pot.

V partizanski vasi Čadrg si je karavana privoščila enodnevni počitek, nato pa nadaljevala pot čez Resljevo planino in sedlo med Javorjem, Grušnico in Tolminskim Migovcem na planini Razor (1360 m). Ponoči s 17. na 18. julij se je kolona spustila po pobočju planine Kuk mimo zaselka na planini Lom do vojaške ceste, ki v serpentinah vodi v dolino reke Bače.

Tu so se odredovci zaradi varnosti, ko so se bližali so-

vražniku, razvrstili v zasede, v predhodnico in v topovsko kolono, ki se je pritajeno spuščala mimo Ljubinja nad vasema Podmelec in Ilovica in se ustavila na Stroj čevih senožetih.

Tine se je spustil v Klavže in potrkal na vrata hiše številka 7, kjer je gospodaril terenski delavec Stroje, s pravim imenom Ludvik Sorli. »Prav, konje in voz naj posodi Hvalova, jaz pa bom naloženo seno odpeljal čez progo z izgovorom, da ga vračam Potarju, sosedu onkraj potoka,« je Stroje ponavljal svojo nalogo. Koliko neznank in nevarnosti se je skrivalo v teh besedah!

Do desete ure drugega dne je bil voz naložen: seno in v njem deli topa. Ludvik se je usedel na dišeče seno in z zaupanjem v srečo pognal konja skozi Podmelec in postojanko Kneža. V domačo vas je pripeljal natanko tedaj, ko je zazvonilo poldne in ko se je vsa italijanska posadka zbirala z menažkami. Stražar na križišču proge in ceste, ki drži proti Ponikvam na Šentviški gori, ni sitnaril z vprašanji — in zakaj tudi bi? Stražar je poznal Strojca in bil je čas košnje.

Ves čas pohoda nisi slišal besedice tarnanja. Na nevarnih odsekih je bilo slišati le opozorila in vzklike spodbujanja, včasih pa so se slišale tudi pristne tolminske kletvice.

Na Ponikvah je orožar stopil do partizanskega telefona in javil, da je top na varnem.¹⁵²

V tem obdobju so nastale tudi že nekatere kadrovske spremembe. Načelnik štaba artilerije 9. korpusa Darko Derenda-Tine je bil premeščen v štab korpusa, na njegovo mesto pa so imenovali Mitra Raičeviča, ki je do takrat vodil podoficirsko šolo pri 9. korpusu.¹⁵³ Vzporedno s formiranjem so posamezno orožje pošiljali tudi v brigade, kjer je imelo nalogo podpreti njihove bojne akcije.

Enega od obeh uporabnih protitankovskih topov so 14. julija poslali v Bazoviško brigado na pomoč njenemu 2. bataljonu v boju za postojanko Deskle. Akcija ni uspela in tudi top spričo noči in težkega terena ni bil učinkovit.¹⁵⁴

Napad Vojkove brigade na Hotavljje pri Gorenji vasi 18. in 19. julija 1944 so v začetku nameravali podpreti s havbico in protitankovskim topom in so v ta namen premaknili del topništva v vas Labinje pri Cerknem.

V Hotavljah, majhni vasi tri kilometre zahodno od Gorenje vasi, je bilo 85 domobrancev in 6 Nemcev. Nastanili so se v dveh hišah ob križišču cest in se dobro utrdili, nekaj pa

jih je zasedlo železobetonski bunker, ki ga je zgradila še stara jugoslovanska vojska na Rupnikovi črti, in strelske jarke okrog njega. Bunker je stal na gričku nad vasjo in iz njega se je dalo nadzorovati vso bližnjo in daljno okolico postojanke.

Odločilni napad je Vojkova začela 18. julija ob 23. uri. Protitankovski top, ki so ga postavili na hrib nasproti tistemu, na katerem je stal bunker, je podpiral boj 2. bataljona, ki je naskočil domobrance v bunkerju in okrog njega. Četudi je izstrelil vseh 30 udarnih in 6 prebojnih granat, ki jih je imel, in so te kar dobro zadevale, bunkerju večje škode niso prizadejale. Za železobetonske zidove so bile prešibke in neučinkovite.

Na ta bunker pa so namerili tudi s par topom, toda tudi od tega ni bilo nobene koristi, ker je prva mina, ki so jo sprožili, eksplodirala ob samem ustju cevi in je na kraju, kjer je stal partop, zazijala velika luknja v zemlji. Sreča je bila, da mu posadka ni zaupala in je mino previdno sprožila iz kritja s pomočjo dolge vrvi, sicer ne bi nihče ostal živ.

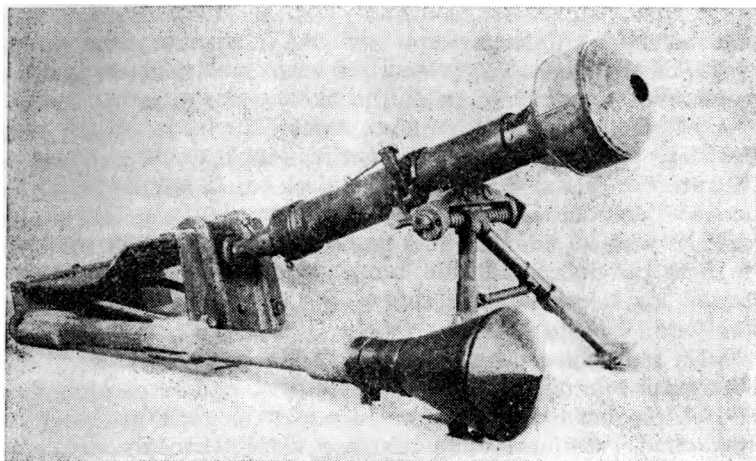
V neposredni bližini topa pa je eksplodirala tudi sovražnikova minometna mina in enega topničarja ubila, štiri pa ranila. Ubita sta bila tudi dva konja.¹⁵⁵

Partop, ki so ga v tem boju prvič uporabili in preskusili v praksi, je nastal po boju v Baški grapi na temelju ukaza poveljnika 9. korpusa. Zamenjal naj bi težko orožje in bil tak, da bi ga partizani lahko povsod nosili s seboj. Topovi in havbice so bili sicer učinkoviti ob napadih na bunkerje, toda bili so pretežki in vezani na dobre ceste, tako da so jih partizani lahko uporabljali le v razmerah, ko je bilo to mogoče. Minometi pa proti utrdbam niso bili kaj prida učinkoviti.

Partop je prevzel odlike granate in mine hkrati. Bil je lahek in dosegel je 100 do 150 metrov, mina pa je imela enak učinek kakor havbična granata. Imel je tudi slabosti, bil je zelo nezanesljiv in namerilna naprava ni bila izpopolnjena.

Prvi partopi so bili zelo preprosti, narejeni iz cevi težkega minometa. Mina je bila izvirna in narejena zelo enostavno. Na italijansko čelado, ki so jo natlačili z več kilogrami eksploziva 808 in vanj vtaknili enega ali več detonatorjev, so pribili leseno držalo, ki je bilo enako dolgo kot cev.

Pozneje so partop izpopolnili in napisali navodilo za njegovo uporabo. Imel je pet glavnih delov: cev, nožiči, podsta-

Partizanski top, imenovan partop

vek, namerilno napravo in mino. Cev je bila narejena iz cevi minometa kal. 81 mm, ki so jo za polovico skrajšali in ji na zadnjem delu vgradili udarno napravo. Težka je bila 12,5 kg. Nožiči so vzeli od težkega mitraljeza st. etien. Bili sta skrajšani in sta imeli vgrajeno napravo za premikanje cevi levo — desno. Podstavek je bil pločevinast, narejen iz minometnega. Tehtal je 34 kg. Namerilna naprava pa je imela vizirno ploščico in muho za merjenje na cilj. S posebnim vijakom se je ploščico dalo premikati gor in dol. Drugi del namerilne naprave je bil kvadrant z libelo. S to namerilno napravo so zavzemali elemente za strel.

Mina je imela glavo in rep. Glava je imela pločevinast lijak in je bila napolnjena z eksplozivom. Na vrhu lijaka je bila luknja za vžigalnik. Rep mine je bil lesen in je na spodnjem delu imel krilca, v katera so lahko vložili eno osnovno in dve dopolnilni smodniški polnitvi. Polnitve so jemali od minometa kal. 81 mm.

Vžigalnik je bil iz aluminija in je imel udarno iglo, vžigalno kapico in detonator.

Uporabljali so dve vrsti min, težko in lahko. Težka je tehtala 12 kg s 5 kg eksploziva, lahka pa 9 kg s 3 kg eksploziva. Če je mina zadela cilj, je bil učinek strahovit. Če je eks-

plodirala ob zidu, je nastala približno pol metra široka luknja.

Z izpopolnjenim modelom so imeli partizani že dober partizanski top, s katerim so lahko učinkovito razbijali sovražni-kove utrdbe. Ker je naprava z vsem skupaj tehtala 71 kg, so jo morali tovoriti na konju ali muli.

Zjutraj 19. julija 1944 se je začela na Primorskem dotakrat najdaljša nemška ofenziva. Z njo sta nemška operativna štaba v Trstu in Ljubljani za boj proti tolпам želela doseči dvoje — najprej odriniti enote 9. korpusa od železniških prog, ki so jih le-te močno poškodovale, in zagotoviti njihovo čim hitrejšo in nemoteno popravilo, potem pa partizane stisniti v Trnovski gozd, v katerem so bile življenjske razmere zelo težke, ter poiskati in uničiti skladišča in bolnišnice*. Vse enote, ki bi se spustile v Vipavsko dolino, pa bi tam obkolili in uničili.

Ofenziva je imela dva dela.
julija, je zajela Cerkljansko, v

V prvem, od 19. julija do 23.
drugem, od 26. julija do 12.

Protitankovski top 45 mm sovjetskega porekla

* Na tem prostoru so bile takrat štiri bolnišnice, dve večji, »Franja« in »Pavla«, ter dve manjši.

avgusta, pa Banjško planoto in Trnovski gozd; izvajalo jo je kakih 2500 vojakov.**¹⁵⁶

V njenem drugem delu, med zelo hudimi boji s sedmimi nemškimi kolonami, ki so od vseh strani prodirale na osvobojeno ozemlje Banjške planote in Trnovskega gozda, v katerih sta obe strani imeli velike izgube, je Nemcem le uspelo zavzeti čepovan, Lažno, Lokve in Trnovo. Z naslonitvijo na te kraje so vse do 9. avgusta globoko prodirali v notranjost Trnovskega gozda, ga raziskovali in tu pa tam tudi našli kako partizansko skladišče, predvsem intendantsko, ki ni bilo dovolj skrito. Skladišča orožja in streliva ter bolnišnice pa niso odkrili.

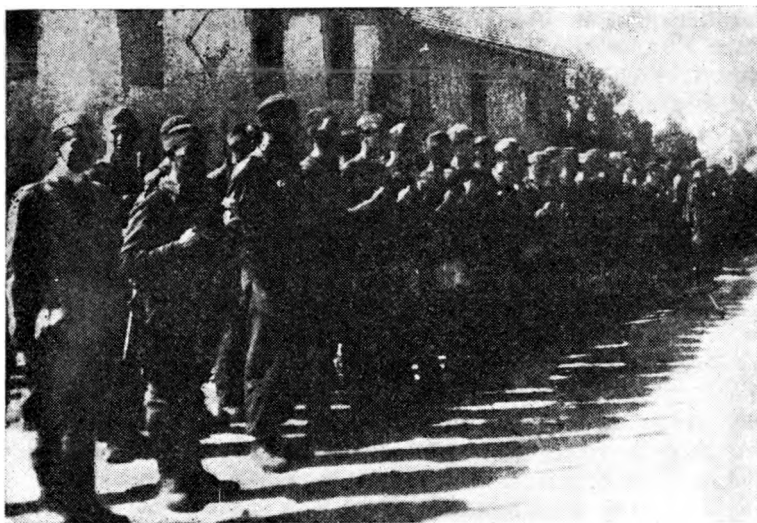
Med to ofenzivo je bila posebno uspešna Gradnikova brigada. Dne 22. julija je v sodelovanju z Južnoprimorskim odredom zavzela postojanko SNVZ v Rihemberku (danes Brnik) ter zajela 98 sovražnikovih vojakov.¹⁵⁷ Dne 26. julija pa je v Mačjem kotu na cesti Ajdovščina—Predmeja napadla in razbila sovražnikovo kolono sedmih tovrnjakov. V tem boju je 48 sovražnikovih vojakov padlo, tri so ujeli in zaplenili protitankovski top kal. 45 mm ruskega izvora in 29 granat zanj. Top ni bil uporaben, saj v zaklepu ni imel udarnega mehanizma. Po ofenzivi so top poslali v artilerijo.

Artilerije 9. korpusa ofenziva ni huje presenetila. Ko se je začela, so po uspešnem napadu na Hotavljje havbico in protitankovski top v zadnjem hipu odpeljali skozi Cerkno in Dolenjo Trebušo na Lokovec.

Na Lokovcu se je do 25. julija nabralo kar 6 topov, trije protitankovski kal. 47 mm, dve havbici kal. 100 mm in gorski top kal. 75 mm, zraven pa še precej streliva zanje in druge opreme. Vse to orožje, strelivo in opremo so na hitro skrili in zabrisali vse sledove za njimi, da jih sovražnik ne bi našel, potem pa, ko so se na tak način rešili bremena, ukrepali v skladu s korpusnim poveljem za boj s sovražnikovimi kolonami, ki so prodirale na Banjško planoto in v Trnovski gozd.

Zaščitni bataljon je odhitel v Vojkovo brigado, da bi skupaj z njenimi bataljoni zadržal najnevarnejšo sovražni-

** V ofenzivi so sodelovali pripadniki 136. in 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, enote Brandenburg, deli 10. in 28. policijskega polka SS in redne nemško-kvislinške posadke v Polhograjskih Dolomitih in na tolminsko-goriškem območju.

Moštvo zaščitnega bataljona artilerije

kovo kolono, ki je prodirala iz Gorice proti Grgarju in Trnovemu. Vse druge enote artilerije 9. korpusa, štab s prištavnimi enotami in 1. divizion pa so skupaj z zaščitnim bataljonom štaba 9. korpusa odbijali hude napade tiste nemške kolone, ki je prihajala iz Idrije in napredovala proti vasi Lažni. Naslednjih nekaj dni so se pod hudim sovražnikovim pritiskom postopoma umikali na položaje Belvedere, nato pa na Angelsko goro in čez Kozje stene proti Otlici in Predmeji.

Odpor brez zaščitnega bataljona pa je bil dokaj šibek. Borci štaba in prištavnih enot so imeli samo puške, v divizionu pa manj puškomitraljezov kakor pehotni bataljon. In čeprav jih je bilo nasploh malo, jih je bilo na položaju še manj, ker so morali vozarji ostati zadaj in varovati topovske vprege.

Na območju ofenzive so topničarji ostali do 2. avgusta zvečer, ko so odhiteli v istrsko vojno območje po topove, ki naj bi jih, po radiogramskem sporočilu Glavnega štaba, tam čakali.

Na Mašun po topove

Ko so pripravili zaprege in na mule naložili kuhinje, so se v varstvu noči previdno spustili v Vipavsko dolino. Sli so

proti Štjaku in Vrabčam, pri Senožecah čez cesto, potem pa mimo Sajovč do vasi Slavina. Prebivalci so jih povsod pri srčno sprejemali, jim pomagali in dajali vse, kar so imeli. Aleksander Zupanc-Aco v članku »Prva naloga — zbrati topove« ta pohod med drugim takole opisuje: »(...) Čeprav se je s Trnovske planote slišalo zamolklo streljanje, so vaščani obdarili svojo vojsko s hruškami in breskvami. Na izredno visoko in stasito mulo so kuharji navesili volovski stegni.

V Sajovčah jim je gospodarska komisija po zaslugi domačina Petra (Stanko Gorjanc-Peter, takrat operativni oficir 1. divizion) podarila tri vreče riža. Kakšna blaginja!

Pred prehodom čez progo so jih čakali vodniki iz Slavine. Oblečeni so bili v italijanske gasilske uniforme. ‚Brez skrbi, konjem povijte kopita, pritrdite kotle, potem pa kar hrabro čez progo in cesto, saj nemški stražarji v bunkerjih rajši ne streljajo na večje kolone.‘ In res, vse je šlo v redu. V Jureščah so zavili proti požganim italijanskim vojašnicam gozdne milice, kjer so si uredili začasno bivališče (.. .).«¹³⁸

Po prihodu v istrsko vojno območje pa so bili silno razočarani. Sporočili so jim, da so zamudili in da so edini še uporabni gorski top kal. 75 mm M. 34 nekaj dni pred njimi odpeljali na Dolenjsko. Ostale so le še štiri havbice kal. 108 mm M. 12 izpred prve svetovne vojne, ki pa niso bile uporabne.

Ko so jih 8. avgusta pregledali, so se o tem tudi prepričali. Videli so, da sta dve brez cevi, nobena pa nima ne zaklepa ne merilnih naprav in nikjer ni zanje streliva. Bile so tudi zelo težke, neokretne in jih na težavnem primorskem ozemlju ne bi mogli premikati.¹⁵⁹ Nezadovoljni s tem, kar so našli, so poslali Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije radiogram. Sporočili so mu, kaj jim je ostalo, in prosili, naj jim 7. korpus odstopi odpeljani gorski top kal. 75 mm M. 34.

Medtem se je na Primorskem nadaljevala ofenziva z nezmanjšano srditostjo. Nemci so se utrjevali v zavzetih vaseh in nič ni kazalo, da jih nameravajo kmalu zapustiti. Ustanovili so tudi novo domobransko postojanko v Črnem vrhu.

Najhuje so pritiskali proti Otlici in Predmeji in končno jim je le uspelo na tej smeri zlomiti odpor partizanov in prodreti na Col.

V takšnih zelo neugodnih operativnih okoliščinah je štab 9. korpusa ocenil, da nekaj časa ne bo priložnosti za uporabo artilerije. Na Mašun je poslal kurirja z ukazom, da naj se

moštvo artilerije ne vrača, temveč naj odide v sestavo artilerije 7. korpusa.

Kurir pa tega ukaza ni prinesel na Mašun v štab artilerije 9. korpusa. Za njim se je pozneje izgubila vsaka sled. Ni podatkov, ali so ga ujeli Nemci ali pa ubili.

Izhajajoč iz dejstva, da topov niso našli, pa tudi takojš-njega odgovora na poslani radiogram Glavnemu štabu ni bilo, so se topničarji 9. korpusa vrnili. Najprej so odšli na Javornik po topovske granate, ki naj bi jih tam skrila 30. divizija. Ker tudi teh ni bilo, našli so le 12 ročnih bomb, so 10. avgusta ob 17. uri zapustili sektor Jurešč in 11. avgusta ob 2. uri zjutraj prišli v vas Sajovče. Pred njimi je bila železniška proga Postojna—Trst. Tudi tokrat so storili tako kakor tja grede. Konjem so ovili kopita s cunjami, tiste s svetlo dlako pa pokrili z odejami, da jih nemške straže ob progi ne bi slišale ali videle. Cez progo so tudi tokrat prišli brez težav.

Med nadaljevanjem poti so hodili samo ponoči in 14. avgusta ob 3. uri zjutraj prišli v vas Šmarje, kjer so vzpostavili stik z načelnikom štaba 9. korpusa Albertom Jakopičem-Kajtimiro; ta je vodil kolono štaba 9. korpusa in tuje vojaške misije, ki se je umikala z območja najhujših bojov na Otlci. Ko so se srečali, se je le-ta nemalo začudil, da jih vidi na Primorskem in da niso odšli v sestavo 7. korpusa. Toda vse se je hitro pojasnilo in ker je medtem ofenziva že ponehala in so se Nemci vrnili v izhodiščne postojanke, je poveljnik 9. korpusa poslal načelniku njegovega štaba navodilo, da naj artilerijo nemudoma pošlje v vas Lokve, da bi prevzela svoje topove in havbice, ki so med ofenzivo ostali nedotaknjeni, in se začela pripravljati za nove naloge.¹⁶⁰

Ustanovitev 2. divizona in slavlje na Lokvah

Tudi ta, čeprav skoraj mesec dni trajajoča ofenziva Nemcem ni prinesla zaželenega rezultata in ni povzročila večje škode narodnoosvobodilnemu gibanju na Primorskem. Nemci niso našli nobene od štirih večjih bolnišnic, čeprav so bile prenapolnjene z ranjenci in rekonvalescenti. Tudi nobenega večjega skladišča niso odkrili.

Vse artilerijsko orožje, strelivo in druga oprema so ostali v skladišču nedotaknjeni. Mlada artilerija se je brez večjih težav razvijala naprej. Številčno stanje moštva se je krepilo

iz dneva v dan, večalo pa se je tudi število orožja, vpreg in druge opreme.

Po vrnitvi z Mašuna so se topničarji 15. avgusta 1944 nastanili in utaborili v neposredni bližini štaba 9. korpusa na Lokvah. Takoj so ustanovili še 2. divizion. Imenovali so ga »lahki« za razliko od prvega, »težkega«, v katerem sta ostali obe havbici kal. 100 mm M. 16, drugo njegovo orožje pa je dobil 2. divizion.

Komandant divizona je postal Mirko Malnarič, ki se je pravkar vrnil iz šole v Beli krajini, politični komisar Alojz Podlogar, njuna namestnika pa Zorko Ukmar in Vlado Sušnik. Divizion je imel dve bateriji. Prva, gorska, je imela gorski top kal. 75 mm M. 15 (Tinetov) in gorski top kal. 75 mm M. 34. Tega je 28. avgusta pripeljala Prešernova brigada z Notranjskega. Avtor trilogije »Križpotje« Karel Leskovec, takratni komandant Prešernove, ga imenuje »prekleti top«. Nič čudnega, saj je njegova brigada na poti z Notranjskega na Primorsko, dolgi kakih 100 km, zaradi njega izgubila devet svojih

Skupina starešin artilerije 9. korpusa; z leve: pomočnik političnega komisarja 2. divizona Vlado Sušnik, načelnik štaba artilerije Mitar Raičević in komandir baterije v 2. divizionu Janko Eisenzopf

borcev v boju z nemškimi zasedami na prehodih čez železniške proge in ceste.

Uporabiti pa tega topa dalj časa niso mogli, ker zanj niso imeli tulcev. Za ta top so bili namreč potrebni tulci, daljši od tistih za M. 15 enakega kalibra, za katerega so jih imeli dovolj. Sele pozneje, ko se je nekdo spomnil, da je podobne videl v kapelicah in cerkvah po primorski deželi kot vaze za cvetje, in ko so jih šli iskat, so tudi ta top usposobili za boj.¹⁶¹

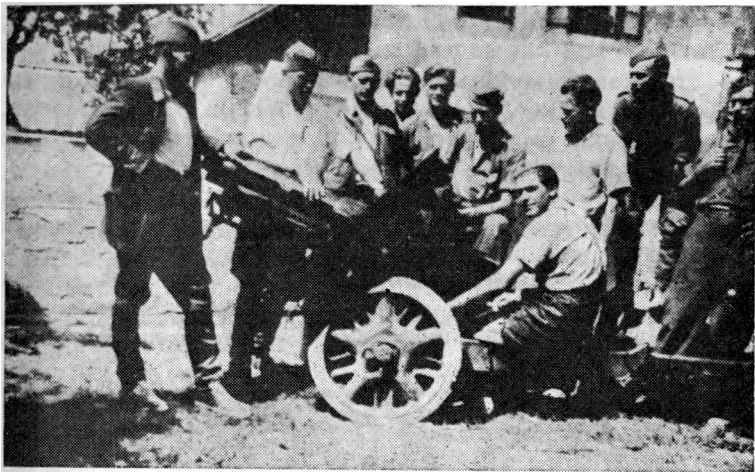
Pred koncem avgusta je bila glavnina artilerije 9. korpusa oblikovana. Pozneje, ko so partizani zaplenili še nekaj orožja, so sledile samo še manjše dopolnitve in delne reorganizacije do sredine decembra.

In tako je tudi v 9. korpusu po vzoru artilerije 7. korpusa NOVJ nastala velika topniška vojaška enota brigadnega ranga. Poleg štaba s prištabnimi oddelki in enotami je imela dva diviziona in zaščitni bataljon. V njej je bilo 350 borcev in starešin. Vsi so bili oboroženi. Imeli so lahko pehotno orožje, puške, nekaj pištol in brzostrelk, v zaščitnem bataljonu pa

Člani štaba artilerije 9. korpusa; z leve: Franc Siška-Crt, namestnik komandanta artilerije Emil Volk-Skrjanc, načelnik štaba artilerije Mitar Raičević, komandant artilerije Aleksander Zupanc-Aco, operativni oficir Stanko Gorjanc-Peter in komandant zaščitnega bataljona Polde Koritnik

minomet kal. 81 mm, protitankovsko puško, 9 puškomitraljezov in en mitraljez. Imeli pa so tudi šest uporabnih težkih orožij, in to dve havbici kal. 100 mm M. 16, dva gorska topova kal. 75 mm M. 15 in M. 34* in dva protitankovska topa kal. 47 mm italijanskega izvora.

Gorski top kal. 75 mm, ki ga je pripeljala Prešernova brigada za topom ob cevi. Z leve proti desni stojijo: načelnik štaba divizije Rudolf Hribernik-Svarun, komandant Prešernove brigade Harel Leskovec in vodja za oborožitev artilerije Jože Peharc

V delavnicah in skritih korpurnih skladiščih so bili še tile neuporabni topovi:

- hitrostrelni top kal. 20 mm, ki ga je zaplenila Gradnikova brigada pri Godoviču,

- protitankovski top kal. 25 mm francoskega izvora, plen Gradnikove brigade v Koritnici v Baški grapi; top ni imel udarne igle,

- protitankovski top kal. 45 mm ruskega izvora, ki ga je zaplenila Gradnikova brigada v Mačjem kotu,

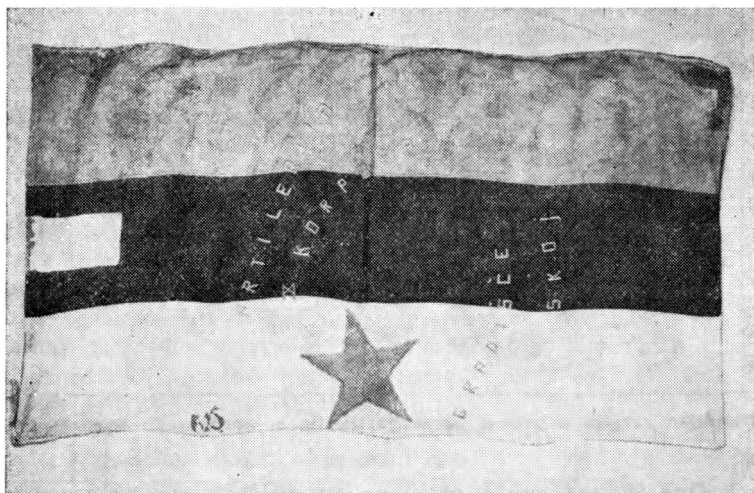
* V poročilih o stanju oborožitve so podatki o modelu topov kal. 75 mm večkrat zelo različni. Enkrat je naveden M. 13 ali pa M. 32, drugič pa M. 10 itd. Top italijanskega porekla M. 34 označujejo tudi kot havbico kal. 75 mm, tako kot so ga imenovali Italijani, vse to pa povzroča določeno zmedo.

— protitankovski top kal. 47 mm, plen Kosovelove brigade pri Dornberku.

Poleg teh so v evidenco uvedli tudi težki top kal. 88 mm in nemški lahki jurišni pehotni top (Infanteriegeschütz) kal. 75 mm, ki so ju partizani zaplenili pri Devetakih 18. septembra 1943, potem pa so ju marca 1944 kosovelovci odpeljali v Vitovlje in pozneje v Trnovski gozd.¹⁶² Top kal. 88 mm je bil do konca vojne brez streliva in ga niso nikdar mogli uporabiti.

Ognjena moč artilerije 9. korpusa pa je kljub takemu številu orožij ostala skromna, ker so bile količine streliva hudo omejene. Za havbice kal. 100 mm in protitankovske topove so imeli po 150, za gorska topa pa 96 granat.

Večina orožja je imela okvare. Manjkale so namerilne naprave, kar so pa ta orožja imela, je bilo nepopolno. Instrumentov za vodenje ognja in strelnih tablic niso imela, zato so morali uporabljati najbolj enostavne metode streljanja. Prevažali so jih s konji in mulami, teh pa je bilo včasih več, drugič manj, vedno pa premalo.

Lepo vezena zastava, ki jo je artileriji 9. korpusa 27. avgusta 1944 poklonila delegacija SKOJ iz Gradišča. Zastava je shranjena v Muzeju revolucije v Ljubljani

9. korpusa so vsi borci in starešine v navzočnosti komandanta 9. korpusa Lada Ambrožiča-Novljana slovesno prisegli. Potem jim je mladinska organizacija iz Gradišča izročila bojno zastavo, slovensko trobojnico z vezeno rdečo petokrako zvezdo, obrobļeno z zlatim vezom ter izvezenim primernim napisom.

Po prevzemu zastave je bil mimohod. Preživeli borci se še vedno s ponosom spominjajo, kako so takrat strumno korakali mimo svojih poveljnikov, ki so na njihov pozdrav odzdravljali. Sicer niso imeli tovarniško novega orožja, kot je to v navadi v vojskah ob takih priložnostih, temveč havbice in topove, na katerih so bili vidni sledovi hudih bojov, v katerih so jih trgali iz rok sovražnika. Tudi novih uniform niso imeli. Nosili so italijanske in nemške, ki so jih prav tako zaplenili v bojih, nekateri pa so imeli angleške, ki so jih poslali zavezniki. Toda vsi so nosili titovke z rdečo peterokrako zvezdo. S ponosom pa se zavedajo tudi tega, da je ta takrat tako pomanjkljivo oborožena in oblečena vojska na koncu vojne svojo bojno zastavo ovenčala z zmago.

Črni vrh, hud poraz SNVZ

Domobranci urejajo postojanko

Ko so domobranci prišli v Črni vrh, rojstni kraj izdajalca slovenskega naroda, predsednika Ljubljanske pokrajine Leona Rupnika, so tam 3. avgusta 1944 začeli vzpostavljati postojanko. V njej se je nastanila 15. četa SNVZ* Prišla je iz Trsta in je štela 147 mo^ž.**¹⁶³ Med njimi je bilo nekaj domačinov in tudi dezertarjev iz Gradnikove brigade ter bivših aktivistov, ki so odlično poznali teren, razmere na njem pa tudi somišljenike Osvobodilne fronte. Četi je poveljeval 35-letni podporočnik Jože Jakoš, njegova desna roka, za vzdrževanje morale in širjenje domobranskega duha pa je bil neki bogoslovec.¹⁶⁴

Posadka se je delila na dve skupini, na stražarsko in udarno. To drugo je vodil Zob, eden najbolj zagrizenih domobrancev. Poleg običajnega pehotnega orožja so imeli tudi 13 puškomitraljezov, tri mitraljeze in minomet kal. 81 mm.***

* Slovenski narodno-varnostni zbor.

** Domobranska poročila navajajo samo 132 mo^ž.

*** Po partizanskih obveščevalnih podatkih naj bi imeli 3 minomete, toda ko je postojanka padla, so borci Gradnikove brigade zaplenili samo enega.

Postojanko so zelo temeljito pripravili za obrambo. Predvsem so močno utrdili cerkev z župniščem, šolo, gostilno in nekdanjo karabinjersko vojašnico. Te točke so bile glavna oporišča odpora. Za obrambo pa so pripravili tudi druga poslopja. Na njih so zazidali okna in pustili le strelne line. Okrog vasi so imeli šest večjih bunkerjev. V vsakem je bila posadka s puškomitraljezom, na trgu pa so postavili takega s štirimi linami, v katerem sta bila dva puškomitraljeza in so iz njega lahko streljali na vse strani.

V zvoniku cerkve so uredili opazovalnico in vanjo postavili dva puškomitraljeza, s katerima so lahko obstreljevali vso bližnjo in daljno okolico vasi.

Zidovi bunkerjev so bili zgrajeni iz dveh plasti desk ali hlodov, vmes pa so natlačili prsti in kamenja. Strelne line so zgradili tako, da so bile sosednje utrdbe v medsebojni ognjeni zvezi in so omogočale navzkrižni ogenj. Okrog bunkerjev in tudi drugod pred vasjo so naredili žične ovire, na cestah pa postavili španske jezdece.

Tako močno utrjeno postojanko je nujno narekovala neugodna lega Črnega vrha. Vas je nekako vrinjena pod strmine vrhov Špika (k. 1069) in Strmca (k. 867), oba sta dobro pokrita z gozdovi, odkoder bi partizani lahko nenadoma napadli. Približali pa bi se lahko tudi od Zadloga.

Domobranci se niso omejili samo na neposredno obrambo, temveč so njihove patrulje stalno nadzorovale vse okoliške poti, vasi in naselja, na sedlu med Špikom in Strmcem pa so skoraj vsak dan, zlasti ponoči, postavljali zasedo, da bi pravočasno ugotovili navzočnost partizanov v bližini postojanke in morda ujeli njihovega kurirja ali obveščevalca.¹⁶⁵

V sosednjih postojankah, ki so v določenem smislu tudi vplivale na obrambno sposobnost in moč postojanke, ni bilo posebnih sprememb. V Idriji je bilo kakih 500 vojakov, večinoma iz 10. policijskega polka SS, v Godoviču 80 policistov, v Hotedršici 80 domobrancev, v Ajdovščini 200 Nemcev in 10 domobrancev ter v Vipavi 350 sovražnikovih vojakov.¹⁶⁶

Novonastala postojanka je imela velik politični in vojaški pomen za obe strani. Nemci in domobranci so pričakovali, da bodo z njeno pomočjo okrepili politični vpliv, ki jim ga je zagotavljala že postojanka v Hotedršici, in ga širili naprej v Vipavsko dolino in druge kraje Primorske.

Z vojaškega vidika pa naj bi postojanka delovala v defenzivnem in tudi ofenzivnem smislu. V defenzivnem naj bi varovala Idrijski bazen in promet po cesti Logatec—Hotedršica—Godovič—Idrija, saj je bil Črni vrh do takrat izhodišče v vseh partizanskih akcijah proti Idriji in Dolomitom. V ofenzivnem smislu pa naj bi sedaj odigral nasprotno vlogo. Postal naj bi izhodišče v ofenzivnih akcijah proti osvobojenemu ozemlju na Trnovski planoti in povezava z domobranci v Dolomitih.

Ustanovitev postojanke v Črnem vrhu je bila samo prva faza širšega operativnega načrta nemškega poveljstva. V drugi so nameravali ustanoviti še postojanko na Colu in s tako nastalo zaporno črto presekati osvobojeno ozemlje in odriniti partizane 9. korpusa od komunikacije Ljubljana—Postojna—Trst, ki je imela velik pomen v sistemu nemške obrambe na Balkanu in Apeninskem polotoku.

Korpus se odloči za dnevni napad

Tako kot nemško je pomen postojanke ocenjevalo tudi partizansko vodstvo in sprejelo sklep, da jo enote 9. korpusa napadejo in uničijo.¹⁶⁷ Da bi imeli domobranci čim manj časa za utrjevanje postojanke, je štab 9. korpusa poslal enotam povelje za napad že 29. avgusta 1944.¹⁶⁸

Postojanko naj bi napadla Gradnikova brigada, okrepljena z udarnim vodom Vojkove in tremi topovi artilerije 9. korpusa. To so bili gorski top kal. 75 mm in dva protitankovska kal. 47 mm. Poleg tega so sestavili še baterijo s tremi minometi kal. 81 mm s po 80 minami za vsako orožje. Druge enote 30. divizije in 31. divizija pa naj bi blokirale sosednje postojanke ter na ustreznih položajih preprečile sovražnikovim posredovalnim kolonom priskočiti napadenim na pomoč. Bazoviška brigada je prevzela odgovornost za idrijsko garnizijo, ki ji nikakor ni smela dovoliti, da bi prek Idrijskega Loga udarila proti Črnemu vrhu v hrbet napadajočim enotam. Prešernova brigada je blokirala Godovič in zaprla ceste iz Idrije, Vojkova brigada se je razvrstila na položajih pred Hotedršico in Logatcem, Kosovelova brigada je zavarovala smeri iz Ajdovščine in Vipave, 3. bataljon pa poslala v Zadlog v korpusno rezervo.

Povelje je določalo tudi, naj artilerija 9. korpusa pripelje eno havbico kal. 100 mm z vsem strelivom v Zadlog in jo uspo-

sobi, da lahko takoj poseže v boj, če bi bilo potrebno.

V prvi verziji povelja je zapisano, naj bi Gradnikova začela napad 31. avgusta ob 23. uri. Toda pozneje, ko so na posebnem, za to sklicanem sestanku v štabu korpusa pretehtali upravičenost napada ponoči in prišli do spoznanja, da bo dnevni napad verjetno dal boljše rezultate, so sklenili, naj se napad začne zjutraj naslednjega dne ob 5.30.

Tako spremembo začetka operacije sta narekovala predvsem dva razloga. Prvi je bil presenečenje. Zavedali so se namreč, da na popolno presenečenje ne morejo računati, ker domobranci napad pričakujejo, vendar prej ponoči kakor podnevi. Drugi razlog pa je bila artilerija. Štab artilerije je predlagal, naj bi v napadu sodelovala vsa uporabna orožja, torej tudi obe havbici. Pri tem je posebej poudarjal, da bo tako pisana topovska oborožitev, ki je brez namerilnih naprav in drugih potrebnih instrumentov za vodenje ognja ter ima zelo skromne količine streliva, ki ga morajo gospodarno uporabljati, lahko učinkovita samo podnevi, ko bodo namerilci dobro videli cilje in lahko vanje natančno merili.

Vse te zelo tehtne razloge je štab korpusa z razumevanjem upošteval in tako so kurirji raznesli enotam dopolnilno povelje, v katerem je navedeno, da se bo napad začel 1. septembra ob 5.30 zjutraj, z dveurno artilerijsko pripravo napada z ognjem vseh treh topov, obeh havbic in vseh minometov.¹⁶⁹

Premiki vseh enot na položaje za operacijo so se začeli v noči na 31. avgust in so trajali ves naslednji dan. Artilerija je zapustila Lokve kmalu po kosilu 31. avgusta. V kolono so se zvrstili takole: v predhodnico je šel zaščitni bataljon brez

1. čete, ki so jo pustili za zaščitnico, za njim na medsebojni razdalji enega kilometra so se premikali 2. divizion s tremi topovi, štab artilerije z vezisti, inženirci, vozili s strelivom in kuhinjo, nato pa 1. divizion s havbicama.¹⁷⁰ Pot, dolgo kakih 25 km, so prehodili brez težav v vzornem pohodnem redu. Kam gredo in zakaj, moštvo ni vedelo. Vsi so pa čutili, da se pripravlja nekaj pomembnega. Za cilj pohoda so vedeli samo ožji štabi artilerije 9. korpusa, obeh divizionov in zaščitnega bataljona, ki pa so to čuvali v najstrožji tajnosti. Celo kolone je prispelo v rajon Špika (k. 1069) ob 2. uri 1. septembra. Predhodnica se je omenjeni koti previdno približala, toda na vrhu ni bilo nikogar, ne sovražnikove zasede, ki je bila tam skoraj vso noč, pa tudi ne borcev Gradnikove brigade. Bili so prvi

in sami pred postojanko. Toda to ni nikogar motilo. Zaščitni bataljon je takoj razposlal proti postojanki patrulje in zasede za zavarovanje, komandirji baterij in komandanta divizionov pa so po kratkem izvidovanju že po karti določenih položajev začeli razvrščati orožje.

Desno od kapelice in juhovzhodno od Špika, na naj bližjem cestnem ovinku, so postavili obe havbici, malo nižje gorski top, pred njim, na prvi serpentine nad Črnim vrhom, pa oba protitankovska topa. V bližini protitankovskih topov so pozneje borci Gradnikove brigade postavili tudi vse tri minomete.

Kakih 100 metrov za havbicama, v prvi ustrezni dobro skriti kotanji, so uredili previjališče, kakih 700 do 800 metrov za njim pa so skrili pratež s konji in vozovi ter drugo opremo, ki je na ognjenih položajih niso potrebovali.

Okrog 3. ure so skozi njihovo razvrstitev šli borci 2. bataljona Gradnikove brigade, ki so do 5. ure, ne da bi sovražnik v postojanki karkoli opazil, zavzeli izhodiščne položaje za napad. Priprave in urejanje položaja artilerije je bilo končano do 5. ure. V tem času so uredili tudi glavno opazovalnico na

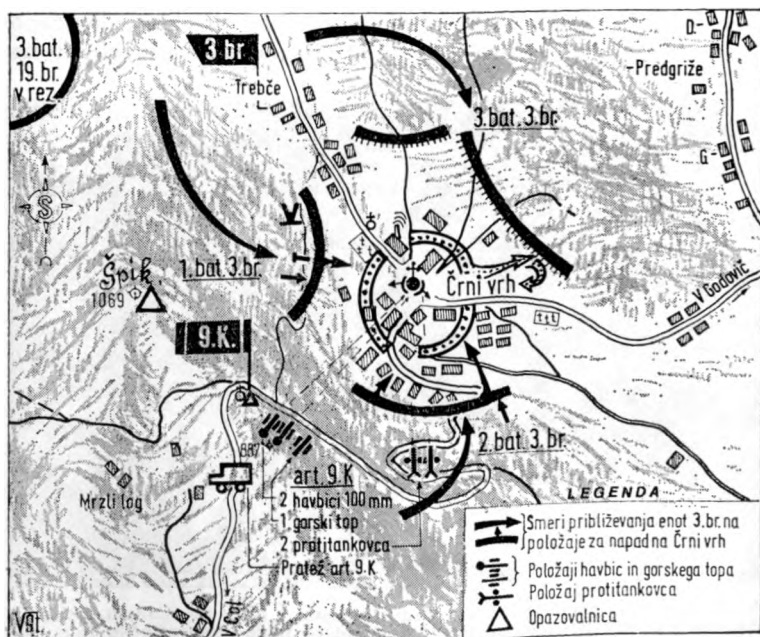

Na poveljniški opazovalnici nad Črnim vrhom; z leve: komandant artilerije Aleksander Zupanc-Aco, korpusni komandant Lado Ambrožič-Novljan, namestnik korpusnega komandanta Peter Stante-Skala; v drugi vrsti stojita: operativni oficir artilerije Stane Gorjanc-Peter in namestnik komandanta 2. divizionu Franc Ogrin-Luka

sedlu med Špikom in Strmcem, ki je bila hkrati tudi korpusna in divizijska opazovalnica. S telefonsko žico so jo povezali s komandanti obeh divizionov in zaščitnega bataljona, ki so na položajih polglasno seznanjali podrejene in moštvo s ciljem operacije, njihovimi nalogami v boju, z dogovorjenimi signali in načini sodelovanja s pehoto.

Posadke topov in havbic so zelo previdno, da ne bi povzročale hrupa, ki bi ga lahko slišali v postojanki, vkopavale orožja, čistile teren pred cevmi in pripravljale strelivo, namerilci pa so napenjali oči, da bi videli cilje in merilne točke.

Ob 5. uri so na opazovalnico prišli Lado Ambrožič-Novljan, ki je bil tiste dni imenovan za načelnika Glavnega štaba NOV in POS, ter štaba 9. korpusa in 31. divizije. Načelnik Glavnega štaba Lado Ambrožič-Novljan in namestnik komandanta 9. korpusa Peter Stante-Skala, ki je v tej operaciji po-

Gradnikova brigada in artilerija 9. korpusa 1. septembra 1944 na položajih pred Črnim vrhom

veljeval 9. korpusu, sta se spustila na položaj havbičnega diviziona, ga pregledala in ugotovila, da je dobro pripravljen.¹⁷¹

Ob 5.30, ko bi se artilerijska priprava že morala začeti, je nad postojanko še vedno visela gosta megla. Videli so se le nejasni obrisi nekaterih zgradb, bunker pa noben. Ker name-rilci niso mogli videti merilnih točk, je štab korpusa na predlog poveljnika artilerije premaknil začetek napada za pol ure.

Nekaj minut pred šesto uro so črnovrški stražarji začutili partizane. Dali so znak za preplah in že je skoz zrak završalo nekaj min, ki pa so preletele položaje havbic in eksplodirale kakih 100 metrov za njima v vrhovih dreves. Nobene škode niso povzročile. Očitno so bili, da so jih zaslišali, krivi top-ničarji, ki so kljub previdnosti žagali veje pred levokrilno havbico in so zvok žage najbrž slišali v postojanki.¹⁷²

Boj je t r a j a l d v a n a j s t u r

Točno ob 6. uri so se na nebu zabliskale tri zelene rakete, signal za začetek artilerijske priprave napada, ki so ga vsi napeto pričakovali. Sledilo je povelje »ogelj!«. Ponovili so ga telefonisti, potem pa drug za drugim komandanti in koman-dirji do topovskega oddelka, pomočniki namerilcev pa so po-tegnili za sprožilno vrvico. Ozračje so presekale gromovite eksplozije, ena zamolklo, druga ostro, hip za tem pa so se že razletele granate in mine v postojanki.

Vsa orožja so streljala na vnaprej določene cilje. Hav-bici sta merili na cerkev in njen zvonik. Prva granata se je razletela pred njo, toda že druga jo je zadela in okrog cerkve se je dvignil oblak prahu, pomešan z rdečkastim sijem ognja in drobci opeke. Ko se je oblak razkadil, so na opazovalnici z veseljem ugotovili, da je zvonik zadet, da mitralješkega gnezda ni več in da najbrž od tam tudi opazovali ne bodo več bojišča. Za eksplozijami še nekaj granat, pa so tudi iz cerkve začeli sikati ognjeni zublji, ki so jasno kazali, da je to domo-bransko oporišče razbito. Nato so se lotili drugih ciljev.¹⁷³ Tudi drugi namerilci so spretno merili in njihova orožja so razbijala domobranske utrdbe, minometi pa so ogenj topov dopolnjevali, tolkli po naselju in zadevali tiste, ki so ostali zunaj kritja.

Propagandni odsek 9. korpusa NOV in POJ v sestavku

»Črni vrh«, ki ga je izdal 2. oktobra 1944, ta boj opisuje takole:

»Naši topovi so se oglasili ob šestih zjutraj.

Na štabni opazovalnici nad Črnim vrhom; z desne: načelnik štaba 9. korpusa Albert Jakopič-Kajtimir, pomočnik načelnika štaba korpusa Darko Derenda-Tine in načelnik štaba artilerije 9. korpusa Mitar Raičević

Komandant korpusa da povelje: ‚Ogenj!‘

‚Ogenj,‘ je ponovil telefonist. Vsi mrzlično pričakujejo. Tedaj pa grom in kratko žvižganje. Pod zvonikom v vasi ogromen oblak prahu in rdečkasti soj. Eksplozija. Na opazovalnici je čedalje večje navdušenje. Razbiti moramo zvonik, kajti v njem so se vgnezdili švabobranci s težkimi mitraljezi. Druga havbica. Vsi se nagibamo čez zaklon, ko da bi hoteli slediti poletu granate. Zopet eksplozija in oblak prahu. V cerkveni strehi zeva velika luknja. Beli izstrele rdečo raketo, klic obupancev na pomoč. Iz vasi zaslišimo poke in prek nas zaplavajo mine. Večina jih ne eksplodira. Nekaj jih pade v bližino topov, toda topničarji se ne zmenijo zanje. Komandant ukaže ‚Isti elementi, po dve!‘ Obe havbici ustrelita skoraj hkrati in v vasi se dvigne prvi dim. Na cerkveni strehi zasikajo plamenčki. Se vsak top po dve granati, zvonik je zadet v polno, sedaj pa na druge cilje.«

Takoj v začetku pa so nastale tudi težave. Havbica, ki je prišla po »intendantski poti«, je hitro umolknila. Pokvaril se je sprožilni mehanizem, zlomila udarna igla, nadomestne pa niso imeli. Hip za tem, ko je to sporočil komandant 1. divizi-

ona na opazovalnico, se je oglasil tudi komandant 2. divizionarja in povedal, da z gorskim topom ne morejo streljati, ker nimajo originalnih tulcev za smodniške polnitve, tiste, ki so jih prinesli zanj, pa niso uporabne.*

Obe orožji so takoj umaknili in ju poslali nazaj na Lokve. Boj so nadaljevali samo ena havbica in oba protitankovska topa, ki sta sekala po bunkerjih na vzhodni strani postojanke, potem pa sta se začela premikati vedno niže na nove položaje, da bi razbila še tiste na južni in zahodni strani.

Drugega za drugim so zadeli večino sovražnikovih obrambnih objektov. Vedno več domobrancev jih je začelo zapuščati. Zajela jih je panika in bežali so z enega konca vasi v drugega, po njih pa so sekale mine, ki so se strmo spuščale v postojanko in rezko pokale. Vzporedno z eksplozijami granat in min so se vse pogostejše oglašali puškomitraljezi, puške in brzostrelke borcev Gradnikove brigade, ki so se razporejali na izhodiščnem položaju za napad okrog postojanke in se počasi ter previdno od kritja do kritja bližali obrambnim objektom na jurišno razdaljo.

Brž ko se je začel boj, se je začelo oglašati tudi domobransko orožje. V začetku je bilo slišati le posamezne strele, potem pa vedno pogostejše rafale puškomitraljezov. Tudi mine iz njihovega minometa so letele skozi zrak in padale blizu položaja topov in havbice, toda zadele niso ničesar. Postopoma se je vse zlilo v silovito treskanje, grmenje in bobnenje, ki je odmevalo po črnovrški kotlini.

Nekje od Godoviča so se zaslišali topovski streljani nemške artilerije, ki je z razdalje 7 do 8 km poskušala zadeti partizanske položaje. Nekaj granat je padlo na prednja pobočja Strmca, kakih 500 metrov južno od položaja havbice. Izstrelili so le nekaj granat, potem pa odnehali. Najbrž niso mogli opazovati zadetkov in voditi ognja.¹⁷⁴

Ko je ura bila osem, so iz opazovalnice švigile v zrak tri rdeče rakete, znak, da bo šla pehota na juriš. Havbica, topovi in minometi so umolknili. Prvi bataljon je napadal od zahoda iz smeri Zadloga, drugi pa vzdolž ceste Col—Crni vrh.

* Na položaj so privlekli gorski top kal. 75 mm, ki ga je pripeljala Prešernova brigada. Imel je drugačno ležišče naboja od »Tintovega«, za katerega so imeli strelivo. To so ugotovili šele na položaju.

V vsakem so oblikovali po tri jurišne skupine. Prva je imela dve protitankovski puški, lahki minomet in ročni minomet PIAT, v drugem so bili bombaši in v tretjem minerji. V prvem jurišu so jurišale tudi skupine 3. bataljona, toda hitro so se vrnile, ker je ta bataljon imel nalogo, da na robu gozda severno od vasi in med cestama, ki peljeta proti Idriji in Godoviču, prepreči umik domobrancev, če bi poskušali to storiti v tisti smeri.¹⁷⁵

Čeprav so granate in mine med artilerijsko pripravo poškodovale mnoge utrdbe, saj je vsaka granata zadela in vsaka mina zanetila požar, so napadalci naleteli na zelo srdit odpor. Iz hiš so letele ročne bombe in regljali puškomitraljezi in brzostrelke. Nekaj hiš je začelo goreti in vaščani so pognali živino iz gorečih hlevov ter skupaj z branilci poskušali bežati iz zgornjega dela vasi v spodnjega. V toči krogel so mnogi omahnili, med njimi tudi oče, mati in 16-letna hči, njen dojenček pa je ostal živ. Pobrala ga je partizanska bolničarka ter ga odnesla na varno.¹⁷⁶

Borci Gradnikove brigade pa so kljub sovražnikovemu odporu vse huje stiskali obroč okrog glavnih utrdb. Morala domobrancev je slabela. Nekateri niso več vzdržali pritiska in so se poskušali prebiti iz obroča. Umikati so se začeli proti gozdu, na robu katerega so jih čakale zasede 3. bataljona, ki so jih zavrnilo, mnoge med njimi pa pokosile. Med padlimi je bil tudi bogoslovec, ki je vodil skupino, in njegova dva brata.¹⁷⁷

Silovitost boja, v katerem so mnogi borci Gradnikove brigade pokazali izredno junaštvo, je rasla do poldneva, potem pa je nastalo krajše zatišje, v katerem sta obe strani preudarno iskali nasprotnikove šibke točke, domobranci pa tudi nestrpno pričakovali pomoč.

Popoldne se je boj nadaljeval še siloviteje. Stab korpusa je uvedel svojo rezervo — 3. bataljon Kosovelove brigade. Partizani so jurišali od poslopja do poslopja, med borci 2. bataljona pa sta napredovala tudi oba protitankovska topa in jim pomagala razbijati utrdbe.

Najbolj nevaren za napadalne skupine je bil bunker na trgu pred šolo, ki so ga zaman napadali že dopoldne. Čeprav so ga zadele mine iz minometa in granata protitankovskega topa, so ga domobranci ponovno zavzeli in držali pod ognjem cestne ride, po katerih naj bi spustili v postojanko na jurišno razdaljo še havbico. Največ zaslug, da so ga končno le osvojili,

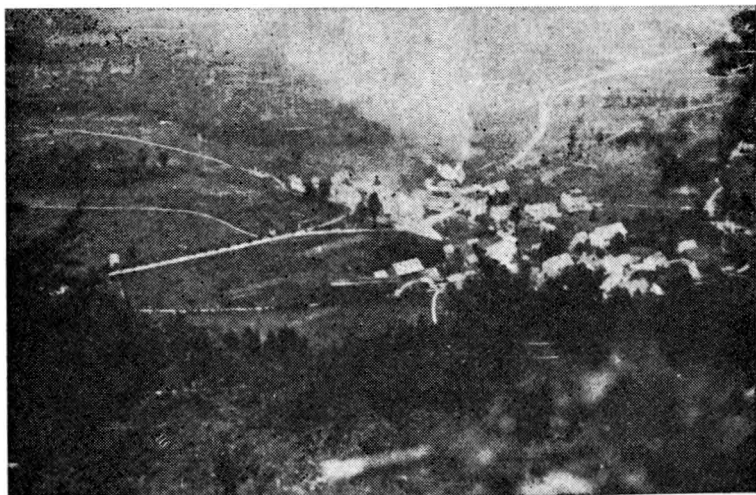
imata Alojz Mlakar-Zmaj, brigadni obveščevalec, in Anton Korenčič-Tarzan, komandant 1. bataljona, ki sta ga zasula z bombami in domobranci v njem do zadnjega pobila.

Brž za tem so artileristi pod poveljstvom komandirja havbične baterije Staneta Petelina na rokah spustili v postojanko še havbico. V splošnem streljanju in šviganju krogel z vseh strani se jim je posrečilo postaviti orožje kakih 100 metrov južno od poslopja, v katerem se je branilo domobransko poveljstvo. Hitro so vkopali rep lafete, napolnili cev ter ustrelili. Dve eksploziji in koščki ometa in opeke so zaropotali po havbičnem ščitu. Sledili so novi zadetki in v poslopju je zazijala večja odprtina.

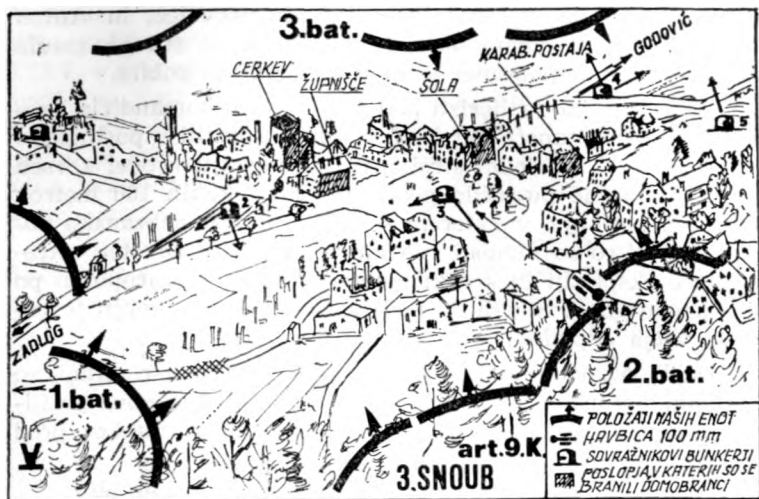
Da bi ogromno zgradbo preluknjali še z druge strani, so pogumni topničarji odvedli orožje na vogal Pagonove gostilne, s krampi razbili ograjo in ga namerili na bunker pred poslopjem.

Kronist 3. SNOUB Ivana Gradnika o tem takole piše:

»Topničar je nameril na bunker in vsi smo napeto čakali povelja in učinka prve granate. Medtem je tovariš Tarzan preskočil žično ograjo pred bunkerjem in se s svojim bataljonom pripravil na juriš. Prisotni so tudi komandanti in komi-

Panorama Črne vrha med topniškim obstreljevanjem

Skica Črnega vrha, ki jo je po končanem boju narisala namestnica političnega komisarja 2. bataljona Gradnikove brigade Nada Božič-Alenka, in razvrstitev enot v napadu

sarji divizije in korpusa. Povelje in pok, bunker pa zagrinjata prah in dim. Vse je zadrževalo dih, ko je topničar drugič zagretnil vrv. Bum-tresk! Vse je bilo pripravljeno za juriš. Nastala je tišina kot pred nevihto, takoj nato je slišati povelje „juriš!“-«¹⁷⁸

Ko so uničili bunker, so se s havbico ponovno lotili poveljniškega poslopja in ga še z druge strani večkrat zadeli, kar ni bilo posebno težko, saj so streljali iz neposredne bližine.

V kletnih prostorih, koder so imeli domobranci skladišče streliva, je prišlo do eksplozije. Ko so eksplozije potihnile, so preživeli domobranci zapustili poslopje, borci Gradnikove pa so ga naskočili in zavzeli.

V poslopju pa domobranskega poveljstva ni bilo več. Ze okrog 3. ure se je večja skupina, ki jo je osebno vodil poveljnik posadke Jožko Jakuš, poskušala prebiti, spet skozi položaje 3. bataljona. Kaže pa, da tam niso bili dovolj previdni in budni, saj so se jim domobranci prikradli tako blizu, da je eden med njimi celo zagrabil za mitraljez, ker je partizan zraven njega dremal. Toda hitro so se znašli, zgrabili so za orožje in v boju prsa ob prsa večino domobrancev pobili,

nekaj jih je ušlo, sedem pa so jih ujeli. Med padlimi je bil tudi komandant črnovrške posadke podporočnik Jože Jakoš. Ušli so večinoma taki, ki so se preoblekli v ženska oblačila, partizani pa na to niso računali.

Ko so borci 3. bataljona razbili ta izpad, so tudi sami odhiteli v postojanko in hkrati z drugimi borci zavzemali poslopje za poslopjem.

Boj z manjšimi domobranskimi skupinami, ki so se še upirale, je trajal do večernih ur. V njem so sodelovali vsi, ne le borci bataljonov, temveč tudi topničarji ter člani brigadnega, divizijskega in korpusnega štaba. V šolo, kjer so se domobranci posebno trdovratno upirali, je prvi vdrl sam poveljnik operacije Peter Stante-Skala.¹⁷⁹ Zavzemali so utrdbo za utrdbo in s pomočjo havbice in obeh protitankovskih topov lomili sovražnikov odpor. Nazadnje so zavzeli še stavbo nekdanje italijanske karabinjerske postaje in rešili preživele aktiviste, ki so jih imeli domobranci tam zaprte. Nekatere aktiviste, ki so bili v šoli, pa so domobranci že prej izpustili.

Medtem pa so posadke iz sosednjih postojank poskušale posredovati. Iz Godoviča je že ob 10. uri odhitela proti Črnemu vrhu večja kolona. Bili so domobranci, ki so prišli iz Dolomitov. Kolono je Prešernova brigada zavrnila. Pozneje so še večkrat poskušali prodreti z okrepitvami, toda vse te poizkuse so se prešernovci razbili.¹⁸⁰ Iz Mravljšča se je ponovno oglasila tudi domobranska artilerija, streljala pa je neučinkovito.¹⁸¹

Zelo hudi boji so se vneli pri Kalcah. Tam se je 3. bataljon Vojkove brigade spopadel z domobranci iz Logatca, Rovt in Rakeka. Iz Rakeka je prišel 2. domobranski udarni bataljon.* Kljub veliki sovražnikovi premoči, saj je imel 3. bataljon Vojkove samo 70 borcev, domobrancev pa je bilo več kot 600, se slednji niso mogli prebiti naprej proti Črnemu vrhu. Pozneje se je domobransko poveljstvo izgovarjalo, da je bil vzrok za neuspeh v tem, ker je 2. udarni bataljon, ko je prišel do meje pokrajine, dobil ukaz, naj se vrne.¹⁸²

Tudi iz Idrije so že v dopoldanskih urah poskušali posredovati. Kolona petih tovarnjakov, polnih vojaštva, je odpeljala po cesti proti Godoviču. Toda ko so se začeli vzpenjati iz doline Idrije proti gozdu, sta prvi dve vozili naleteli na min-

* Poveljeval mu je Vuk Rupnik in je imel kakih 500 mož.

sko polje, ki so ga postavili borci Bazoviške brigade, in odleteli v zrak. Vojaki z drugih tovarnjakov so poskakali na tla in se poskušali prebijati naprej peš. Toda oglasili so se puške in puškomitraljezi 2. bataljona Bazoviške brigade, ki so bili v zasedi, in Nemce prikovali na tla. Popoldne so na dveh tovarnjakih pripeljali iz Idrije okrepitve. Toda tudi tem ni uspelo pregnati zasede. Medsebojno obstreljevanje je trajalo do noči, potem pa so se Nemci vrnili v Idrijo.¹⁸³

Po dvanajsturnem hudem boju 1. septembra 1944 je bila 15. četa SNVZ popolnoma uničena. Kronist Viljem Gruber je v kroniki 3. SNOUB Ivana Gradnika zapisal, da je na bojišču sam naštel 110 mrtvih in 38 ujetih domobrancev.¹⁸⁴ Poveljstvo grupe Slovenskega narodnega varnostnega zbora iz Postojne navaja v svojem poročilu, da je 107 pripadnikov SNVZ padlo, 25 pa se jih je prebilo iz obroča in so se zbrali v Mravljšču.¹⁸⁵ Avtor monografije Gradnikove brigade pa ugotavlja, da je od 143 domobrancev, kolikor jih je bilo v Črnem vrhu, 84 padlo, 38 bilo ujetih in 21 ušlo.¹⁸⁶

Tudi plen je bil velik. Borci, ki so napadali postojanko, so zaplenili en minomet 81 mm, 3 mitraljeze, 11 puškomitraljezov, 6 brzostrelk in večje število pušk in pištol. Precej poško-

Del frnovrške postojanke po končanem boju

dovanega in uničenega orožja pa so našli v ruševinah in na pogoriščih.

Toda zmaga ni bila poceni. Tega dne je padlo 8, ranjenih pa je bilo 18 borcev Gradnikove brigade in udarnega voda Vojkove brigade.

Artilerija 9. korpusa ni imela človeških izgub. V boju so porabili 170 granat, od teh 100 za havbico in 70 za protitankovske topove. To je bila sicer skromna količina, če jo primerjamo s porabo v drugih podobnih akcijah, od katerih pa nekatere niso bile tako uspešne kot ta. V napadu na Sp. Idrijo so samo iz havbice izstrelili 400 granat, na Žužemberk v operaciji 7. korpusa pa celo 1000 granat iz vseh orožij, ki so dejstvovala. Za artilerijo 9. korpusa je bila taka poraba toliko pomembnejša, ker so bile to za havbico zadnje originalne granate na zalogi. Nastalo je vprašanje, kje dobiti nove količine za nadaljnje boje.

Napad na Crni vrh spada med največje bojne uspehe partizanov v Sloveniji, saj je bila sovražna postojanka uničena skoraj do poslednjega moža. Pomen te zmage je bil izredno velik v vojaškem in političnem smislu, saj je prekrizal vse sovražnikove široko zasnovane načrte, ki naj bi jih pomagala postojanka uničiti in smo jih že omenili.

Poraz je pozneje skušalo njegovo vodstvo opravičevati na razne načine. Njihovi propagandisti so si izmišljali celo za njihove pojme malo verjetne podatke o številčni moči in oborožitvi partizanov. Trdili so, da je v napadu na Crni vrh sodelovalo 9 brigad, skupaj kakih 4000 mož, da sta streljali dve havbici kal. 150 mm in 12 težkih minometov. Ker so pred tem, po poletni nemški ofenzivi, prepričevali prebivalstvo, da so partizani uničeni, so sedaj govorili, da sta Crni vrh napadli dve brigadi, od katerih je bila ena italijanska, ki je prišla iz Furlanije, druga pa Prešernova, v katerih naj bi bilo 80 % Italijanov in Mongolov in le 20 % Slovencev in Hrvatov.

Pisali so tudi, da posadka v Črnem vrhu še ni bila dovolj pripravljena za obrambo, da niso uporabili vseh 6 minometov, ki naj bi jih imeli, da so bile sile, ki so hitele napadenim na pomoč, prešibke, da je nemški 139. rezervni gorski lovski polk, ki je odšel iz Postojne, naletel na močne partizanske enote* in da 2. domobranski udarni bataljon ni šel v Crni vrh, ker je dobil ukaz, naj se vrne, ko je dosegel staro jugoslovansko-italijansko mejo. Ta trditev bo verjetno držala, ker je tam

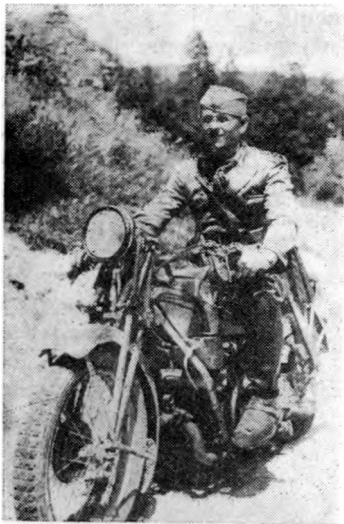
tekla meja med nemškim »operativnim štabom za boj proti bandam« v Ljubljanski pokrajini pod poveljstvom Rösenerja in sovražnikovo pomorsko operativno cono pod poveljstvom Odila Globočnika.¹⁸⁷

Namen tega opravičevanja pa je bil jasen. Hoteli so pred javnostjo prikriti napake, ki so jih zagrešili, in nesoglasja v poveljevanju med domobranskim in nemškim poveljstvom, po drugi strani pa zmanjšati uspeh partizanov ter njihovih štabov, ki so operacijo pripravili in izvedli.

Domobransko vodstvo ni pričakovalo dnevnega napada, ker so partizani do takrat napadali samo ponoči. Najbrž zato v jutranjih urah tudi niso imeli zased na pomembnem položaju na Špiku in pri kapelici, odkoder so se partizani lahko neslišno približali postojanki.

Zelo pa jih je presenetilo in vplivalo na slabitev morale moštva delovanje artilerije. Cesa takega niso pričakovali, saj so jim poveljniki in duhovniki ves čas govorili, da partizani nimajo artilerije.

Artilerijska priprava napada, ki je trajala dve uri in bila odlično načrtovana ter prav tako izvedena, je namen v ce-

Poveljnik Gradnikove brigade Ratko Marjanovič, ki je uspešno vodil boj na Črnem vrhu

* Pred Postojno takrat ni bilo nobene partizanske enote.

loti dosegla. Ker so bile na voljo skromne količine granat, so jo topničarji izvajali sistematično. Streljali so v presledkih, s havbico po poldrugi minuti in za vsak strel ponavljali merjenja. Zadevali so zelo natančno in večina ključnih točk odpora poškodovali, nekatere pa uničili. Poleg gmotnega je tak učinek imel tudi hud moralni vpliv na moštvo, saj je posameznike zelo hitro začela zajemati panika. Pozneje, v boju od poslopja do poslopja znotraj postojanke, pa so vsa orožja nadaljevala boj z jurišne razdalje in tesno sodelovala s pehoto. S smrtonosnimi zadetki so razbijala vse tiste točke, ki so se bile še količakaj sposobne upirati. Pri tem so tudi topničarji, zlasti havbičarji, pokazali izreden pogum.

Za tako velik uspeh je Glavni štab NOV in PO Slovenije v posebnem dnevnem povelju pohvalil vse enote 9. korpusa, ki so v boju sodelovale, posebnega priznanja pa so bili deležni borci Gradnikove brigade in artilerije 9. korpusa, ki so imeli za zmago največ zaslug.¹⁸⁸

Boj za Črni vrh je filmai Coro Skodlar. Film so ob koncu vojne poslali v ZSSR, da bi ga razvili, toda nazaj ga ni bilo nikoli več.

Na Trnovem

Po osvoboditvi Črnega vrha se je artilerija 9. korpusa vrnila na Lokve, 7. septembra pa odšla na Trnovo.

Po prihodu na novo lokacijo je zaščitni bataljon zavaroval smeri proti Gorici, moštvo štaba in obeh divizionov pa je pospešeno nadaljevalo že prej začeto izpopolnjevanje in urjenje svojih enot.

V dolini Vipave pa so dan za dnem besneli hudi boji. Dne 7. septembra sta Bazoviška brigada in bataljon Kosovelove presenetila večjo kolono Nemcev in italijanskih fašistov, ki so nameravali vzpostaviti postojanko na Štanjelu. V spopadu, v katerem je bila pobuda v rokah partizanov, so sovražnikovo kolono razbili in med drugim zaplenili tudi protitankovski top kal. 47 mm, dva hitrostrelna topa kal. 20 mm, 4500 nabojev zanju in minomet kal. 81 mm.¹⁸⁹ Na ukaz štaba 9. korpusa so minomet zadržali v Bazoviški brigadi, topove in strelivo zanje pa so poslali artileriji 9. korpusa.

Stab artilerije je vse tri topove dodelil 2. divizionu. Protitankovskega je dobila 2. baterija, oba hitrostrelna 20-milimetr-

ska topa pa sta bila dodeljena pravkar oblikovani 3. bateriji 2. divizionu.

Tako oblikovana artilerija 9. korpusa je štela pet baterij. V 1. divizionu sta 1. in 2. baterija imeli po eno havbico kal. 100 mm M. 16, v 2. pa so bile 3., 4. in 5. baterija. Tretja je bila gorska in je imela dva gorska topa kal. 75 mm, 4. je bila protitankovska s tremi protitankovskimi topovi kal. 47 mm in enim kal. 45 mm, 5. baterija pa hitrostrelna z dvema topoma kal. 20 mm.

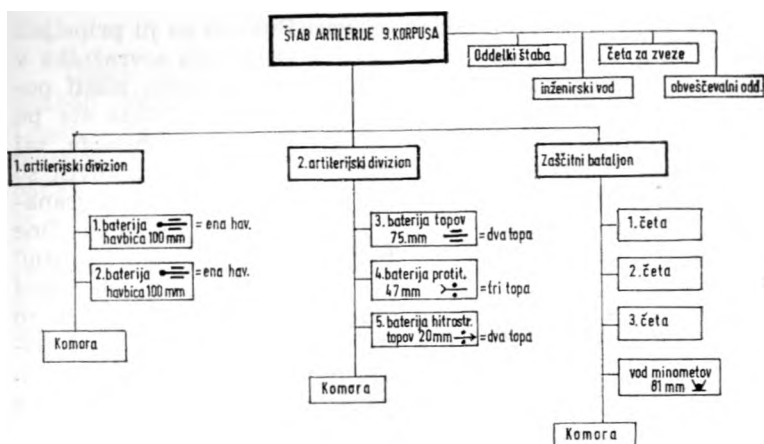
Po tej organizaciji je artilerija 9. korpusa imela 417 borcev in starešin, 44 konj in mul¹⁹⁰ in 6 vozov, od orožja pa 10 topov in havbic. Imela je sila pestro oborožitev raznih kalibrov in modelov. Za neposredno streljanje so bila usposobljena vsa orožja, za streljanje iz kritja pa le oba gorska topa in ena havbica, ker so zanje imeli tudi vse potrebne namerilne naprave.

Poleg teh desetih pa so v skrivališčih in delavnicah 9. korpusa imeli še pet topov, vendar s takšnimi okvarami, da jih orožarji niso mogli popraviti, za nekatere pa ni bilo streliva.

Vendar v soglasju s partizansko taktiko bojevanja vseh orožij, ki jih je artilerija 9. korpusa imela, niso nikdar zadr-

Protitankovski top kal. 47 mm italijanskega porekla na položaju nad Vipavsko dolino

Formacija artilerije 9. korpusa septembra 1944

ževali v prebivališču dlje kot en dan. Takoj po vsaki končani akciji so jih odpeljali v skrbno izbrana skrivališča v težko dostopnih gozdovih, za katere so lahko vedeli samo maloštevilni in najbolj zanesljivi člani Komunistične partije in Skoja. Le-ti so jih skrivali in pred uporabo odhajali ponje. Skrivali pa načeloma niso premičnih hitrostrelnih 20-milimetrskih topov iz 5. baterije. Zadrževali so jih v prebivališču za zavarovanje tabora vseh enot artilerije 9. korpusa in zato, da bi jih lahko takoj uporabili, če bi bilo potrebno.

Med bivanjem v Trnovem so posamezna orožja sodelovala tudi v bojih, ki so jih imele brigade. Dva topa, protitankovski kal. 47 mm in hitrostrelni top, sta s položaja na k. 605 (Sv. Marija) nad vasjo Vitovlje streljala na motorizirano nemško kolono, ki se je 12. septembra premikala po cesti Ajdovščina—Gorica in jo je okrog 10. ure med vasema Osek in Šempas napadla Bazoviška brigada. Toda oba topa sta bila predaleč in njuni zadetki niso bili učinkoviti. Pozneje so protitankovskega premaknili bliže cesti, na kateri so stali sovražnikovi tovarnjaki, in zadetki so bili boljši. V tem boju so partizani poškodovali 20 sovražnikovih tovarnjakov, enega pa zaplenili. Nekaj vozil so poškodovale tudi topovske granate.¹⁹¹

Tri dni pozneje sta oba topa podpirala napade Kosovelove brigade na sovražnikovi postojanki Koritnica in Grahovo v Baški grapi.

Na položaj severozahodno od vasi Bukovo so ju pripeljali kar s kamioni, nato pa sta dva dni obstreljevala sovražnika v postojankah. Položaje sta morala pogosto menjati, zlasti podnevi, da bi se izognila ognju iz postojanke. Tolkla sta po bunkerjih in jih točno zadevala. Porušila nista nobenega, saj je bil njun kaliber za železobeton preslaboten. Učinkoviti so bili le zadetki hitrostrelnega topa, ki je z zažigalnimi granatami zadel vojašnico v Koritnici. Poslopje se je vnelo. Dne 23. septembra pa so v Kosovelovo brigado odpeljali še drugi hitrostrelni top. Podpiral naj bi njen demonstrativni napad na domobrance v Hotedršici. Tudi ta je bil učinkovit in so že zgodaj zjutraj ob 4. uri njegove granate zadele nekaj poslopij, v katerih so bivali domobranci, tako da je eno od teh začelo goreti. Ko je potem top prenesel svoj ogenj na druge clije, se je pokvaril. Ker okvare niso mogli odpraviti na položaju, so ga umaknili in vrnili nazaj v Trnovo.¹⁹²

Tudi obveščevalci artilerije 9. korpusa so bili v tem obdobju uspešni. Spretno so se vtihotapili v notranjost goriške postojanke in zaplenili pisalni stroj, radijski sprejemnik in dva konja. Ko so se iz Gorice umikali, pa so ranili še nekega nemškega podoficirja, ki jih je poskušal ovirati.¹⁹³

Hitrostrelni top kal. 20 mm na strelskem poligonu; pri topu klečita (levo) Rado Furlan in (desno) Franc Ogrin

Predelava šrapnelov

Uspeh ob napadu na Črni vrh je štab 9. korpusa hotel čimbolj izkoristiti in nadaljevati ofenzivo na cesto povezavo Logatec—Ildrija. Čili naj bi bila domobranska posadka v Hotedršici, ki so jo enote 9. korpusa že večkrat neuspešno na-

padale. Tokrat naj bi k uspehu pripomogla artilerija, ki naj bi s takim ognjem kot v Črnem vrhu razbila utrdbe okrog in znotraj postojanke in omogočila njeno zavzetje s čim manj-

šimi žrtvami. Da bi pa to lahko uresničili, so morali prej rešiti pereče vprašanje streliva za havbici in topove, ki ga prav-

zaprav niso več imeli. Pred napadom na Črni vrh so še imeli 150 originalnih granat za havbico kal. 100 mm, od teh uporabljenih le 90, ker so preostalih manjkale smodniške polnitve, 200 granat na gorska

topova kal. 75 mm, od teh uporabnih tudi samo 90, in 150 na-

bojev za vse protitankovske topove. Po napadu na Črni vrh pa jim je ostalo le nekaj nabojev za protitankovske topove in hobe ne uporabne granate za havbiči.

Ker streliva niso mogli dobiti od nikoder in ga tudi pričakovati niso mogli, so se v stiski odločili za tvegano prede-

lav ošrapnelov za havbico kal. 100 mm in gorski top kal. 75 mm v granate.

Šrapnele za ta dva kalibra so našli v skladišču na Baren- ci v Podnanosu in se v nekaterih drugih manjših. Največ jih je bilo v Barenici. Tam so jih, kot smo to že opisali v prvem

smo to že opisali v prvem poglavju, po septembrski velik nemški ofenzivi 1943 pustili Nemci, ker jih niso mogli uporabiti, menili pa so najbrž, da tudi partizanom ne bodo kaj pridali koristili, sicer bi jih uničili. Na iznajdljivost partizanov niso računali.

Predelava je bila tvegano delo, ker partizani za tako občutljivo in nevarno delo niso imeli primernega orodja, potreb-

nih instrumentov in tudi ne primernih prostorov. Delali so

v navadni vaški kovačiji. Delavnice za popravilo orožja je štab 9. korpusa začel ure- jati že v januarju 1944. Vsako Vojno področje je v svoji se-

stavi poleg drugih imelo tudi mehanične delavnice. Največ

jih je bilo na cerkljanskem območju. Tam je bila mehanična in orožarska delavnica, že leta 1943, toda pozneje so jo mora- li preseliti. Najprej so jo preselili v Trebenče, potem v Pla- nino. Ker tudi tam ni bila dovolj varna, so jo preselili v Ore-

hovo grapo, nato v Ravne in nazaj v podzemeljske kaverne pri Zakrižju. V Zakrižju pa so jo Nemci aprila 1944 našli in uničili. Pozneje so raje ustanavljali manjše delavnice na raznih krajih.¹⁹⁴

Tudi artilerija 9. korpusa je že v začetku svojega obstoja razvila svojo delavnico v Trnovem, v kateri so popravljali orožje, kmalu pa so začeli izdelovati tudi granate za havbici in za gorska topova.

Pobudo za izdelavo granat je dal Stanko Gorjanc-Peter, operativni oficir štaba artilerije, ki je imel izreden smisel za tehniko. Predlagal je, naj bi iz šrapnelov odstranili svinčene kroglice in na njihovo mesto v prazno ohišje vgneti razstrelivo nobel 808, ki so ga imeli v zadostnih količinah in ki so ga uporabljali za minskoeksplozivno dejavnost. S takšnim improviziranim postopkom bi iz šrapnelov dobili udarne granate z veliko rušilno močjo, to pa bi bilo ravno tisto, kar so potrebovali.

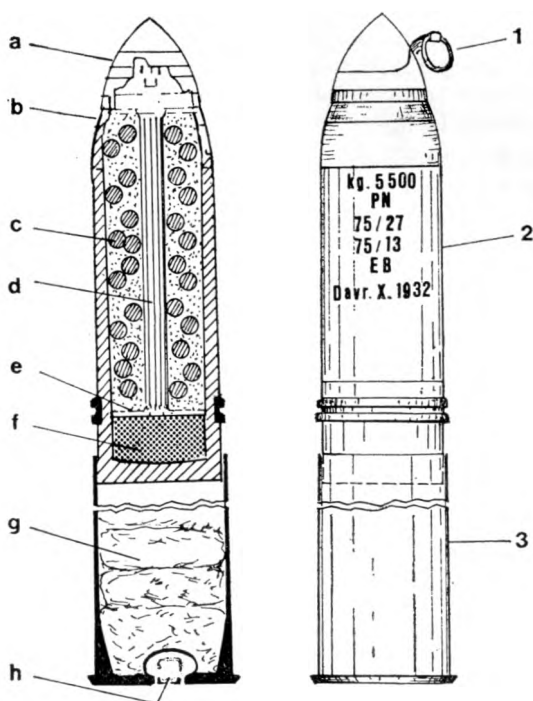
Predlog je bil sprejet in strokovnjaki so takoj odšli v skladišče, da bi pregledali strelivo in izbrali primernege. Ignac Dolenc-Nande pa je v okoliških vaseh na hitro mobiliziral 10 voznikov z volovskimi vpregami in vozovi ter po cesti, ki iz Podnanosa vodi čez Nanos, tako rekoč pred očmi Nemcev prepeljal 575 šrapnelov, od teh 464 za havbico in 111 za gorska topova, do Cola in od tam s korpusnimi tovarnjaki na Trnovo.

Delavnico za predelavo šrapnelov so razvili v kovačnici aktivista Drejča, v kateri je bilo tudi nekaj orodja, ki je bilo sicer namenjeno podkovanju živine in popravilu vozov, vendar je bilo uporabno tudi za izdelavo granat. Peter in njegov pomočnik Anton Vahtar sta takoj začela predelovati šrapnele. S kovaškimi kleščami sta na vsakem najprej odvila aluminijski tempirni vžigalnik, potem pa še ovalni del ohišja. Ko so se pokazale svinčene kroglice, zalite s kolofonijo, sta jih poskušala najprej izgrebsti iz ohišja z jeklenimi ostmi, potem pa sta jih, da bi šlo delo hitreje od rok, kar izstreljevala. Več šrapnelov sta odnesla v primerno globoko grapo v bližini vasi, jih tam zložila drugega ob drugega, obložila in obtežila s kamenjem, potem pa z zažigalno vrvico vžgala smodnik pod kroglicami.¹⁹⁵ Eksplozija je vrgla kroglice iz ohišja, ki pa je ostalo celo in tudi navoji na njem nepoškodovani, kar je bilo posebno pomembno. V tako ohišje sta vgneta sladkasto dišeči

eksploziv plastik, vanj pa vtisnila minerske detonatorske kapice — detonatorje, ki sta jih dobila v korpusnem skladišču.

Ko je bila granata napolnjena, sta na vsako ohišje spet privila ovalni del, potem pa še tempirni vžigalnik in partizanska granata je bila pripravljena za strel.

Poskusno streljanje, ki so ga spremljali tudi člani štaba 9. korpusa, so opravili v bližini vasi Lokve. Izstrelili so nekaj granat, toda na cilju ni eksplodirala nobena. Plastik se ni hotel vžgati. Nepoškodovane granate sta Stanko Gorjanc-Peter in Anton Vahtar spet pobrala in jih ponovno razstavila ter začela iskati vzroke, zaradi katerih granate niso eksplodirale. Ugotovila sta, da vžigalniki niso vžgali detonatorja, ker se je ta med letom granate zaradi inercije ločil od njih in se zaril globlje v plastik.

Šrapnel kal. 75 mm, zunanja podoba in v preseku

Ugotovljeno napako sta popravila in z »izboljšanim postopkom«, tako so ta postopek imenovali, izdelala večjo količino uporabnih granat za havbico kal. 100 mm in gorski top kal 75 mm. Po tem izboljšanem postopku sta pod tempirnim vžigalnikom vgradila še dva inicialna naboja, napolnjena s trotilom. Pod njima pa sta na posebej prikrojeno ploščo, narejeno iz svinčenih kroglic, pritrdila detonator. Ves tako sestavljeni mehanizem sta podprla še s posebno paličico, ki naj bi ga držala tudi med letom granate na cilj ter zagotovila, da se bo vžig zagotovo prenesel na plastik.¹⁹⁶

Pomanjkanje smodnika za izstreljevanje granat je reševal Janko Kofol-Tine, domačin iz Sel pri Kozariščah, pri katerem je bilo drugo veliko skladišče streliva, ki so ga po kapitulaciji Italije takoj zasegli Nemci; ta je razmere okrog skladišča dobro poznal. Smodnik je spravljaj iz skladišča na različne načine. Konec septembra ga je prinesel kar 100 kilogramov. Ker je bil vlažen, prepeljati ga je moral namreč čez Sočo in ga najbrž tudi potopiti v vodo, so ga morali najprej posušiti in šele potem v točno določenih količinah vsiti v svilene vrečke ter narediti iz njega osnovne in dopolnilne naboje.

Da bi ga posušili čim hitreje, so ga razgrnili na zidanem štedilniku v eni od hiš v Trnovem. Pri tem pa niso dovolj upoštevali možnosti, da se vžge in eksplodira v zaprtem prostoru, kar se je potem tudi res zgodilo.

V eksploziji 2. oktobra zvečer je izgubilo življenje 8 borcev, vsi, ki so bili ob eksploziji v poslopju. Trije so takoj umrli (Janko Vavpotič, Vinko Leban in Stanko Zvokel), 5 pa jih je zaradi hudih opeklin podleglo drugi dan v bolnišnici »Pavli« (Rajko Podgornik, Vlado Ferker, Jože Krašnja, Janez Vilfan in Franc Kavčič).¹⁹⁷

O tej hudi nesreči pripoveduje Klement Vuga takole: »(...) Bil sem namestnik komandirja baterije in sem se ves dan mudil v kovačnici in tam pomagal pri polnjenju granat. Proti večeru sem se vrnil na počitek v hišo, v kateri so sušili smodnik. V njej je namreč bival del moje baterije.

Ko sem stopil v poslopje, sem videl na peči več vrečk smodnika, ki se je tam sušil, nekaj metrov stran pa je bila večja količina že posušenega. Iz radovednosti sem tistega na peči mimogrede otipal, bil je kar plastično mehak od vročine. Ko sem tiste, ki so to delo opravljali, vprašal, če je to dobro,

Spominska plošča na hiši v Trnovem, kjer se je dne 2. oktobra 1944. pripetila nesreča pri sušenju smodnika

so mi odgovorili, da tako delajo že ves dan. Nisem se hotel več vmešavati in sem odšel v sosednjo sobo spat.

Nekaj trenutkov za tem je stopil v sobo orožar Vilfan, s katerim sva ponavadi spala skupaj, in mi rekel, da me spodaj v vaški gostilni čakata sestra in sestrična, ki sta prišli na neko konferenco. Takoj sem odšel, Vilfan pa je legel k počitku.

V gostilni smo komaj sedli za mizo, ko je ozračje pretrgala strahovita eksplozija. Stekel sem iz gostilne in zagledal hišo, v kateri je bila moja baterija, v plamenu. Tekel sem tja z drugimi borci. Ugibali smo, kaj naj bi se pripetilo, in hitro lahko ugotovili, da je eksplodiral smodnik. Takoj smo poskušali priskočiti na pomoč ponesrečencem. Prvi je to storil Ludvik Pregelj, ki je po lestvah zlezel na okno, toda omahnil je vznok, ker bi ga skoraj zadušil plin, ki je pihal iz poslopja. Pomagati smo mu morali z umetnim dihanjem.

Ko se je dim razkadil in smo se lahko prek ruševin prebili v notranjost poslopja, smo zagledali strahotno razdejanje in naše tovariše, ki so bili v trenutku eksplozije v posloppju, v obupnem stanju. Sploh jih nismo mogli spoznati. Ko smo jih izvlekli na plan, smo še živim morali z nožem razrezati škornje, da smo jih lahko sezuli. Prizor znotraj poslopja, ki smo si ga lahko ogledali šele drugo jutro, je bil strahoten.«¹⁹⁸

V opisani hudi nesreči je zgorelo 86 kg smodnika, a še vedno ga je ostalo toliko, da so lahko z njim opremili kakih 100 nabojev za havbice in topove.

Havbica kal. 100 mm ima namreč deljen naboj, granato in tulec. V tulec so vložene polnitve, ena osnovna in tri dopolnilne. Vsaka polnitev mora imeti točno določene količine smodnika, všitega v svileno vrečko. Vrečke so šivala trnovska dekleta, skojevke, iz blaga padal zavezniških letalcev, ki so se morali pogosto spustiti na osvobojeno ozemlje, če je bilo njihovo letalo zadeto, ali pa iz padal, s katerimi so zavezniki pošiljali svojo pomoč v orožju, strelivu in drugih potrebščinah.

Ker je bilo streliva malo, so v tulce vlagali samo po tri polnitve, osnovno in dve dopolnilni; menili so, da bo to zadoستovalo za streljanje na krajše razdalje.

Težav pa niso imeli samo z granatami, temveč tudi z medenastimi tulci. Za havbici jih niso imeli dovolj, pa so jih morali uporabiti po večkrat. To pa ni zagotavljalo varnosti med streljanjem. Za gorska topa, ki sta bila različnih mode-

lov, pa tulci enega, za katerega so jih imeli, niso bili uporabni pri drugem.

Huda nesreča, ki je zahtevala 8 življenj in je artilerijo 9. korpusa tudi gmotno hudo oškodovala, saj bi s smodnikom, ki je zgorel, lahko naredili smodniške polnitve za kakih 300 granat, pa ni vzela volje izdelovalcem streliva. Delo so nadaljevali s še večjo vnemo.

Smodnik so odtlej sušili mnogo pazljiveje, saj je bila izkušnja res drago plačana. Sušili ga niso nikdar več v zaprtem prostoru, temveč na prostem, kjer ni bilo nevarnosti, da bi prišlo do eksplozije.

Preiskava, ki je sledila nesreči, je ugotovila, da se je vžgal smodnik na peči, odkoder se je ogenj bliskovito razširil v vse druge dele poslopja, na že posušeni smodnik in na ročne bombe, ki so jih imeli borci pri sebi. Vse, ki so bili v trenutku eksplozije v poslopju, je kako prizadelo. Nekatere je v trenutku ubilo, drugi pa so se zastrupili s plinom ali jih je tako ožgalo, da jih tudi v bolnišnici niso mogli več rešiti. Vzrok za nesrečo je bila slaba strokovna usposobljenost vseh, ki so se s to dejavnostjo ukvarjali. Med njimi ni bilo pirotehnikov in njihovih nasvetov, pa tudi primernega orodja za tako delo niso imeli.

Polhograjski Dolomiti — domobransko oporišče

Partizani 9. korpusa so leta 1944 večkrat poskušali prodreti v Polhograjske Dolomite, bazo in izhodišče domobranskega političnega delovanja in vpliva ne le na predele med Ljubljano, Logatcem, Idrijo in Škofjo Loko, temveč tudi na druge kraje Slovenije, tako da so bili zaradi tega huda ovira razvoju narodnoosvobodilnega gibanja.

Gosto posejana oporišča, močno utrjena in med seboj skrbno povezana s telefonsko žico, so domobrancem omogočala, da so bili popolni gospodarji Dolomitov. Partizanska noga je vanje lahko le redkokdaj stopila in se tam kratek čas zadrževala. Ker so dobro poznali vsako grapo, stezo in vsak skrit kotiček, so se lahko čez dan zadrževali doma in pod orožjem obdelovali zemljo, pod noč in v nuji tudi podnevi pa so se hitro zbrali v postojankah, v katerih so potem tesno sodelovali med seboj in si pomagali, če je bila katera od njih napadena.

Polhograjski Dolomiti so imeli tudi pomembno strateško vlogo za okupatorja, saj so zapirali vse poti, ki od zahoda vodijo v Ljubljano ter dostope k železniški progi Ljubljana—Trst od severozahodne strani.

Po uspehu v boju za Črni vrh se je 31. divizija premaknila na Zirovski vrh in Ledine, da bi njene udarne skupine od tam vdirale v »domobransko republiko«, kot so nekateri imenovali Dolomite. Toda dejavnost teh skupin ni bila uspešna. Domobranska obveščevalna in izvidniška dejavnost jih je pravočasno odkrila in njihovi napadi so se izjalovili, zlasti še potem, ko so v boj posegli tudi Nemci iz Poljanske doline in je domobransko poveljstvo v te predele poslalo dva svoja udarna bataljona, drugega in četrtega.

Čez teden dni je 31. divizija ponovila vdore v Polhograjske Dolomite. Toda čeprav tudi tokrat ni bilo večjega uspeha, je operacija močno omajala notranjo trdnost domobranske obrambe, hkrati pa pokazala, da prihaja čas njenega popolnega uničenja, saj se ponudbi, da do 15. septembra zapustijo pot narodnega izdajstva, domobranci niso odzvali.¹⁹⁹

Eksplozije v ceveh

Ker od žirovske strani ni bilo moč načeti sistema postojank v Polhograjskih Dolomitih, je štab 9. korpusa sklenil to poskusiti z južne smeri. Tudi tam je bila vrsta postojank, ki so kot straža ščitile Dolomite. Med temi je bila najpomembnejša Idrija. Ker pa je bila tudi najmočnejša in je ni kazalo napasti, so se odločili za napad na Hotedršico.

Z uničenjem tega oporišča bi hkrati dosegli več ciljev. Veriga sovražnikovih postojank bi bila pretrgana, Idrija osamljena in odrezana od glavne prometne žile Ljubljana—Trst. partizanom pa bi bila odprta vrata v Dolomite. Položaj Hotedršice je bil za obrambo dokaj ugoden. Vas leži na malem kraškem polju 550 metrov nad morjem ob glavni cesti, ki povezuje križišče na Kalcah z Godovičem in Idrijo. Okrog nje je bil odprt, brisan prostor, ki je obsegal 500 do 1000 metrov in je omogočal branilcem učinkovito organizacijo navzkrižnega ognja iz vsakega orožja.

Na jugovzhodu je dostop do postojanke zapiralo manjše oporišče Ravniki; tu je bila cerkva sv. Barbare (k. 674) si j a j -

na opazovalnica, iz katere so domobranci lahko videli vse, kar se dogaja okrog obeh postojank.

Nevaren za njeno obrambo je bil le gost iglasti gozd, ki so ga napadalci lahko uporabili kot izhodišče za napad. Posebno ugodna je bila za napadalce kota 597 (Babni Lazi),* odkoder so postojanko in njeno okolico lahko dobro opazovali.

Hotenjsko posadko je sestavljalo moštvo 46. posadkovne čete slovenskega domobranstva. Stela je kakih 120 do 130 mož, od teh jih je bilo 80 do 90 v Hotedršici, drugi pa v Ravniku. Poleg pušk in veliko puškomitraljezov je posadka imela še protitankovski top kal. 47 mm in 9 minometov: dva srednja kal. 81 mm in dva lahka, kal. 60 mm v Hotedršici, drugi pa so bili v Ravniku, štirje lahki kal. 60 mm in en srednji kal. 81 mm.

Za obrambo Hotedršice so zgradili 11 bunkerjev, nekaj iz betona, druge pa iz lesa, kamenja in zemlje. Za obrambo Ravnika pa so imeli 4 bunkerje. Okrog obeh postojank so napeljali žično oviro, po kateri je tek el. tok visoke napetosti. Na križiščih so stali španski jezdec z bakrenimi zvončki. Bunkerji med pokopališkim zidom in gričkom s trigonometrično točko 575 m so imeli strelne line, obrnjene vzdolž Zejskega potoka in proti gozdu, iz tistih na robu kmetij na zahodu pa so puškomitraljeze naravnali proti Babnim Lazam. Na gričku (t. 575) je stal največji bunker, čigar line so bile usmerjene na vse štiri strani. Vsi bunkerji so bili nizko grajeni na vogalih hiš, tako da je bila posadka vedno na suhem in toplem, orožje pa vedno pri roki, da ga je bilo moč hitro sprožiti, če bi bilo potrebno.

Sovražnika v postojanki je bilo težko presenetiti. Uspeh je bilo možno pričakovati pri napadu s severa in vzhoda, vendar le, če bi bila zagotovljen zaščita pred izpadi iz postojank v Logatcu, Rovtah, Veharšah in Godoviču.

Partizani se za napad na Hotedršico niso pripravljali prvič. Napadali so jo dotlej že štirikrat,* vendar vsakokrat brez uspeha. Tokrat, šlo je za peti poskus, je štab 9. korpusa ponovno določil Bazoviško brigado in hitro osredotočil vse druge sile, ki naj bi zavarovale osrednji napad. Italijanska brigada je dobila nalogo, da zapre smeri iz Vipavske doline in iz Idrije, Kosovelova od Logatca in Postojne, 31. divizija pa

* V dokumentih je to k. 542, po italijanski karti.

naj bi onemogočila sovražnikovo posredovanje iz postojank Rovte, Veharše, Mravljšče in Godovič.²⁰⁰

Napad Bazoviške naj bi bil tokrat deležen še močnejše topovske podpore kot napad na Crni vrh pred mesecem dni. Podprlo naj bi ga kar osem orožij, dve havbici kal. 100 mm, gorski top kal. 75 mm, trije protitankovski topovi kal. 45 in 47 mm in dva hitrostrelna topa kal. 20 mm. Toliko topov 9. korpus še ni imel v eni sami akciji.

Tudi streliva ni primanjkovalo, toda podatki o tem, koliko so ga pripeljali pred postojanko, niso ohranjeni. Za hitrostrelna topa so bili naboji nanizani v okvire, v vsakem jih je bilo po 25 s trenutnim, zažigalnim in prebojnim učinkom, in so z njima lahko streljali v rafalih kakor z mitraljezi.

Noč pred napadom je bila hladna in proti jutru je začelo rosiiti. Ko se je pokazala prva zarja, je legla tako gosta megla, da so nekatere enote zgrešile svoje izhodiščne položaje za napad.

Artilerija 9. korpusa je zapustila Trnovo 6. oktobra 1944 in zgodaj zjutraj se je dolga kolona topov in vozov začela pomikati proti Oflici. Po kratkem počitku na Predmeji so nadaljevali pot proti Zadlogu, potem pa skozi Crni vrh in do jutra prišli pred postojanko.²⁰¹ Po običajnem izvidovanju in izbiri ognjenih položajev so v varstvu zaščitnega bataljona in 4. bataljona Bazoviške brigade do četrte ure obe havbici, gorski top, protitankovski top kal. 45 mm in hitrostrelni top kal. 20 mm razpostavili na severovzhodnem vznožju Babnih Laz, preostalo orožje — dva protitankovska topa kal. 47 mm in drugi hitrostrelni top — pa so že s Predmeje poslali v sestavo Bazoviške brigade, da bi dejstvovalo iz strelskega postroja bataljonov. En protitankovski top so dodelili 1. bataljonu za napad na Ravnik, druga dva pa 2. bataljonu, določenemu, da nosi glavno težo napada na Hotedršico.

Napad bi se moral začeti ob 6. uri. Pred tem pa je bila načrtovana 15-minutna artilerijska priprava napada, v kateri naj bi havbice in topovi razbili utrdbe pred 2. in 3. bataljonom in odprli prehode skozi žične ovire.

Vremenske razmere pa so tako načrtovan začetek napada onemogočile. Zaradi megle, ki je visela nad pokrajino, ni mo-

* 12. 12. 1943 in 14. 1. 1944 Gradnikova brigada, 18. 3. 1944 Bazoviška brigada in 23. 9. 1944 Kosovelova brigada.

gel noben namerilec videti svojega cilja, pa je štab 30. divizije, ki je napad vodil, moral začetek odložiti. Najprej za pol ure, potem pa za čas, dokler se megla ne dvigne.

Medtem so oprezni domobranski stražarji začutili nevarnost. Alarmirali so posadko, ki je takoj zgrabila za orožje in odprla navzkrižni ogenj, nato pa poskušala z izpadi iz postojanke, da bi ugotovila, kaj se pred njo dogaja. Presenečenja, na katerem so načrtovalci operacije gradili začetni uspeh, je bilo konec.²⁰²

Sovražnik, ki je dobro usmerjal ogenj svojih puškomitraljezov, je sprožil tudi minometnega, iz sosednjih postojank, iz Logatca in Godoviča, pa so se oglasili še topovi. Mine in granate so padale tudi po položajih bataljonov in topništva ter po opazovalnicah. Čeprav je bilo očitno, da so imeli domobranci za vse točke, na katere so streljali, vnaprej pripravljene elemente, večje škode napadajočim enotam niso povzročili. Le opazovalnica topništva je bila zadeta in mina iz minometa kal. 81 mm je enega borca ubila, dva pa ranila.

Nekaj pred 9. uro se je megla razkadila. Pred topničarji se je razodelo skoraj ravno Hotenjsko polje. Dobro je bilo videti gasilski dom, vrsto hiš in gospodarskih poslopij ter griček (t. 575), ki se je dvigal proti Godoviču in Medvedjemu brdu, na katerem je izzivalno stal naj večji bunker, in že so ozračje presekale silovite rezke eksplozije. Začela se je topniška priprava napada. Nastalo je splošno grmenje, bliskanje in treskanje. Bobnenje havbic in topov se je mešalo z odsekanimi eksplozijami min in regljanjem mitraljezov. Strellov iz pušk sploh ni bilo več mogoče razločevati.

Obe havbici, topovi in minometi so dobro merili in zadevali. Največ granat je zadelo bunker pri gasilskem domu in sam gasilski dom, v katerem je imela obramba svojo opazovalnico. Dobro so zadevali tudi bunker na gričku (t. 575). Med streljanjem nanj so morali biti zelo previdni in natančni, ker bi vsaka granata, ki bi ga preletela, lahko padla med vrste 2. in 3. bataljona Bazoviške brigade na njunih izhodiščnih položajih severno od postojanke.

Bunkerje na drugem robu vasi, med pokopališkim zidom, cerkvijo in trigonometrom 575, ki so zapirali pot 2. in 3. bataljonu na težišču napada brigade, sta obstreljevala le protitankovski in hitrostrelni top, dodeljena 2. bataljonu, druga orožja pa ne, ker jih niso videla.

Toda ena od obeh havbic je izstrelila samo pet granat, od teh štiri originalne. Peta, izdelana iz šrapnela, pa je cev raznesla. Ko je silovita eksplozija zavila havbico v dim, prvi trenutek ni nihče vedel, kaj se je zgodilo. Mislili so, da jo je zadela sovražnikova mina. Toda ko se je dim razkadil in so zagledali razcefrano havbičino cev, je bilo jasno, kaj se je pripetilo.

Druga orožja so nadaljevala boj. Ko je bila artilerijska priprava končana, so se bataljoni dvignili in skočili na juriš. Drugemu bataljonu je v prvem trenutku uspelo načeti del obrambnega sistema in vdreti v notranjost postojanke. Toda ogenj iz bunkerjev, ki jih topovi niso dovolj poškodovali, je bil čedalje hujši. Silovitost juriša je slabela in borci so se morali trdno oprijeti kritja, ki jim ga je dajala zemlja.

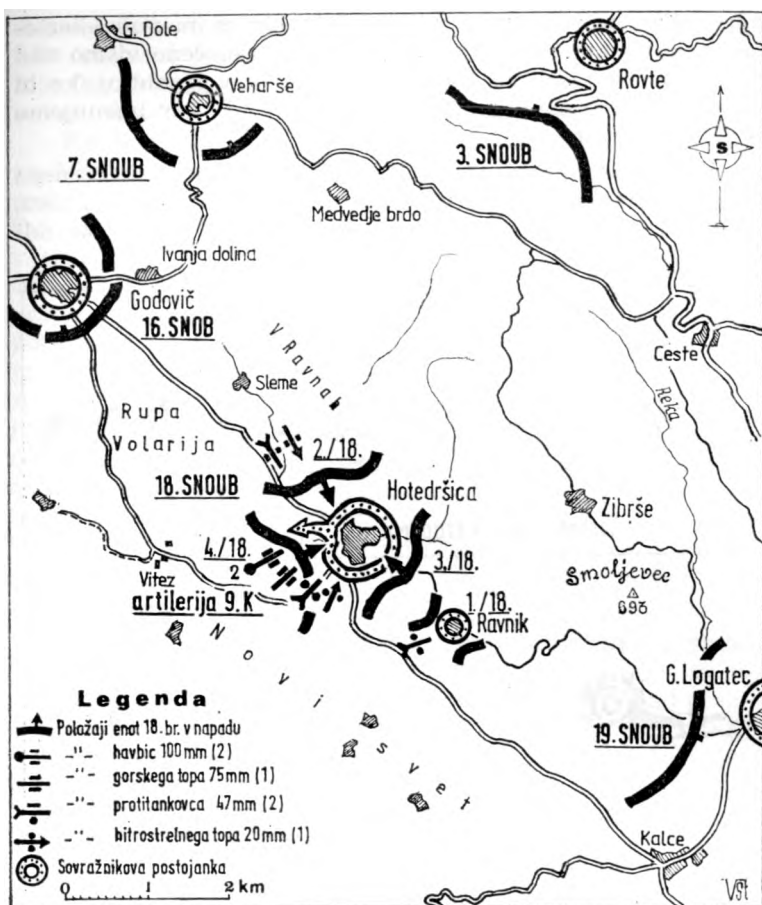
Druga havbica in vsa preostala orožja so prenesli ogenj v notranjost postojanke. Toda ne za dolgo. Hitro se je to, kar se je zgodilo s prvo, zgodilo tudi še z drugo havbico. Ta je izstrelila 62 granat, od teh 46 originalnih in 16 narejenih iz šrapnelov. Šestnajsta je eksplodirala v cevi in havbico uničila. Na srečo v obeh primerih ni bil nihče od topničarjev poškodovan, ker so posadke, ko so naravnale in napolnile cev, vselej odhitele v kritje ter od tam z dolgo vrvjo sprožile strel.²⁰³

Boj se je kljub tem nezgodam nadaljeval; vendar ob hudo oslabljeni podpori topništva, zlasti še potem, ko je tudi gorski top prenehal streljati, ker je porabil vse granate in so vsa tri orožja odpeljali proti Trnovskemu gozdu.²⁰⁴

Okrog tretje tue popoldne se je močnejša skupina sovražnikovih vojakov prebila iz postojanke in napadla 4. bataljon Bazoviške brigade, ki je na položaju Babne Laze ščitil artilerijo. Ker so bile zaradi tega neposredno ogrožena še druga orožja, so tudi ta umaknili in jih poslali za havbicama in gorskim topom.

Medtem so domobranci in Nemci že posredovali iz sosednjih postojank, prihajala pa so tudi neugodna obveščevalna sporočila o večjih nemških koncentracijah, ki so nakazovale začetek še ene ofenzive. Pod vplivom vsega tega je štab 9. korpusa sklenil operacijo prekiniti in enote premakniti na nove položaje.

Za neuspeh v tej peti hotenjski operaciji je poveljstvo 9. korpusa zamerilo tudi topničarjem. Očitalo jim je slabo

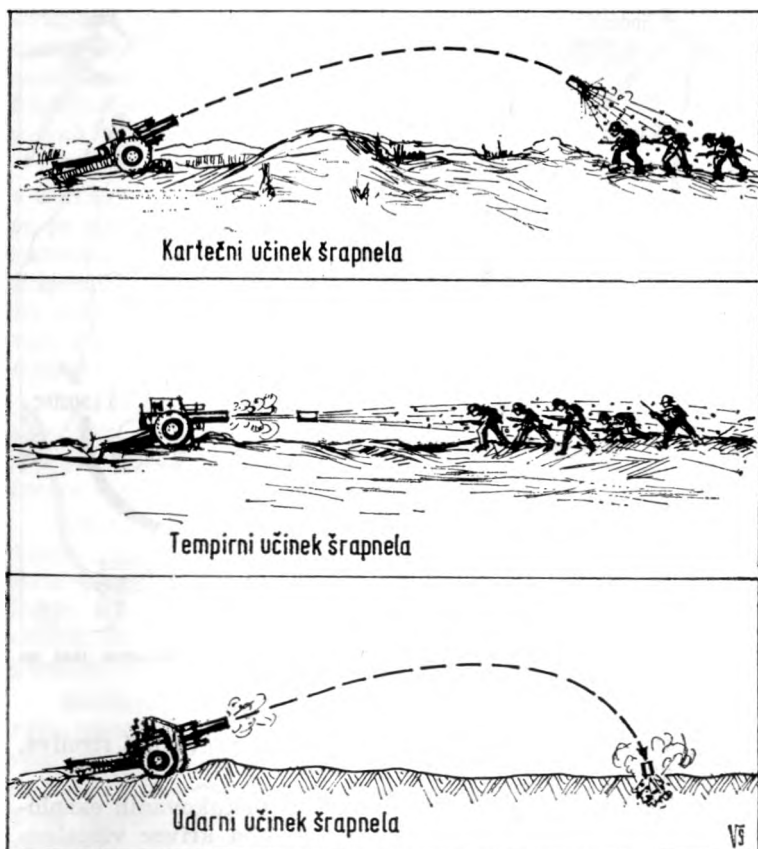
Napad Bazoviške brigade in artilerije 9. korpusa dne 7. oktobra 1944 na sovražnikovo postojanko v Hotedršici

izurjenost posadk in da niso dovolj skrbno preverjali streliva, izdelanega v lastni delavnici.

Raziskava, ki je sledila spričo teh nepričakovanih eksplozij v cevi, je potrdila domnevo, da je bila krivec vžigalno-tempirna naprava, ki je po predelavi šrapnelov ostala v granatah. Ta naprava je lahko sprožila izstrelek na tri načine:

v trenutku, ko je izstrellek zapustil cev, kar se imenuje »karte-
ča«, nekaj sekund pozneje, ko je dosegel določeno višino nad
ciljem, kar imenujemo »-tempirni vžig«, in v trenutku, ko bi
zadel ob oviro, zemljo, bunker, poslopje, itd., kar imenujemo
perkusijski udar.

Vse te tri načine je omogočala majhna količina črnega
smodnika, vtisnjena v žleb posebnega obročka na vžigalniku,
ki se ga je dalo s tempirnim ključem obračati, ter cevčica, tudi

Trije načini izstrelitve Šrapneta ali pa tempime granate in učinki izstrelka
na cilju

napolnjena s črnim smodnikom, po kateri se je vžig iz vžigalnika prenesel v dno šrapnela. Količina smodnika v cevčici je bila tako izračunana, da je do eksplozije izstrelka prišlo šele v trenutku, ko je bil ta nekaj metrov pred cevjo.

Na telo vžigalnika je bila vgravirana črtica, na obroček pa črka »K« (karteča) in številke v delih sekunde, ki so pokazale, koliko časa po izstrelitvi bo prišlo do tempiranega vžiga. Pri kartečnem vžigu se je plamen inicialnega naboja, ki je v trenutku izstrelitve nastal v vžigalniku, takoj prenesel na smodnik v cevčici in skozi njo v dno šrapnela in je izstrellek eksploziral na ustju cevi. V drugih primerih pa se je to zgodilo pozneje, v zraku ali pa na zemlji, odvisno od tega, koliko časa je zgoreval smodnik v obročku.* In to naj bi bil vzrok eksplozij, ki sta uničili obe havbici. Ko so vgrajevali vžigalnike med predelovanjem granat po izboljšanem postopku, na to niso dovolj pazili. Obročka sta najbrž na obeh prezgodaj eksplodiranih granatah ostala obrnjena na »K« in ker so smodnik iz cevčic med izdelavo porabili, je prišlo do eksplozije v istem trenutku, ko so havbico sprožili. Tudi posadka med streljanjem ni na to pazila in ni preverjala položaja črke »K«, ker je na to ni nihče opozoril.

Neuspehu v tej operaciji je pripomogla tudi megla, zaradi katere topništvo ni moglo odpreti ognja pravočasno po načrtu, tako da je odpadlo presenečenje, na katerem je bil grajen uspeh operacije. Načrtovalci operacije niso pričakovali megle, čeprav bi jo v tistih oktobrskih dneh, ko je bila vsakodnevni pojav, morali.²⁰⁵

Artilerija, ki je bila večinoma brez ustreznih namerilnih naprav, je ob tako omejeni vidljivosti imela slabe možnosti za streljanje. Hkrati so morali tudi zelo paziti, da ne bi izstrelki padali med lastne vrste severno od postojanke. Izstrelili so 351 granat. Od teh je bilo 67 havbičnih (50 originalnih in 17 narejenih), 60 za gorski top (50 originalnih in 10 narejenih), 74 za vse tri protitankovske tope in 150 za oba hitrostrelna

* V 1. svetovni vojni so šrapnele in kartečni strel pogosto uporabljali v boju s pehoto, ki je jurišala na položaje topov, v 2. svetovni vojni pa so to nadomestili z »rikošetnim strelom«. Da bi prišlo do rikošeta, je namerilec nameril na točko 100 do 200 m pred cevjo na zemlji, da se je granata od nje odbila in potem eksploziral v zraku nekaj metrov nad njo, delci eksplodirane granate pa so pokosili napadajočo pehoto.

topa. Čeprav so topničarji, predvsem tisti, ki so se lotili predelave granat v takrat za tako delo izredno neustreznih okoliščinah, doživeli hudo preizkušnjo in tudi upravičeno kritiko nadrejenih štabov, s predelovanjem niso prenehali. Nesreča jih je le vzpodbudila k še večji previdnosti in natančnosti ter odkrivanju neznank, ki jih raven njihove strokovne usposobljenosti do tedaj še ni doumela.

Topništvo v oktobrski ofenzivi

Odsotnost narodnoosvobodilnih brigad, ki so napadle Hotedršico, je poskušal sovražnik izkoristiti na Trnovski planoti in je še istega dne začel ofenzivo, ki so ji Nemci rekli »Grünwald — Max«. Izvajali so jo oddelki 136. in 137. rezervnega gorskega lovskega polka 188. gorske divizije z okrepitvami,

10. policijskim polkom SS, oddelki neke pehotne divizije, ki je iz italijanskega bojišča prišla v Gorico, da bi se preuredila in zapolnila, ter kakih 200 domobrancev SNVZ.

Osnovni cilj ofenzive je bil uničiti ostanke naselij in partizanske baze v Trnovskem gozdu, ki so še ostale po poletni ofenzivi, da bi jih v prihajajoči zimi ne mogle uporabljati enote NOV.

Korpusna obveščevalna služba je pravočasno odkrila sovražnikove namere in brigade so zapustile položaje okrog Hotedršice in Polhograjske Dolomite ter pohitele proti Trnovemu in Čepovanski dolini, da bi preprečile ali vsaj omejile vdor nemških čet na osvobojeno ozemlje.

Zaščitni bataljon štaba 9. korpusa je prvi organiziral obrambo, za njim pa so Vojkova, Bazoviška in Tržaška brigada prišle na Predmejo in Otlico, Kosovelova brigada na Col in Malo goro, Gradnikova in Prešernova pa sta se premaknili na Cerkljansko in Zirovsko. Ko so sovražnikove predhodnice že prodrle do Grgarja in Ravnice, so proti Trnovemu s tovarnjaki najprej prepeljali del zaščitnega bataljona korpusa, potem pa še Vojkovo brigado, ki so jo okrepili s hitrostrelnim topom iz artilerije 9. korpusa.²⁰⁶

Ko je artilerija 9. korpusa zapustila položaje pri Hotedršici, so se vse njene enote zjutraj 8. oktobra zbrale na Otlici, potem pa brez komore in vezistov odšle na Malo Lažno skrivat orožje in preostalo strelivo. Pri skrivanju so se tudi tokrat, kot vedno, ravnali po običajnem pravilu, da zaklepe zakopljejo

stran od topov, ločeno pa skrijejo tudi smodnik, granate in vžigalnike. Posebno skrb so posvečali odstranjevanju sledov konjskih kopit in topovskih koles, da ne bi izdali skrivališč.

Malo Lažno je precej ravna jasa sredi Trnovskega gozda, od koder tečejo poti na vse strani, na Lokve, prek vasi Nemci v Trnovo, na Krnico in Predmejo, proti severu pa prek Mrzle rupe v sotesko Idrije na Vojsko in v Idrijo. Čez ta kraj so šle vse nemške ofenzive in ni ga primorskega partizana, ki ga ne bi vezali — večinoma črni — spomini na to veliko zeleno gmajno in na skrivno stezo prek Kozjih sten, večkrat edino možno pot za umik proti Otlici.

Ko so strelivo in orožje skrili, so po ukazu štaba korpusa zasedli položaje pri Lažni, zaselku tri kilometre severno od Lokve, z nalogo, da zaprejo poti, ki iz Gorenje Trebuše in Idrije vodijo na Lokve. Med pripravami za spopad s sovražnikom so diviziona zelo obremenjevale konjske vprege. Orožja in streliva so se lahko znebili, konjev pa ne, ker na Primorskem ni bilo varnega kraja, kjer bi jih lahko skrili. Imeti so jih morali tik za položaji, da so v varstvu voznikov in konjevodcev mulili zadnjo jesensko travo. To pa je zmanjšalo število pušk na položaju.

Medtem so se nemške kolone bližale Trnovemu. Napredovale so počasi, toda vseeno ne dovolj previdno, saj so njihovi tanki zapeljali na mine, ki so jih tam nastavili topničarji pred odhodom proti Hotedršici, in so dva raznesle, enega pa poškodovala. Popoldne 8. oktobra so napadle Trnovo in ga zavzele.²⁰⁷

Vojkovi brigadi, ki je branila Trnovo, je štab 9. korpusa poslal na pomoč zaščitni bataljon korpusne artilerije, da bi s skupnimi močmi zadržali sovražnika. Boj brigade in zaščitnega bataljona je podpiral tudi hitrostrelni top, ki je usmerjal ogenj zdaj sem, zdaj tja, na mitralješka gnezda, ki so jih Nemci v naglici urejali. Po nesrečnem naključju je en izstrelak zadel greben, za katerim so ležali nekateri brigadni voditelji, in so koščki granate, ki je eksplodirala nad njimi, smrtno zadeli namestnika komisarja Vojkove brigade,* nekega borca pa ranili.²⁰⁸

Drugo jutro sta obe enoti šli v protinapad, da bi pregnali Nemce iz Trnovega, ker pa so ponoči dobili okrepitve in nove

* Radovana Dolenc-Peruna.

tanke, napad ni uspel. Pokalo je na vseh straneh. V dežju in megli so se borci večkrat pomešali z Nemci in jih z jurišem vrgli nazaj, potem pa so spet Nemci pregnali njih. Položaji so nenehno menjali gospodarja. Kljub množičnemu junaštvu borcev Vojkove brigade in zaščitnega bataljona je bila nemška premoč prevelika in morali so se umakniti proti Lokvam, odkoder so do noči odbijali sovražnikove napade.²⁰⁹

Ko so potem Nemci zavzeli še Lokve in Lažno ter ponoči zažgali tudi vas Lokovec, so se topničarji umaknili po stranski poti med Ilovico (k. 1166) in V. Češevkom (k. 1348) na zahodna pobočja Ojstrovke (k. 1352), konje pa poslali na Otlico k tistim enotam, ki so se tam ves čas že zadrževale.²¹⁰

Nemci so 10. oktobra svoj prodor po osvobojenem ozemlju nadaljevali v treh kolonah. Glavnina je napredovala v smeri Lokve—Mala Lažna—Otlica, desna, pomožna v smeri Krnica—Čaven—Predmeja in leva, kakih 400 mož, čez Mrzlo Rupo na Hudo Polje, v Zadlog in Crni vrh. Napredovali so počasi, previdno in se niso spuščali v boje izven poti.

Na zahodnih pobočjih Ojstrovke (k. 1352) sta glavno kolono zadrževala oba artilerijska diviziona in Bazoviška brigada, ki je levo od njiju zamenjala Vojkovo brigado. Vojkovo, ki je bila povsem izčrpana zaradi večdnevnihih dolgih pohodov in dvodnevnihih hudih bojev, v katerih je uspešno branila osvobojeno ozemlje, so poskušali prepeljati proti Predmeji s tovarnjaki. Ker pa je ponoči z 9. na 10. oktober po cesti, po kateri so peljali tovarnjaki, prodrla večja nemška skupina tiste nemške kolone, ki je prodirala od Krnice proti Čavnu, so morali vojkovci tovarnjake zapustiti in nadaljevati pot peš po daljši poti okrog Petrovega hriba.

Popoldne, okrog 15. ure, je sovražnikova pobočnica, ki je napredovala proti Mrzli Rupi in jo je zadrževal zaščitni bataljon artilerije 9. korpusa, naletela na topniško kuhinjo. Kuharji so Nemce opazili v zadnjem hipu, vendar še pravočasno, da so jim lahko ušli. Nato so se priključili komori na Otlici.

Zvečer sta pod zaščito noči oba diviziona zapustila položaj na obronkih Ojstrovke in okrog Petrovega hriba odšla proti Predmeji.

Ker se je umaknila tudi Bazoviška brigada in so vrata proti Predmeji ostala odprta, so Nemci 11. oktobra zjutraj prodor nadaljevali.

Štab 9. korpusa pa je pripravljajl manever, s katerim naj bi Vojkova in Kosovelova brigada na bočnih položajih od Predmeje do Oblakovega vrha ujeli glavnino nemških sil v past in navzkrižni ogenj, ko bi prišli do Predmeje. Toda tega zelo lepo zamišljenega manevra niso mogli uresničiti, ker je kakih 1400 Nemcev zavzelo Predmejo 11. oktobra že okrog 8. ure, ko brigade za tak manever še niso bile pripravljene.

Zaradi tako nastalega položaja na Predmeji so se oddelki korpusne artilerije, ki so prihajali tja, morali obrniti in čez Kozje stene oditi v Mrzlo Rupo. Tam so se združili z zaščitnim bataljonom, drugo jutro pa se jim je pridružila še komora z vsemi konji. Medtem pa se je ofenziva, ki je trajala samo štiri dni, že končala.

Ko so Nemci zavzeli Otlico, so nadaljevali prodor proti Colu, se tam združili s preostalimi kolonami in se 12. oktobra zvečer vrnili v izhodiščne postojanke.

Ta sovražnikova oktobrska ofenzivna akcija v Slovenskem primorju je bila del širših operacij nemških enot v severni Italiji pod imenom »Partisanenwoche« (partizanski teden). Njen namen je bil, da bi zatišje na bojiščih izkoristili za čiščenje globljega zaledja nemške vojske na italijanski fronti. V Trnovski gozd in na Banjško planoto je poslal sovražnik 3500 svojih vojakov z glavno nalogo, da uničijo vasi in naselja na osvobojenem ozemlju, ki bi jih partizani lahko uporabljali za prezimovališča. Zaradi tega je imela ta ofenziva pravi požigalni značaj.

Ofenziva je zajela glavnino 30. divizije, brez njene Gregorčičeve brigade, ki je bila v Beneški Sloveniji, Vojkovo brigado iz 31. divizije, korpusno artilerijo in druge korpusne prištabne enote. Vse te enote so se učinkovito postavljale po robu sovražnikovi premoči in se spretno izmikale njegovim udarcem, tako da so imele le minimalne izgube. Požigalne vneme Nemcev pa niso mogle preprečiti. Artilerija v tem boju ni izgubila nobenega svojega orožja.²¹¹

Po nekaj dneih se je štab artilerije z vsemi enotami preselil na Otlico in se zavaroval proti Zadlogu, Colu in Ajdovščini. V dežju in mrazu so topničarji zaradi suma, da je sovražnik odkril skrivališča topov in streliva, pregledovali teren in premeščali oborožitev v odročnejše kraje.

Slaba prehrana, utrujenost in prehlad so bili vzrok, da je poginilo 7 konj. Druge izstradane in bolne konje so koman-

dirji odpeljali v Vipavsko dolino, kjer pa so se gospodarske komisije branile prevzeti odgovornost za shirane živali, zato so poleg konj ostali tam tudi vozniki, dva kovača in veterinar.

V poznejšem obdobju so orožje prevažali korpusni tovarnjaki ali pa tudi konji, ki so jih sproti mobilizirali. Na Gorenjskem je bilo to nekoliko lažje, kajti vojna vihra le ni pobrala vseh konj, pa tudi nekaj sena se je našlo po hišah. Za manjše topove je bilo potrebno tudi manj vprežne živine. Te so največkrat uporabljali ne samo zaradi lažjega transporta po zasneženih poteh, temveč tudi zato, ker so zanje imeli nekaj več streliva.²¹²

Čeprav sta bili uničeni obe havbici, topničarji niso nehali iskati originalnega streliva. Razveselili so se sporočila, da so terenski delavci na Krasu v okolici Škrbine odkrili večjo količino havbičnih granat. Tja so takoj poslali ves zaščitni bataljon s komisarjem artilerije na čelu. Po tednu dni se je bataljon vrnil praznih rok, našli so le šrapnele brez smodnika in vžigalnikov.

Tako je vsak dan bolj dozorevala misel na preoblikovanje artilerije v dve enoti, ki bi se lahko hitreje premikali, tako da bi vsaka divizija dobila po dva protitankovska in dva hitrostrelna topa, kajti edino za te kalibre je bilo na voljo nekaj več streliva.

V Poljansko dolino

Po nemški oktobrski ofenzivi leta 1944 so v Vipavski dolini in na Goriškem ostale mnoge na gosto razporejene sovražni-kove postojanke, ki so zelo omejevale možnost preskrbe korpusnih enot na že hudo izčrpanem primorskem osvobojenem ozemlju. Večje možnosti so bile še na Gorenjskem in v Polhograjskih Dolomitih.

Da bi olajšali preskrbo s te strani, je štab 9. korpusa usmeril 31. divizijo v napad na sovražnikove postojanke v Poljanski dolini. Tam so južno in jugovzhodno od Poljanske Sore bile še velike možnosti za oskrbovanje s hrano. Hkrati pa naj bi napad na te postojanke omogočil tudi boljša izhodišča za napad na domobranske postojanke v Polhograjskih Dolomitih, tokrat čez Črni vrh nad Polhovim Gradcem.

Po oceni štaba 9. korpusa bi načrtovani cilj lahko najprej dosegli, če bi uničili manjši postojanki v Poljanah (danes Poljane nad Škofjo Loko) in v Gabrku.

V Poljanah je bilo 27 žandarjev, oboroženih s puškami, štirimi puškami trai jezi in minometom kal. 81 mm. V Gabrku pa je bilo 16 Nemcev, ki so poleg pušk imeli tudi dva minometa, enega kal. 81 mm in drugega kal. 60 mm, ter dva puško-mitraljeza in dva mitraljeza.

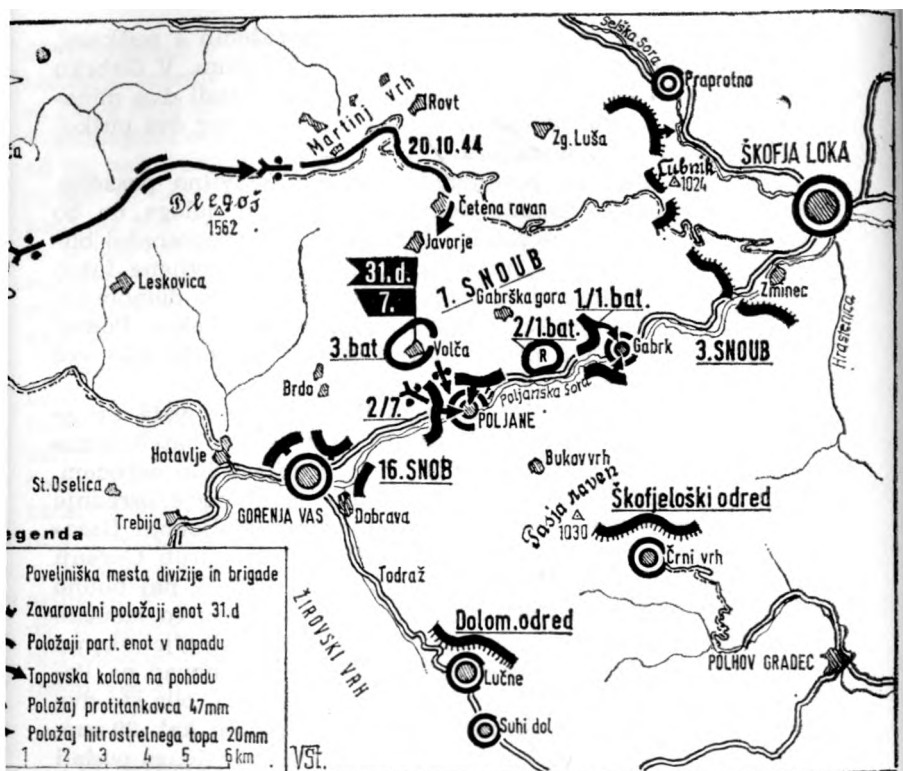
Čeprav sta obe postojanki imeli maloštevilno posadko, so se načrtovalci napada dobro zavedali, da naloga ne bo lahka, ker sta bili obe solidno utrjeni, v njuni neposredni bližini pa so bile druge močne postojanke, pripravljene takoj posredovati. V Gorenji vasi je bilo 250 Nemcev in domobrancev, v Škofji Loki pa kakih 2000 sovražnikovih vojakov. Pomoč bi napadenim lahko prišla tudi iz Kranja, kjer je bilo več polkov nemške vojske.²¹³

Obe postojanki naj bi napadla Prešernova brigada, druge enote 31. divizije, ki so jo okrepili še z dvema bataljonoma Bazoviške brigade ter Dolomitskim in Škofjeloškim odredom, pa naj bi zaprle vse smeri, ki vodijo na območje osrednje akcije: Gradnikova, okrepljena z Ruskim bataljonom Bazoviške brigade, smer proti Škofji Loki, Vojkova proti Gorenji vasi, drugi bataljon Bazoviške pa je dobil nalogo, naj budno spremlja dogodka v Idriji. Dolomitskemu odredu so naložili, da blokira domobrance v postojanki Lučine, Škofjeloškemu pa v Črnem vrhu.²¹⁴ Prešernovo brigado so za napad na Poljane okrepili s tremi topovi artilerije 9. korpusa, bila sta dva protitankovskega kal. 47 mm in hitrostrelni top kal. 20 mm.

Ko so v štabu artilerije dobili povelje za akcijo, so poslali v 31. divizijo orožje iz 2. divizion. S korpusnimi tovarnjaki so se posadke topov — 22 starešin in borcev — najprej odpeljale na Malo Lažno, tam naložile skrite topove in strelivo, potem pa nadaljevale pot do vasi Planina nad Cerknim, kamor so prispele 19. oktobra zjutraj.

Ker od tod naprej s tovarnjaki ni bilo moč nadaljevati pohoda, so pri kmetih mobilizirali konje in vozove ter še isti dan ob 21. uri odšli naprej proti dolini Poljanske Sore. Spremljal jih je Ruski bataljon, ki je prav tako odhajal v 31. divizijo.

Toda steza, pokrita s snegom in deloma ledom, jim ni dovoljevala, da bi držali korak z bataljonom. Vse bolj so zostajali sami, brez pehotne zaščite, ko pa so prišli v vas Robidnico, niso mogli več naprej. Ni jim ostalo drugega, kot da so se obrnili in vrnili v vas Novaki, od tam pa odšli po drugi,

Boji 31. divizije in artilerije 9. korpusa od 21. do 25. otobra 1944 v dolini Poljanske Sore za sovražnikovi postojanki Poljane in Gabrk (skica)

boljši poti v vas Rovte v Selški dolini. Tam so se 20. oktobra zvečer priključili 2. bataljonu Prešernove brigade in pod nje-govo zaščito nadaljevali pohod do cilja.

Med potjo se je enemu od protitankovskih topov zlomila vezna os. Ker s takim niso mogli naprej, so izpregli in ga kar tam, kjer je okvara nastala, skrili.

Postojanki v Poljanah so se približali ob 23. uri, ko se je napad že začel. Ker pa je bila noč, so nekaj časa tavalili v temi sem ter tja in šele ob 2. uri zjutraj postavili topa na položaj. Takoj so odprli ogenj, toda zadetki so bili slabi, ker so v temni noči lahko merili samo približno, po blesku sovražnikovega mitralješkega ognja.

Ko se je začelo daniti, so topa premaknili bliže postojanki. Kmalu sta s točnimi zadetki razbila najprej nemško puško-mitralješko gnezdo v cerkvenem zvoniku, potem pa z granatami zasula še župnišče, iz katerega so se Nemci najbolj silovito upirali. Z zažigalnimi naboji hitrostrelnega topa so z zadetki v streho poskušali poslopje zažgati. Vendar jim ni uspelo, ker so se Nemci na tako možnost pripravili in so podstrešje na debelo zasuli s peskom.

Protitankovskemu topu je hitro zmanjkalo streliva. Ko je porabil zadnjo, 88. granato, so ga umaknili s položaja in ga poslali nazaj proti Cerknemu. V boju je padel namestnik komandirja protitankovske baterije Alojz Vipavec. Zadel ga je drobec mine, ki je eksplodirala v njegovi bližini.²¹⁵

Na položaju je ostal le še hitrostrelni top. Streljal je v presledkih do 18. ure, potem pa je tudi ta, ko je porabil vseh 350 nabojev, odnehal. Odpeljali so ga za protitankovskim.

Borci Prešernove so nadaljevali boj in do 21. ure 21. oktobra Nemce pregnali iz postojanke ter jo zavzeli.²¹⁶

Drugi bataljon Prešernove je medtem napadal postojanko v Gabrku. Čeprav se je v njej branilo samo 16 nemških orožnikov, je ni mogel osvojiti. To pozneje ni uspelo niti Ruskemu bataljonu Bazoviške brigade, ki je napad ponovil v noči na 25. oktober. Toda nemški orožniki niso vzdržali pritiska in so Gabrk skrivaj zapustili 25. oktobra zjutraj.

Ko se je začel napad na Poljane, so Nemci posredovali z več strani. Posebno hude boje je imela Gradnikova brigada, ki je varovala smer proti Škofji Loki. V začetku je intervencijske kolone zavrnila. Dne 26. oktobra pa je prišlo iz Škofje Loke 1200 vojakov rekrutnega centra. Morala se je umakniti. Boji v Poljanski dolini so se nadaljevali do konca meseca in šele novembra je sovražnikovim vojakom uspelo ponovno vzpostaviti izgubljene postojanke, druge pa so okrepili. Tako je bila pot v Polhograjske Dolomite spet zaprta.

Po vrnitvi obeh topov in njihovih posadk iz Poljanske doline v vas Planino nad Cerknim se je 2. divizion 23. oktobra napotil v sestavo korpusne artilerije na Otlici. Nazaj grede so topove in vozove spet pustili pri Mali Lažni in jih skrili. Na Otlico so pripeljali samo konje.

Četudi so med potjo v Poljansko dolino naleteli na hude terenske ovire in velike težave ter so na položaje prišli šele ponoči, so nalogo vseeno dobro opravili. Podprli so borce

Prešernove brigade in prispevali svoj delež k osvojitvi postojanke.

Tehnika pa je tudi tokrat pokazala svojo temno stran in dala vedeti, da brez rezervnih delov za nekatere ključne dele mehanizmov ni mogoče računati na njeno brezhibnost od začetka do konca boja. Oba protitankovska topa sta izpadla iz boja, prvi, ko se je boj začel, drugi pa tedaj, ko je bil končan. Tehnika je bila dejavnik, ki ga je bilo treba jemati zelo resno, še bolj, če je bila zapletena, ter ga upoštevati pri načrtovanju akcij.

Drugič nad Železnike

Konec oktobra in v začetku novembra so se težave 9. korpusa glede preskrbe enot še povečale. V Slovenskem primorju je bilo vse več sovražnikovih enot, ker so Nemci pripeljali nove okrepitve in začeli v skladu s splošnimi obrambnimi načrti pospešeno graditi utrdbe na črti Bovec—Krn—Banjška planota—Sv. Gora (Skalnica) ter na Krasu in v Čičariji, obnavljati utrdbe na stari jugoslovansko-italijanski meji in se pripravljati na graditev obrambne črte od Postojne, po južnem pobočju Nanosa in Trnovskega gozda, do Gorice.

Da bi dela na obrambni črti ob levem bregu Soče izvajali nemoteno, so začeli 3. novembra spet prodirati na Banjško planoto, Cepovan in na Trnovsko planoto. Enote 30. divizije so se tri dni uspešno branile, toda potem so morale popustiti in se umakniti globlje na osvobojeno ozemlje.

Število okupatorjevega vojaštva se je zlasti povečalo na Goriškem in na Krasu, to pa je vse bolj otežkočalo dotok živeža iz teh predelov, pa tudi iz Furlanije je bil pretrgan.²¹⁷

Vse te izredno težke okoliščine so prisilile 9. korpus, da ponovi pritisk proti Gorenjski in osvobodi poti k njenim oskrbovalnim področjem. Ker v Poljanski dolini ni bilo uspeha, je štab 9. korpusa ukazal 31. diviziji vzpostaviti in zavarovati oskrbovalno pot, ki iz radovljiške in škofjeloške kotline vodi prek Dražgoš in Češnjice k Železnikom in na Cerkljansko. Ta naloga pa je zahtevala uničenje močne sovražne postojanke v Železnikih.

Za izvedbo te naloge so 31. diviziji priključili Kosovelovo brigado iz 30. divizije, Škofjeloški odred in del korpusne artilerije. Neposredno naj bi postojanko napadla Gradnikova brigada, okrepljena s topovi in minometi, vse druge enote pa

naj bi zaprle smeri, ki iz Škofje Loke, Gorenje vasi, Petrovega brda, Sorice, Kranja in Radovljice vodijo k Železnikom. Akcijo naj bi izvajalo 2200 partizanov, od teh je bilo le 245 v neposrednem napadu. V Železnikih je bilo 52 nemških orožnikov, ki so imeli za obrambo več solidno grajenih utrdb in bunkerjev, zavarovanih z žičnimi ter minskimi ovirami. Poleg pušk so imeli še tri minomete, enega kal. 81 mm in dva kal. 60 mm, ter 10 mitraljezov. Bivali so v štirih poslopjih, ki so stala okrog cerkve in na severnem delu trga. Tudi tukaj, kot v vseh drugih postojankah, so posebno skrbno uredili za obrambo cerkev in njen zvonik, iz katerega se je dobro videlo na vse strani. Vanj so postavili mitraljez, ki je obvladoval vso okolico naselja, zlasti pobočja na obeh straneh doline, ki bi jih napadalci lahko uporabili za izhodiščne napade.

Posebnost utrdb tega oporišča so bile njihove dvojne stene, zunanje in notranje, zgrajene iz betona. Take utrdbe naj bi posadke varovale in dovolj učinkovito ščitile pred partizanskim topništvom, ker bi se granate razletele že pred zunanjim zidom, posadka utrdbe pa bi za notranjim bila varna.²¹⁸

Neposreden napad gradnikovcev na postojanko naj bi podprli tudi dva topa iz korpusne artilerije, protitankovski kal. 25 mm in hitrostrelni top kal. 20 mm, štirje minometi kal. 81 mm iz vseh brigad 31. divizije, dva minometa »PIAT« ter partop.²¹⁹ Vse to orožje so določili 2. in 3. bataljonu Gradnikove brigade.

Ko so v štabu korpusne artilerije prejeli ukaz za prihodnjo akcijo, so se razdelili na dva dela. Petdeset izbranih borcev in starešin iz obeh divizionov, zaščitnega bataljona in prištabnih enot se je pod neposrednim vodstvom komandanta vkrcalo na tovornjake in se odpeljalo v vas Planina nad Cerknim. Spotoma so na Mali Lažni izvlekli iz skrivališč gorski top kal. 75 mm, protitankovski top kal. 25 mm* in hitrostrelni top kal. 20 mm.

Druga skupina je ostala na Otlici, potem pa se je 16. novembra premaknila na Vojsko, da bi zamenjala Kosovelovo brigado in zavarovala smeri proti Idriji in Mrzli Rup.²²⁰ Tako na Otlici kakor na Vojskem so enote nadaljevale pouk, popravila orožja in predelavo streliva iz šrapnelov v granate, pa

* Top je zaplenila Gradnikova brigada v Koritnici in so ga» orožarji usposobili za uporabo.

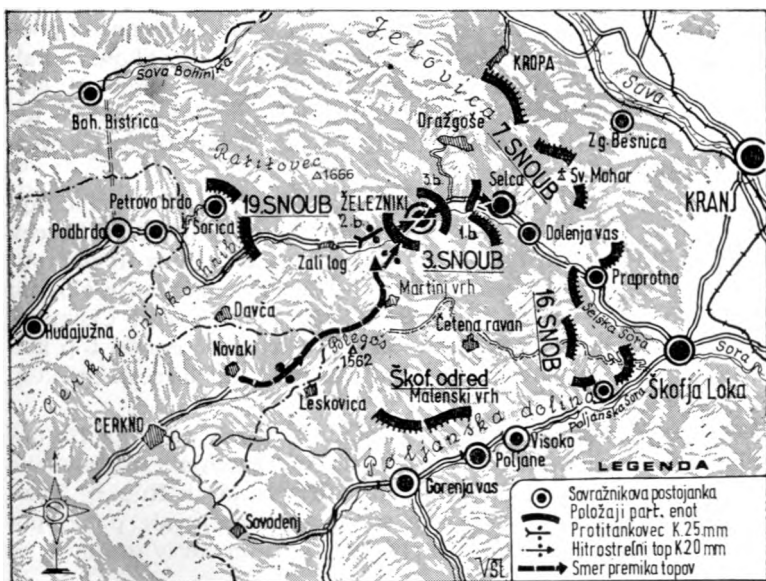
tudi iskanje orožja, streliva in druge opreme, katere se je še vedno dalo najti na terenu. Predvsem so iskali tulce za gorski top kal. 75 mm, ki so jih prebivalci uporabljali za okras in za cvetlične vaze po cerkvah.

Tisti del korpusne artilerije s protitankovskim in hitrostrelnim topom, ki je bil določen za podporo Gradnikove brigade v napadu na Železnike, je vas Planino zapustil 18. novembra in se premaknil v Zgornje Novake, od tam pa 19. zjutraj nadaljeval pot proti cilju.

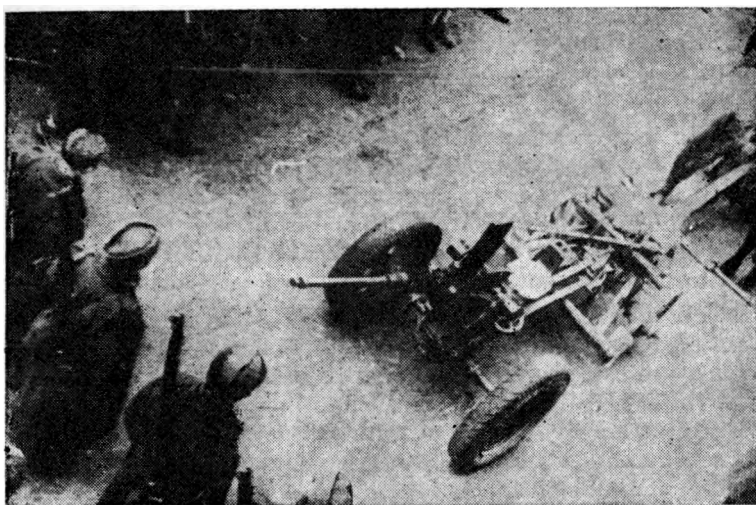
Pot skozi Robidnico in po Blegoški cesti mimo Črnega vrha je bila hudo naporna. Obvladati so morali strma pobočja in več snežnih zametov, tako da so pred postojanko prišli z večurno zamudo.

Po načrtu naj bi gradnikovci napadli ob 21. uri. Toda ker kolone s topovi do takrat še ni bilo, so malo počakali, potem pa začeli ob 23.30 napadati brez topovske podpore.²²¹

Ko je okrog ene po polnoči prišla kolona s topovi in minometi pred postojanko, so orožja takoj postavili iz pohod-

Artilerija 9. korpusa 20. novembra 1944 pomaga Gradnikovi brigadi pregnati sovražnika iz Železnikov (skica)

Hitrostrelni top 20 mm na pohodu

ne razvrstitve na položaj in odprli ogenj. Pri tem opraviu jim noč ni delala večjih težav, ker so bili med borci in starešinami tudi takšni, ki so okolico postojanke dobro poznali, nekateri pa so se, kot na primer poveljnik Mirko Malnarič, komandant 2. divizion, napada na to postojanko udeležili že januarja, ko jo je napadala Prešernova brigada.

Hitrostrelni top je meril na cerkveni zvonik, iz katerega je nemški mitraljez neprenehoma sekal po vaških ulicah, onemogočal kakršenkoli premik in preprečeval pehoti, da bi se približala utrdbam in jih poskušala razbiti z ročnimi bombami in minami. Toda zadetki niso bili točni, saj je namerilec videl le obrise zvonika, in to samo takrat, ko so iz njega švigale žareče krogle iz mitraljezov. Na zvonik je izstrelil nekaj granat tudi protitankovski top, a so prav tako švigale mimo njega.

Svoje orožje so prinesli v neposredno bližino cerkve še partopovci in ga postavili na mizo v izbi poslopja, ki je stalo nasproti, da bi streljali skozi okno. Toda ko je bilo vse nared za strel in je več divizijskih starešin pred poslopjem napeto čakalo na učinek partopove mine na cilju, je odpovedal sprožilni mehanizem. Skupino starešin pred poslopjem je opazil

sovražnik in hip zatem je dobro namerjena mina minometa kal. 81 mm padla v sredo gruče. Skoraj vsi so bili ranjeni. To pa je začetni zalet napada zavrlo in bojna črta napadalcev se ni več premaknila.

Ko se je začelo daniti, so se čete vrnile na izhodiščne položaje okrog naselja, da jih morebitno sovražnikovo posredovanje iz sosednjih postojank ne bi presenetilo. Tudi oba topa so umaknili in z novih položajev nadaljevali obstreljevanje zvonika in bunkerjev okrog cerkve. Zadetki so bili tokrat učinkovitejši, saj se mitraljez iz zvonika ni več oglašal.²²²

Poročevalec propagandnega odseka štaba 9. korpusa je o tem med drugim takole pisal: »(...) Borba je postopoma dobivala vse ostrejšje oblike. Kmalu so naši pripeljali brzostrelni top. Rafal za rafalom je treskal med line cerkvenega zvonika. Po kratki borbi je sovražni mitraljez v stolpu utihnil. Švabi so se umaknili v bunker. Branili so se z veliko zagrizenostjo. Debele stene betonskih bunkerjev so kljubovale celo protitankovskemu topu (...).²²³

Ko se je 20. novembra zmračilo, so bataljoni ponovili juriš. Tudi oba topa so privlekli bliže in ju postavili na trg, kakih 50 do 100 metrov od cerkve, in tudi sedaj usmerili ogenj na zvonik, iz katerega je mitraljez zopet začel regljati. Zadetki pa so bili tokrat mnogo točnejši kakor preteklo noč in mitraljez je hitro umolknil. Nemci so zvonik in cerkev zapustili in boj nadaljevali iz bunkerjev okoli nje ter iz drugih utrjenih poslopij.

Partop so podnevi popravili in ga ponovno postavili v izbo poslopja nasproti cerkve. A tudi tokrat ga niso mogli uporabiti. Nemci so najbrž opazili premike v poslopju, ga zasuli z zažigalnimi naboji in poslopje se je vnelo. Posadka se je z orožjem vred v zadnjem hipu komaj umaknila.

Kljub naporom pa tudi to drugo noč napad ni uspel, čeprav so gradnikovci zavzeli nekaj utrd in stisnili orožnike na prostor okrog cerkve in šole.

Ko se je začelo daniti, so se partizani znova umaknili na dnevne položaje. Medtem je za oba topa zmanjkalo streliva. Morali so ju umakniti. Vrnila sta se nazaj v Planino nad Cerknim.

Boji za postojanko pa so se kljub temu nadaljevali še na-

slednjo noč. Napad pehote so sedaj podpirali le partop in minometi. Iz partopa so tokrat uspešno izstrelili 10 min, od katerih jih je sedem zadelo bunkerje in druge utrdbe.

Toda borcem Kosovelove brigade, ki so zamenjali bataljon Gradnikove, ni uspelo izkoristiti učinkov min in osvojiti utrdb. Tako tudi ta tretji nočni napad ni uspel. Toda Nemci so imeli tako hude izgube, da so sklenili, da ne bodo čakali novega nočnega napada. Ko so zjutraj začutili, da so partizani odšli na dnevne položaje, so se umaknili v sosednjo postojanko Selce.²²⁴

Po umiku Nemcev so partizani postojanko zasedli. Razstrelili in razdejali so vse utrdbe, da jih sovražnik, če bi se pozneje vrnil, ne bi mogel več uporabljati.

Z osvoboditvijo Železnikov je bila odprta pot za preskrbo Slovenskega primorja z Gorenjskega, zato je bila ta zmaga tudi velikega strateškega pomena.

Topničarji so v tem boju imeli ranjena dva borca. Porabili so 740 nabojev, od teh 90 za protitankovski top in 650 za hitrostrelnega. V boju za postojanko se je po oceni višjih štabov izredno izkazal del artilerije, ki je sodeloval v njem in je bil zato hkrati z drugimi enotami deležen pohvale.²²⁵

Kljub učinkovitosti obeh topov in pohvale, ki je bila izrečena, pa je treba ugotoviti, da se je tudi tokrat ponovilo, da je prišla artilerija na položaj s precejšnjo zamudo. Verjetno se je zaradi tega tudi operacija raztegnila bolj, kot bi bilo potrebno. Vzrok je treba iskati v površni primerjalni oceni časa, ki ga je potrebovala tehnika, kakršno so partizani takrat imeli. Topništvo še ni bilo sposobno, da bi težko prehodne poti, zametene s snegom in ledom, tako hitro premagovali kakor pehota. Tega pa načrtovalci in tudi izvajalci najbrž niso dovolj upoštevali.

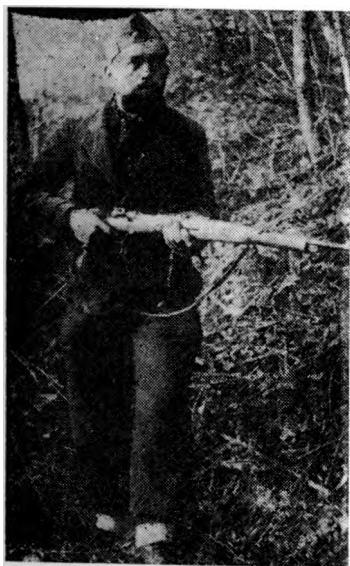
Za ta boj so partizanski orožarji opremili hitrostrelni top s posebnim ščitom. Varoval naj bi posadko pred krogliami sovražnikovih pušk in mitraljezov, kadar bi se top, da bi bili zadetki čim točnejši, moral približati strelnim linam sovražnikovih utrdb in bunkerjev. Ščit je dobro opravil svojo nalogo in topničarjem omogočil, da so skupaj s pehoto lahko šli na juriš, da so še točneje zadevali in s tem porazno vplivali na duha sovražnika.

Diverzija v Pilancah

Medtem ko je trajala bitka za preskrbovalno pot z Gorenjskega v Slovensko primorje, je Janko Kofol-Tine, orožar korpusne artilerije, v vasi Pilance pri Kozariščah, nekaj kilometrov južno od Tolmina, uničil tri okupatorjeva skladišča, v katerih so hranili raznovrsten material za bojevanje in razstreljevanje. Nekaj razstreliva z detonatorji in vžigalniki ter nekaj artilerijskih granat pa je pred tem odnesel ter jih spravil na varno.

O tej akciji je sam takole pripovedoval propagandistu

9. korpusa: »Zvečer 18. novembra sem si ogledal teren okrog skladišča, ki ga je po pripovedovanju domačinov čuvalo 16 vojakov, od teh 13 italijanskih fašistov in 3 Nemci. Opazil sem, da so nedolgo tega vojaki čistili grmovje okrog žične ovire in odstranili mine, ki so sicer bile tam postavljene. To naključje sem hotel izkoristiti in iz skladišča odnesti čim več artilerijskega materiala, ki smo ga zelo potrebovali, vse drugo pa zaminirati, zažgati in uničiti. Za akcijo sem pridobil še pet pomočnikov iz enot VOS. Opremljeni s škarjami za rezanje

Orožar Janko Kofol-Tine

žice smo se vsi skupaj devetnajstega zvečer, ko se je stemnilo, počasi in zelo previdno približali skladišču ter prerezali žično oviro. Ko je bil narejen dovolj širok prehod, sem se s še enim tovarišem splazil do prvega poslopja. Nikjer ni bilo videti stražarja in poskušala sva vrata odpreti. Posrečilo se nama je. Stopila sva v notranjost poslopja in ob stenah, na visokih policah, zagledala lepo zložene težke zaboje. Takoj sva jih odprla, pregledala vsebino in izbrala tisto, kar smo rabili. Priklicala sva še ostale tovariše in vsi skupaj smo si nekaj zabojev naložili na pleča in jih odnesli iz skladišča v bližnji gozd, odkoder smo akcijo tudi začeli.

Nosili smo večji del noči. Pred jutrom pa smo skrbno zbrisali vse sledi, zvezali prerezano žico in se umaknili v skrivališče v gozdu. Enega izmed nas smo pustili na straži z nalogom, da skrbno opazuje sovražnikovo obnašanje in ugotovi, če so našo dejavnost opazili. Ko smo se tako prepričali, da stražarji niso ničesar odkrili, smo zvečer akcijo nadaljevali. Spet smo se vtihotapili v prvo skladišče in iz njega odnesli še nekaj zabojev z vžigalniki in detonatorji, na njihovo mesto pa postavili prazne ter jih polili z nafto, ki smo jo tudi našli tam.

Odšli smo v drugo skladiščno poslopje. Tudi tam smo morali najprej rezati žico, potem pa se po trebuhu splaziti mimo stražarja, ki je bil zelo blizu. Ni nas opazil. Niti takrat ne, ko smo skladišče odprli. V njem smo našli veliko raznovrstnih granat in jih nekaj odnesli.

Ko smo to drugo poslopje zapustili, smo se previdno vtihotapili še v tretje, ki pa je bilo tik zraven poslopja, v katerem je prebivala straža. Iz njega nismo mogli ničesar odnesti, pač pa smo nekaj granat demontirali in vanje nastavili detonatorske vžigalne naprave — kemične svinčnike, kot smo jih imenovali, in jih tako tempirali, da so vžgale čez 12 ur.

Ko smo vse sledove o našem obisku v skladišču dobro zamaskirali, smo se previdno umaknili. Odšli smo proti gozdu. Pri prvem skladišču sta ostala dva tovariša, ki sta 30 minut po našem umiku vžgala skladišče, ki je bilo polito z nafto. Kmalu je nastal silovit požar. Strelivo, ki je še ostalo, je začelo eksplodirati in videti je bilo, kot da se je vnel hud boj.

Preplašeni fašisti, ki prvi trenutek niso vedeli, kaj se dogaja in odkod tako grmenje in treskanje, so začeli z avtomatskim orožjem streljati v prazno na vse strani. Ko so ugotovi-

li, kaj se je resnično zgodilo, so pričeli z vso naglico odnašati iz sosednjih skladišč, kar se je še dalo rešiti, in spravljati v tisto tretje, v katerem je bila nastavljena mina. Nosili so ves dan, popoldne pa je tudi tam nastala silovita eksplozija, ki je vse skupaj uničila.«^{J*6}

BOJI V GLOBOKEM ZALEDJU JUGOSLOVANSKO-NEMŠKE FRONTE

Artilerijo 9. korpusa razdelijo divizijam

Konec leta 1944 je bila nacistična Nemčija v zelo neugodnem položaju. Zavezniške armade so se z vseh strani bližale mejam nemškega rajha, Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije pa je osvobodila že polovico jugoslovanskega ozemlja.

Slovenija je bila vse bolj neposredno zaledje sovražnikove fronte, prek katerega so potekali živahni premiki sovražnikovih enot in blaga z Balkana in Italije v Avstrijo in Nemčijo.

Sovražnik je začel na slovenskem ozemlju pospešeno graditi obrambne črte, ki naj bi rabile za obrambo meja nemškega rajha ter mu omogočile postopen umik z Balkana. Glavne utrdbe so bile na črti, ki so jo imenovali »Südostwal« ali tudi »Reichs schutzstellung« in je potekala ob slovensko-hrvaški meji, Sotli in Savi do Trbovelj, potem mimo Ljubljane čez Vrhniko, prek Hrušice, ob robu Trnovskega gozda in ob Soči do Tolmina.

Poleg te glavne pa so pripravljali še nekaj pomožnih obrambnih črt, med temi na območju 9. korpusa vzdolž Čičarije in proti zahodu čez Kras, potem pa ob ostankih obrambnih objektov v prvi svetovni vojni.²²⁷

Da bi obrambne črte lahko pravočasno zgradili in nemočno vzdrževali prometne zveze med fronto in nemškim rajhom, je sovražnik pripeljal v Slovenijo okrepitve in jih usmeril v ofenzive s ciljem, da razbije manjša osvobojena ozemlja in uniči živo silo NOV in POS.

Na operacijskem območju 9. korpusa je konec leta 1944 in v začetku leta 1945 bilo že okrog 320 postojank s približno 74.000 vojaki ali 55 ‰ od 135.000, kolikor jih je po podatkih

obveščevalnega organa Glavnega štaba bilo na ozemlju vse Slovenije.²²⁸

Zavoljo takšnega položaja se je osvobojeno ozemlje hudo zožilo. Premiki so postali še težavnejši, zlasti s težjim orožjem, vezanim na ceste. Nastale operativne okoliščine so poveljstvu 9. korpusa narekovale hitro in spretno premeščanje operativnega težišča z Gorenjske na Primorsko in obratno.

Topništvo je bilo v takšnih razmerah in hudi zimi, ki se je naglo bližala, vse težje in vse bolj zapleteno uporabljati. Orožje so morali premikati le še po zelo težko prehodnih zemljiščih in z okrepljeno zaščito. Tega pa korpusna artilerija z lastnimi močmi ni mogla več zagotoviti.

V njeni sestavi so bili uporabni večinoma lahki kalibri od 20 do 75 mm in zanje so imeli še zadovoljive količine streliva. Od obeh havbic kal. 100 mm, ki sta bili v bojih za Hotedršico zaradi eksplozij granat v ceveh uničeni, so eno uporabili s pomočjo delov in še uporabne cevi havbice, zažgane v ledinski ofenzivi v rudniku bakra pri Cerknem, toda originalnih granat zanje ni bilo več, imeli so le še nekaj predelanih šrapnelov.

Skupina starešin artilerije; z leve proti desni: Franc Bačnik, Jože Velušček, Zorko Ukmar, Franc Ogrin-Luka, Emil Volk-Skrjanc, Janko Eisenzopf, Vlado Sušnik in Silvo Vidic

Tudi vzdrževanje in prehrana konj in mul sta artileriji povzročala velike težave. Pričakovali so, da bodo te manjše, če konje in mule razdelijo po divizijah, nekaj pa jih pošljejo v oskrbo civilnemu prebivalstvu.

Vse to, vrhu tega pa še načrti, kakšna naj bo v prihodnje formacija artilerije korpusnega, divizijskega in brigadnega ranga, ki so jo izdelali na pobudo Glavnega štaba NOV in POS, je ob spremembah v poveljstvu korpusa spodbudilo korpusni štab, da je sprejel sklep o preformiranju svoje artilerije in ga uresničil s poveljem št. 786 z dne 27. novembra 1944.²²⁹ Na podlagi tega povelja je bil štab artilerije 9. korpusa ukinjen, oba divizion in zaščitni bataljon pa so poslali v sestavo 30. in 31. divizije.

V štabu korpusa so hkrati ustanovili referat za artilerijo. Za referenta so imenovali Emila Volka-Škrjanca, dotedanjega namestnika komandanta korpusne artilerije, za njegovega pomočnika pa Franca Bačnika. Aleksander Zupanc-Aco, poveljnik artilerije, je postal operativni oficir štaba 9. korpusa, Stanko Gorjanc-Peter pa geodetski referent štaba korpusa. Ta dolžnost je bila ustanovljena na novo.

Prvi divizion, ki je imel 115 borcev, 85 pušk in 3 puškomitraljeze ter havbico kal. 100 mm, 2 gorska topa kal. 75 mm, 2 protitankovska topa kal. 47 mm in hitrostrelni top kal. 20 mm,^{*230} je bil dodeljen 31. diviziji in so ga poslali v Zakriž. Havbica je bila ena od tistih dveh, ki sta bili med napadom na Hotedršico poškodovani, in so jo v korpusni delavnici do preureditve artilerije usposobili za uporabo.

Drugi divizion, ki je imel 125 borcev, 90 pušk in štiri puškomitraljeze ter enako število artilerijskega orožja, od tega dva gorska topa kal. 75 mm, 3 protitankovske kal. 25 mm, 45 mm in 47 mm ter hitrostrelni top kal. 20 mm, so dodelili 30. diviziji ter poslali na Col.^{**231} Zaščitni bataljon so priključili Gradnikovi brigadi. Postal je njen 4. bataljon. Imel je 158 borcev, 100 pušk in 14 puškomitraljezov.

Ceto za zvezo in inženirsko četo so enakomerno razdelili obema divizionoma. Tema dvema so razdelili tudi konje in

* Člani odbora borcev artilerije 9. korpusa trdijo, da je imel divizion samo en gorski top kal. 75 mm (Tinčov).

** Člani odbora borcev artilerije 9. korpusa trdijo, da je imel divizion od domnevnih dveh gorskih topov le enega.

mule, vozila in drugo opremo. Dvanajst konj pa so dali v oskrbo civilnemu prebivalstvu, bili so rezerva za oba divizion.²³²

Reorganizacija naj bi približala orožje narodnoosvobodilnim brigadam in omogočila, da bi jim lahko v boju hitreje in neposredno pomagalo, brigade pa bi zagotovile zanje večjo varnost.

Preureditev artilerije se je začela 27. novembra, čez dva dni, 29. novembra, pa so oba divizion in zaščitni bataljon že bili v divizijah vsak na svojem novem položaju.

Napad na Gorenjo vas z domačimi granatami

V začetku decembra je sovražnikova aktivnost za kratek čas oslabela. Njegova 71. divizija, ki je konec oktobra 1944 prišla iz Italije v Vipavsko dolino na počitek, je morala zaradi nastalih operativnih težav na italijanskem bojišču konec novembra nenadoma zapustiti dolino in se vrniti na fronto.

Začasno zatišje je štab 9. korpusa izkoristil za počitek svojih enot in načrtovanje novih večjih operacij, med njimi najprej napada na postojanko v Gorenji vasi. Ta akcija naj bi po uničenju postojanke v Železnikih okrepila položaj NOV v dolini Poljanske Sore in še olajšala dotok živeža iz še dokaj bogate doline Save. Postojanka v Gorenji vasi je bila poleg idrijske največja v tem delu Slovenije. Za napad nanjo so se enote 9. korpusa, ki so se je nameravale lotiti, morale res temeljito pripraviti.²⁸³

Gorenja vas je bila po svoji legi ključ za vstop v Dolomite in zveza med oporišči v Poljanski dolini in v Dolomitih. Bila pa je tudi izhodišče za vdore na partizansko osvobojeno ozemlje. Vas leži v široki dolini ob izlivu rečice Brebovčice v Poljansko Soro. Vzdolž nje teče cesta v Dolomite proti Horjulu in Polhovemu Gradcu in se križa z glavno cesto vzdolž Poljanske Sore, ki veže Škofjo Loko z Idrijo in čez Rovte tudi z Logatcem. V Hotavljah, 2 km zahodno od Gorenje vasi, pa se od te odcepi cesta, ki skozi Kopačnico vodi na Cerkljansko.

Zaradi tako zelo izpostavljene lege in pomembnosti križišča cest so Nemci v Gorenji vasi postavili številčno močno in krepko utrjeno postojanko. V njej je bivalo 253 sovražnikovih vojakov, od teh 105 nemških obmejnih stražarjev, trije orožniki in 145 pripadnikov gorenjskega domobranstva. Oborože-

ni so bili s puškami, imeli pa so tudi 34 puškomitraljezov in 9 minometov, od teh tri srednje kal. 81 mm. Stanovali so v 6 dobro utrjenih stavbah, od katerih je bila vsaka prava trdnjava. Zlasti močno so utrdili Sokolski dom, cerkev in šolo ter poslopja pri Šorliju, Mlakarju, Barbariču in Lojzovšu. Okrog utrdb so postavili žične ovire in minska polja ter zgradili 10—12 bunkerjev in nekatere med njimi povezali s strelskimi jarki. Na Taboru je stal največji bunker, iz katerega se je dalo obstreljevati vso dolino proti Poljanam in Lučinam ter na severna pobočja Zirovskega vrha južno od postojanke. Da bi napad na postojanko olajšali, je 1. bataljon Prešernove brigade ta bunker že ponoči 12. decembra pognal v zrak, toda Nemci so ga takoj obnovili.²³⁴ Na severozahodnem pobočju k. 587 pa je gospodoval drugi tak bunker, ki je zapiral dostope k postojanki od Hotavelj, Hlavčih njiv, Dolenjega brda in Dobrave in je bil s tistim na Taboru v ognjeni zvezi.

Samo nekaj ur hoda od Gorenje vasi pa je okrog in okrog stalo še 14 drugih postojank, v katerih je bilo 4000 sovražnikovih vojakov, od teh 1140 domobrancev, pripravljenih, da priskočijo napadenim na pomoč. To je posadki v Gorenji vasi vlivalo samozavest, vplivalo pa je tudi na potek bojev za Gorenjo vas.

Postojanko je neposredno napadla Vojkova brigada. Za podporo so ji dodelili artilerijski divizion 31. divizije, tri partote ter minerje korpusnega inženirskega bataljona. Vse druge enote 31. divizije in okrepitve iz korpusa pa so dobile nalogo, da osrednji napad zavarujejo.

Prešernova brigada je zaprla smeri iz Škofje Loke, Škofje-loški odred smeri iz Polhovega Gradca, z enim bataljonom pa je nadzoroval dogajanja v Poljanah, Kosovelova brigada je nadzorovala postojanke Sveti trije kralji, Rovte, Lučine in Suhi Dol, Ruski bataljon Bazoviške brigade in udarna četa 31. divizije smeri iz Idrije in jugovzhodnih Dolomitov, Gradnikova brigada pa je ostala v rezervi razporejena na prostoru Bačna—Dolenje Brdo—vzhodna pobočja Zirovskega vrha z nalogo, da varuje hrbet Vojkovi in ji v odločilnem trenutku priskoči na pomoč.

Operacijo je vodil štab 31. divizije s poveljniškega mesta na cesti Hotavlje—Hlavče njive, odkoder so tekle dobro organizirane zveze na vse strani po treh kanalih — telefonske, radijske in kurirske. Štab korpusa, ki je nadzoroval boj, pa

je imel svojo opazovalnico na Vranjšku (1 km zahodno od Hotavelj).²³⁵

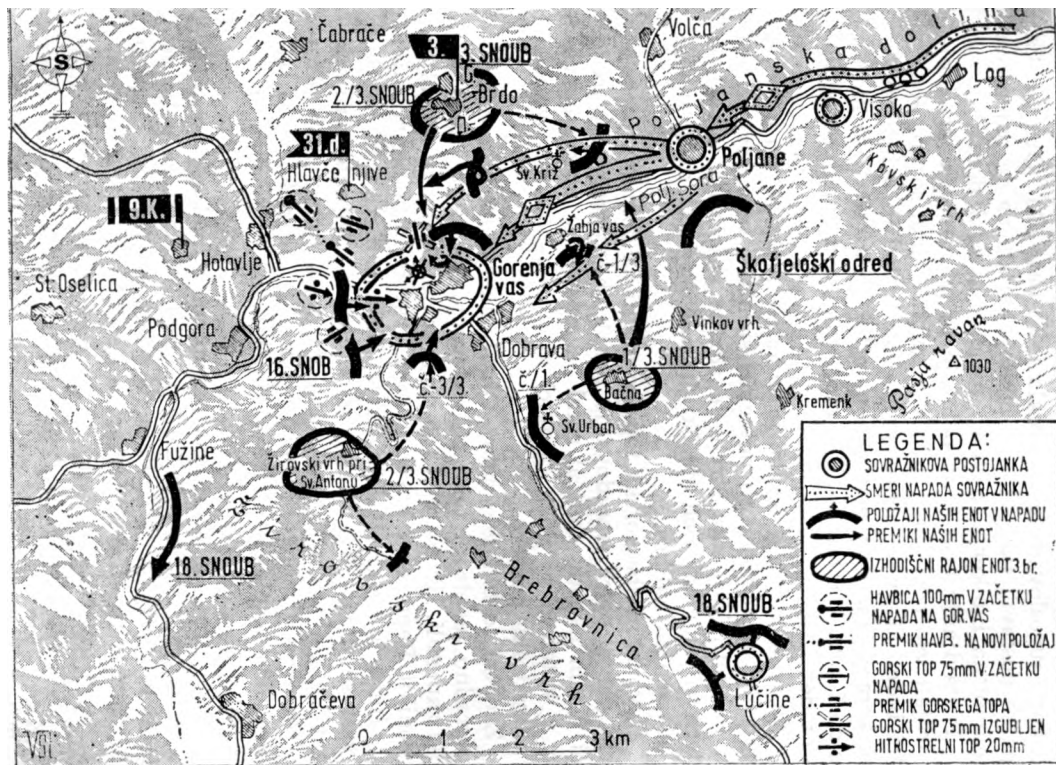
Vojkova brigada je postojanko obkolila 18. decembra do 21. ure in takoj napadla, ne da bi čakala prihod in podporo artilerije, čeprav je bilo očitno, da jo je sovražnik pričakoval na položajih. Prvi bataljon je naskočil od severozahoda, drugi po pobočjih Zirovskega vrha, tretji pa od Hotavelj. Vsak je imel po en partop. Prvi je začel takoj uspešno razbijati cilje pred bataljonom, drugi se je pokvaril že po prvem izstrelku, posadki tretjega pa ga ni uspelo naravnati na sovražnika. Boj je trajal do jutra in čeprav se je borcem na več krajih posrečilo priti čez žične ovire, večjega uspeha niso dosegli. Ko se je zdanilo, so se povrh vsega znašli v navzkrižnem ognju sovražnikovih mitraljezov in minometov iz bunkerjev na Taboru in pobočju kote 587, ki jih je prikoval na zemljo, tako da se niti premikati niso smeli.

Artilerijski divizion 31. divizije je povelje za napad prejel v Ceplezu, kjer je bil na počitku.²³⁶ Takoj so izvlekli iz skrivališč havbico kal. 100 mm, gorski top kal. 75 mm in hitrostrelni top kal. 20 mm. Ker je bil njihov gorski top pokvarjen, so poslali po »prekletega«, ki ga je imela 30. divizija.²³⁷ Ko so zbrali vse orožje, so na vozove naložili 4212 granat, 52 za havbico, 160 za oba gorska topa in 4000 nabojev za hitrostrelnega.

Do jutra 18. decembra so bile priprave končane in podali so se na pot. Dolga kolona vozil se je pošasi premikala po zaledeneli cesti skozi sotesko potoka Kopačnica. Hodili so brez posebnega pehotnega zavarovanja. Le lastna predhodnica je bila pred kolono. Budno je opazovala okolico in ugotavljala stanje poti. Večkrat so morali ustaviti in popravljati manjše mostove, da bi čeznje lahko spravili havbico in druge težke vozove. Spet se je ponovila že večkrat opisana podoba pohoda artilerije pred napadno akcijo.

Potovali so ves dan brez večjega počitka in prispeli v Hotavlje do polnoči. Na zadnjem delu poti so vse razločnejše slišali regljanje strojnic in votle eksplozije min in ročnih bomb, ki so trgale ozračje, videli šviganje raket, ki so razsvetljevale nebo, kot bi bil dan.

Poveljnik diviziona Jože Vodnik-Maroko je po kratkem počitku za kosilo odhitel s svojo izvidniško skupino naprej, da bi še pri dnevni svetlobi določil ognjene položaje. Ko je kolona prispela, so havbico postavili na cesto med naselji

Boji Vojkove brigade in artilerije od 18. do 20. decembra 1944 za sovražnikovo postojanko v Gorenji vasi

Hotavlje in Hlavče njive, en gorski top in hitrostrelnega na vzhodna pobočja k. 587, drugi gorski top pa na pobočja k. 527 (na karti jugoslovanskega porekla je to kota 523). Oba gorska topa so postavili tako, da sta lahko streljala na že omenjena dominantna bunkerja, havbica pa na Sokolski dom.

Postavljanje orožja na položaje in priprave za streljanje so trajali vso noč. Ko je bilo vse pripravljeno, so prezeblili in lačni borci, ki jih je nepretrgoma šibal rahel in ledeno mrzel dež, komaj čakali na povelje »-ogenj!«. Toda čakati so morali vse do 7. ure, ker zaradi nizke megle nad postojanko namerilci niso videli ciljev.

Ko se je megla dvignila, je zadonelo pričakovano povelje. Pomočniki namerilcev so nategnili sprožilce in topovi so začeli nabijati. Vsakemu strelu je sledila eksplozija v vasi, iz katere so se dvigali beli oblački dima, eden večji, drugi manjši, odvisno od kalibra.

Havbica in oba gorska topa so merili na dominantna bunkerja, glavni oviri napredovanju pehote, hitrostrelni top pa je tudi v tem napadu spuščal rafal za rafalom v cerkveni zvonik, v katerem so imeli branilci kot ponavadi opazovalnico in mitralješko gnezdo.

Zadetki so bili zelo dobri. Oba bunkerja sta bila večkrat neposredno zadeta in tako poškodovana, da sta ju njuni posadki zapustili. Hitrostrelni top pa je prisilil k molku mitraljez v zvoniku. Reporter 9. korpusa Tone Tratnik to takole opisuje:

»Jutro je megleno, lahno rosi. Naša artilerija že nabija. Iz vasi se dviga dim. Nekaj gori. Besno regljanje strojnic. Hinavsko plahuta sovražna mina v zraku, nekje prav blizu nas se zarije v mehko, razmočeno zemljo. Nekoliko se je pokadilo, toda eksplozije ni. Nekaj hipov kasneje se druga razleti za nami.

Z one strani že odgovarja naš minomet, nekje iz smrečja laja na sovražnika brzostrelni top. Ozka blatna steza pelje do položajev, kjer je naša havbica. V gozdu naletimo na skupino mul, granate pa so zložene kar po tleh.

„Kako tovariši?“

„Dobro, čedalje bolje.“

„Kje je top?“

„Tako je za ovinkom.“

Nad smrekami žvižgajo krogle, zdaj pa zdaj kje blizu poči dumdumka. Vragi streljajo kar na slepo, samo da poka.

Naši topničarji streljajo, da ozračje kar trepeti. Pod njimi je zemlja razpokana od sovražnih min, toda naši se za to niti ne zmenijo.

Ob grmenju topov poroča telefonist: 'Halo, halo ... da, tukaj havbica! Imamo že dva direktna zadetka, sovražnik iz velikega ne odgovarja več ...'

Top spet useka... in prav v bunker !

'Halo, tukaj havbica! Tretji polni zadetek ...'

Spodaj vriskajo vojkovci.

'Živio artilerija! Užgi artilerija... Juriš!...'

Veliki bunker nad vasjo je poškodovan, molči...«

Dobrih zadetkov pa žal borci Vojkove niso izkoristili, tako da bi z jurišem proti bunkerjem onemogočili sovražniku nekaznovan umik v vas.

Boj se je s spreminjajočo se silovitostjo nadaljeval ves dan. Toda zaradi hudega ognja z vseh strani je bil kakršenkoli premik onemogočen. Razbiti bunker na Taboru je borce uspelo zavzeti šele zvečer, ko se je zmračilo, drugi pa je ostal v sovražnikovih rokah.

Največ uspeha je imel 3. bataljon, ki je napadal v smeri proti Sokolskemu domu. Pomagala mu je havbica, ki je že okrog 11. ure skupaj s pehoto šla na juriš. Pod točo sovražnikovih krogel so jo topničarji privlekli kakih 70 m od doma. Vanj so izstrelili 4 granate, potem pa jo hitro umaknili. Toda čeprav je bilo poslopje kar štirikrat preluknjano, ga sovražnik ni zapustil. Se bolj trdovratno ga je branil, saj je bil ključna točka odpora.

Proti večeru so ga poskušali porušiti še s »partizansko bombo«, katere učinek so vsi napeto pričakovali. Narejena je bila iz 300-litrskega bencinskega soda in letalske bombe, ki so jo nekoč odvrgli zavezniški letalci na Ledinah. Pravzaprav sta bili dve. Prepeljali so ju v minersko delavnico v Podlanišću, ju tam vtaknili v bencinska soda in pripravili za vžig v določenem trenutku.

Med napadom na Gorenjo vas so ju pripeljali pred postojanko. Poiskali so primerno strmino in sod zavalili navzdol proti Sokolskemu domu. Prvo noč eno, drugi dan pa še drugo. Toda pričakovanega učinka ni bilo. Nobena se ni prikotalila do poslopja. Obe sta obtičali pred oviro v bližini cilja ter tam eksplodirali, ne da bi povzročili večjo materialno škodo branilcem postojanke.

»•Zvečer je nenadoma pretresla ozračje vražja eksplozija, nekaj jih je radovedno pogledalo. ‚Kaj je to?‘ ‚Novo partizansko orožje,‘ so drugi smeje odgovarjali. Novo orožje, kateremu bi Švabi rekli V-3. Poleg partopa imamo tudi že valečo se bombo (...)«²³⁸

Na jurišno razdaljo so privlekli tudi hitrostrelni top in ga postavili kakih 50 metrov od cerkve, da bi čim točneje zadeli zvonik, iz katerega se je ponovno oglašal mitraljez. Ni bilo zaman, saj so ga točni zadetki dokončno onemogočili in ni ga bilo več slišati do konca boja.

Hudi boji so se 20. decembra nadaljevali. Ze zgodaj zjutraj so topovi in havbica začeli svojo smrtonosno pesem. Spet je bila vsa dolina polna bobnenja in eksplozij granat in min ter ropotanja mitraljezov in brzostrelk. Granate in mine so rušile sovražnikova oporišča, nad katerimi so se dvigali stebri prahu in dima, po zraku pa leteli koščki lesa in opeke. Zlasti učinkovit je bil »prekleti top« na robu gozda, odkoder je bil izvrsten pregled nad vso vasjo, ki se je širila po dolini. S točnimi zadetki je pognal posadko bunkerja ob vznožjuk. 587 v beg in borci so osvojili tudi ta bunker.

Nastale so pa tudi težave. Najprej se je pokvaril gorski in potem še hitrostrelni top. Umaknili so ju v ozadje ter oba hitro popravili ter vrnili na bojišče.

Gorski top so postavili ob bunker na Taboru, ki so ga ponoči borci zavzeli, odkoder je učinkovito tolkel po Sokolskem domu, v čigar varstvu so domobranci še vedno dajali hud odpor.

Borcem Vojkove je ta dan priskočil na pomoč še del Gradnikove brigade iz rezerve in vse je kazalo, da sovražnik tokrat ne bo več dolgo vzdržal.

Bojni trušč in zavzetost borcev sta bila tolikšna, da nihče ni slišal niti videl sovražnikovih tankov in tovornjakov, ki so pridrveli iz smeri Poljan. Opazili so jih šele, ko so bili že v vasi.

Motorizirana kolona kakih 600 vojakov, ki je prišla iz Škofje Loke in ponoči nepričakovano izmanevrirala zasede Prešernove brigade, razporejene previsoko in predaleč od ceste, je odstranila zaseke in minske ovire na njej in se prebila v Poljane, drugo jutro pa nadaljevala pohod proti Gorenji vasi. Prodirala je zelo previdno v široki razvrstitvi z močnimi

pobočnicami na krilih. V predhodnici so vozili trije tanki in oklepni avtomobil, za njimi pa tovornjaki.

Desna pobočnica se je kmalu spopadla z eno četo 1. bataljona Gradnikove brigade. Četa se je sicer morala umakniti, toda umikala se je počasi med nenehnim sovražnikovim obstreljevanjem.

Čeprav je udarec v hrbet borce Vojkove brigade prese-netil, jih ni zmedel. Hitro so se obrnili in zasuli sovražnika s koncentričnim ognjem vsega svojega orožja. Protitankovska puška je zadela prvi tank in ga preluknjala. Nemci so bili zadržani, toda samo za kratek čas. Na krilih so nastopile pobočnice in ker je grozila nevarnost, da borce, ki so bili znotraj naselja, obkolijo, se je Vojkova brigada morala umakniti. Vsem pa to ni uspelo. Zataknilo se je pri gorskem topu, ki je streljal iz porušenega bunkerja. Ostal je na položaju do zadnjega, da bi omogočil umik borcem Gradnikove brigade, ki so bili v najhujši nevarnosti.

Ko je izstrelil zadnjo granato, so ga poskušali umakniti, toda brez konjske vleke ga niso mogli odpeljati. Pustili so ga tam in ga poskušali braniti do konca dneva, da bi ponoči prišli s konji in ga odpeljali.

Udeleženca tega boja, člana topovske posadke Peter Valentinčič in Stanko Pahor, se tega dramatičnega trenutka takole spominjata: »Okrog 11. ure drugega dne boja smo postavili top tik ob porušenem bunkerju neposredno pred vhodom v postojanko in streljali na utrdbe, iz katerih so Nemci in domobranci dajali najtrdovratnejši odpor.

Nenadoma smo zagledali naše borce v vzhodnem delu postojanke, da se umikajo. Hip zatem pa smo tudi že slišali zlovešče brnenje motorjev in zagledali nekaj tankov, ki so se hitro bližali. Takoj smo obrnili top proti tankom in sprožili, toda na žalost nismo zadeli. Tanki so bili v mrtvem kotu in granate so letele prek njih.

Medtem so nas tankisti opazili in že je njihova prva granata prebila bunker v naši bližini. Poveljnik divizion, ki je bil tudi na tem položaju, je ukazal, da se top umakne v kritje za bunkerjem, kjer ga Nemci ne bi mogli videti, nam pa zapovedal, naj se zatečemo v varstvo gozda nad položajem.

Ko smo top odveli v kritje, smo se drug za drugim začeli plaziti po strmem pobočju proti gozdu. Do gozda pa nismo

prišli vsi. En tovariš je ostal smrtno zadet, pomočnik političnega komisarja baterije Lojze Jež pa je bil ranjen.

V gozdu smo ostali do noči. Večkrat smo se poskušali vrniti po top, toda vsakič, ko smo prišli iz gozda, nas je zasula

Gorski top kal. 75 mm na položaju

toča krogel. Pripeljali smo konja, da bi se z njima spustili do topa, toda oba so zadeli in ubili. Ko se je zmračilo, so se Nemci topu približali s tankom, ga pripeli in odpeljali.«²³⁹

Boji okrog postojanke so se nadaljevali ves dan in šele ko je padla noč, so se borci Gradnikove in Vojkove umaknili in boj za Gorenjo vas je bil končan.

Čeprav postojanka ni bila v celoti zavzeta, je imel sovražnik hude izgube. Po podatkih iz relacije 31. divizije naj bi imel 71 mrtvih in 54 ranjenih, kar pomeni, da je bilo iz postroja vrženih 50 odstotkov posadke. Uničeni so bili tank, oklepni avtomobil in tovornjak. Razbiti pa naj bi bili trije bunkerji in tri utrjena poslopja.

Partizanske izgube so bile mnogo manjše. Padlo je 23 borcev, od teh 2 topničarja, 49 pa jih je bilo ranjenih, od teh trije topničarji. Izgubili so tudi gorski top 30. divizije.

Ves čas napada je bila artilerija v vlogi spremljevalne artilerije. Dejstvovala je neposredno, večinoma na jurišni razdalji. Posebno organizirane artilerijske priprave ni bilo, ker je pred postojanko prišla šele tedaj, ko se je boj že začel.

V boju je artilerija porabila 1872 granat ali 45 % količine, ki so jo pripeljali na položaj. Za havbico kal. 100 mm so porabili 52 granat, za gorska topa 120 granat, druge pa za hitrostrelnega. Za havbico so porabili vse granate, za gorska topa 75 % in za hitrostrelnega 30 % od tistih, ki so jih imeli s seboj na položaju. Mnoge izstreljene granate niso eksplodirale in to je zmanjševalo učinek sicer točnih zadetkov. Iz havbice so streljali samo z doma izdelanimi granatami — predelanimi šrapneli, brez kakršnihkoli neizgovornosti, to pa jim je vlivalo novo zaupanje v to vrsto streliva. Poznejše analize ugotavljajo, da se je tudi tokrat artilerija izredno izkazala in mnogo prispevala, čeprav le k delnemu uspehu. To ugotavlja tudi »relacija štaba 31. divizije«, v kateri je med drugim rečeno: »(...) Glavni uspeh za dosežene rezultate pripada samo artileriji (...).«²⁴⁰

O tem pričajo tudi priznanja, ki so jih bili deležni artileristi že med bojem in po njem.

Ko so se po streljanju na Sokolski dom premaknili s havbico na drugi položaj, jih je srečal poveljnik korpusa Stane Potočar-Lazar, jim čestital za pogum in uspešno uničenje bunkerja na Taboru ter ukazal divizijski godbi, naj zaigra njim v čast udarno koračnico.²⁴¹

Po končanem boju so bili pisno pohvaljeni z dnevnim poveljem štaba 9. korpusa, ki se je glasilo: »Za veliko vztrajnost, požrtvovalnost, odločnost in borbenost izreka štab 9. korpusa NOVJ vsem borcem, podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem 16. SNOB Janka Premrla-Vojka in artilerije izredno pohvalo.«²⁴²

Navzočnost artilerije v tem boju pa je imela tudi močan moralni učinek na borce Vojkove brigade, ki so se res zagrizeno lotili postojanke. Ko so borci zagledali topove v svojih vrstah, so jim med rafali mitraljezov in eksplozijami min navdušeno vzdikali: »Živeli naši topničarji! Napravite konec s temi hudiči!« Ko pa so granate razbile kakšno utrdbo, so vzdikali: »Hura, juriš za njimi!«²⁴³

Učinkov artilerije v tem boju se vzhičeno spominja tudi borka 3. bataljona Gradnikove brigade Milka Oman-Marta.

V pogovoru z nekim borcem topničarjem mnogo let po vojni je rekla: »(...) Hvala tebi in vsem topničarjem, ne samo za pomoč med bojem, ampak predvsem za to, ker ste se žrtvovali za rešitev tovarišev, ker ste storili več kot svojo dolžnost, ko ste s streljanjem na sovražnikove tanke vezali nemški topovski ogenj nase in nam s tem omogočili, da smo se lahko umaknili v kritje (...)«

Napad na postojanko je bil zelo dobro pripravljen. Vse dohodne ceste so onesposobili. Med enotami pa je bila zagotovljena zveza po treh kanalih — telefonska, radijska in kurirska

— do bataljona in vsakega posameznega topa in minometa. Posebne skrbi so bili deležni ranjenci, ki jih je posebna kirurška ekipa operirala kar takoj na mestu in s tem mnogim ohranila življenje. Napad je bil tako dobro organiziran kakor še noben do takrat.²⁴⁴

Dogajale pa so se tudi že prej večkrat ugotovljene napake. Posebej je treba poudariti, da kljub dobrim zvezam sodelovanje med vsemi elementi boja ni bilo dovolj učinkovito. Pehoti še vedno ni uspevalo izrabiti učinka granat. To pa je izkoriščal sovražnik, se med dejstvomanjem topov umaknil, potem pa hitro vrnil na položaj. Najusodnejša pa je bila vse-kakor napaka Prešernove brigade, ki ni zadržala sovražnikove posredovalne kolone, o preboju svojih položajev pa tudi ni pravočasno obvestila štaba divizije; s tem je sovražnikovim silam omogočila, da so nepričakovano udarile v hrbet borcem Vojkove in Gradnikove brigade.

Osvoboditev Trnovega

Medtem ko je še trajal boj za Gorenjo vas, so močne okupatorjeve sile, kakih 5000 mož — Nemcev, italijanskih fašistov in domačih izdajalcev — začele novo, imenovano tudi decembrsko ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju v Slovenskem primorju. To naj bi bila prva ofenzivna akcija »totalnega čiščenja«, ki jo je 3. decembra v svojem govoru v Kranju napovedal gauleiter dr. Friedrich Rainer, vrhovni komisar operacijske cone »Jadransko primorje«, kakršne so se pozneje vrstile druga za drugo do začetka aprila 1945.

S to prvo akcijo so Nemci nameravali potisniti narodno-osvobodilne sile iz Trnovskega gozda in z Banjške planote v Vipavsko dolino, jih tam razbiti in uničiti, potem pa z vrsto novih postojank na robu visokih planot zavarovati strateško pomembno smer Gorica—Vipava—Postojna.

Premiki močnih sovražnikovih kolon — 10. in 15. policijskega polka SS, delov 188. rezervne divizije gorskih lovcev, delov italijanske fašistične divizije »X MAS«*, prostovoljskega policijskega bataljona »Italien«, bataljona SNVZ ter delov 1. srbskega prostovoljskega korpusa — so se začeli 19. decembra zgodaj zjutraj. Z naslonitvijo na izhodiščne postojanke Gorica, Sv. Lucija (danes Most na Soči), Idrija, Hotedršica, Postojna, Razdrto, Sežana in Opatje selo so sovražnikove kolone odšle proti oslavljeni 30. diviziji.

V hudih bojih, ki so naslednje dni besneli na Banjški planoti, so se enote 30. divizije in 2. brigade Narodne obrambe s spretnim manevriranjem izmikale spopadam z močnejšim sovražnikom in mu onemogočale hitre prodore v notranjost osvobojenega ozemlja. Spričo take taktike se ofenziva že v začetku ni razvijala po načrtu in željah nemškega štaba za uničevanje tolpe v operacijski coni »Jadransko primorje«. Pozneje pa, ko je ena od zased 3. bataljona 2. brigade Narodne obrambe zaplenila načrt ofenzive, je pobuda prešla v roke štaba 9. korpusa, ki je na prizorišče operacij premaknil še enote z Gorenjske, katere ofenziva ni zajela.

V hudo razgibanih manevrskih bojih na robu Trnovskega gozda, ki so trajali vse do 6. januarja 1945, Nemci niso dosegli glavnega cilja ofenzive, da bi uničili partizane, tako da

* Motoscafo antisommergibile.

so se morali zadovoljiti le s tem, da so vzpostavili nove postojanke v Trnovem, Grgarju, na Colu in na Črnem vrhu ter obnovili postojanko v Ajdovščini.²⁴⁵

V operacijah artilerija ni neposredno sodelovala. Artilerijski divizion 30. divizije je sicer pripravil svoja dva hitrostrelna topa kal. 20 mm ter ju postavila na položaj v rajonu Kobilice pri Cepovanu, toda ognja na sovražnika nista odprla. Dejstvovanje artilerije je bilo omejeno le na patroljne akcije, v katerih pa je en borec izgubil življenje.

Številčno stanje orožja pa se je med ofenzivo celo povečalo. Borci 1. bataljona Kosovelove brigade so 23. decembra pri vasi Dole razbili kolono Italijanov, zaplenili protitankovski top kal. 47 mm, vprego štirih konj in 50 granat ter vse to poslali v sestavo artilerijskega divizona.²⁴⁰

Venec sovražnikovih postojank ob robu Trnovskega gozda je hudo poslabšal položaj enot 9. korpusa. Odrinjene od Vipavske doline, iz katere so se večinoma oskrbovale, so bile v izredno hudi zimi prisiljene bivati v neobljudenem Trnovskem gozdu in se bojevati v globokem snegu.

Da bi tak res neugoden položaj izboljšali, je štab 9. korpusa sklenil razbiti novoustanovljeno postojanko v Trnovem.

Trnovo je večje naselje na jugozahodnem robu Trnovskega gozda, 15 km oddaljeno od Gorice, leži na 790 metrov nadmorske višine in je pomembno križišče cest, ki so povezovale Vipavsko dolino z osvobojenimi kraji, s Cepovansko dolino in z dolino reke Soče. Uničenje postojanke naj bi sovražnika prisililo, da oslabi svojo ofenzivnost, predvsem pa odpre pot v Vipavsko dolino, kjer so dobivali živež za vojsko in bolnišnice.

Naselje je močno razpotegnjeno v smeri vzhod—zahod in tako je bila organizirana tudi njegova obramba. Grajena je bila trdno, obdana s 24 bunkerji iz zemlje, kamna in lesa. Dvanajst je bilo večjih in jih je obveščevalna služba 9. korpusa označila s številkami od 1 do 12. Med seboj so bili povezani s strelskimi jarki in prehodnicami ter zavarovani z žičnimi ovirami in minskimi polji. Znotraj naselja so bila za odpor prirejena tudi mnoga vaška poslopja. Občutek varnosti pa je poleg tega vlivala fašistom tudi bližina drugih nemških, italijanskih in domobranskih postojank v Gorici, Grgarju in ob komunikaciji Gorica—Ajdovščina—Crni vrh, v katerih je tedaj bilo kakih 13.000 mož, oboroženih tudi s topništvom,

minometi in tanki, pripravljenimi, da podprejo obrambo posadke s topovskim ognjem od Sv. Gore (danes Skalnica) in Ajševice ter s posredovalnimi kolonami.

Sprva, po ustanovitvi postojanke, je bila trnovska posadka zelo močna, imela je kakih 1000 mož, pozneje pa, ko jo je zapustil 10. policijski polk SS, je v njej ostalo samo še 250 mož iz italijanskega fašističnega bataljona »Fulmine« iz divizije »X MAS«^{*247} s sedežem v Gorici. Oboroženi so bili z avtomatskim orožjem italijanskega izvora in so imeli 3 minomete kal. 81 mm.

Po povelju štaba 9. korpusa naj bi postojanko neposredno napadla Kosovelova brigada. Vse druge enote 30. divizije z okrepitevami iz 31. divizije in italijanska divizija »Gariibaldi Natison« pa naj bi zagotovile osamitev napadene po-

Poveljnik 9. korpusa Jože Borštnar sprejema raport za boj razvrščene artilerije decembra 1944

* Divizija X. f lotil j e MAS (MAS — Matoscafo antisommergibile — protipodmorniški motorni čolni) je imela 12 bataljonov, od tega 6 na območju 9. korpusa.

stojanke ter na ustreznih smereh in položajih preprečile posredovalnim kolonom, da bi napadeni postojanki priskočile na pomoč. Zlasti odgovorno nalogo je imela Gradnikova brigada, ki je zapirala smeri proti Gorici, odkoder je bilo največ možnosti za sovražnikovo intervencijo.

Kosovelovi brigadi so za podporo napada podredili oba diviziona ter ji dodelili še tri partope, dva piata** in 4 minomete, od teh dva kal. 81 mm. Od divizionov je imel vsak po en protitankovski top kal. 47 mm in po en hitrostrelni top kal. 20. mm. Največji del tega orožja so postavili tako, da je dejstvovalo pred bojno črto 1. bataljona, ki je bil na težišču operacije. Za razliko od prejšnjih napadov na utrjene postojanke je bilo tokrat vse orožje pod neposrednim poveljstvom komandanta Kosovelove brigade.

Ko sta prejela povelje za napad na Trnovo, sta bila diviziona v Dolenji Trebuši in Hotenju. Prvi je v ta rajon prišel 5. januarja iz Planine nad Cerknim, drugi pa s Predmeje in Vojskega. Prvi je imel 104 borce, 5 topov in 15 konj, drugi pa 142 borcev, 6 topov in 12 konj. Vsa težka orožja so še bila v skrivališčih.

Bojnih akcij niso imeli, le manjše skupine so hodile v patroljne akcije po okolici bivališča. Z vso vnemo so se lotili pouka in priprav za nove bojne akcije. Med pripravami je bila najpomembnejša predelava šrapnelov v granate za havbico in gorska topa in popravilo orožij, ki so bila v bojih poškodovana. Šrapnele so predelovali in orožja popravljali v lastni topni čarski delavnici, ki je bila v Planini nad Cerknim in so v njej zaposlili tri dobre mehanike. Ustanovili so jo zato, ker korpusne niso več zmogle pokrivati vseh potreb, zlasti ne predelave šrapnelov. Kljub pozornosti, ki so jo predelavi posvečali vsi štabi in poveljstva, so to delo drago plačali. Dne

10. januarja je med nabijanjem plastika v telo granate prišlo do eksplozije, v kateri sta dva borca izgubila življenje, eden pa je bil hudo ranjen.* Poznejša raziskava o tem dogodku je ugotovila, da je do nesreče prišlo zaradi neprevidnosti ponesrečencev.²⁴⁸

** Okrajšava za Projector Infanter Antitank — pehotni protitankovski metalec.

* Podlegel je Henrik Mihelič iz Trsta, ranjen pa je bil Maks Podgornik. Ime drugega padlega ni znano.

Ko sta štaba obeh divizionov prejela povelje za akcijo, so borci takoj izlekli dva protitankovska in dva hitrostrelna topa iz skrivališč, natovorili na vozove 80 granat za prva dva in 1200 nabojev za druga dva topa ter se odpravili na pot. Od Dolenje Trebuše so šli skozi Čepovan in Lokve ter 18. januarja zvečer prispeli pred Trnovo.

O tej težavni poti Klement Vuga, vodnik enega od protitankovskih tokov, pripoveduje:

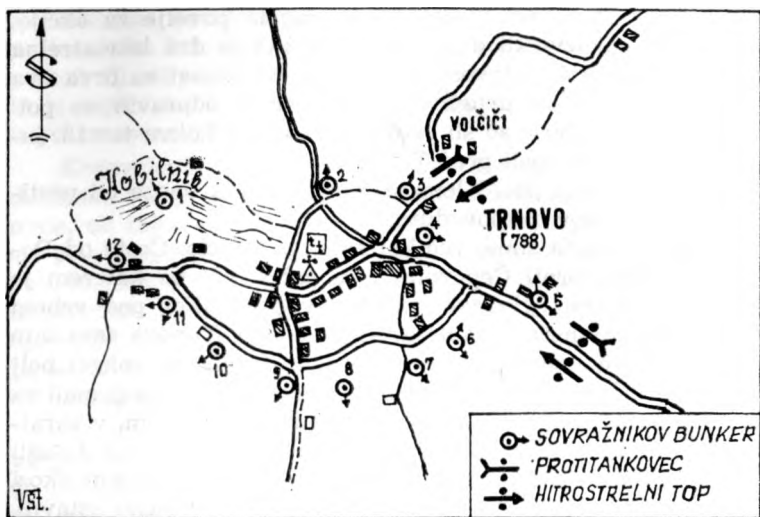
»Bila je huda zima, več kot 10° C pod ničlo. Cesta od Dolenje Trebuše proti Čepovanu teče čez sedlo, na katerem je strma serpentina, globoko vsekana v skalo. Pot pod vrhom je bila spričo snežnih zametov neprehodna. Topove smo zato morali z vrvmi vleči po prečni stezi, ki je bila še enkrat bolj strma od glavne ceste. Držali smo se za vrvi in oprijemali za vejevje ter se pogrezali v sneg z rokami in obrazom, v skrajnem naporu, da nas top ne bi potegnil nazaj. Ko smo dosegli vrh, smo kolono spet sestavili in pot nadaljevali. Šli smo skozi čepovan, nato pa zavili v Lokve, kjer smo se končno ustavili, da bi se ob ognju malo ogreli. Pot smo nadaljevali ponoči. Pred Trnovim nas je dohitela desetina fantov z brzostrelkami in v nemških uniformah. V prvem hipu sem pomislil, kako se bo to razpletlo — njih 10 in nas skoraj 100. Hitro pa mi je bilo vse jasno, ko sem zagledal na njihovih glavah titovke z rdečo zvezdo. Bila je posebna obveščevalna enota 9. korpusa, ki je potem hitro odšla naprej.«²⁴⁹

Divizion sta zasedla položaje v razdalji 300 do 350 metrov od zunanjega roba postojanke — prvi ob cesti Nemci — Trnovo, drugi pa ob cesti Rijavec—Trnovo. V prvem so protitankovski top postavili desno in hitrostrelnega levo od ceste, v drugem pa oba levo od ceste.

O tem, kako so zasedali položaje, pravi Franc Bačnik, pomočnik referenta artilerije 9. korpusa, takole: »(...) S komandirjem Janezom Podgorškom sva si šla ogledat teren. Nekako podzavestno sem pričakoval v bližini kakšno sovražno zasedo, zato sva šla po travniku in ne po cesti. Storila sva prav. Ko sva se približala neki hiši pred vasjo, je šinila v zrak raketa in iz mitraljeza so zaprasketale krogle ter le malo nad nama parale zmrznjeno zemljo. Za nameček pa še ročna bomba.

V hipu sva se vrgla po tleh in tako odnesla celo kožo (..)»²⁵⁰

Napad so 19. januarja zjutraj začele jurišne skupine z bombaši. V vzhodnem delu vasi so se poskušale neopazno pri-

Utrdbe okrog Trnovega in položaji topov, ko je 19. januarja 1945 postojanko napadla Kosovelova brigada

plaziti čim bliže bunkerjem. Poskus pa se ni posrečil, sovražnik jih je opazil in odprl nanje ogenj iz vsega svojega orožja. Nemudoma so se morali vrniti. Očitno je bilo, da brez podpore topov, ki pa spričo noči, zlasti pa goste megle še niso mogli streljati, bunkerjev ne bo moč zavzeti in načeti obrambe. Da bi uničili najnevarnejši bunker, so prinesli partop in ga postavili na primerno razdaljo. Toda hip zatem se je že razlegla silovita eksplozija, ki je posadko partopa skoraj popolnoma uničila. Dva borca je raztrgala, osem jih je obležalo ranjenih. Eksplozijo naj bi povzročila mina sovražnega minometa, ki naj bi po skoraj neverjetnem naključju zadela mino v cevi partopa. Verjetnejše pa je mnenje nepoškodovanih prič, ki so bile v trenutku eksplozije v bližini orožja; izjavile so, da je eksplozijo povzročilo nepazljivo ravnanje z mino. Prave resnice seveda ni bilo mogoče ugotoviti. Izjemoma bi eksplozijo lahko povzročila le še eksplozija mine v bližini partopa.

Zaradi te nesreče so napad prekinili. Nadaljevali so ga šele ob 7. uri, ko se je megla toliko dvignila, da so lahko začeli svojo bojno pesem topovi in minometi.

Oba protitankovska topa sta tolkla po bunkerjih št. 4, 5, 6

Kamera je ujela zadetek mine partopa v sovražnikov bunker v sistemu
obrambe Trnovega

in 7, hitrostrelna pa sta z dobro merjenim ognjem uničila mitralješko gnezdo in opazovalnico v cerkvenem zvoniku, odkoder je imel sovražnik odličen razgled in je nadzoroval vso bližnjo in daljno okolico.

Čeprav je bunkerja št. 4 in 5 večkrat naravnost zadelo, ju posadki nista zapustili. Granate najbrž niso mogle prebiti debelih zidov iz kamna in zemlje, znotraj pa obloženi z debelimi tramovi.²⁵¹ Vzhodno od vasi pa sta posadki iz bunkerja št. 6 in 7 odšli in so ju zasedli borci 1. bataljona. Globlje v postojanko pa vseeno niso mogli prodreti, ker je sovražnik dajal zelo hud odpor iz sosednjih bunkerjev in utrjenih poslopij. Napredovanje napadalcev je bilo tako spet zaustavljeno.

Boj je bil od trenutka do trenutka srditejši vse do devete ure, ko pa je začel slabeti. Slišati je bilo vse redkejša posamezne strele iz pušk in tu pa tam kratke rafale puškomitraljezov in brzostrelk ter eksplozije min. Okrog poldneva je nastalo krajše zatišje, v katerem sta se nasprotnika pripravljala za nov spopad, ki se je potem nadaljeval ob 14. uri.

Artilerija je znova odprla hitri ogenj na gnezda odpora, toda že po prvih strelah se je pokvaril protitankovski top iz 1. divizion, ki mu je počila vzmet osi, potem pa sta se še oba hitrostrelna — zlomili sta se udarni igli. Ker niso imeli nadomestnih delov, da bi okvaro popravili, so morali vse tri topove umakniti in jih poslati nazaj v Dolenjo Trebušo. V boju je ostal le še protitankovski top 2. divizion, za katerega pa je ostalo samo še 14 granat.

Franc Bačnik je boj takole doživel: »■(...) Med cerkvijo in hišo, v kateri je bil nekoč štab artilerije 9. korpusa, je bil bunker, iz katerega je imel sovražnik čudovit pregled nad položajem naše pehote in oviral napredovanje kosovelovcev. Toda že po treh izstrelkih iz topa je umolknil. Zadela ga je v čelno odprtino, iz katere je malo prej sipal ogenj na naše položaje. Od daleč smo gledali, kako je vojak vlekel za seboj drugega, verjetno ranjenca.

Zadovoljni, da smo tako na kratko opravili z enim bunkerjem, pa smo v hipu postali nejevoljni. Ugotovili smo, da se je vzmet na osi topa zlomila in bilo je konec streljanja. Morali smo ga umakniti s položaja, strelivo pa dati drugemu.

Sneg in burja sta bila vedno hujša. Vsi po vrsti smo bili premraženi. S pokvarjenim topom smo šli malo nazaj, v neko leseno barako. S tem kritjem pa nismo bili zadovoljni, zapustili

smo jo in odšli pod neko večje drevo. Bilo je manj udobno, toda videli smo na vse strani. Nismo bili še dolgo pod drevesom, ko je silovita eksplozija presekala ozračje. Nekdo je zavpil: „Hudič, včasih imamo več sreče kot pameti!“ Pokazal je proti prostoru, kjer je prej stala baraka. Ni je bilo več. Mina jo je povsem zbrisala. V baraki so imeli kosovelovci začasno skladišče streliva za minomete in partope. Vse je zletelo v zrak.

Po tem dogodku pa sta se zlomili še udarni igli na obeh hitrostrelnih topih (.. .)«²⁵²

Toda boj se je nadaljeval in postajal vse bolj zagrizen. Iz preostalega topa so izstrelili še štiri granate in z njimi zadeli še dva bunkerja, vendar se posadki nista vdali.

Borci 2. bataljona, ki je napadal z juga, so prinesli partop in hoteli z njim razbiti odpor Italijanov v eni od posebno močno utrjenih zgradb. Pod zaščito mitralješkega ognja so se ji priplazili na razdaljo 60 do 70 metrov. Ko pa so poskušali v cev potisniti mino, so ugotovili, da se je njeno leseno vodilo v snežnem metežu tako napilo vode, da ga ni bilo mogoče na noben način spraviti v cev. Poskušali so še z drugimi minami, uspeh pa je bil enak. Partopa torej niso mogli uporabiti in so utrdbo morali zavzeti bombaši z bombami.

Ob mraku so napad prekinili. Čete so se umaknile na izhodiščne položaje. Izčrpani borci so se razporedili po hišah,, da bi se čez noč posušili, ogreli in odpočili ter si nabrali novih moči za boje naslednjega dne.

Tudi top so umaknili, toda učinkovite topovske podpore za drugi dan niso mogli več pričakovati, saj je ostalo samo še 10 granat.

Ob 5. uri naslednjega dne so spet naskočili jurišne skupine in bombaši. Ob podpori piata je eni od njih uspelo ponovno osvojiti bunker št. 7, v katerega so se ponoči vrnilo Italijani, toda že čez četrto ure ga je ponovno zavzela skupina sovražnih vojakov v protinapadu iz sosednjih hiš. Tudi druge jurišne skupine niso uspeli, ker jim je silovitost križnega mitralješkega ognja onemogočala kakršenkoli premik. Sele okrog 8. ure se je eni jurišni skupini 1. bataljona uspelo vkliniti med bunkerja št. 7 in št. 8 in prodreti v notranjost sovražnikove obrambe.

Ko so se tako nakazovali prvi obrisi zmage, pa je pred napredujočo skupino vzniknila nova huda ovira. Iz neke moč-

no utrjene zgradbe so Italijani odprli silovit ogenj in skupina ni mogla več naprej.

Na pomoč so poklicali protitankovski top in posadka ga je takoj postavila pred utrdbo. Ko so ga pripravili, so odprli hitri ogenj in izstrelili vse preostale granate. Vse so zadele in ko je zadnja eksplodirala v zidu poslopja, so borci Kosovelove izkoristili zmedo, ki je nastala med branilci, ter nadaljevali juriš v notranjost postojanke.

Stanko Pahor, namerilec na topu, pripoveduje o tem boju takole: »Imeli smo le še kakih 8 granat. Ko smo dobili ukaz, da jih uporabimo in preženemo fašiste, ki so se v eni od zgradb trdovratno branili, smo top takoj pripravili za strel. Pripravili smo granato in hoteli odpreti zaklep, da bi jo potisnili v cev. Nobeden od nas, ki smo topu stregli, pa ni imel toliko moči, da bi cev odprl. Ker na zaklepu in v cevi ni bilo več nobene masti, orožje pa je bilo vso noč izpostavljeno snegu in hudemu mrazu, je vse skupaj tako zamrznilo, da se zaklepa ni dalo z nobeno silo premakniti. Kaj storiti? Hitro sem se spomnil. Vsi smo se pomokrili na konec cevi in zmrzlina je toliko popustila, da smo zaklep lahko odprli.

Ko smo cev napolnili, smo top na rokah odpeljali proti postojanki. Vlekli smo ga čez neko njivo in se počasi ter zelo previdno približali cilju, ki nam ga je pokazal komandir. Ko smo se stavbi, iz katere so Italijani besno streljali, približali na 200 metrov, smo top dvignili iz kritja na cesto na trdo podlago in naglo izstrelili vseh 8 granat. Zadevali smo dobro in ko smo izstrelili zadnjo, so se okrog nas dvignile postave pogumnih kosovelovcev, ki so z gromkim jurišem naskočili utrdbo in jo zavzeli. Spominjam se tudi, da smo ves čas boja ostali lačni in nas je do kosti zeblo. Da bi se malo ogreli, nam je namesto kosila bolničarka skuhala čaj iz smrekovih vejic.«²⁵³

Po tem dogodku so se topničarji umaknili in vrnili v Doleno Trebušo. Na zmagoviti konec boja za Trnovo niso čakali. Kosovelovci pa so boj nadaljevali in postojanko osvojili šele 21. januarja v dopoldanskih urah. Zadnji dan boja so uspešno uporabili tudi partop, za katerega so dobili mine s suhim lesenim vodilom.

O tem Martinko Žabota, politični komisar 2. bataljona Kosovelove brigade, pripoveduje: »V bližino hiše smo prinesli partop in ga utrdili na mizi pod oknom. Vsi smo se morali umakniti. Namerilec partopa se je ulegel na stopnišče. Ker

dotlej še nikoli nisem imel priložnosti videti, kako deluje par-top, sem se ulegel poleg njega. Ko je potegnil za vrstico, sem slišal najprej zamolkel strel, nato pa močno eksplozijo. Se omo-tičen od pritiska sem zdrvel v sobo. Od močno utrjene in pod-prte mize so ostali le razmetani koščki lesa, vzhodna stena Fonove gostilne pa je bila popolnoma razdejana. Kar je bilo še živih, so kmalu začeli izstopati z dvignjenimi roka-mi (.. „J«²⁵⁴

Po končanem boju je Trnovo, ki je bilo v rokah fašistov mesec dni in skupaj z okoliškimi naselji izpostavljeno hudemu nasilju in roparskim pohodom okupatorjevih vojakov, spet za-živelo svobodno. Sovražnik je imel hude izgube, 204 mrtve in večje število ranjenih. Poraz pa bi bil še hujši, če se ne bi skupina Nemcev prebila v postojanko in preživele rešila.

Pisca reportaž »Trnovo, sijajen uspeh 9. korpusa!« in »Trnovo, nova zmaga enot 9. korpusa« ugotavlja, da je zmago zagotovila odlična kombinacija dejstevovanja lahke ar-tilerije, težkih in lahkih minometov ter jurišnih skupin in bombašev, ki so jurišali od utrdbe do utrdbe in jih zavzemali. To naj bi bil vrhunec partizanske taktike in najboljši dokaz vojaške izurjenosti, manevrske sposobnosti, odločnosti in udar-nosti ter bojnega poleta vseh sodelujočih, pravita reportaži.²⁵⁵

Artilerija je v tem boju porabila 80 protitankovskih gra-nat in 470 nabojev za hitrostrelna topa. Z njimi je zadela in delno uničila 5 bunkerjev ter opazovalnico in mitralješko gnezdo v cerkvenem zvoniku. Poznejša analiza štaba 30. divi-zije med drugim ugotavlja, da učinkovitost in moč ognja za te sovražne utrdbe nista zadostovali in da je manjkala havbica. Te pa zaradi hudih snežnih zametov in prometnih razmer niso mogli pripeljati na bojišče.

Ves čas boja so bila orožja na prvi bojni črti in so v vlogi spremljevalne artilerije krčila pot napadajočim četam v notranjost postojanke. Po krajših presledkih med bojem se je napad vselej začel z nekajminutno artilerijsko pri-pravo. Artilerija je imela minimalne izgube, samo en borec je bil ranjen.

Podpora bi bila lahko še učinkovitejša, če ne bi bilo okvar, saj je za hitrostrelna topa ostalo neporabljenih 750 nabojev. Ponavljalo se je tisto, kar se je dogajalo že v prejšnjih ope-racijah, da so nastale prezgodnje okvare in so morali orožje umakniti, ker niso imeli nadomestnih delov za popravilo.

Partopi niso dali pričakovanega rezultata. Le ena sama mina je tretji dan boja dosegla cilj in ga popolnoma razdejala. Prva izstreljena je bila usodna za posadko orožja. Eksplozija v cevi je dva borca ubila, 8 opazovalcev pa ranila. Da bi eksplozijo povzročila mina sovražnikovega minometa, je zelo malo verjetno. Vzrok je najbrž tičal v neprevidnosti posadke, ki je orožje sprožila, ne da bi se umaknila v kritje. Tudi drugo orožje je postalo neuporabno spričo nepredvidenih okvar, ki jih niso mogli pravočasno odpraviti.

Korpusno poročilo tudi ugotavlja, da so morali spremljevalno četo umakniti s položaja, da ne bi po nepotrebnem razsipala streliva, ker posadke orožij niso uspele usmeriti ognja na cilje. Tudi z učinki piata niso bili zadovoljni, saj njegova posadka niti z razdalje 50 metrov ni zadela cilja, čeprav je izstrelila deset min.²⁵⁶

Ponovno pod enotnim poveljstvom

Ko so po osvoboditvi Trnovega enote 9. korpusa NOVJ usmerjale ofenzivne sunke v dolino Vipave, so artilerijo 9. korpusa ponovno združili. V obdobju, nekoliko daljšem od meseca dni, so dokončno sprevideli, da razpustitev ni dala zaželenega učinka. Ugotovili so, da problemi vodenja in poveljevanja, zaradi katerih je do tega prišlo, niso bili odpravljeni, pač pa so nastali novi, ki so težave še povečali.

V divizijah so bile za razvoj artilerije in njeno varnost mnogo težje okoliščine, bojna sposobnost pa zavoljo tega ni bila nič večja. Spričo pogostih premikov, ki so bili, kot smo že pogosto poudarjali, hudo naporni, so bile možnosti za vzdrževanje tehnike, popravilo orožja, izdelavo streliva, pouk in urjenje moštva, pa tudi za oskrbo s prehrano in za nego živali mnogo slabše kakor takrat, ko so bile vse enote pod enotnim poveljstvom. V bojih pa so skoraj vedno morali uporabljati orožje obeh divizionov, ne glede na njihovo formacijsko pripadnost, včasih za podporo brigad v 30., drugič pa v 31. diviziji.

Predelovanje šrapnelov v granate so nadaljevali v Hoteľnu v preurejeni kovačnici. Pri nabijanju plastika v telo granate pa niso bili dovolj previdni. Zopet je prišlo do eksplozije, v kateri sta dva borca — Slavko Nemec in Boris Peršič — izgubila življenje, eden pa je bil ranjen.

Razmere v artileriji je štab 9. korpusa dobro poznal in je sklenil diviziono najprej potegniti iz divizij in ju zbrati v Dolenji Trebuši in Hotenju, potem pa je 25. januarja izdal odredbo o ponovni združitvi pod enotnim poveljstvom. Odredba meni, da je bilo to nujno, da bi zagotovili smotrnejše urjenje, poveljevanje in izkoriščanje artilerije, česar ni bilo mogoče storiti v zadostnem obsegu, dokler je bila razdeljena.²⁵⁷

Podobno ugotovitev najdemo tudi v poročilu štaba 30. divizije štabu 9. korpusa. Tudi to poročilo meni, da je formiranje posebne »artilerijske grupacije« pod enotnim poveljstvom neogibno. Štab divizije predlaga, naj bi iz takšne grupacije ločili lahke kalibre, protitankovske in hitrostrelne topove. Iz protitankovskih naj bi sestavili divizijske protitankovske čete, hitrostrelni topovi pa naj bi se združili s težkimi mitraljezi v divizijske in korpusne mitralješke bataljone.

Čeprav je bila zamisel dobra, je seveda lahko imela le perspektivni značaj, ker pa v danem trenutku ni bila uresničljiva, je bila tudi nestvarna, saj je korpus imel le dva hitrostrelna topa.

Spominska plošča v vasi Hotenje, kjer se je zadrževala artilerija od januarja do aprila 1945

Načelnik štaba artilerije Jože Vodnik-
Maroko

Odredbo štaba 9. korpusa so takoj začeli uresničevati in do 27. januarja 1945 so se vse enote zbrale v taboru v Dolenji Trebuši in Hotenju in se podredile novoustanovljenemu štabu artilerije 9. korpusa. Poveljnik je postal Emil Volk-Skrjanc, za političnega komisarja je bil imenovan Lojze Podlogar, do tedaj politični komisar 2. diviziona, načelnik štaba Jože Vodnik-Maroko, do takrat komandant 1. diviziona, pomočnik političnega komisarja Vlado Sušnik in operativni oficir Stanko Gorjanc.²⁵⁸ Imenovali so tudi nova komandanta in politična komisarja divizionov. Komandant prvega je postal Ludvik Pregelj, politični komisar pa Silvo Skočir, komandant drugega pa Janko Eisenzopf in politični komisar Ivan Pravst.

Ponovno sestavljena artilerija je imela 266 borcev. Od enote, razpuščene decembra, se je razlikovala po tem, da ni imela več zaščitnega bataljona. Prvi divizion je imel 114, drugi 109, četa za zvezo in vod inženirstva po 40 borcev in starešin.

Vod inženirstva so zadržali le kratek čas, konec februarja so ga že razpustili, moštvo pa razdelili po baterijah, da so okrepili njihovo sestavo. Namesto njega so ustanovili delavski vod, ki je bil po mnenju štaba potrebnejši. V njem so se

zbrali vsi rokodelci, krojači, čevljarji, sedlarji in ščetkarji, ki so bili pred tem v divizionih. Imel je 9 mož.²⁵⁹

Divizion sta pripeljala v novo sestavo 10 uporabnih topov: havbico, kal. 100 mm, gorski top kal. 75 mm (Tinetov), šest protitankovskih topov, od teh štiri kal. 47 mm, enega 45 mm in enega 25 mm ter dva hitrostrelna topiča kal. 20 mm.

Gorski top kal. 75 mm (Tinetov) pa jim je konec februarja 1945 na poskusnem streljanju s predelanim šrapnelom v Hotenju uničila eksplozija v cevi.

Preizkušali so novo vrsto predelanih šrapnelov, v katere so namesto tempirnih vgradili udarne vžigalnike z detonatorjem. Ker so bili udarni vžigalniki manjši od tempirnih, so morali na ovalnem delu telesa šrapnela, predelanega v granato, zmanjšati odprtino, v katero je bil tempirni vžigalnik privit. To so storili s pomočjo obročka (reducirke), vlitega iz svinca, tega pa so dobili iz svinčenih kroglic, ki so jih raztopili. Na obroček so vrezali zunanje in notranje navoje. S pomočjo zunanjih so ga privili v odprtino na ovalnem delu telesa šrapnela (granate), s pomočjo notranjih pa so uвили vžigalnik. Ker je bilo ročno vrezovanje zavojev preveč zamudno, so jim to pomagali narediti v korpusni mehanični delavnici.²⁶⁰

Emil Volk-Škrjanc, ki je vodil streljanje, pripoveduje: »Top smo postavili v bližino nekega poslopja v Hotenju. Napolnili smo cev z novonarejeno granato in sprožili. Prva granata je normalno zapustila cev in eksplodirala, ko je udarila v zemljo nekje na Oblakovem vrhu.

Pripravili smo drugo. Ker smo pri prvem strelu vsi stali okrog orožja in sem imel pri tem nekak slab občutek, sem za drugi strel ukazal, da se vsi umaknejo v kritje za poslopje. Ko smo potem sprožili s pomočjo dolge sprožilne vrvi, se je zgodilo tisto, česar sem se bal. Granata je eksplodirala v cevi in top popolnoma raznesla. Kosi orožja so leteli na vse strani. Poškodovan je bil tudi prednji del poslopja, za katerim smo bili v kritju. Če bi ostali pri orožju, kot pri prvem strelu, bi nas vse pokončalo.«²⁶¹

Konec februarja se je število orožja spet povečalo. Bazoviška brigada je 26. februarja po odločnem jurišu na postojanko na Taboru pri Črničah, ki jo je branilo 80 vojakov, dobila med drugim plenom tudi protitankovski top kal. 45 mm in 80 granat ter ga poslala artileriji.²⁶² Poleg teh so imeli v 9. korpusu

še nekaj neuporabnega orožja. Bilo je pokvarjeno ali pa brez streliva.²⁶³

Za havbico so imeli 200 granat, narejenih iz šrapnelov, in prav toliko za topove kal. 75 mm. Za protitankovske topove so imeli 370 granat, od teh 130 za kal. 45 mm, za hitrostrelna topiča pa 1750 nabojev.

Za havbico so iznajdljivi topničarji naredili sanke, da bi jo lahko v tistem zimskem času prevažali po zasneženih in ledenih cestah. Na dveh protitankovskih topovih so popravili zaklepa, za oba hitrostrelna pa so naredili jeklena ščita, da bi bili njuni posadki varni pred sovražnikovimi krogli, ko so bili v prvi strelni vrsti. Zanju so naredili tudi rezervne udarne igle, ki so se med bojem pogosto lomile.²⁶⁴

V strogi bojni pripravljenosti

V mesec dni trajajoči nemški ofenzivi »Rübezahl«, ki se je začela 5. februarja, končala pa 6. marca in je imela tri etape, prvo od 5. do 11. februarja, drugo od 11. do 18. februarja in tretjo od 27. februarja do 6. marca, se artilerija 9. korpusa ni neposredno udeležila bojev in je bila ves čas v taboru pri Dolnji Trebuši in Hotenju. Vse orožje je bilo na varnem v skrivališčih, borci pa so v strogi bojni pripravljenosti nadzorovali smeri proti Oblakovemu vrhu, Slapu in Cepovansko dolino.

V skoraj vsakodnevnih, vendar samo patrolnih spopadih je en borec padel, nekaj pa jih je bilo ranjenih.

Po 18. februarju je nenehno regljanje mitraljezov in grmenje bomb in min zdaj tu, zdaj tam po Trnovskem gozdu ponehalo in sovražnikove enote so se vrnile v izhodiščne postojanke, v naseljih Trnovskega gozda pa so ostali le njegovi manjši deli, ki so se utrjevali in začeli urejati postojanke. Za partizane je bila najnevarnejša znova vzpostavljena postojanka v Trnovem. Da sovražnik ne bi imel dovolj časa za njeno utrjevanje, je štab 9. korpusa ukazal 30. diviziji, naj jo takoj napade.

Nalogo naj bi opravili Bazoviška brigada in korpusna artilerija z vsem svojim uporabnim orožjem. Ko so v štabu artilerije 9. korpusa dobili povelje za to akcijo, so takoj pripravili havbico, protitankovske topove in oba hitrostrelna topa ter ponoči od 23. na 24. februar odšli proti cilju. Havbico so naložili na sani, drugo orožje pa so vlekli na kolesih. Sli so čez

Čepovan in Lokve ter zjutraj 24. februarja prispeli pred Trnovo.

Toda komaj so orožje postavili in pripravili za strel, so dobili sporočilo, da je sovražnik postojanko zapustil, tako da je Bazoviška vkorakala v Trnovo brez boja. Topničarji naj se vrnejo v Dolenjo Trebušo in Hotenje.²⁶⁵

Dne 27. februarja se je začela tretja faza ofenzive. Bila je hujša od prejšnjih dveh, ker jo je podpiral okrepljen topovski ogenj in minometni ogenj. Silovitost topniške podpore v tej ofenzivi potrjuje dejstvo, da je samo prvi dan boja padlo na partizanske položaje na dostopih k Trnovemu 200 granat in min.

Brigade na robu Trnovskega gozda so se morale navzlic občasni podpori zavezniškega letalstva, ki je bombardiralo nastopajoče sovražnikove kolone, trdovratno bojevati za vsak kosček osvobojenega ozemlja.

Posebno hudi boji so se razvneli 3. marca, ko sta zgodaj zjutraj začeli naglo napredovati proti Gradnikovi in Bazoviški brigadi pri Trnovem in proti Gregorčičevi in Kosovelovi brigadi pri Otlici in na Predmeji dve koloni nemškega združenega odreda »Löwe« (Lev).^{*266} Pritisk je bil tako hud, da so se morale brigade umakniti na Vojskarsko planoto. Boji so trajali do 6. marca, ko je bila ofenziva končana.

Brigade so po hudih bojih, ki so se s krajšimi presledki vlekli ves februar, bile prisiljene zapustiti Trnovski gozd. S silno žilavim odporom v izredno težavnih zimskih razmerah pa so kljub temu Nemcem onemogočile, da bi dosegli načrtovane cilje. Uspešno so obranile osrednji del osvobojenega ozemlja v Slovenskem primorju, sovražniku pa prizadejale hude izgube. Nemci 30. divizije niso uničili, kot so nameravali, našli in uničili niso tudi nobene zaledne ustanove 9. korpusa, ki so bile skrite v Trnovskem gozdu. Zadovoljiti so se morali le z začasno zasedbo vseh naselij na njegovem območju, seveda tistih, ki še niso bila požgana.²⁶⁷

* V odredu je bilo 6000 mož. Sestavljali so ga 10. policijski polk SS, 3. bataljon 15. policijskega polka SS, deli policijskega polka SS »Bozen«, dva bataljona 730. polka 710. pehotne divizije, dva bataljona nedičevskega Srbskega prostovoljskega korpusa, bataljoni iz kavkaške divizije, dve bateriji topov ter še nekaj drugih manjših enot. Skupaj 38 čet.

Uničenje postojanke pri Sv. Križu na gorenjski oskrbovalni poti

Medtem ko so ves februar divjali hudi boji v Trnovskem gozdu in na Banjški planoti, je sovražnik okrepil bojno dejstevovanje tudi na Gorenjskem. Močne sovražnikove kolone so vse pogostejše, kljub hudemu mrazu in globokemu snegu, naskokovale partizanske položaje v Selški in Poljanski dolini in vdirale globoko na osvobojeno ozemlje. Kamorkoli so prišli, so ropali in terorizirali prebivalstvo, požigali domove, pobijali ljudi in jih metali v ogenj. V tem so se zlasti odlikovali domobranci in kozaki, ki so med seboj tekmovali v grozodejstvih. Zločini so bili tako hudi, da celo Nemcem niso bili všeč in so poskušali prebivalce zaščititi.²⁶⁸

Sovražnikovemu divjanju v teh krajih so se postavljale po robu brigade 31. divizije (brez Gradnikove) in italijanske divizije «Garibaldi Natisona» ter Jeseniško-bohinjski in Škofjeloški odred. Njihova temeljna naloga je bila zagotoviti čim večje količine živeža za prehrano lastnega moštva in vseh enot 9. korpusa, zlasti tistih, ki so se bojevale v že skoraj popolnoma izčrpanem Slovenskem primorju.

Živež so lahko zagotavljali na dva načina, s prehranjevalnimi akcijami in vdori v Dolomite ter z budnim čuvanjem prehranjevalne poti, ki je z Jelovice in Jamnika tekla čez Dražgoše, Česnjico in Železnike na Cerkljansko.

Prehranjevalna pot je bila glavna žila preskrbe. Po njej je Gorenjsko vojno področje redno pošiljalo transport za transportom, ki so jih pripravljale gospodarske komisije pri narodnoosvobodilnih odborih. Zbiranje živil in drugih potrebščin je v severnozahodnem delu Gorenjske potekalo brez večjih težav in v okoliščinah, ki so bile skoraj takšne kakor na osvobojenem ozemlju.

Pomembnosti te poti pa ni prezrl niti sovražnik, ki je storil vse, kar je le mogel, da bi pot zaprl in promet po njej onemogočil. Najprej so to poskušali doseči zasedami in pogostimi napadi na transporte, 7. februarja pa so vzpostavili postojanko pri Sv. Križu in Kališah ter jo začeli pospešeno utrjevati.

Cerkvica Sv. Križ z mežnarijo stoji na k. 868, zadnji višini grebena, ki se od Dražgoš blago spušča v Selško dolino med potokoma Selnico in Česnjico. Vas Kališe pa leži kakih 300

metrov pod koto. Točki ležita nad dolino Selške Sore in bi omogočali tistemu, ki bi ju imel v rokah, da bi zlahka nadzoroval Dražgoše in Češnjico, s tem pa tudi partizansko preskrbovalno pot ter vse, kar bi se na njej dogajalo.

Utrdbe je gradilo kakih 130 domobrancev, od teh 30 brez orožja. Do 9. marca so postavili 5 bunkerjev iz lesa, zemlje in kamna, deloma pa jih okrepili tudi z železobetonom. Namerali so jih postaviti deset, toda borci 31. divizije so jih med utrjevanjem nenehno napadali in jih s tem prisilili, da so namesto pri obrambnih delih morali biti v zasedah na grebenu med Sv. Križem in Dražgošami oziroma Lajšami.

Bunkerje so med seboj povezali s strelskimi jarki in jih zavarovali z žično oviro ter minskimi polji. Okrog cerkve so postavili tri bunkerje, prvega pod cerkvijo, da je lahko streljal proti Železnikom, drugi je varoval pobočje proti Selcam in Topolam, tretji pa je bil obrnjen proti Lajšam in Slemenu (k. 883). Drugi bunkerji pa so zapirali dostope v vas Kališe.

V utrjeni sistem obrambe postojanke so kot povsod drugod tudi tukaj vključili cerkev in mežnarijo ter nekaj drugih trdnje grajenih hiš. Na vseh so zapažili okna z deskami in jih obložili z vrečami peska, tako da so ostale odprte samo strelne line. V cerkvenem zvoniku so uredili mitralješko gnezdo in opazovalnico.²⁶⁹

Namen in naloga te nove postojanke pa nista bila v tem, da bi presekala oskrbovalno pot, ampak je bila postojanka hkrati tudi straža posadke v Selcah ter odskočna deska za vdore na osvobojeno ozemlje, ropanje in teroriziranje prebivalstva, kakor tudi širjenje domobranskega vpliva in propagande. Prevezela naj bi vlogo postojanke v Železnikih, odkoder so partizani pregnali sovražnika.

Ko so dokončali glavna utrjevalna dela, je v postojanki ostalo kakih 100 domobrancev, med njimi nekaj partizanskih ubežnikov, polovica pa novincev-molibizirancev. Oboroženi so bili s puškami, imeli pa so še tri minomete, enega kal. 81 mm, in 7 puškomi trai jezov. V primeru nevarnosti pa so lahko pričakovali hitro pomoč iz drugih številnih postojank v Selški, Poljanski in Bohinjski dolini, v katerih je bivalo kakih 6500 mož.

Brž ko je sovražnik začel postojanko graditi, je štab 31. divizije sklenil, da ne bo dovolil njenega obstoja in je zato pripravil načrt, da bi jo uničil. Toda napada niso mogli takoj iz-

peljati, ker so bile brigade v vojaški preskrbovalni akciji v Dolomitih in so morali počakati, da se vrnejo.²⁷⁰ Ko so se vrnile, so v napad na postojanko poslali Prešernovo brigado in jo okrepili s tremi topovi, hitrostrelnim, protitankovskim in jurišnim, dvema partopoma, dvema piatoma in tremi minometi kal. 81 mm.

Druge brigade 31. in italijanske divizije ter odredi so dobili nalogo, da napad Prešernove zavarujejo in sovražniku onemogočijo, da bi napadenim priskočil na pomoč. Vojkovo brigado so razvrstili na prostoru Jamnik—Sv. Mohor—Lavtarski vrh, Jeseniško-bohinjski odred na severnem robu Jelovice, inženirski bataljon 31. divizije pa ob vznožju Sorice in Petrovega brda. Smeri iz Škofje Loke in Poljanske doline pa naj bi zaprli italijanski brigadi »Triestina« in »Antonio Gramsci« ter Škofjeloški odred.²⁷¹

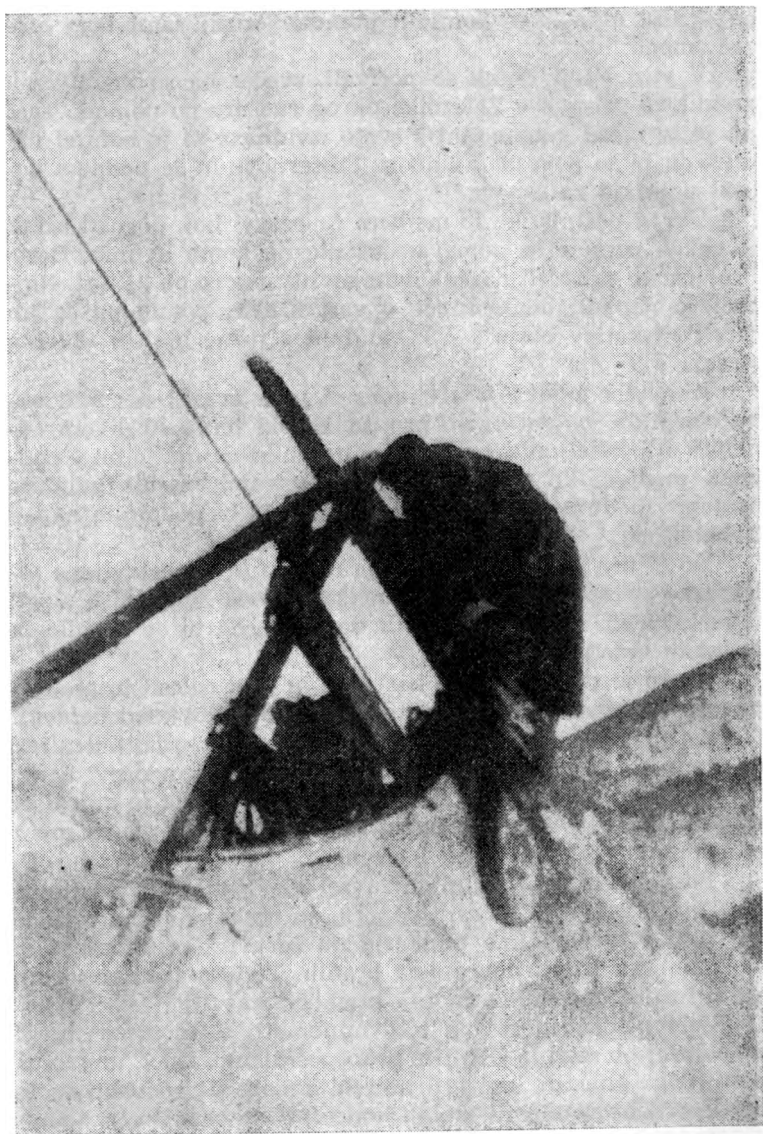
Posebnost načrta te operacije in prvi tak primer v partizanskem vojskovanju v Sloveniji pa je bila vaja, ki so jo pripravili in izvedli dva dni pred napadom.

Izvedle so jo iste enote in v približno enakih razmerah kakor v resničnem napadu. Borci 1. in 3. bataljona Prešernove so naskočili nekdanjo italijansko vojašnico na Govejku.

V njej je bilo 80 mož, ki so bili v vlogi sovražnikove posadke. Uporabljali so prave naboje, tako da je med vajo neki borec, ki ni spoštoval ognja in poslušal navodil starešin, bil celo ranjen.²⁷²

Artilerija se vaje ni udeležila, bila je predaleč. Povelje za operacijo je dobila v taboru v Dolenji Trebuši. Po kratkih pripravah so topove in vozove, na katere so naložili 750 nabojev za hitrostrelni top, 100 granat za protitankovskega in 200 za jurišnega, od teh 5 originalnih, druge pa so bili predelani šrapneli, zvrstili v kolono in 6. marca zvečer tabor zapustili.

Po nekaj več kot 50 km dolgi poti z relativno višinsko razliko do 1000 metrov so hodili več dni. Najlažji del so prehodili prvo noč in zjutraj prišli v Novake nad Cerknim. Tam so se zadržali dva dni. Pohod so nadaljevali 9. marca zgodaj zjutraj brez zavarovanja pehote. Napredovali so zelo počasi po strmi, vijugavi in s snegom ter ledom pokriti gorski stezi do vasi Farji Potok. Na delu poti so morali uporabiti celo smučarsko žičnico, ki so jo tam dobili, da so spravili orožje in vozove

Prenos topa kal. 47 mm z žičnice pod Blegošem med pripravami za napad
na sovražnikovo postojanko Sv. Križ pri Železnikih

na vrh strmine, ker konji in posadke orožij sami tega niso več zmogli.

V vasi Farji Potok so počivali, zvečer pa so nadaljevali premik in prispeli v Železnike okrog ene ure po polnoči. Tam jih je že čakal komandant s svojo izvidnico, ki je odhitel naprej, da bi se povezal s štabom Prešernove in še podnevi določil položaje za topove.²⁷³

Okrog postojanke je medtem že besnel boj, pogosti rafali so sekali ozračje in odmevale eksplozije bomb in min. Borci Prešernove so začeli naskakovati sovražnika že ob 21. uri. Najprej so napadli domobrance v vasi Kališe, potem pa so jih začeli stiskati v obroč — 3. bataljon z južne in 1. s severne strani.

Kolona s topovi in strelivom se je le kratek čas zadržala v Železnikih, potem pa so protitankovski top s strelivom odpeljali v 1. bataljon severno od postojanke, da mu je bil v podporo, medtem ko sta jurišni in hitrostrelni zasedla položaje na jugovzhodnem pobočju Lanski rovt, da bi podpirala napad

3. bataljona.

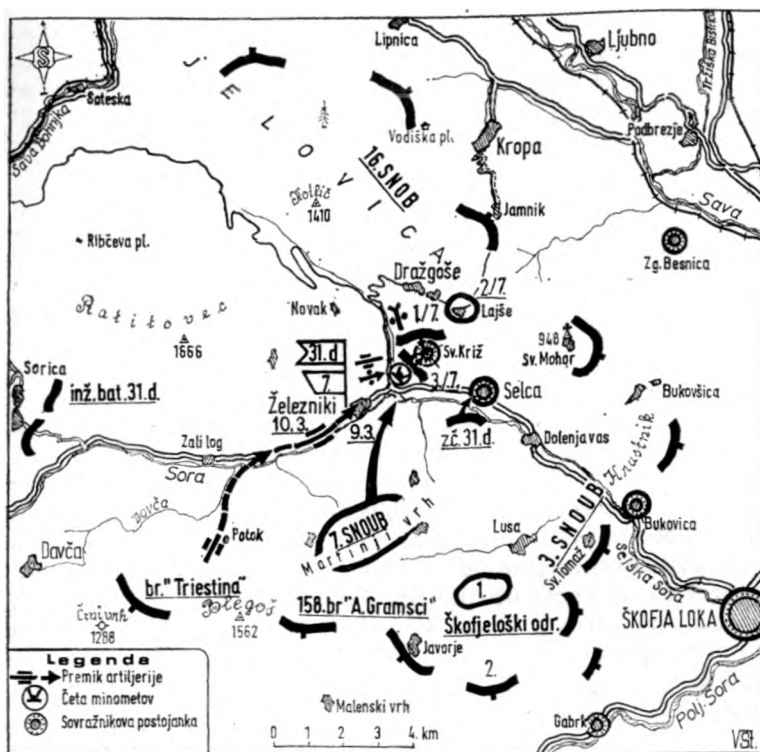
Do 3. ure je bilo orožje pripravljeno in vzpostavljene telefonske zveze s poveljniškim mestom. Toda ognja niso mogli takoj odpreti. Čakati so morali do jutra, da bi se zdanilo in bi lahko videli cilje.

Ko se je pokazala prva zarja, se je prvi oglasil hitrostrelni top. Njegove drobne granate so se začele kot ose zaletavati v zvonik cerkve, iz katerega je neprenehoma regljal mitraljez, od trenutka do trenutka pa svetlikale leče opazovalcev. Samo nekaj dobro namerjenih rafalov je bilo dovolj, da je mitraljez utihnil. Takoj so prenesli ogenj na sosedno poslopje in mu z zažigalnimi krogli zažgali streho.

Pozneje, ko je 3. bataljon zavzel vas Kališe in nadaljeval juriš proti glavnim točkam odpora, so njegove granate našle pot tudi v strelne line bunkerja ob cerkvi, iz katerega so se domobranci najtrdovratneje branili. Tudi ti zadetki so bili dobri in domobranci so morali bunker zapustiti.

Zelo učinkoviti so bili tudi minometi, ki so jih postavili na položaj ob stezi iz Češnjice proti postojanki. Do 7. ure so na postojanko zmetali kar 115 min in mnogo prispevali, da je bilo sovražnega odpora kmalu konec.

Iz jurišnega topa so izstrelili samo 5 granat, od katerih nobena ni zadela cilja. Protitankovski je ponoči nekaj časa taval

Napad Prešernove brigade in artilerije 9. korpusa 10. marca 1945 na sovražnikovo postojanko Sv. Križ

in šele ko se je popolnoma zdani, vzpostavil stik s poveljstvom bataljona. Preden so mu določili položaj in ga postavili nanj, pa je postojanka že padla in so domobranci zbežali v Selce.

Boj je trajal do 10. ure. Sovražnik je imel 10 mrtvih, 5 pa so jih partizani ujeli. Zaplenili so tudi vse orožje, ker so domobranci postojanko zapustili brez orožja.

Kasnejša analiza boja je ugotovila, da je k uspehu največ prispeval hitrostrelni top, ki je s točnimi zadetki razbil težišče odpora. Učinkoviti so bili tudi minometi, kajti domobranci njihovega osredotočenega ognja niso mogli prenesti.²⁷⁴

Topničarji v tem boju niso imeli izgub, porabili pa so samo 165 granat za hitrostrelni in 5 granat za jurišni top. Skupaj je bilo porabljeno 170 granat ali 16 % količine, ki so jo prinesli s seboj. Po končanem boju so se takoj spet zvrstili v kolono in se po isti poti in z enakimi težavami vrnili v Dolenjo Trebušo.

Brigade zaplenijo štiri topove

Po končani ofenzivi »Rübezah« so v sovražnikovih rokah ostala skoraj vsa večja naselja v Trnovskem gozdu in na Banjški planoti. Predmejo, Otlico, Lokve, Lokovec, Cepovan in Lažne sta zasedla 2. in 3. bataljon polka »Nordkaukasus«. Po partizanskih ocenah naj bi v vseh naštetih postojankah bilo kakih 2500 sovražnikovih vojakov.²⁷³

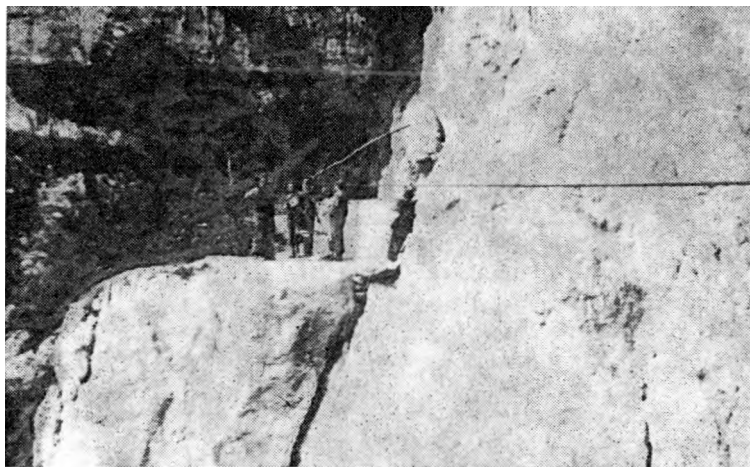
Ker so postojanke hudo ožile osvobojeno ozemlje in tudi manjšale manevrski prostor osvobodilnim brigadam, zlasti pa zato, ker so predstavljale zelo resno oviro za uresničevanje nalog 9. korpusa v naglo se bližajočih zaključnih operacijah za osvoboditev Slovenskega primorja in Trsta, je štab korpusa pripravil načrt za protiudarec. Izvedli naj bi ga v dveh etapah.

V prvi naj bi enote očistile Banjško planoto in Trnovski gozd, v drugi pa vdrle v Vipavsko dolino in udarile po četnikih, ki so pribežali tja pred nastopajočo 4. armado JA.

Nalogo naj bi opravili 30. in 31. divizija, ki so ju na izhodiščne položaje pred cilje njunih napadov pripeljali deloma s tovornjaki, podprle pa bi ju tudi vse druge enote, ki jih je 9. korpus v tistem trenutku imel na voljo.

Napad, ki se je začel že 16. marca zjutraj, je bil nepričakovano uspešen. Sovražnikove posadke so bile popolnoma preseenečene. Tako nenadnega udarca niso pričakovale. Široka nemška propaganda jih je najbrž prepričala, da je ofenziva »Rübezah« popolnoma razbila in razpršila narodnoosvobodilne čete. Hkrati pa tudi še niso bile pripravljene za napad in so bile neodporne v pomanjkljivo utrjenih in docela ali na pol požganih gorskih naseljih.

Enaintrideseta divizija, okrepljena s protitankovskim in hitrostrelnim topom je z Gradnikovo brigado napadla posadko v Cepovanu, s Prešernovo v Lažni in z Vojkovo v Lokovcu. Trideseta divizija, ki je imela samo dve brigadi in je bila okrepljena z drugim hitrostrelnim topom, pa je naskočila sovražnika na črti Col—Otlica—Predmeja—Lokve.²⁷⁶

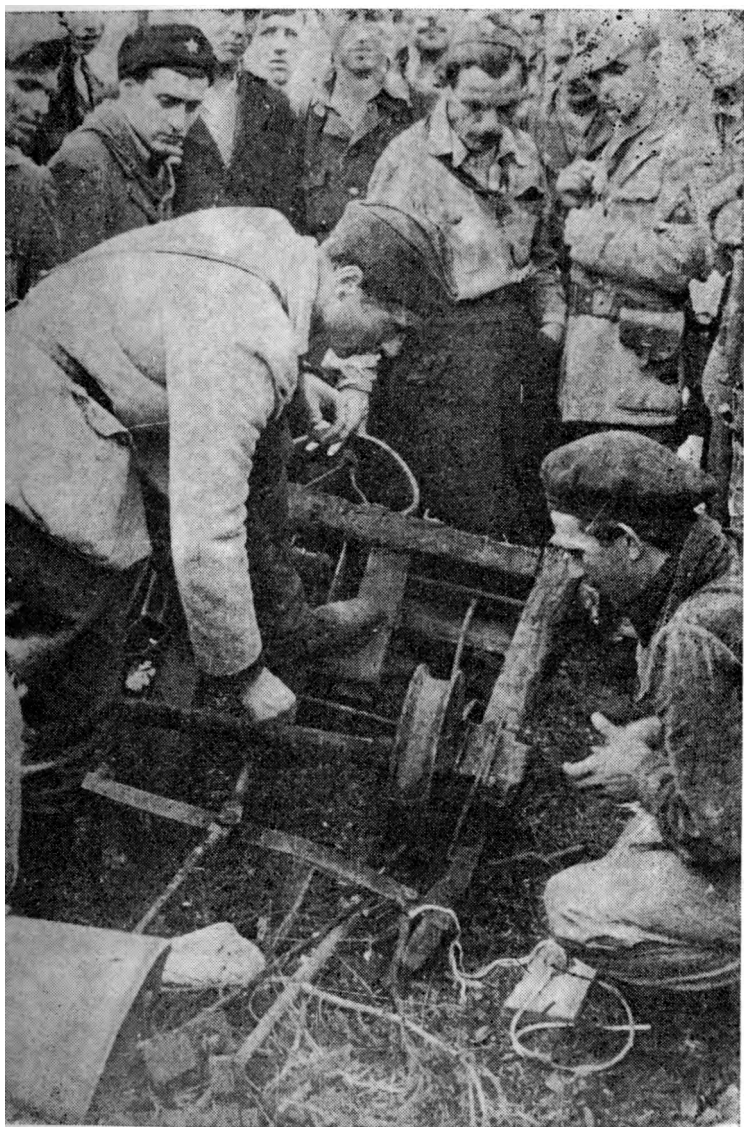
»Preseka«, porušena cesta med Čepovanom in Dolenjo Trebušo

Prvi in odločilni uspeh je že v začetku ofenzive izbojevala Gradnikova brigada. Njena bataljona sta bila že več dni na Vršah nad Čepovansko dolino. Ko sta dobila ukaz za napad na Čepovan, sta se okrepili s hitrostrelnim topom in dvema minometoma kal. 81 mm ponoči s 15. na 16. marec potihoma spustila po južnem pobočju grebena navzdol in se pripravila za napad na nemško zasedo, ki je na dominantni točki Kobilici (k. 930) varovala posadko v Čepovanu.

Na Kobilico so najprej poslali okrepljeno izvidniško patruljo, da bi ugotovila, kako je zaseda razvrščena. Patrulja pa se je hitro vrnila in sporočila, da tam ni nobenega sovražni-kovega vojaka več.

Medtem se je že začelo daniti. Naenkrat so na cesti od Čepovana proti Dolenji Trebuši zagledali kakih 120 sovražni-kovih vojakov in vprege, ki so vlekli tri topove ter večje šte-vilo vozov. Nič hudega sluteč se je kolona počasi premikala proti strelni črti, ki sta jo bataljona Gradnikove brigade na hitro organizirala na sedlu med Podčepovanom in k. 797.

V predhodnici so bili vojaki s Kobilice, ki so jo le nekaj tre-nutkov pred prihodom patrulje Gradnikove brigade zapustili. Spustili so se na cesto in se priključili koloni, prej kot je ta dosegla ustrezen položaj za odpor, če bi bila nenadoma na-

Priprava žičnice med »preseko« na cesti med Cepovanora in Dolenjo Trebušo

padena. Najbrž so verjeli propagandi, ki je razglašala, da partizanov v teh krajih ni več.

Ko je kolona zašla že globoko v zasedo, tja, koder se začne cesta spuščati v sotesko potoka Trebuše, so gradnikovci, ki jih sovražnik še vedno ni opazil, silovito udarili. Odprli so nenaden in hud ogenj iz vsega svojega orožja. Ogenj je odprl tudi hitrostrelni top, ki je bil na položajih kakih 200 metrov za strelsko vrsto na južnem pobočju k. 887. Granate so druga za drugo zadevale cilje. Učinek je bil strahoten. Nastala je panika in silna zmeda. Sovražnikovi vojaki so padali drug čez drugega, preživeli pa so se skušali rešiti z begom na vse strani.

Neposredni udeleženec boja, sanitetni referent artilerije dr. Otokar Perko, se spominja: »(...Komaj je prispela vest, da sovražnikove zasede ni na Kobilici, že smo zagledali nemško kolono, kako prodira brez vsake predhodnice po cesti iz Čepovana proti sedlu. Se malo strpnosti, da se kolona še bolj približa ter pride bolj na odprto, nato pa ogenj! Naš hitrostrelni top je bruhal svoje svetleče granate v rafalih točno in brez oddiha (...)<«

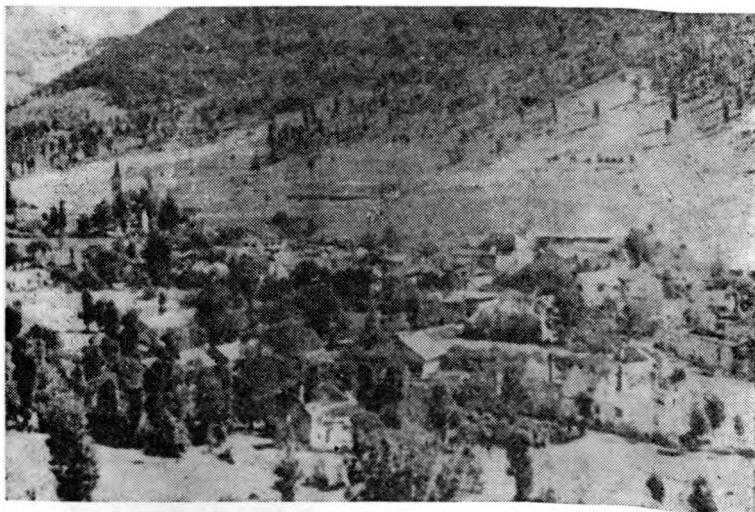
Ko je prvo presenečenje minilo in so se nepoškodovani zavarovali s primernim kritjem, so se začeli kazati znaki organiziranega odpora. Toda partizani jim tega niso dovolili. S spretnimi manevri so zasedli ključne točke in se hitro povzpeli na Kobilico, odkoder so čez nekaj trenutkov že jurišali na Nemce in jih pognali v beg proti Čepovanu. Top je ves čas streljal z največjo hitrostjo in sejal med bežečimi smrt. »(...) Še nikoli prej nisem videl Nemcev tako brezglavo bežati, pa tudi padati ne. Na cesti so pustili tri italijanske hitrostrelne topove, vozove s strelivom in več kot 20 mrtvih (...)« Sovražnikov poraz je bil popoln. Na bojišču in ob cesti proti čepovanu so ležala trupla 24 padlih, nekaj vojakov je bilo ranjenih, nekaj pa so jih partizani ujeli živih.

Med plenom so našli tudi tri topove, protitankovskega s 150 granatami in dva hitrostrelna s 4000 naboji, ter 6 konj z vso potrebno vozno opremo. Kako so topove in vozove odpeljali, pravi dr. Otokar Perko: »*(...) Komisar mi je naročil, naj grem na cesto po topove, toda tam so že bili borci Gradnikove brigade, na pomoč pa so nam priskočila tudi dekleta iz Podčepovana, ki so nam pomagala riniti topove in vozove po ozkem kolovozu v hrib na Vrše. Nekatere konje smo morali izpreči, ker so bili ranjeni, a so nam vseeno sledili v hrib (..)«²⁷⁷

Izgube, ki so jih imeli Nemci v tem spopadu, delno pa tudi občasni bombni napadi zavezniškega letalstva so tako hudo vplivali na sovražnikovo moralo, da je začel zapuščati postojanke drugo za drugo. Cepovan je brez boja že zvečer zasedla Gradnikova brigada; Vojkova, ki jo je spremljal protitankovski top, je po zasedbi Lokovca postavila močnejšo zasedo na robu Banjške planote nad Cepovansko dolino. Tudi njej je tako rekoč padla v naročje manjša nemška kolona, ki je, ko so jo razbili, tudi pustila na bojišču hitrostrelni top kal. 20 mm.²⁷⁸ Vse zaplenjene topove sta brigadi oddali artileriji 9. korpusa, s čimer se je število orožja povečalo na 18. Z njimi so dobili tudi nekaj streliva, ki so ga že hudo potrebovali.

Ko se je vnel boj za Kobilico, je artilerija 9. korpusa, ki je bila v taboru v Dolenji Trebuši, odhitela na pomoč bataljona Gradnikove, in sicer s havbico in vsemi uporabnimi topovi. Toda uporabila jih ni, ker je bila zmaga izbojevana že pred njihovim prihodom.

Pred večerom so proti Lažni poslali na pomoč Prešernovi brigadi še en hitrostrelni top. Z njegovo pomočjo so prešernovci hitro razbili nemško zasedo na k. 1040, s tem pa odpri pot k postojanki Velika Lažna (danes Lažna), ki jo je potem

Požgana vas Cepovan, pomembno cestno križišče

tudi sovražnik naglo zapustil.²⁷⁹ V teh bojih so topničarji porabili 380 granat, izgub pa niso imeli.

Drugi dan so se vsa orožja, dodeljena brigadam, vrnila in ker so upravičeno pričakovali nemški povračilni udarec, so jih hitro očistili, zavarovali pred vlago in jih odpeljali v že pripravljena skrivališča. Imeli so 12 uporabnih topov, ker jim je jurišnega I. G. kal. 75 mm eksplozija iz šrapnela predelane granate neposredno na ustju cevi raznesla, ko so poskusili streljati z vgrajenim udarnim vžigalnikom.

V divizionih sta ostala le dva hitrostrelna topa, ki so ju postavili na položaj na Vrše, odkoder sta nadzorovala Cepovansko dolino in cesto Slap—Vrata—Cepovan, pripravljena za boj, če bi se pojavil sovražnik.²⁸⁰

Zadnja huda preizkušnja

Trnovski gozd in Banjška planota sta bila po tako uspešni protiofenzivi svobodna le kratek čas. Čez dva dni, 18. marca, so Nemci pognali proti enotam 9. korpusa nove sile in tik pred koncem druge svetovne vojne se je začela ena najhujših hajk na Primorskem in Gorenjskem.

Načrt za ofenzivo so spričo neuspešnih rezultatov ofenzive »Rübenzahl« izdelali v štabu operativne cone »Jadransko primorje« pod vodstvom Odila Globočnika, višjega vodje SS in policije, in Erwina Rösenerja, ki je bil na enaki dolžnosti v 18. vojaškem okrožju. Ofenziva je imela dva dela: v prvem, imenovali so ga »Frühlingsanfang« (začetek pomladi), naj bi uničili partizane na Gorenjskem in Cerkljanskem, v drugem — »Winterende« (koniec zime) — pa v Trnovskem gozdu in na Banjški planoti.

Prvega je izvajalo kakih 15.000 vojakov, od tega jih je bilo 7500 na zapornih črtah Idrija—Škofja Loka in Idrija—Podbrdo, drugi pa so oblikovali udarno skupino, ki naj bi prečesala obkoljeno ozemlje in v njem uničila vse partizanske enote, zlasti 31. divizijo. Ker pa se je glavnina divizije že 12. marca premaknila na Primorsko, ta del ofenzive ni dosegel nameravanega cilja in so Nemci zajeli v obroč le del partizanskih sil. V obroču so ostali Kosovelova brigada, Škofjeloški odred, italijanska brigada, inženirsko-tehnična baza 31. divizije, Gorenjsko vojno področje in zaščitni bataljon PK KPS za Gorenjsko.

Odhod 31. divizije z Gorenjskega na Primorsko je izboljšal razmerje sil v korist partizanov tudi v drugem delu ofenzive, v katerem je sočasno s prvim sodelovalo 23.000 nemških vojakov, domačih izdajalcev raznih barv in italijanskih fašistov.

Uvodni boji so se začeli 18. marca, glavne operacije pa naslednje jutro.

Ofenzivo »Winterende« je izvajalo pet bojnih skupin: na severovzhodu in vzhodu bojna skupina «-Blank«, na črti Idrija—Crni vrh—Ajdovščina skupina »Dippelhofer«, južno od nje skupina »Lerch«, zahodno »Bikowsky«, iz Kanalske doline pa je nastopala na Banjško planoto bojna skupina »Hahn«. ^{*281}

Enote 9. korpusa so bile v začetku ofenzive razporejene široko. Na Šentviški in Vojskarski planoti so bile 156. in 157. brigada italijanske divizije »Garibaldi Natisone« in Gregorčičeva brigada. Bazoviška je bila na Colu, Prešernova in Gradnikova pri Trnovem in Krnici, Vojkova in 2. brigada Narodne obrambe pa na Banjški planoti. ²⁸² Teh 3000 borcev, ki jih je občasno podpiralo zavezniško letalstvo z letališč pri Zadru in v južni Italiji, se je prve dni boja uspešno postavljalo po robu sedemkrat močnejšemu sovražniku. Toda enote niso mogle dolgo vzdržati takšnega vse hujšega pritiska in so se začele korak za korakom umikati v notranjost osvobojenega ozemlja. Korpusna artilerija je ob začetku ofenzive še vedno bivala v naseljih Dolenja Trebuša in Hotenje in s patruljami nadzorovala okolico, ne da bi prišlo do spopadov s sovražnikom. Havbico in topove, kot že rečeno, so odpeljali v skrivališča, medtem ko je konje in mule prevzelo v oskrbo civilno prebivalstvo.

V Dolenji Trebuši in Hotenju so ostali do 24. marca, ko so dobili ukaz, naj brez topov kot pehota odidejo na območje Hoje—Koren in skupaj z 2. brigado Narodne obrambe usta-

• V bojni skupini »Blank« so bili: 10. policijski polk SS, 3/15. policijskega polka SS in 2. bataljon srbskega prostovoljskega korpusa (SDK). V skupini »Dippelhofer« so delovali 2. domobranski bataljon z Rakeka, topniški divizion SDK, 2. bataljon SDK, podoficijska šola SS, dolomitske domobranske posadke in deli polka »Varjagov«. Skupino »Lerech« so sestavljali polk SNVZ in del četniške Dinarske divizije. V skupini »Bikowsky« je bil 2. kozaški polk brez 1. bataljona, v skupini »Hahn« pa 24. brigada kraških lovcev SS.

vijo prodiranje bojne skupine »Hahn« na osvobojeno ozemlje.

Do spopada s sovražnikom je prišlo okrog 10. ure 27. marca. Sovražnik je napadel topničarje, razvrščene na položaju pri vasi Hoje, k. 763. Po hudem dveurnem boju, ko so Nemci uporabili rezerve in si zagotovili večkratno premoč, so se morali topničarji umakniti. Izmikali so se spretno od položaja do položaja, najprej pri Lomu (Kanalskem), potem pa pri naselju Grudnica. Ko se je znočilo, so sklenili iti čez reko Idrijco pri vasi Slap in se umakniti na Šentviško planoto, ne da bi vedeli, da je tam že močna nemška skupina »Blank«. Patrulja, ki so jo poslali naprej, se namreč ni vrnila, ker so jo Nemci ujeli.

Član patrulje Albin Rejce o tem pripoveduje takole:

»Vrčana Lenarta in mene je poslal komandir baterije v vas Ponikve, da bi ugotovila, kaj se tam dogaja. Ko sva zgodaj zjutraj stopila v neko hišo, se je Vrčan postavil na sredo kuhinje, jaz pa za vrata in sva vprašala, kje so Nemci. Toda preden sva dobila odgovor, so že planili v kuhinjo trije Nemci. Prvi je z rafalom iz brzostrelke pokosil Vrčana, drugi pa je, ko me je zagledal, pomeril vame in zakričal 'Hände hoch!' Ni mi ostalo drugega, kakor da dvignem roke, ker streljati nisem mogel več, bil sem hudo presenečen. Kot zverina je skočil proti meni, me dvakrat udaril v obraz, da se mi je ulila kri iz ust in nosa, mi iztrgal puško, potem pa me z njo silovito sunil čez prag, da sem vznak padel na cesto. Tretji je medtem prijel ranjenega Vrčana za noge in tudi njega potegnil na cesto. Postavil mu je vprašanje, ali je Italijan ali Slovenec, in ker mu ni mogel odgovoriti, ga je hudo ranjenega s strelom v glavo ubil.

Trenutek zatem je prišla mimo kolona kakih 100 Nemcev v bojni razvrstitvi. Ko je njen poveljnik zagledal prizor na cesti, ustreljenega Vrčana, mene pa še živega, je zavpil nekaj o streljanju, česar nisem dovolj razumel, potem pa me je vzel s seboj, da bi nosil zaboj s strelivom. Na pobočju, ki se vzpenja proti Pečinam, je prišlo do spopada, v katerem je bil neki Nemec ranjen. Spopad je bil zelo kratek in kolona je nadaljevala pot proti Sv. Luciji.

Tam so me vtaknili v zapor, v katerem se je nabralo že več drugih ujetnikov. Drugo jutro so nas odpeljali na pokopališče kopat jame za njihove padle. Ko smo izkopali jame, za katere smo najprej mislili, da so za nas, so nas poslali v

Tolmin kopat strelske jarke, razčiščevat ruševine po zavezniških bombnih napadih in urejevat zaklonišča.

Cez nekaj dni, po izrednih naporih in ko je budnost stražarjev v nekem trenutku popustila, mi je uspelo izkoristiti priložnost in zbežati. Po večdnevnem skrivanju sem se vrnil v svojo enoto v Dolenji Trebuši.²⁸³

V vas Pečine na Šentviški planoti so prišli proti jutru 28. marca. Do kože premočeni od dežja, ki jih je neprenehoma pral, pa tudi od svojega potu po pospešenem pohodu in celodnevem hudem boju.

Počitek je bil zelo kratek. Komaj se je na obzorju začelo svetlikati, so jih Nemci že napadli. Presenetili pa jih niso. Vsi so organizirano prijeli za orožje, sprejeli boj in hude sovražnikove naskoke zavračali do 10. ure, potem pa so se vrnili v dolino in se spustili v Dolenjo Trebušo.

Na teh že od prej dobro znanih položajih pri Dolenji Trebuši so ostali do drugega dne in odbijali napade bojne skupine »Blank«, ki jim je po umiku s Šentviške planote sledila. Zvečer so se na ukaz štaba 9. korpusa razdelili. Prvi divizion se je pod vodstvom načelnika štaba artilerije premaknil na Vrše nad Čepovansko dolino, glavnina pa, ko pritiska sovražnika ni mogla več zadržati, se je čez hudournik Gačnik umaknila na Oblakov vrh, potem pa skupaj s 157. brigado »Guido Picelli« italijanske divizije »Garibaldi Natisone« v Mrzlo Rupo in se pridružila glavnini korpusnih enot. V boju pri Dolenji Trebuši je en borec padel, štirje pa so bili ranjeni.

Iz Mrzle Rupe so artileristi 30. marca odšli na položaje pri Predmeji in tam ostali do noči. Zvečer so položaj zapustili in se namenili na Kozje stene. Toda niso še dolgo hodili, ko jih je dohitel korpusni kurir z ukazom, naj se takoj vrnejo in na črti Predmeja — Mala Lažna okrepijo Prešernovo brigado, ki je že s težavo zadrževala pritisk sovražnikovih skupin »Lerch« in »Bikowsky«.

Boj na teh položajih je trajal ves naslednji dan, 31. marca. Sovražnik je silovito napadal ob podpori topovskega in minometnega ognja ter s tanki, tako da so položaji večkrat menjali gospodarja. Toda borci so vzdržali do noči in tako glavnini 9. korpusa omogočili, da se je pripravila in organizirala za preboj iz obroča.

Stab 9. korpusa je pripravljal preboj že dalj časa. Dokončno pa se je nameraval odločiti šele takrat, ko bo popol-

Razvrstitev nemških bojnih skupin in partizanskih brigad v Slovenskem primorju v zadnji nemški ofenzivi »Winterende« (konec zime) in boj ter premiki artilerije 9. korpusa od 24. do 31. marca 1945

noma jasno, s katere strani bo sovražnik udaril z največjo močjo, oziroma katera območja bo izpraznil in enote premaknil na težišče operacije.

Sovražnikov pritisk pa je bil od trenutka do trenutka hujši in položaj glavnine 9. korpusa, stisnjene na prostoru Predmeja—Mrzla Rupa—Kozje stene—Obli vrh—Predmeja, vedno težji. Kriza je dosegla vrhunec 31. marca, ko je obramba na smeri Col—Oblakov vrh popustila in ko je sovražnik zavzel Oblakov vrh in Predmejo, premer obroča pa zmanjšal na samo 4 do 5 kilometrov. Nastopil je skrajni čas za preboj, toda samo pod zaščito noči. Ko se je zmračilo, so se razvrstili v tri kolone in se začeli prebijati.

V prvi koloni je bila divizija »Garibaldi Natisone«, ki je s Kozjih sten šla mimo Velikega Goljaka na Banjško planoto. Druga kolona, 31. divizija brez Gradnikove brigade, z njo pa vsi gibljivi ranjenci, je s Tisovca šla na Otlico, potem pa mimo Črnega vrha na Javornik in naprej proti Pivki.

Tretja, glavna kolona s štabom 9. korpusa, 30. divizijo brez Kosovelove brigade, Gradnikovo brigado in korpusno artilerijo, pa se je prebijala čez Hudo polje, Mrzlo Rupo in Vojsko na Cerkljansko in Gorenjsko. Ko je ta dolga, raztegnjena kolona 1. aprila zjutraj na Vojskarski planoti zavila mimo Kotlovskega vrha in naselja Ogalce proti Oblakovemu vrhu, so jo s pobočij, ki se spuščajo proti potoku Gačniku, z ognjem obsule globinsko razporejene sovražnikove zasede. Kljub silovitemu ognju, presenečenju in žrtvam pa so se borci in starešine hitro in dobro znašli. Spretno so izkoristili razgibano zemljišče, kmalu zasedli dominantne točke in organizirali obrambo do noči.

Z nočjo se je kolona odlepila od sovražnika in nadaljevala pot v smeri, ki jo je sovražnik najmanj pričakoval. Brez strela je v Dolenji Trebuši šla čez most in se začela vzpenjati v strmino na Šentviški planoti.

Šele ko je bila polovica kolone že čez reko, so Nemci opazili manever, udarili ter kolono presekali. V zadnjem delu kolone, na levem bregu reke Idrijce, so s štabom 9. korpusa, njegovimi prištavnimi deli in odseki ostali tudi mnogi cvilisti iz političnih ustanov in organov oblasti ter korpusne artilerije, ki je bila zadnja, v zaščitnici.²⁸⁴

Ko je bila temu delu kolone pot čez reko onemogočena, se je štab 9. korpusa odločil za umik proti Trnovskemu gozdu. Topničarji so zasedli položaje pri Mrzli Rupi in k. 924, da bi skupinam, ki so se v neredu umikale, krili umik in zaprli

smer proti Gorenji Trebuši, odkoder je grozila največja nevarnost.

Okrog 8. ure jih je napadla ena od nemških kolon, ki so prodirale od Gorenje Trebuše proti Mrzli Ruپی. Topničarji so napad odbili in vzdržali na položajih nekaj ur.

Medtem so Nemci ponovno zasedli Kotlovski vrh in vse druge dominantne točke na Vojskarski planoti, s katerih so jih odrinile brigade 30. divizije v nočnem preboju iz obroča. Zaprli so tudi poti, ki vodijo v dolino potoka Gačnik in proti Hudemu polju.

Spričo nevarnosti, da jih sovražnik stisne v obroč na zelo majhnem prostoru, topničarjem ni ostalo drugega, kakor da položaj zapustijo in se umaknejo v varstvo visokega smrekovega gozda na pobočju, ki se vzhodno od Mrzle Ruپی strmo spušča v globoko sotesko gornjega toka reke Idrijce proti naselju Klavže.

Nemci so jim sledili, vendar samo z močnejšimi patruljami, od katerih jih je ena okrog 17. ure napadla. Napad so sicer zavrnil, toda kljub temu so se morali umakniti globlje v gozd.

Z zmanjšanim številčnim stanjem, nekaj jih je v bojih padlo, več pa razgubilo, v izredno kritičnem stanju, skrajno izčrpani od nenehnih bojov in premikov, že več dni brez hrane in z zelo omejeno količino streliva so se z nočjo nameravali vsi skupaj umakniti iz obroča proti Zadlogu in Čekovniku. Ko pa so se zjutraj vrnile izvidnice in sporočile, da so povsod naletele na nemške zasede, ki nadzorujejo gozdne poti in steze in streljajo ob vsakem šumu, so namero opustili in menili, da se lahko rešijo edino, če se jim uspe izmuzniti v majhnih skupinicah po največ 15 mož.

Takoj so se razdelili na pet skupin in se odločili, da se prebijajo vsaka po svoje. Ko se je znočilo, so gozd zapustili. Prva skupina, ki jo je vodil komandant korpusne artilerije, je šla po dolini Idrijske Bele in čez Žirovnico na Ledine, od tam pa na Cerkljansko. Drugo je vodil pomočnik političnega komisarja artilerije. Ta se je spustila v dolino potoka Trebuša in se usmerila nazaj na Banjško planoto, tam poiskala 1. divizion in se mu pridružila. Tretja in četrta skupina sta se prebili na območje Pivke in se tam priključili Prešernovi brigadi. Tretja, ki jo je vodil komandant 2. divizion, je šla prek Zadloga, četrta, vodil jo je operativni oficir štaba artilerije, pa čez Čekovnik in Mrzli log ter Nanos. Obe sta naleteli na nemške

zasede in imeli po enega ranjenega. V tretji je bil ranjen komandant diviziona. Zadnja, peta skupina, ki sta jo vodila namestnik komandanta in pomočnik političnega komisarja 2. diviziona, pa se je prebila v Vipavsko dolino.

Toda do cilja niso prišli vsi borci. Nekaj jih je na poti omagalo in zaostalo, nekaj pa jih je ujel sovražnik. Vsi, ki so ostali skupaj, pa so se rešili in se po 6. aprilu postopoma vrnili na mesto stalnega tabora v Dolenji Trebuši.²⁸⁵

Borci 1. diviziona, ki so se v noči na 30. marec ločili od glavnine in zasedli položaje na Vršah, so zjutraj lahko samo še ugotovili, da so obkoljeni in je povsod okrog njih sovražnik v popolni bojni razvrstitvi pripravljen za napad.

Nemci pa jih niso takoj napadli. Vse dopoldne so pošiljali okrepljene patrulje in z njimi tipali, da bi ugotovili, kdo je na Vršah in kakšna je moč partizanov.

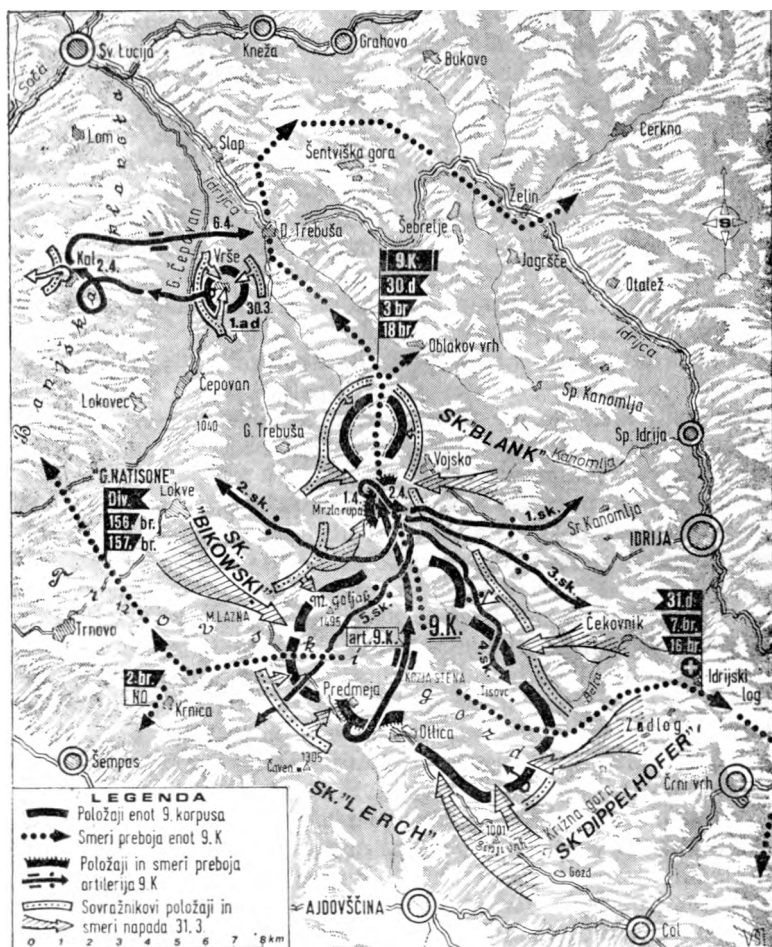
Popoldne so napadli. Začeli so s topovi in minometi. Granate in mine so zdaj tu, zdaj tam zaorale po neutrjenem položaju topničarjev, ki so jih le slabo ščitila zemljišče in naravna kritja.

Najhuje je bilo pri prvi bateriji, ki je imela takoj prve mrtve in ranjene. Morala se je umakniti. Njen umik je opazil tudi sovražnik in že je jurišal ter se vklinil v bojno razvrstitev diviziona.

Drugi dve bateriji, čeprav je bila trdnost položaja zavoljo umika prve omajana, nista popustili in sta do večera uspešno zavračali juriš za jurišem.

Ko se je zmračilo, so Nemci nehali napadati, nadaljevali so le s topniškim in minometnim ognjem. Partizanski starešine so zatišje izkoristili in se zbrali na poveljniškem mestu na posvet. Poročali so o stanju enot in ugotovili, da je 8 borcev padlo, nekaj je bilo ranjenih, nekaj pa so jih pogrešali, ker se niso vrnile vse izvidnice.

Rajko Kogoj, eden od teh izvidnikov, takole pripoveduje: »Z Likarjem sva šla v izvidnico proti Cepovanu. Kmalu pod Vršami sva zaslišala nemško govorico. Skrila sva se v grmovje. Ko so se nama Nemci približali, sem ustrelil, da bi opozoril naše, ki so bili še na vzpetini. Hip zatem so že zaregljale strojnice od vseh strani in vnel se je hud boj. Nazaj na Vrše se po poti, po kateri sva prišla, nisva več mogla vrniti. Obrnila sva se in poskušala iti okrog hriba po stranski poti. Ko sva skočila iz kritja, sem začutil ostro bolečino v stegnu, ki pa me še ni

Umik artilerije 9. korpusa od 29. marca do 1. aprila 1945 iz obroča med ofenzivo »Winterende« v petih skupinah

ovirala pri hoji. Medtem se je začelo mračiti in sva zgrešila pot. Vse bolj sem zaostajal in čez nekaj trenutkov sem v temi ostal sam.

Najprej sem zdrsnil v neko kotlino, potem pa sem se povzpел na hrib, ki mu pravimo Prvejek, in tam prenočil. Ko se

je začelo daniti, sem se približal hišam in vstopil v eno od njih. Bila je domačija pisatelja Cirila Kosmača. Cirilova sestra mi je takoj postregla s hrano, toda nisem še dal grizljaja v usta, ko so pred hišo že bili Nemci. Skočil sem skozi okno in se pognal v hrib. Niso me opazili.

Cez dan sem se skrival v gozdu, ponoči pa sem se spustil v Dolenjo Trebušo, domov. Hotel sem s pomočjo domačinov vzpostaviti stik s svojo enoto. Toda tudi tukaj so me zalotili Nemci. Umaknil sem se v hlev in vzel vile v roke. Nemci so preiskali hišo in eden od njih je stopil tudi v hlev. Ko me je zagledal, mi je kljub temu, da sem bil še zelo mlad, imel sem le 16 let, ukazal, naj grem z njim.

Moja teta, ki je za silo govorila nemško, me je poskušala osvoboditi, toda nič ni pomagalo. Odpeljali so me v vojašnico bivše italijanske vojske. Tam je bilo že nekaj starejših žensk kot talk, med njimi tudi moj znanec, 18-letni Baldo Hvala, partizan, toda ne iz artilerije.

Za mano sta prišla v vojašnico moja teta in vaški župnik ter me skupaj poskušala rešiti. Toda nič nista dosegla. Neki nemški oficir, na katerega sta se obrnila, ju je z grobim vpitjem nagnal.

Vedel sem, da ni druge rešitve kakor beg. Hitro se mi je ponudila priložnost. Blizu nas je nekaj vojakov porivalo oklepni avtomobil, ki ni hotel vžgati. Hitro sem jim priskočil na pomoč. S strahom sem čakal, kdaj bo kak stražar zakričal za menoj, naj se vrnem. Z vso vnemo sem porival. Ko smo prišli iz vojašnice in porivali vozilo mimo Kofolove žage, je motor začel delovati, jaz pa sem skupaj z drugimi še tekkel za vozilom. Za ovinkom, ko me iz vojašnice niso mogli več videti, pa sem skočil v potok in potem hitro stekel v hrib.

Baldona Hvalo pa so kljub temu, da so ga prijeli brez orožja in ni bil star še niti 18 let, še isti dan ustrelili.«²⁸⁶

Po poročilih patrolj in oceni okoliščin, ki je jasno pokazala, v kako kritičnem položaju se nahajajo, so starešine na posvetu sprejeli sklep o preboju iz obroča na tistem delu bojišča, kjer so med bojem opazili četnike, za katere se je nekako zdelo, da niso tako vneti za boj. Po vrnitvi v enote so poveljniki razdelili skupine, določili vsaki smer preboja in zborna mesto po preboju.

Ko so bile okrog polnoči vse priprave končane, so silovito udarili z ognjem iz vsega orožja, potem pa jurišali. Sovražni-

kov odpor je bil šibek in ko je popustil, so se v teku spustili po strmini, prečkali cesto in Cepovansko dolino ter se umaknili v varstvo gozda na drugem pobočju. Tam so ostali do noči. potem pa, tavajoč po gozdu, nadaljevali umik. Sovražnik jih ni zasledoval.

Zjutraj so prišli v bližino vasi Kal in tam srečali terence, ki so se prav tako skrivali v gozdu. Povedali so jim, da je v vasi neka manjša nemška, najbrž zaledna enota, njeni vojaki da se obnašajo brezskrbno in prepričujejo prebivalce, da partizanov ni več, ker so jih vse pokončali.

Pripravili so se za napad in o mraku naskočili. Nemci so bili presenečeni. Brez odpora so zapustili vas, ne da bi kaj odnesli s seboj. Plen je bil bogat — med drugim dovolj streliva, ki jim ga je že hudo primanjkovalo, in živil, ki so jim prišla zelo prav, saj že več dni niso ničesar zaužili.

V okolici vasi Kal so ostali še nekaj dni, potem pa so se 6. aprila, ko je bilo ofenzive konec, prvi vrnili v Dolenjo Trebušo, na zborna mesto, ki jim je bilo določeno še pred ofenzivo.²⁸⁷

Zadnja nemška, 18 dni trajajoča ofenziva je artilerijo 9. korpusa hudo prizadela in jo tako rekoč prepolovila. Padlo je 15 borcev, 7 jih je sovražnik ujel, 11 je bilo ranjenih, med njimi dva hudo, 76 pa so jih do konca aprila pogrešali. Pogrešanci so taval po vaseh, se skrivali in iskali zvezo s svojo enoto, nekateri pa so se zatekli v druge enote in tam ostali do konca vojne. Po nepotrjenih vesteh naj bi se jih šest skrivalo na svojih domovih do osvoboditve.

Na zbornem mestu v Dolenji Trebuši se je do 27. aprila 1945 od 265 mož, vpisanih v seznam korpusne artilerije, zbralo samo 132. Največ jih je manjkalo v 2. divizionu in štabu artilerije. V dokaj strnjeni sestavi je ostal 1. divizion, zato so drugega začasno razpustili in njegovo moštvo priključili prvemu.

Artilerija je imela tudi hude gmotne izgube. Nemci so našli skrivališča na Cerkljanskem, koder je orožje skril komandant 1. divizona, in na Velikih Laznah, koder ga je skril komandant 2. divizona. Na Cerkljanskem so našli in odpeljali uporabno havbico kal. 100 mm in neuporabna topova, jurišnega kal. 75 mm I. G. in daljnometnega kal. 88 mm, na Veliki Lažni pa protitankovskega kal. 45 mm in hitrostrelnega kal. 20 mm. Po pripovedovanju prebivalcev naj bi skrivališče orož-

ja na Cerkljanskem odkrili s pomočjo nekakšne magnetne naprave, verjetno z minodetektorjem.²⁸⁸

Izgubili so tudi 13 konj in 5 mul; Nemci so jih odvzeli civilnemu prebivalstvu, ki je skrbelo za živali.

Med tistimi, ki takoj po končani ofenzivi niso prišli na določeno zbirališče, je bilo žal tudi nekaj starešin. Vse take, pa tudi tiste, ki so med ofenzivo izgubili svoje enote oziroma jih zapustili, so poklicali na odgovornost, jim odvzeli dolžnosti in jih vrnili v enote kot navadne borce. Kaznovali so tudi tiste, ki so skrivali orožje pred ofenzivo in opravili nalogo tako površno, da je orožje padlo v sovražnikove roke.

Kljub vsemu pa je treba ugotoviti, da je artilerija ostala sposobna za nadaljevanje boja v svoji osnovni funkciji in da so se topničarji med ofenzivo izredno učinkovito bojevali kot pehota. Vso drugo polovico njenega trajanja jih je bila večina obkoljena v zelo kritičnem položaju na težišču dogajanj 9. korpusa.

Borci so se tolkli zagrizeno, spretno in junaško in so vzdržali vse napade in juriše mnogo močnejšega sovražnika, saj je bilo razmerje sil od 1 : 7 do 1 : 15 v sovražnikovo korist.

Starešine so svoje enote spretno vodili in jih, ko je bila sovražnikova premoč prevelika, gibko izmikali udarcem ter se z enoto v več skupinah zatekali v varstvo težko dostopnih in z gostimi gozdovi pokritih predelov ali pa se prebijali iz obroča v sovražnikovo zaledje.

Morala moštva je ves čas boja ostala na visoki ravni in ni bistveno popustila, čeprav so bili po več dni brez hrane, na nenehnih pohodih, v mrazu in snegu, s sovražnikom za petami, v stalni hudi nevarnosti, da jih dohiti in uniči.^{288a}

BOJI ZA OSVOBODITEV TRSTA IN SLOVENSKEGA PRIMORJA

Jugoslovanska armada nezadržno napreduje

Medtem ko je na Primorskem divjala najhujša nemška ofenziva od vseh, kar so jih uprizorili fašisti, se je na drugih bojiščih druge svetovne vojne naglo bližal dokončni zlom in uničenje Hitlerjevega vojnega stroja. Rdeča armada je 29. marca stopila na slovenska tla v Prekmurju, v srednji Evropi pa se je naglo bližala osrčju nemškega rajha. Zahodni zavezniki so osvobodili Francijo in dežele Beneluxa ter z druge strani hiteli, da bi se čimprej srečali z Rdečo armado. Na italijanski fronti sta se 5. ameriška in 8. britanska armada že spustili v Padsko nižino in se pripravljali nadaljevati napredovanje v severno Italijo in proti jugoslovanski meji.

Na jugoslovanskem bojišču je Jugoslovanska armada nezadržno napredovala, čeprav so se Nemci povsod še vedno žilavo upirali. Kljub nevarnosti obkolitve — spričo globokega prodora Rdeče armade v Avstrijo — so se umikali počasi, korak za korakom, da bi pridobili dovolj časa in se skupaj s kvislinškimi hlapci vseh barv izmaknili udarcem jugoslovanskih partizanov, dokler se ne bi razmere zanje izboljšale, kar so še vedno upali.

Toda štiri jugoslovanske armade, ki so nastopale frontalno, in šest korpusov s šestnajstimi divizijami v zaledju jim tega niso zlahka dovolili. S spretnim manevriranjem so jih obkoljevali in razbijali ter jim onemogočali, da bi se v redu umikali. Posebno nevaren za umikajoče se divizije generalpolkovnika Alexandra Löhra je bil manever krilnih armad. Prve in tretje, ki sta po preboju sremske fronte prodirali severno od Save, in četrte, ki je napredovala na levem krilu razvrstitve ob

jadranski obali in skozi Liko ter Hrvaško primorje. Prodirala je na stiku med obrambnimi položaji nemške skupine armad »C«, katere glavnina je bila v Italiji, in položaji skupine armad »E«, s težiščem med Savo in Dravo.

Četrta armada je imela dva temeljna strateško-operativna in politična cilja. Prodrla naj bi v Trst in ga osvobodila, preden bi tja prišli Angloameričani, potem pa se naglo povzpela na Karavanke in prišla na Koroško ter zaprla obroč okrog skupine armad »E«, ki so ga od vzhoda in juga gradile preostale tri armade JA. To naj bi nacistični vojski preprečilo, da bi opremo, orožje in drug bogat plen, ki ga je naropala na Balkanu, odnesla s seboj.

Osvoboditev Trsta, v katerem sta bili dve tretjini prebivalstva italijanske narodnosti, je poleg strateške pomembnosti za zadnje obdobje druge svetovne vojne imela tudi globok politični pomen. S priključitvijo Slovenskega primorja Jugoslaviji naj bi bilo rešeno pomembno etnično vprašanje in odpravljena krivica, storjena jugoslovanskim narodom z versajsko pogodbo po prvi svetovni vojni.

Pomembna vloga v tej operaciji je s strateškega, še bolj pa s političnega vidika pripadala 9. korpusu, ki ga je prav spričo tega že v začetku aprila Generalštab JA neposredno vezal k 4. armadi, nosilki tržaške operacije.²⁸⁹

Ofenziva 9. korpusa

Medtem ko je štab 4. armade pripravljal obkoljevalni manever okrog 97. nemškega armadnega korpusa in preboj njegovih obrambnih položajev med Reko in Snežnikom, da bi odprl pot proti Trstu, je štab 9. korpusa načrtoval ofenzivo na Banjško planoto in rob Trnovskega gozda, proti zadnjim ostankom sovražnikovih enot, ki so izvajale ofenzivo »Winterende« in so po umiku glavnine še ostale na partizanskem ozemlju, s tem pa osvobodilnim brigadam onemogočale, da bi se spustile v Vipavsko dolino, uresničile ukaz štaba 4. armade JA in se neposredno udeležile tržaške operacije.

Ukaz za ofenzivo je štabu 9. korpusa brzojavno poslal Glavni štab NOV in POS dne 20. aprila in se je mimogrede povedano, povsem ujemal s poveljem, ki ga je štab korpusa poslal podrejenim enotam že dan poprej.²⁹⁰

Korpusna artilerija si je po hudih naporih v zadnji sovražnikovi ofenzivi do začetka ofenzive korpusa skoraj povsem opomogla. Mnogi borci, večinoma iz 2. diviziona, iz katerega jih je največ manjkalo, so se ponovno zbrali v Dolenji Trebuši, tako da so divizion lahko obnovili.

Zaradi izgubljenega orožja, zlasti iz 1. diviziona, ki so ga skrili pri vasi Planina na Cerkljanskem in so ga Nemci našli, so divizionoma dali topove, ki so jih pred kratkim zaplenili sovražniku. Prvi je dobil hitrostrelnega kal. 20 mm in dva protitankovska kal. 45 in 47 mm, drugi pa samo en hitrostrelni topič kal. 20 mm. Vse druge topove, ki so jih še imeli in zanje ni bilo več streliva, so pustili v skrivališčih. Vrnile so se tudi skupine borcev, poslane na Gorenjsko; pripeljali so večje število konj, ki so jih tam mobilizirali.²⁹¹ Z vsem tem orožjem se je artilerija korpusa udeležila operacije čiščenja Banjške planote in Trnovskega gozda, ki se je začela 21. aprila zgodaj zjutraj.

Trideseti diviziji, ki je napadla sovražnika v vaseh Zavrh nad Cepovanom, potem pa na Predmeji in Otlici, so podredili 1. divizion s tremi topovi, 31. diviziji, ki je naskočila sovražnika v naseljih Spodnji Lokovec, Puštale in Podlaka, pa hitrostrelni top iz 2. diviziona. Ostanek moštva iz obeh divizionov in moštvo prištabnih enot so kot pehota zasedli položaje na severozahodnem delu grebena Vrše z nalogo, da nadzorujejo smeri, ki od Slapa in Sv. Lucije (danes Most na Soči) vodijo proti Cepovanu.²⁹²

Silno razgibani boji na Banjški planoti in na robu Trnovskega gozda, v katerih je sovražnika občasno bombardiralo tudi zavezniško letalstvo, so trajali do 27. aprila. V začetku je bilo težišče ofenzive na območju Cepovanske doline, v drugi fazi pa na črti Predmeja—Otlica—Sinji vrh. V prvi fazi je Gradnikova napadla sovražnika v Podlaki in na k. 878, Vojkova v Spodnjem Lokovcu in v Puštalah, Bazoviška pa v Zavrh.

Sovražnikov odpor je bil povsod hitro zlomljen že prvi dan boja. Umaknil se je na črto Grgar—Zagorje—Ravnica in se od tam naslednje dni večkrat poskušal vrniti. Toda brigade na črti Kanalski vrh—Jelenek k. 788—Sleme k. 801—Ravnica—Zagorje—Krnica so vse takšne poskuse zavrnile.²⁹³

K hitremu uspehu brigad je mnogo pripomogla učinkovita podpora topov 1. diviziona, ki so ves čas boja neposredno

spremljali pehoto in tolkli po sovražniku kar s prve bojne črte. Prvi se je oglasil hitrostrelni top, ki je odprl ogenj ob

10. uri, potem pa do enajstih obstreljeval sovražnikovo kolono v vasi Fobce, ki je iz Grgarja poskušala priskočiti na pomoč napadenim v Zavrhu. Ko so potem bataljoni Bazoviške brigade pregnali sovražnika iz Zavrha, so vse tri topove postavili na položaj na koti 754, iz katere so od 14. do 18. ure tolkli po sovražniku nad Puštalami in na koti 807 ter pomagali bataljonom Gradnikove in Vojkove v boju s posadkami teh postojank.

Hitrostrelnega topa iz 2. diviziona pa 31. divizija ni uporabila. Poslala ga je nazaj na Vrše, da bi podprl boj topničarjev, ki so zapirali smer Vrata—Grudnica—Cepovan, če bi sovražnik iz Sv. Lucije poskušal prodreti v tej smeri v hrbet enotam, ki so se bojevale v Cepovanski dolini. Na Vršah je ostal do 24. aprila, potem pa se je vrnil v sestavo 31. divizije.²⁹⁴ Po končani prvi fazi se je težišče operacij preneslo na rob Trnovskega gozda. Trideseta divizija je h Gregorčičevi brigadi, ki je bila že ves čas na položajih okrog Predmeje, premaknila še Bazoviško in 1. divizion z njegovimi tremi topovi. Hitrostrelnega so poslali v Gregorčičevo že prej, da bi obstreljeval sovražnika na Predmeji, ker pa se mu je pokvaril udarni mehanizem, so ga 24. aprila poslali na Lokve v štab artilerije, ga popravili in še isti dan odpeljali nazaj.

Obe postojanki so hkrati nameravali napasti že 24. aprila. Ker pa je tega dne sovražnik okrepil svojo aktivnost na črti Podgozd—Voglarji, so morali počakati in so napadli šele 26. aprila ob 3.50.

Gregorčičeva je napadla enoto SNVZ na Predmeji, Bazoviška pa na Otlci. Napad obeh so podpirali topovi in tolkli po žariščih odpora, zlasti na kotah 815, 959, 960 in 906 na obeh straneh ceste, ki pelje proti Colu, protitankovski top kal. 47 mm pa je z direktnim zadetkom uničil sovražnikovo mitralješko gnezdo na koti 906.

Ko je sovražnik postojanki zapustil, se začel umikati proti Gorici, zahodnim zaveznikom naproti, tako da so mu borci brigad sledili, sta mu sledila tudi hitrostrelni in protitankovski top, vendar ne le z ognjem, temveč tudi s premikom od položaja do položaja, dokler se ni umaknil v Ajdovščino.²⁹⁵

Z zavzetjem postojank na Predmeji in Otlci so brigade pregnale sovražnika z osvobojenega ozemlja in pot v Vipav-

sko dolino ter proti Trstu in Gorici je bila odprta. Med sedemdnevno ofenzivo enot 9. korpusa artilerija ni imela izgub. V bojih na Banjški planoti je porabila 200 nabojev za hitrostrelni top in 170 za protitankovskega. O porabljeni količini streliva v boju za Predmejo in Otlico pa ni podatkov.

Pohod proti Trstu in zadnji boj

Priprave za zadnji obračun z okupatorjem je politično vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in Trstu začelo že več mesecev pred začetkom zaključnih operacij. Februarja 1945 so poleg Komande mesta Trst, ustanovljene že avgusta 1944, ustanovili še štiri sektorske štabe, 16 bataljonov in samostojno četo. V teh enotah je bilo okrog 2500 borcev, ki so imeli 500 pušk. Temu vojaškemu jedru pa se je v trenutku vstaje pridružilo še več tisoč drugih prebivalcev. Omeniti je treba tudi to, da je pred začetkom zaključnih operacij bilo v mestu več kot 500 odborov osvobodilnega gibanja in kakih 4000 aktivistov, v katerih je bilo združeno zlasti delavsko prebivalstvo Trsta in njegove naj bližje okolice obeh narodnosti, slovenske in italijanske.²⁹⁶

Ko je zadnji sovražnikov vojak zapustil Trnovski gozd, so 28. aprila v štabu 9. korpusa prejeli prek Glavnega štaba NOV in PO Slovenije brzojavni ukaz vrhovnega komandanta tovariša Tita, naj se brigade takoj razporedijo okrog Trsta in začnejo boj za mesto, štab pa naj vzpostavi radijsko zvezo s štabom 4. armade JA.²⁹⁷

V trenutku, ko so sprejeli ukaz, ki se je ujemal tudi z dan poprej poslanim poveljem štaba 9. korpusa podrejenim enotam, so bile brigade 30. divizije razvrščene na izhodiščnih položajih za vdor v Vipavsko dolino na prostoru Krnica—Predmeja—Sinji vrh, brigade 31. divizije pa na prostoru Voglarji—Trnovo—Lokve.

Korpusna artilerija je bila razdeljena divizijam. Prvi divizion s tremi topovi (1/20, 1/45, 1/47) je bil v 30. diviziji, drugi — s topom kal. 20 mm — pa v 31. diviziji. Štab artilerije je bil na Lokvah pri štabu 9. korpusa.²⁹⁸

Četrta armada JA pa je medtem nezadržno napredovala in se hitro bližala Trstu. Ko je njena 20. divizija dne 28. aprila zavzela Ilirsko Bistrico in potem končno prebila taktično globino 97. nemškega armadnega korpusa, je nadaljevala prodor

proti Trstu. Napredovala je v prvem bojnem ešalonu, za njo, v drugem, pa je hitela 29. divizija. Levi bok te grupacije sta varovali 9. in 43. divizija, ki sta se pospešeno približevali iz Istre, desnega pa 2. brigada 43. divizije, ki je prihajala od Postojne in Nanosa.²⁹⁹

Do mraka 28. aprila so bile vse enote prvega ešalona 9. korpusa pripravljene za pohod. Vsem borcem so poveljniki in politični komisarji razložili nalogo, ki jih čaka, in razmere, ki vladajo na bojišču. Povedali so jim, da gredo v boj za Trst, v katerem se bodo prebivalci dvignili v splošno vstajo, razoroževali okupatorjeve vojake in njihove sodelavce od znotraj ter osvobajali posamezne dele mesta. Povedali so jim tudi, da pohod ne bo lahek, ker je v Vipavski dolini mnogo četnikov in drugih sovražnikov, ki bežijo proti Gorici, da bi čimprej prišli v zavetje Angloameričanov.³⁰⁰ Borci so z navdušenjem pozdravili vse te vesti in se hitro razvrstili v pohodne kolone.

V Vipavsko dolino so se začele brigade spuščati 28. aprila zvečer v dveh ešalonih. V prvem je bila 30., v drugem pa 31. divizija. Trideseta divizija je oblikovala tri pohodne kolone. Desna, Gregorčičeva brigada, je s Krnice šla skozi vas Tabor, Črniče in Batuje do vasi Škrbina. V osrednji glavni koloni je bila Bazoviška brigada s štabom divizije, 1. artilerijskim divizionom in inženirskim bataljonom. Z območja Predmeja—Otlica—Bratina se je spustil v Skrilje, potem pa šla skozi Velike Žabje do Štanjela in se zadržala na črti Hruševica—Kobdilj. Levo od nje se je premikala Kosovelova brigada, ki se je s Sinjega vrha spustila na cesto Ajdovščina—Vipava pri vasi Šturje, potem pa čez Štanjel in Kobjeglavo šla do Gabrovice. Zjutraj 29. aprila se je vsa divizija znašla na črti Škrbina—Gabrova—Štanjel.³⁰¹

Ko so se topničarji 1. divizion razvrstili v koloni Bazoviške brigade in se začeli spuščati v Vipavsko dolino, so imeli hude težave. Na porušenem delu poti konji in nekaj volov niso mogli več naprej. Morali so jih izpreči in poslati daleč naokrog po cesti skozi Slokarje in Lokavec, topove in vozove pa z vrvmi in z nekakšno na hitro improvizirano žičnico počasi spustiti po strmini navzdol. Moštvo je drselo dol po stopničasti stezi deloma s pomočjo lestev.

Po prihodu v Vipavsko dolino je 2. bataljon v predhodnici kolone pri vasi Cesta (k. 311) naletel na četniško zasedo. Ta je partizane presenetila in jim zaplenila hitrostrelni top. Toda le

za kratek čas. Borci so zasedo z odločnim jurišem pregnali in dobili top nazaj. Bataljon s tem še ni bil zadovoljen in je četnikom sledil v njihovo postojanko Dobravlje. V spopadu s tamkajšnjo posadko pa so topničarji top še enkrat izgubili. Toda tudi tokrat so borci Bazoviške v silnem naletu pregnali sovražnika iz vasi ter mu top že drugič iztrgali iz rok. Vse skupaj se je še enkrat ponovilo na mostu čez Vipavo pri vasi Velike Žabje. Tudi tam je četniška zaseda presenetila predhodnico in top je spet menjal gospodarja. Borci pa so z odločnim jurišem zasedo razbili, jo pognali v beg in tako top tretjič zaplenili. Tako je v eni sami noči hitrostrelni top 1. divizion šestkrat menjal gospodarja.³⁰²

Enaintrideseta divizija se je od Trnovskega gozda poslovila in se spustila v Vipavsko dolino 29. aprila popoldne, spet v treh kolonah. Gradnikova je cesto Ajdovščna—Gorica prešla pri vasi Dobravlje in tam naletela na četniško kolono, ki je bežala proti Gorici. Takoj jo je napadla in med drugim zaplenila protitankovski top kal. 47 mm.³⁰³ Prešernova brigada, ki je hodila za Gradnikovo, namenjena v vas Planina južno od Ajdovščine, pa je na glavni cesti tudi naletela na četniško zasedo in v spopadu z njo izgubila hitrostrelni top iz 2. divizionu korpusne artilerije.³⁰⁴ Vojkova brigada se je z Lokev premaknila najprej na Otlico, od tam pa odšla v vas Erzelj.

Trideseta divizija je nadaljevala pohod proti Trstu v popoldanskih urah 29. aprila. Kosovelova je iz Gabrovice odšla ob 15. uri in se ob 18.30 približala Repentabru, kjer je napadla skupino Nemcev in jo razorožila. Za njo sta do jutra naslednjega dne prišli tudi Gregorčičeva in Bazoviška brigada s štabom divizije ter 1. artilerijskim divizionom in inženirskim bataljonom divizije.

Repentabor, izhodišče brigad 30. divizije za napad na Trst, je prva zapustila Kosovelova brigada in že ob 5. uri zjutraj 30. aprila napadla Nemce na Opčinah pri vojašnici v bližini kote 297 in zavzela železniško postajo. Z naslonitvijo na postajo je nadaljevala napad v notranjost postojanke na Opčinah in do 9. ure prodrla do šole in cerkve. Toda obdržati se tam ni mogla in se je pod pritiskom močnih nemških protinapadov morala umakniti. V popoldanskih urah je položaje okrog Opčin prepuстила Bazoviški brigadi, sama pa je dobila nalogo vdreti v Trst ter tam v sodelovanju z bataljoni Komande mesta Trst okrepiti vstajo tržaškega ljudstva in boj nadaljevati v mestu.

Takoj za Kosovelovo je šla proti Proseku Gregorčičeva brigada. Presekala je cesti Opčine—Prosek in Trst—Kontovelj—Prosek, zasedla Gorko (k. 371), potem nadaljevala napad proti Barkovljam in ob morski obali v notranjost Trsta.

Repentabor je zadnja zapustila Bazoviška brigada, ki je dobila nalogo, da zamenja Kosovelovo, blokira Nemce na Opčinah, potem pa jih v ugodnem trenutku energično napade in Opčine zavzame.³⁰⁵ Opčine so bile glavna točka zunanje obrambe Trsta in po zavzetju tega obrambnega vozla se Trsta ne bi dalo več braniti. Nemci so se tega dobro zavedali in so ga zato močno utrdili in obdali z mnogimi, večinoma železobetonskimi bunkerji in jih med seboj povezali s strelnimi jarki in prehodnicami. Posadka kakih 900 mož je imela 8 topov kal. 149 mm in štiri kal. 88 mm, ki so bili tudi protiletalski. V boj za Opčine pa sta lahko posegli tudi še po dve bateriji na položajih pri Sv. Križu, Kontovelu in na Proseku, tako da so bili napadalci na Opčine izpostavljeni ognju 36 topov, večinoma težjih kalibrov. Število sovražnikovih vojakov na Opčinah pa se je neprenehoma večalo. Do 2. maja se je v postojanki zbralo kar 2600 vojakov.³⁰⁶

Z Repentabra je Bazoviška odšla na Opčine brez 1. bataljona, ki je ostal v rezervi, in 1. maja ob 8. uri samo z dvema bataljonoma napadla sovražnika na črti k. 277—k. 311—k. 317. Ko se je Kosovelova zbrala, je na njeno mesto poslala svoj 1. bataljon, ki je bil v rezervi.

Popoldne okrog 15. ure se je v boj za Opčine zapletla predhodnica močne 9. brigade 20. divizije, ki je napredovala ob podpori tankovskega bataljona in številne artilerije 4. armade iz smeri Sežane.

Srečanje z borci 9. brigade je bilo izredno prisrčno in je obojim vzbudilo veliko veselje, toda njuno bratstvo in enotnost v orožju je naslednjih nekaj dni zalilo še veliko krvi borcev obeh divizij.

Hudi boji za Opčine so trajali do noči in se nadaljevali do 3. maja. Neprenehoma so se vrstili napadi in protinapadi z obeh strani. Nemci so imeli prednost, saj je njihova moč naraščala, ker so na Opčine prihajale enote, ki so se umikale pred 4. armado iz Istre in Brkinov. Imeli pa so tudi veliko premoč v artileriji, ki je napadajočim povzročala največ izgub.

Sele 3. maja v popoldanskih urah, ko so borci Bazoviške in 9. brigade 20. divizije stisnili Nemce v skrajni zahodni del

Opčin v brezizhoden položaj, v Trst pa so začeli prodirati tudi zahodni zavezniki, so se vdali in vojna je bila zanje končana.

Napade Bazoviške so ves čas, neprenehoma na prvi bojni črti, podpirali topovi 1. divizion. Njihovega učinka pa spričo ogromne premoči sovražnikovega topništva in tudi številne artilerije 4. armade tako rekoč ni bilo opaziti. V prvi bojni vrsti Bazoviške brigade, ki je te zadnje dni vojne imela 23 padlih in 59 ranjenih, so tudi topničarji imeli izgube.

Z Repentabra je proti Opčinam najprej odšla skupina borcev, ki je imela hitrostrelni top. Toda že čez kratek čas so nekatere izmed njih pripeljali nazaj hudo ranjene. Mlinarič je imel prestreljen kolk, Murovcu je šla krogla skozi trebuh, Klanjščku pa je preluknjala koleno. Vse tri je potegnil v kritje Tone Sitar, ki ga krogle niso zadele. Ta je potem, ko je spravil na varno ranjene tovariše, umaknil tudi top.

Ko se je prvi oddelek vrnil, so poslali na položaj protitankovski top. Ivan Kogoj-Nace, član posadke protitankovskega topa, med drugim pripoveduje: »■(...) Pred železniško postajo nas je ustavil neki oficir in nam pokazal rdeče poslopje, iz katerega so besno streljali Nemci. Hitro smo se pripravili za strel in sprožili. Ker pa je bil rep lafete naslonjen na trdo asfaltno cesto, ga je zasukalo in morali smo ga premakniti. Odvlekli smo ga pred napol porušeno poslopje (danes gostilna Alla Pineta) in ga postavili na mehko podlago za meter visok zid. Namerili smo in izstrelili nekaj granat, ki so vse dobro zadele (...)« Sovražnik pa jih je hitro opazil in morali so se umakniti. Med umikom je bil ranjen tudi Ivan Kogoj-Nace.³⁰⁷

Po odhodu 30. divizije proti Trstu so 29. aprila tudi brigade 31. divizije brez večjih težav nadaljevale pohod proti zahodu. Gradnikova je šla skozi Komen v Opatje selo, Vojkova se je po cesti čez Štanjel in Komen spustila v Nabrežino, Prešernova pa je osvobodila Gorico.

Omeniti pa je treba, da so takrat, ko so se brigade 9. korpusa bližale Trstu in ga napadle, imele dva protitankovska topa kal. 45 mm ruskega porekla tudi enote operativnega štaba za zahodno Primorsko, ki so se od 25. aprila do 2. maja 1945 bojevale v vzhodni Benečiji. Oba je 28. aprila zaplenil Beneški bataljon v boju s 1. kozaškim nemškim polkom, ki je med vasema Srednje in St. Lenart to enoto popolnoma razbil in večino njenih vojakov ujel.

Takoj ko so topa dobili s precejšnjo količino streliva, so formirali baterijo. Ker svojih topničarjev niso imeli, so za topovske posadke pod poveljstvom partizanskih starešin uporabili ujetnike, ki so se vabilu partizanov za to nalogo z veseljem odzvali.

Baterijo so najprej uporabili 1. maja 1945 v napadu na nemško motorizirano kolono, ki je po cesti med Ažlo in Sv. Petrom ob Nadiži bežala pred zahodnimi zavezniki. Odprla je hitri ogenj in topova sta zadela nekaj tovornjakov. Boj pa je bil kratek, ker so takoj posegli vmes nemški tanki in oklepni avtomobili ter partizane pregnali in odprli pot koloni proti Kobaridu in naprej proti Avstriji, kamor je bila namenjena.

Se isti dan so oba topa ponovno postavili na položaj, da bi podprla napad Beneškega bataljona na Čedad. Do uporabe pa ni prišlo, ker so se Nemci že po prvih strelah umaknili, mesto zapustili ter se vdali.^{307a}

Po osvoboditvi Trsta in Gorice je bilo 2. maja osvobojeno skoraj vse Slovensko primorje in povsod so prevzeli oblast narodnoosvobodilni odbori in odbori OF.

Zadnji plen: osem nemških kavbic kal. 149 mm; na orožju stoji komandant artilerije Emil Volk-Skrjanc, zraven njega pa sedi načelnik štaba Jože Vodnik-Maroko

Enote 4. armade JA pa so nadaljevale ofenzivne operacije in razbijale preostale sovražne dele, ki so se povsod še vedno srdito upirali — ne le do 9. maja, ko je nemška vojska uradno kapitulirala, temveč tudi še potem, vse do 15. maja 1945.

Artilerija 9. korpusa se bojev ni več udeleževala. Njeni deli so se 3. maja zbrali v Gorici in tam ustanovili 3. težki divizion, oborožen z osmimi havbicami kal. 149 mm, tistimi, ki so med boji za Opčine najhujše tolkle borce Bazoviške brigade, po osvojitvi Opčin so jih partizani zaplenili in jih dali artileriji.

V Gorici je artilerija 9. korpusa postala artilerijska brigada 31. divizije, ker je bila 30. divizija razpuščena. Po krajšem bivanju v mestu se je čez nekaj dni premaknila v Sv. Lucijo (danes Most na Soči) in potem v Cerkno.

Ko se je vojna v Sloveniji 15. maja končala in je bil sovražnik uničen, so brigado premestili najprej na Notranjsko, na Velike Bloke, potem pa v Belo krajino, v Črnomelj. Tam je ostala do konca oktobra 1945, ko jo je štab 4. armade JA razpustil in namesto nje v sestavo 31. divizije razporedil 1. slovensko artilerijsko brigado iz 15. divizije.

Za zasluge v NOV je vrhovni komandant tovariš Tito odlikoval artilerijo 9. korpusa z redom zaslug za narod z zlato zvezdo (ukaz št. 176 z dne 22. 12. 1961).

Po vojni sta tej enoti dodelili domicil občini Idrija in Nova Gorica. V Idriji ji ga je občinska skupščina dodelila 14. februarja 1966 (št. 024/65), v Novi Gorici pa 8. septembra 1979 (št. 93-2/79).³⁰⁸

Sklep o vlogi artilerije 9. korpusa v zaključnih bojih leta 1945

Konec januarja 1945 so po enomesečnem presledku topniške enote spet združili in jih neposredno podredili štabu korpusa. Ponovno ustanovljena artilerija 9. korpusa pa ni več imela zaščitnega bataljona. To je hudo zmanjševalo njeno varnost, zlasti pa njeno sposobnost za pehotno bojevanje, kar bi spričo treh večjih sovražnikovih ofenziv, ki so jo zajele, zlasti najhujša, zadnja, imenovana »konec zime« (Winterende), zelo potrebovala. Štab korpusa je imenoval tudi nova vodstva enot iz tistih kadrov, ki so se v bojih izkazali z borbenostjo in pri delu z zagnanostjo.

V zaključnih operacijah za dokončno osvoboditev Jugoslavije je artilerija 9. korpusa podpirala napade osvobodilnih brigad na 12 sovražnikovih postojankah s spremenljivo učinkovitostjo spričo pomanjkanja streliva in pogostih okvar orožja. V vsaki od akcij so uporabljali različno število orožja, od enega do štirih. Havbico kal. 100 mm in topove kal. 75 mm so uporabili vsakega samo po enkrat. Učinke tega orožja so poskušali nadomestiti s partopom, ki pa še vedno ni bil toliko izpopolnjen, da bi bilo streljanje z njim zanesljivo in dovolj varno.

Zaradi kroničnega pomanjkanja streliva so nadaljevali predelavo šrapnelov v granate in iskali nove rešitve ter namesto tempirnih vgrajevali udarne vžigalne naprave. Toda to opravilo ni šlo brez žrtev in dva borca sta izgubila življenje, eksplozija granate v cevi pa je uničila dva topa.

Število orožja se je večkrat spreminjalo. Izgubili so 8 topov in havbic, sovražniku pa jih zaplenili 13, od teh pet uporabnih. Poleg dveh, ki ju je uničila eksplozija v cevi, je en gorski top zaplenil sovražnik, štiri pa med ofenzivo našel v skrivališčih in jih odpeljal. Med temi je bila uporabna edino havbica kal. 100 mm. V zadnji ofenzivi 9. korpusa in v boju za Trst je artilerija 9. korpusa spričo pomanjkanja streliva lahko dejствовала samo z dvema protitankovskima topovoma in dvema hitrostrelnima topičema.

ORIS DEJAVNOSTI IN SLUŽB

Politično delo in življenje

Politično delo, ki je obsegalo politično vzgojo moštva in krepitev bojne sposobnosti, je v artileriji 9. korpusa imelo posebno težo in pomen in je ves čas, od njene ustanovitve do konca vojne, bilo zelo pestro in razgibano.

Politična vzgoja in ideološko-politično usposabljanje moštva je bilo zahtevna naloga spričo dejstva, da so v topništvo prihajali borci različnih narodnosti in z različno poprejšnjo ideološko-politično opredelitvijo. Največ je bilo prostovoljcev in le malo mobilizirancev, to pa je delo na političnem področju in vzgojo borcev lajšalo. Nič manj zahtevna naloga ni bila tudi krepitev bojne sposobnosti, ker je sestava moštva z vidika vojaške izurjenosti bila zelo različna. Manj je bilo takih, ki so imeli vojaške izkušnje, dobili so jih v stari jugoslovanski ali pa italijanski vojski, nekateri celo v nemški, več pa takih, ki še niso imeli nobene vojaške izobrazbe in so se na takojšnjo in neposredno bojno prakso v taki specializirani vojaški enoti, kot je artilerija, težko privajali.

Politično delo so, kakor tudi povsod v drugih partizanskih enotah, vodili in usmerjali politični komisarji in politični delegati, delo Partije in Skoja pa pomočniki političnega komisarja. Politični komisarji in pomočniki političnega komisarja so bili v štabu artilerije, v štabih obeh divizionov, v štabu zaščitnega bataljona ter v vseh baterijah in četah, v vodih pa politični delegati. Skupaj je v artileriji 9. korpusa, ko je bila v polni sestavi, bilo 26 političnih komisarjev in pomočnikov političnega komisarja, v vodih pa 25 političnih delegatov. Če tem dodamo še 4 sekretarje Skoja, se je s političnim delom v artileriji 9. korpusa ukvarjalo 12 odstotkov vseh pripadnikov enote.

Politični komisar je o rezultatih politične vzgoje in bojni sposobnosti topništva pošiljal političnemu komisarju 9. korpusa redna petnajstdnevna poročila, po potrebi pa še izredna, pomočnik političnega komisarja pa je svoja poročila o delu Partije in Skoja pošiljal partijskemu komiteju v 9. korpusu.

V enem od ohranjenih poročil političnega komisarja artilerije Franca Šiške-Crta za obdobje od 27. avgusta do 15. septembra 1944 je navedeno, da so vsi politični komisarji artilerije imeli po dva sestanka tedensko in da so na prvem najprej poslušali poročilo o zunanje- in notranjepolitični situaciji, potem pa predavanje s temo »Program Osvobodilne fronte«. Ta tema naj bi omogočila vsakemu funkcionarju, da do podrobnosti spozna Osvobodilno fronto slovenskega naroda in njene cilje, saj je bila OF ideološko-politični temelj KPJ za razvoj in vodenje NOV. Tej temi je sledila razprava o tem, zakaj je v partizanski vojski potrebno tako intenzivno politično delo in kakšna bi morala v tej vojski biti disciplina. O disciplini so tudi pozneje pogosto razpravljali in poudarjali razlike med zavestno disciplino, ki so jo razvijali v partizanski vojski, in disciplino v drugih vojskah. Vzporedno s to točko dnevnega reda so razpravljali in razčiščevali še nekatere druge nepravilnosti, ki so se pojavljale pri funkcionarjih.

Na koncu, pod »razno«, so v skladu s sprejeto direktivo preimenovali »odsek za kadre« v »personalno poverjenišvo« ter vsem pomočnikom političnega komisarja naložili skrb, da poverjenišvo vodijo in rešujejo vsa personalna vprašanja v soglasju s političnim komisarjem in komandantom. Tudi šefa propagandnega odseka so razrešili dolžnosti in ga v skladu z omenjeno direktivo poslali na voljo štabu 9. korpusa.*⁰⁹

V naslednjem poročilu politični komisar korpusne artilerije sporoča, da imajo politično vzgojo v vseh baterijah in četah po uro in pol vsakodnevno. Na teh urah poslušajo borci predavanja na temo: »atlantska pogodba«, »devet temeljnih točk Osvobodilne fronte«, »teheranska konferenca« in »kaj je AVNOJ in NKOJ«. Po vsaki temi se razvije zelo živahna razprava.

Tudi to poročilo navaja, da so politični komisarji in politični delegati v petnajstdnevnem obdobju imeli tri dnevne konference. Na teh je politični komisar artilerije v smislu prejete okrožnice Glavnega štaba NOV in POS podrobno pojasnil udeležencem pomen in vlogo tovariša Tita za NOV in tudi dru-

gih naj višjih političnih in vojaških funkcionarjev, pomen prihoda Rdeče armade v Jugoslavijo in dnevno povelje tovariša Tita v zvezi s tem prihodom, da bi o vseh teh vprašanjih tudi sami obvestili borce.

Delo Komunistične partije v artileriji 9. korpusa so vodili pomočniki političnega komisarja, ki so bili hkrati sekretarji celic in birojev ter personalni poverjeniki.³¹¹ Osnovno partijsko celico je imela vsaka baterija in četa, vsak štab divizion in bataljona in štab artilerije. Skupaj je bilo 12 celic, pozneje, ko je artilerija ostala brez zaščitnega bataljona, pa devet. Divizijski biro je povezoval vse celice divizona, bataljonski pa bataljona. Člani biroja so bili vsi sekretarji celic, politični komisarji in politični delegati ter sekretarji Skoja. V 1. divizionu, ki je imel samo dve bateriji, je bilo v biroju 11 članov, v 2. in v zaščitnem bataljonu pa po 12. Oba divizijska biroja in biro zaščitnega bataljona so bili vezani na biro pri štabu artilerije — brigadni biro,³¹² ki je imel prav tako 12 članov. Ta biro pa je bil vezan na partijska komiteja pri štabu 30. in 31. divizije.

Število članov Partije, kandidatov in članov Skoja se je večkrat spremenilo v skladu z nihanjem številčnega stanja moštva in je v raznih obdobjih bilo takole:

Datum	Članov			Kandidatov		SKOJ		Vsega	
	število	%		število	%	število	%	število	%
17. 8. 1944	272	67	25	14	5	32	12	113	41
25. 10. 1944	440	101	22	32	7	47	11	174	40
21. 11. 1944	432	114	26	30	7	50	12	194	45
28. 2. 1945	290	72	25	39	12	35	12	141	49
17. 4. 1945	262	77	29	26	10	29	11	132	50

Razpredelnica nam pove, da je bilo ves čas obstoja artilerije 9. korpusa 40 do 50 odstotkov borcev in starešin organiziranih v Partiji, SKOJ in kandidatih.³¹³ Partijske celice so imele pogoste sestanke. Delili so jih na redne ali organizacijske, izredne in študijske. Sestanke, ki so jih sekretarji sklice-

vali med akcijami in na pohodih, pa so imenovali »leteče sestanke«.

V petnajstdnevnem poročilu sekretarja partijskega biroja artilerije z dne 17. avgusta 1944 je zapisan podatek, da so v prvi polovici avgusta imeli 78 sestankov, od teh 23 rednih, 12 izrednih, 40 študijskih in 3 leteče, ter 5 bataljonskih-divizijskih partijskih konferenc, kar pomeni najmanj po dva sestanka tedensko v vsaki celici. Tako veliko število sestankov je bilo v začetku potrebno zaradi sestavljanja enote. Pozneje je bilo sestankov manj; februarja 1945 so jih imeli samo 43, od teh 15 rednih, 5 izrednih in 23 študijskih. V polmesečnem poročilu za prvo polovico aprila 1945 pa je naveden podatek, da rednih in študijskih sestankov sploh niso imeli spričo ofenzive, temveč le leteče na položajih, ko so razpravljali samo o tem, kako bi najučinkoviteje tolkli sovražnika in čim bolj navdušili za boj tudi tiste redke posameznike, ki so omahovali.

Na rednih sestankih so obravnavali tekoče zadeve za dvig moralnopolitične zavesti borcev in krepitev bojne sposobnosti. Pogosto so razpravljali tudi o tem, kako bi izboljšali življenjske razmere in kulturno dejavnost ter higieno.

Da bi zagotovili večjo avtoriteto nižjim partijskim funkcionarjem — ugotavljali so, da ni na zadovoljivi višini — so sklenili, da naj partiji vsakodnevno raportirajo sekretarjem celice, ti pa potem sekretarju na višji ravni. Metoda raportiranja, tudi v Partiji, naj bi vplivala na boljšo disciplino, o kateri so razpravljali tako rekoč na vsakem sestanku in ugotavljali, da nekateri člani Partije še vedno ne razlikujejo partijske od vojaške discipline. Čutiti naj bi bilo tudi pomanjkanje samoiniciativnosti posameznih funkcionarjev pa tudi borcev, ker da mnogi preveč čakajo na navodila od zgoraj. Na takih sestankih so tudi pogosto razpravljali o medsebojnih odnosih in o odnosu borcev do civilnega prebivalstva, čeprav so ugotavljali, da se borci do civilnega prebivalstva povsod obnašajo korektno.

V razpravah o medsebojnih odnosih pa so sprejeli sklep, da ne bodo več uporabljali surovih izrazov, kletvic in nepriemernih besed. Ker takega sklepa politični komisar zaščitnega bataljona ni hotel dovolj upoštevati in ker je prihajal navzkriž tudi s štabom artilerije, so mu izrekli kazen strogega ukora. Razpravljali so tudi o drugih napakah in so nekega borca iz-

ključili iz Partije, ker je prekoračil prepustnico za dopust in se ni pravočasno vrnil v enoto.

Po zadnji nemški ofenzivi aprila 1945, v kateri je bila artilerija razbita in se nekateri borci in starešine, ki so se iz obroča prebijali v manjših skupinah, niso pravočasno vrnili na določeno zborna mesto, so vse take poklicali na odgovornost in prosili komite štaba korpusa za stališče o tem, ali naj jih izključijo iz Partije, medtem ko so starešinam odvzeli funkcije in jih razporedili za borce. O tem, koliko in kateri so bili izključeni, koliko pa drugače kaznovanih, ni več podatkov, ker je razprava o tem pretrgal konec vojne.³¹⁴

Dne 7. novembra 1944 so organizirali partijsko konferenco vse artilerije 9. korpusa, ki se je je udeležilo 72 članov Partije in je trajala 6 ur. V prvi točki dnevnega reda je pomočnik političnega komisarja artilerije Bojan Gorenc-Dušan podal zunanje- in notranjepolitični pregled. V drugi točki so udeleženci poslušali pomočnika političnega komisarja diviziona Antona Jančiča, ki je govoril o pomenu politične vzgoje v vojski in na terenu, potem pa jih je o organizaciji in nalogah Skoja seznanil Vlado Sušnik. Ko je bil dnevni red s temi točkami izčrpan, je sledila zelo razgibana razprava, na podlagi katere so potem oblikovali sklepe in bodoče naloge vseh komunistov. Te sklepe in naloge je na koncu konference v zaključni besedi posredoval Bojan Gorenc-Dušan.³¹⁵

Vzporedno z razvojem partijske se je razvijala tudi skojevska organizacija. Ustanovili so štiri skojevske aktive. Na rednih sestankih aktiva so obravnavali podobna vprašanja in probleme kakor na partijskih. Pri graditvi skojevske organizacije pa so imeli večje težave kakor pri graditvi partijske. Ko je bila ustanovljena artilerija, ni bilo nobenega skojevca ter v enotah tudi ne mladih borcev. Posebne težave so imeli pri izbiri sekretarja Skoja v štabu artilerije, zato so za pomoč zaprosili območni komite Skoja in dobili zagotovilo, da jim bodo poslali primerno osebo. Da bi okrepili skojevsko organizacijo, so v Skoj sprejeli skoraj vse mlade borce, za sekretarja pa postavili mlade člane Partije.

Od začetka do konca vojne se je število skojevcev spreminjalo v okvirih od 10 do 20 % celotnega številčnega stanja moštva ali od 22 do 28 % vseh organiziranih borcev in starešin.³¹⁶

Na temelju teh nekaj primerov lahko sodimo, da sta politično delo in vzgoja moštva v artileriji 9. korpusa bila zelo intenzivna in pestra. Posebno skrb so posvečali utrjevanju discipline in bojne sposobnosti enot, tudi medsebojnim odnosom in razpoloženju borcev, njihovemu zdravju, prehrani ter obleki in obutvi.

Ostro so nastopali proti deformacijam, zlasti razširjanju brezglavega strahu in nepravočasnemu vračanju tistih, ki so odhajali na dopuste ali po opravkih v druge kraje. Za vse podobne pojave so ugotavljali vzroke in jih poskušali odpraviti. Vsakega posameznika so pozorno spremljali in ko so ugotovili njegovo predanost, zavednost, borbenost in zrelost, so ga sprejeli med kandidate in člane Partije in Skoja.

Vsestransko so se povezovali tudi s terenom, terenskimi delavci, komisijami in narodnoosvobodilnimi odbori ter tudi po tej poti reševali mnoge probleme in težave, ki so jih pestili.

Posebno skrb so politični komisarji — skupaj s komandanti — posvečali predelavi šrapnelov v granate in zbiranju ter skrivanju orožja, streliva in druge opreme. V take akcije so večinoma odhajali člani Partije in Skoja, če pa akcija ni uspela, so krivce poklicali na odgovornost.

Zavzeto in z veliko odgovornostjo so politični komisarji sodelovali tudi z oddelki za zaščito naroda (OZNA), ki so se neprizanesljivo bojevali proti sovražnikovim obveščevalnim službam in diverzantsko-terorističnim in saboterskim elementom, ki so jih poskušali v vrste partizanov vrvati gestapo, ovrta in druge podobne sovražnikove organizacije.

Kulturno-prosvetna in psihološko-propagandna dejavnost

Kultura, umetnost in prosveta ter psihološko-propagandne dejavnosti so bile in bodo tudi v prihodnje ostale nenadomestljiva človekova potreba, saj v vseh okoljih vplivajo na njegovo življenje in usmerjajo njegovo delo in razvoj. Posebno pa se potreba po kulturnem življenju kaže v vojni, ko je človek neprenehoma izpostavljen hudim čustveno-psihološkim pritiskom in je njegovo bitje v nevarnosti ne le v fiziološko-biološkem smislu, temveč tudi v duhovnem. Kultura, umetnost in prosveta krepijo človekovo bitje v moralno-psihološkem pogledu, ga razbremenjujejo in osvobajajo takih pritiskov ter mu dajejo moč, da vztraja tudi v najtežjih preizkušnjah.

Te resnice so se med NOV dobro zavedali, pa so zato tudi vedno in povsod vzpodbujali in krepili take dejavnosti.

Organizacijske oblike kulturno-prosvetne in psihološko propagandne dejavnosti so bile v artileriji 9. korpusa različne, pestre in naravnane tako, da so jih lahko hitro prilagajali pogosto spreminjajočim se okoliščinam, ki so nastajale med delom, življenjem in bojem enote.

V artilerijskem divizionu 31. divizije so to dejavnost opravljali vojni dopisniki, potem pa referenti za propagando. Ti so s tem nadaljevali tudi potem, ko je artilerija postala samostojna enota 9. korpusa. Ko so konec avgusta 1944 propagandnega referenta v artileriji ukinili, so za kulturno-prosvetno in propagandno dejavnost v divizionih in zaščitnem bataljonu ustanovili kulturno-prosvetne krožke, pri štabu artilerije pa kulturno-prosvetni odbor. Poleti 1944 in deloma tudi jeseni, ko niso imeli večjih bojev in premikov in so posvečali posebno pozornost vzgoji moštva, so v vseh baterijah in četah po vnaprej sestavljenem delovnem programu imeli dnevno po eno uro kulturno-prosvetne dejavnosti. Na takih urah so brali primerno literaturo in poslušali zgodovinska, zemljepisna in druga zanimiva predavanja, ob večerih pa je igralska skupina zabavala borce in civilno prebivalstvo s šaljkami in času primernimi skeči.

V enotah so organizirali 6 pevskih zborov in imeli z njimi občasne pevske vaje, potem pa so, kadar so to dopuščali čas, vojaške obveznosti in služba, prepevali partizanske in narodne pesmi. Ko so bivali v kakem naselju, je na borce in prebivalce zelo ugodno vplivalo petje »na vasi« v večernih urah. Med bivanjem na Trnovem so pripravili in izvedli zelo uspešno tekmovanje teh pevskih zborov.³¹⁷

V jesenskih in zimskih mesecih, ko so bile vse enote izpostavljene najhujšim naporom, stalnim premikom in pogostim bojem, je intenzivnost dela na kulturno-prosvetnem in psihološko-propagandnem področju popustila. Omejili so se le na občasne mitinge in na petje pevskih zborov.

Dne 8. februarja 1945, ko se je artilerija zbrala v Dolenji Trebuši in v Hotavljah, so v vseh enotah, čeprav je besnela ofenziva, pripravili proslavo slovenskega kulturnega praznika in imeli v tem okviru 13. februarja dobro obiskan miting za borce in civilno prebivalstvo, na katerem so politični delavci

v primernih govorih orisali poslušalcem dogodke na fronti v Jugoslaviji in drugod po svetu.

Zgodaj zjutraj 23. februarja 1945 je večina moštva odšla v Cerkno na proslavo 27. obletnice ustanovitve Rdeče armade, ki jo je organiziral propagandni odsek štaba 9. korpusa. Na tej proslavi so topničarji strumno korakali v mimohodu, potem pa se udeležili slavnostnega zborovanja in slavnostne akademije. Po prazničnem delu programa so si ogledali še fotografsko razstavo z naslovom »Boj Titove Primorske za svobodo!«³¹⁸

Največjo pozornost na kulturno-prosvetnem področju pa so posvečali pisni besedi. Borcem so delili raznovrstna glasila, ki so jih pisali posamezniki in jih razmnoževali na lastnem ciklostilu.

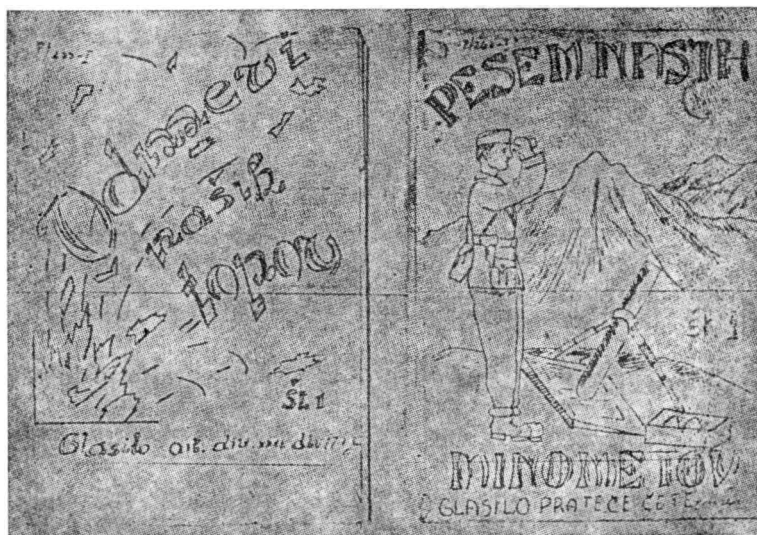
Ze februarja 1944 je v Kladju na Cerkljanskem vrhu spremljevalni bataljon 31. divizije, v katerem so bili takrat glavno orožje minometi, izdal brošuro »Pesem naših minometov«. Glasilo je izšlo le enkrat in so ga razmnožili na pisalnem stroju v šestih izvodih. V njegovi uvodni besedi je Bogo* zapisal: »(...) Ta naš list je potreben, celo važen je, saj je že Lenin sredi revolucije zaklical (...) kultura, kultura, kultura (...) Tudi mi smo sredi nastajanja novega sveta, novega slovenskega človeka (...)«

Artilerijski divizion 31. divizije je pozneje izdal tri številke glasila »Odmevi naših topov!« Prva številka je zagledala dan konec marca 1944 v Planini nad Cerknim, druga in tretja pa v Sebreljah. Tudi to glasilo so razmnožili s pisalnim strojem v šestih izvodih in je zamenjalo »Pesem naših minometov«.

Ko je nastala artilerija 9. korpusa, so izdali glasilo »Topničar«. Prva števila je izšla julija 1944 v Lokovcu, razmnožena na ciklostilu v 48 izvodih, druga 27. avgusta, na dan prisege moštva v Lokvah, razmnožena v 100 izvodih, tretja številka pa je izšla septembra istega leta na Trnovem, tudi v 100 izvodih.³¹⁹

Borcem so pisali in razdeljevali tudi še druga glasila. Septembra in oktobra 1944 so razdelili 90 izvodov radijskih poročil, ki so jih imenovali »Valovi časa«. Stenčas so redno sestavljali enkrat ali dvakrat tedensko. Glasilo »Žepni časopis«

* Mirko Ljubič-Bogo.

Pesmarica »Bratje zapojmo«, ki jo je izdal propagandni odsek artilerije 9. korpusa v septembru 1944, poljudno strokovna brošura »Topničar« in »Pesem naših minometov«

Mešani zbor
Čvrsto

Topničarska himna

Besedilo in glasba: Janez Kobe

Za zbor priredil:
Radovan Gobec

S
A

T
B

1.
4.
6.

f

To - po - vi gr - mi - te naš

pra - por pe - lji - te do na-ših mej, do na-ših mej!

2. Na - šo pe-sem zdaj za - poj - mo, naj ve - je kot vi - har!
3. Na - ši pra-po-ri vi hraj - te, ka - ži - te pot na - prej!
7. Zdaj, to-po-vi, le gr - mi - te, rav - naj - te na - šo pot!
8. Na - šo pe-sem zdaj za - poj - mo, naj ve - je kot vi - har!

2. Naj od-me-va po vsem sve - tu: „Tu - kaj mi smo go-spo - dar!“
3. In pe-lji-te nam to po - ve vse do na-ših sve-tih mej!
7. Dolg kr-vi bo na-še pla - čan, ma-šče - van slo-ven-ski rod.
8. Naj od-me-va po vsem sve - tu: „Tu - kaj mi smo go-spo

Topničarska himna

2. *f*
dar. 9. To - po - vi - gr - mi - te, naš pra - por pe -

f

lji - te do na - ših mej, — do na - ših mej,

vse do na - ših mej! —

IZVEDBA

Godba: Uvod 4 takte

1. kitica: Topovi grmite

2. kitica: Našo pesem zdaj zapojmo

3. kitica: Naši prapori vihrajte

4. kitica: Topovi grmite

5. kitica: Godba sama 20 taktov

6. kitica: Topovi grmite

7. kitica: Zdaj, topovi, le grmite

8. kitica: Našo pesem zdaj zapojmo

9. kitica: Topovi grmite (zaključek)

Topničarska pesem — Besedilo in melodijo je zložil Janez Kobo januarja 1944 na Podgradu pod Gorjanci po naročilu štaba artilerije XV. divizije v roku dveh dni in je bila izvajana že 30. januarja 1944. Ko se je pozneje iz omenjene artilerije izoblikovala Prva slovenska artilerijska brigada 7. korpusa, je to pesem sprejela kot himno. Ob 35-letnici ustanovitve artilerije 9. korpusa je profesor Radovan Gobec priredil himno za mešani zbor, ki jo je prvič zapel pevski zbor Trnovo 27. maja 1979.

so borcem razdelili v 50 izvodih. Pripravili in razdelili so tudi 200 izvodov pesmaric z naslovom »Bratje, zapojmo«. Po uspešnem napadu na Crni vrh pa so natisnili reportažo »Crni vrh« in jo razdelili v 230 izvodih. Tiskali in razmnožili so 320 izvodov vojaškega strokovnega pravila »Preganjanje«, ki so ga prevedli iz srbohrvaščine in so ga potem delili tudi drugim korpusnim enotam.³²⁰

V večini glasil so objavljali pisne sestavke borcev, v katerih so le-ti opisovali svoje spomine in doživetja v akcijah in bojih. Objavljali so tudi kronike dogodkov in strokovne članke in razprave o raznih vojaških veččinah.

Pravosodna dejavnost

Pravosodje so v artileriji 9. korpusa urejevali z uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu Vrhovnega štaba NOV in POJ ter navodilom za organizacijo in poslovanje častnih sodišč za oficirje NOV in POJ.³²¹ Na temelju teh dokumentov je bilo pri štabu artilerije že 20. junija 1944 ustanovljeno redno vojaško sodišče prve stopnje in je imelo tri člane in tri namestnike. Za člane so imenovali Janeza Podgorška, komandirja zaščitne čete, člana Partije, Alojza Ježa, borca, člana Partije, in Zdravka Škrabo, borca in tudi člana Partije. Za njihove namestnike pa Franca Cepelnika in Franca Šuštaršiča, oba borca in nečlana Partije, ter Rajka Podgornika, političnega delegata in člana KP. Za sodnega referenta, ki je bil hkrati tudi tožilec, je Glavni štab NOV in POS imenoval S ve tornir a Bogi če vica ³²²

Častno sodišče za oficirje je prav tako imelo tri člane. Prvi stalni član tega sodišča je bil politični komisar artilerije, druga dva pa sta bila začasna in ju je po potrebi imenovalo redno sodišče iz vrst oficirjev. Obe sodišči sta obravnavali in izrekli kazni za vsa dejanja zoper slovenski narod, njegovo vojsko in posameznike ter za kazniva dejanja, ki so jih navedli predpisi vojaških in civilnih oblasti, razen manjših disciplinskih prestopkov, ki so bili kaznivi po disciplinskih predpisih. V artileriji pa sta delovala samo do 5. septembra 1944, ko so ju ukinili, ker je Vrhovni štab NOV in POJ izdal novo uredbo o vojaških sodiščih, na temelju katere je ostalo samo korpusno vojaško sodišče, ki je imelo senate pri štabu korpusa, obeh divizijah in pri komandah vojaških področij.

Od ustanovitve do ukinitve artilerijsko vojaško sodišče ni obravnavalo nobenega kaznivega dejanja. Bile so potrebne samo disciplinske kazni, ki so jih izrekli štabi. Oktobra sta bila izrečena po en opomin in ukor, oba zaradi nemarnega opravljanja službe dežurstva in stražarstva. Novembra pa so izrekli več kazni, dvakrat opomin, šestnajstkrat strogi ukor, trikrat desetdnevni pripor in dvakrat degradacijo. Vzroki za te kazni so bili samovoljno zapuščanje enote, prekoračenje dopusta, manjše tatvine jestvin, nemarno opravljanje službe in neizvršitev povelja.³²³ Velika razlika med številom kaznovanih v oktobru in novembru kaže na popuščanje discipline, ki je nastala zaradi razpustitve artilerije 9. korpusa, kar večini borcev ni bilo po volji.

Največ kazni pa je bilo izrečeno pred koncem vojne. Kaznovani so bili vsi, ki so se v zadnji hudi nemški ofenzivi izgubili in se niso pravočasno vrnili v svoje enote. Podatkov o številu kaznovanih pa ni na voljo.³²⁴

Sestava moštva

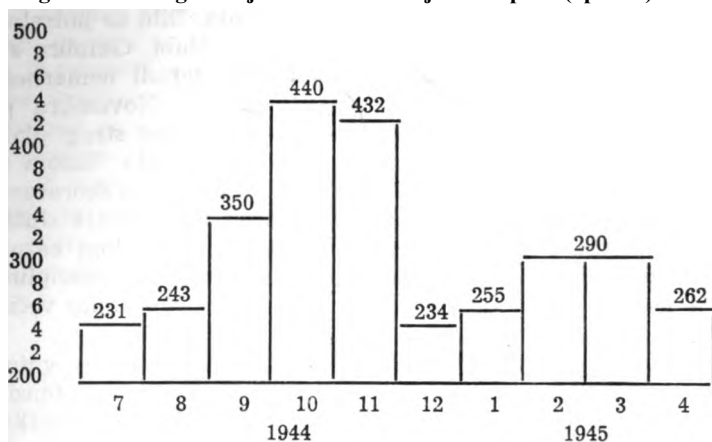
Sestava moštva je bila zelo raznovrstna in pestra v nacionalnem, socialnem, vojaškostrokovnem in vseh drugih pogledih. Največ borcev je imela artilerija konec novembra in v začetku decembra 1944, najmanj pa ob ustanovitvi in sredi decembra, po razpustitvi. Januarja 1945, ko so korpusno artilerijo obnovili, se je število mož znova povečalo, toda maksimum ni bil več dosežen, ker artilerija ni več imela zaščitnega bataljona.

Pričujoči diagram kaže le število vpisanih v sezname. Na mestu pa jih je bilo vedno mnogo manj, zato diagram ne daje prave podobe moči in bojne sposobnosti enote.

Jeseni 1944 je bilo v povprečju odsotnih od 10 do 17 odstotkov vpisanih, pred zadnjo ofenzivo aprila 1945 od 33 do 36 odstotkov, po njej pa celo od 50 do 62 odstotkov. Tako veliko število odsotnih iz enote v zaključnih bojih za osvoboditev je povzročila huda zadnja nemška ofenziva, v kateri so se mnogi razgubili in se po končani ofenzivi bodisi priključili drugim enotam bodisi tavali po osvobojenem ozemlju do konca vojne.

Od prikazanega naj večjega števila vpisanih iz konca novembra 1944 je samo 65 odstotkov moštva imelo določeno vojaško usposobljenost, ki so si jo pridobili v raznih vojskah.

Pregled številčnega stanja moštva artilerije 9. korpusa (vpisani)

v katerih so bili pred prihodom v partizane. Staro jugoslovansko vojsko je odslužilo 21 %, italijansko 38 %, iz nemške je prišlo 5 % in iz domobranskih formacij 1 %, ostalih 35 odstotkov pa ni imelo vojaške strokovne izobrazbe.

Če upoštevamo, da večina tistih, ki so služili v drugih vojskah, ni bila strokovno usposobljena za topničarje, temveč večinoma za pehoto in da je bilo starešin, poklicnih topničarjev zelo malo, ni težko razumeti, s kakšnimi težavami se je moralo spopadati vodstvo pri reševanju in izvrševanju bojnih nalog. Probleme, ki jih je povzročalo tako kadrovsko stanje, so reševali s poukom in urjenjem enot ter z usposabljanjem kadrov. Nekaj starešin je dobilo osnovna znanja v oficirski in podoficirski šoli Glavnega štaba NOV in POS v Beli krajini, vsi drugi pa so se usposabljali pri organiziranem pouku v enoti sami, ker v 9. korpusu, v oficirski in podoficirski šoli, ni bilo posebnih tečajev za topničarje.

V podoficirski šoli, ki so jo ustanovili junija 1944, ko so združili obe taki šoli iz 30. in 31. divizije v eno, so se na posebnih tečajih usposabljali samo podoficirji za minometalce. Na prvem minometalskem tečaju je stekel pouk 29. junija 1944 in je trajal 30 delovnih dni. Tečaj je uspešno končalo 18 borcev. Pozneje so imeli še več takih enako dolgih tečajev z enakim številom tečajnikov.

Ko so ustanovili prvi minometalski tečaj, so skupaj s tem začeli tudi tečaj za topničarje. Toda trajal je le 18 dni, potem pa so ga razpustili, ker niso mogli dobiti potrebnega topa in drugih materialnih sredstev za pouk.³²⁵

V artileriji so ves čas njenega obstoja, najintenzivneje pa v obdobju razpisanega tekmovanja v jesenskih mesecih leta 1944, organizirali in izvajali raznovrstne tečaje za vojaško usposabljanje starešin in specialistov. Iz podatkov o tekmovanju je razvidno, da so za oficirske dolžnosti organizirali in izvedli dva tečaja. Vsak je trajal po 20 ur in se ga je udeležilo po 12 starešin v vsakem. Tako so usposobili 24 starešin za komandirske in vodniške dolžnosti. Za usposabljanje podoficirjev so organizirali podoficirski tečaj, katerega se je udeležilo 43 borcev in je trajal 37 učnih ur. Na vseh teh tečajih so poleg že obstoječih starešin usposobili še 2 komandirja baterij, enega političnega komisarja, 5 komandirjev vodov, 6 političnih delegatov in 4 desetarje.

Vzporedno z usposabljanjem starešin so usposabljali tudi specialiste, veziste, topografe in bolničarje. Telefonistov in signalistov so na 63 učnih urah usposobili 12, topografov 28 v 15 učnih urah, na katerih so dobili temeljno znanje v branju karte, na sanitetnem tečaju pa 10 bolničarjev in bolničark.

Tudi pouk moštva je bil ves čas intenziven. V tekmovalnem obdobju so tak pouk in vaje enot imeli po 5 ur dnevno. Za topovske vaje so porabili 74 ur, za vaje v postrojevanju in za čiščenje orožja 66 ur, za stražarske vaje 2 uri, za strelske vaje s pehotnim orožjem 14 ur, za branje topografskih kart dve uri, za sanitetno službo in higieno 20 ur, za matematiko in geometrijo 14 ur in za vaje vezistov 24 ur. Za politična predavanja in informiranje moštva o tekočih političnih dogodkih pa je bilo porabljeno 48 učnih ur.

Starostna sestava moštva je bila takale: mlajših od 16 let — 2 %, od 16 do 20 let — 24 %, od 20 do 30 let — 42 %, od 30 do 40 let — 36 %. Podatki očitno kažejo, da so prevladovala mlajše generacije, saj jih je do 30. leta starosti bilo 68 %, starejši od 45 let pa ni bil nihče.

V partizane jih je največ stopilo leta 1944 — 53 %, leta 1943 — 43 %, leta 1942 — 3 % in leta 1941 — 1 % od tistih, ki so bili v enotah korpusne artilerije novembra 1944.

Po socialnem izvoru je bilo 44 % delavcev, 35 % kmetov, vseh drugih — obrtnikov, trgovcev in intelektualcev — pa je

bilo 21 odstotkov. Borcev moškega spola je bilo 98 %>, ženskega pa 2 %. Visoko izobrazbo je imelo 2 % borcev, srednjo 7 %, osnovnošolsko 78 %, en borec pa je bil nepismen.

Veliko borcev artilerije 9. korpusa so tudi prizadeli sovražnikovi zločini. Sedem odstotkov je bilo takih, ki jim je sovražnik pobil svojce, 17 odstotkov takih, ki jim je svojce odpeljal v koncentracijska taborišča, 9 odstotkov borcev pa je pred prihodom v partizane bilo v zaporih.³²⁶

Do novembra 1944 je artilerijo samovoljno zapustilo 32 partizanov, od teh po deset iz 1. in 2. divizion in zaščitnega bataljona in 2 iz čete za zvezo. Ni ugotovljeno, koliko jih je dezertiralo k sovražniku, vendar so s seboj odnesli 27 pušk in 5 ročnih bomb. Leta 1945 pa je bilo takšnih primerov mnogo manj. V zadnji nemški ofenzivi naj bi dezertiralo 6 borcev, toda podatek pozneje ni bil ugotovljen, verjetno so tudi ti enoto zapustili samovoljno in odšli domov.⁸²⁷

Personalne spremembe vodilnega kadra niso bile pogoste. V nekaterih ohranjenih dokumentih so o tem sledeči podatki: Dne 14. julija je bil z dolžnosti načelnika štaba premeščen Darko Derenda-Tine v operativni oddelek štaba 9. korpusa, zamenjal pa ga je Mi tar Raičevic, do takrat poveljnik minometalskega tečaja pri podoficirski šoli 9. korpusa.³²⁸ Konec avgusta so za vršilca dolžnosti političnega komisarja artilerije imenovali Franca Siška-Crta, do takrat političnega komisarja podoficirske šole 9. korpusa. Zamenjal je Jožeta Cepina-Marka.³²⁹

V drugi polovici septembra je do večje zamenjave kadrov prišlo zaradi poškodbe namestnika komandanta artilerije Emila Volka-Skrjanca, ki si je 20. septembra zlomil nogo. Ker so Mitra Raičeviča, načelnika štaba, premestili v štab korpusa, je Volka zamenjal Mirko Malnarič, komandant 2. divizion, njega pa Jože Zirovnik-Mičo. Ko se je 19. oktobra Volk vrnil iz bolnišnice, so Malnariča premestili v Glavni štab NOV in POS.³³⁰

V dokumentih najdemo še podatke o nekaterih napredovanjih v oficirske in podoficirske čine. Dne 21. septembra in 1. novembra so napredovali v čin starejšega vodnika: orožar Franc Lagonder, intendant Janez Pristav, Franc Cepelnik ter Klemen Vuga.³³¹ Dne 1. oktobra 1944 in 1. februarja pa so napredovali Aleksander Zupanc-Aco v čin majorja, Jože Vod-

nik-Maroko v čin podporočnika, Srečko Magnik in Franc Bačnik pa v čin zastavnika.³³²

Po podatkih, ki so na voljo, se je v artilerijskih enotah

9. korpusa in v zaščitnem bataljonu borilo 525 borcev in bork in jih je od teh 48 ali 10 %> izgubilo življenja.

Tehnična služba in oborožitev

Tehnična služba in skrb za vzdrževanje in popravilo orožja, instrumentov, streliva in druge vojaške opreme je bila v pristojnosti referenta za oborožitev pri štabu topništva in orožarjev, ki so to delo opravljali po navodilih pristojnih poveljstev topništva, po potrebi pa tudi ob podpori tehnične službe pri štabu korpusa. Vzdrževanju oborožitve so vsi, od borca do komandanta, poklanjali posebno pozornost in skrb, zavedajoč se, da predstavlja uporabnost topa in streliva enega najpomembnejših elementov bojne pripravljenosti posameznika in enote kot celote.

V štabu artilerije je opravljal dolžnost referenta za oborožitev Jože Peharc. Njemu so bili strokovno podrejeni orožarji v divizionih in zaščitnem bataljonu, tem pa orožarji v baterijah in četah.

Njihova glavna naloga je bila, da so sami odpravljali manjše okvare, če pa tega niso zmogli, so orožje pravočasno poslali v korpusno ali pa divizijske delavnice. Skrbeli so za nabavo ali izdelavo nadomestnih delov, za sredstva za vzdrževanje in čiščenje orožja ter za nabavo minerskega materiala. Orožarji so tudi vodili sezname orožja in streliva ter druge opreme, ki jo je enota imela. Skrbno so zbirali tudi podatke, kje je orožje na terenu, in so bili vedno v ekipah, ki so ga iskale.

Pokvarjeno orožje so sprva pošiljali v korpusno in divizijske mehanične delavnice, leta 1945 pa so ustanovili še lastno. V njej so popravljali orožje trije orožarji in je bila najprej v vasi Planina nad Cerknim, pred koncem vojne pa v Hotenju pri Dolenji Trebuši.

Orožarji v korpusni delavnici so topničarjem vedno pomagali s svojo iznajdljivostjo. Ker niso imeli nadomestnih delov, so za popravila uporabljali dele tistega orožja, ki ga niso mogli več popravil. Tako so iz treh havbic kal. 100 mm — dve je uničila eksplozija v cevi pri Hotedršici, ena pa je zgorela v

rudniku bakra pri vasi Planina na Cerkljanskem — naredili eno uporabno. Na dveh protitankovskih topih so izdelali manjkajoče dele za zaklepe, za hitrostrelne topiče pa so naredili udarne igle, ki so se pogosto lomile med rafalnim streljanjem, ter dva ščita, ki sta varovala posadke pred sovražnikovimi krogli. Za havbico kal. 100 mm so naredili tudi sanke, da jo je bilo pozimi možno premikati po snegu in ledu.

Število pehotnega orožja v enoti se je pogosto menjalo in se je iz meseca v mesec gibalo takole: 60 do 77% borcev je imelo puške, 3 do 9 % puškomitraljeze, 2 do 3 % brzostrelke, 5 do 7 % pa jih je poleg tega nosilo še pištole. V zaščitnem bataljonu so imeli tudi minomet kal. 81 mm. Skupaj je imelo pehotno orožje 75 do 90 % borcev in starešin.³³³ S pehotnim orožjem je bila artilerija 9. korpusa najboljše oborožena takoj po ustanovitvi, pozneje pa se je stanje slabšalo. Spremembe je povzročila pogosta menjava borcev. Večina tistih, ki so enoto zapuščali, je orožje odnesla s seboj, mobiliziranci pa so prihajali brez njega. Priskrbela naj bi jim ga enota, večinoma pa so si ga morali kajpak sami v prvem boju, ki so se ga udeležili.

Streliva za pehotno orožje so imeli dokaj omejene količine; za pištole povprečno po 12—16, za puške po 40—80, za brzostrelke po 120—130 in za puškomitraljeze po 400—700 nabojev za cev.³³⁴

Preskrba s strelivom ni bila redna, odvisna je bila od vrste dejavnikov. Večje količine, ki so jih partizani zasegli ob razpadu italijanske vojske, so naglo kopnele, pošiljke zaveznikov pa so bile zelo skromne, zato je bila preskrba odvisna samo še od plena v bojih z okupatorjem. To dejstvo pa je zahtevalo od vsakega posameznika varčevanje s strelivom, zlasti v sovražnih ofenzivah in v drugih ostrejših spopadih, da ne bi v odločilnem trenutku ostali brez njega.

Skozi artilerijske enote 9. korpusa je šlo okrog 30 topov in havbic. Šestnajst so jih dobili od tistih 50, ki so jih po nekih podatkih partizani v Slovenskem primorju in Istri zaplenili Italijanom ob kapitulaciji, 14 pa pozneje v bojih z Nemci.³³⁵ Orožja so bila različnega izvora, modelov in kalibrov, kar je zelo otežkočalo uporabo, vzdrževanje in preskrbo s strelivom in seveda zmanjševalo učinkovitost in bojno moč artilerije. Bila so sledeča:

1. hitrostrelni top kalibra 20 mm »breda« italijanskega izvora
2. hitrostrelni top kalibra 20 mm »FLAK« nemškega izvora

1943.												1944.												1945.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
9 10 11 12												1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12												1 2 3 4																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
												I II																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
U P O R A B N I	12																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																

LEGENDA

✦ Hitrostrelni top kal. 20 mm

✦ Protitankovski top 25,45 in 47 mm

✦ Gorski top 65 mm M.13, 75 mm M.15, M.34, I.G. in 88 mm M.37

✦ Gorska havbica 100 mm M.16

✦ Orožja, ki so jih partizani zaplenili Nemcem

✦ Orožja, ki so ga dobili partizani ob kapitulaciji

✦ Orožje, ki ga je zaplenil sovražnik

✦ Uničeno orožje

Pregledna tabela topov in havbic, ki so jih imeli partizani v Slovenskem primorju in na Gorenjskem

3. protitankovski top kalibra 25 mm francoskega izvora
4. protitankovski top kalibra 45 mm ruskega izvora
5. protitankovski top kalibra 47 italijanskega izvora
6. gorski top kalibra 65 mm M. (model) 13
7. gorski top kalibra 75 mm M. 15, imel je lesena kolesa z železnim orožjem in kratkim ležiščem tulca naboja; v knjigi ga imenujemo «Tinetov», po orožarju Janku Kofolu-Tinetu
8. gorski top kalibra 75 mm M. 34, imel je gumijasta kolesa in daljše ležišče tulca naboja, v tekstu ga imenujemo »prekleti«, kot ga imenuje komandant Prešernove brigade Karel Leskovec v trilogiji »Križpotje«; na cevi topa je napis »obice«, tako da so ga tudi partizani imenovali havbica
9. jurišni top kalibra 75 mm I. G., okrajšava za »Infanteriegeschütz«; cev topa je bila zelo kratka in se je dalo streljati, samo z zgornjo skupino kotov, tako kakor z minometi do razdalje 5 km
10. protiletalski top kalibra 88 mm M. 37, ki je bil usposobljen tudi za protitankovski boj, v korpusnih poročilih ga imenujejo »dalekometni top kal. 85 mm«; čeprav ni bil pokvarjen, ga niso mogli uporabljati, ker niso imeli streliva zanj
11. gorska havbica kalibra 100 mm M. 16, orožje se je dalo razstaviti na tri dele in vsak del prevažati na posebno prirejenem podvozku, teh pa partizani niso imeli.

Število orožja in njegovo uporabnost v raznih obdobjih kaže razpredelnica, iz katere je razvidno, da je bilo 25 do 50 odstotkov topov in havbic vedno neuporabnih.

Tudi streliva za topove in havbice so imeli zelo malo. Od ustanovitve korpusne artilerije junija do razpustitve decembra 1944 sov povprečju imeli po 50 granat za vsak protitankovski top, 35 za topove kal. 75 mm in 72 za havbico kal. 100 mm mesečno. Večino streliva so dobivali iz skladišč, ki jih je zapustila razpadla italijanska vojska. Nemci pa zalog, ko so zasedli Primorsko, niso utegnili zaseči. Te rezerve so, kot že rečeno, za pehotno orožje naglo kopnele, novih količin pa zlasti za topove kal. 75 mm in havbice niso dobili od nikoder. Zavezniki so poslali zelo malo streliva, sovražnik pa je orožja večjih kalibrov uporabljal poredkoma, samo v večjih ofenzivah, takrat pa so bile možnosti za zaplembo le majhne. V bojih

so zaplenili samo nekaj nabojev za protitankovske topove in hitrostrelne topiče in so za slednje imeli po 1500 nabojev na cev.³³⁶

Veliko pomanjkanje streliva za kritične kalibre so ublažili s predelavo šrapnelov v granate. Predelali so 664 šrapnelov v granate za havbice kal. 100 mm in 355 za topove kal. 75 mm.³³⁷ Predelavo in s tem večjo udarno moč artilerije je omogočala iznajdljivost posameznikov, Stanka Gorjanca-Petra in Antona Sibelja-Stjenke ter drugih, in njihov izreden pogum, s katerim so se lotili tako tvegane dejavnosti brez nujnih tehničnih pripomočkov. Poudariti je treba tudi pogum tistih, ki so se vtihotapljali v sovražnikova skladišča in iz njih odnašali pirotehnične pripomočke za predelavo idr.

Predelava je zahtevala tudi žrtve in gmotno škodo. Štirje borci so pri tem zaradi nezadostne previdnosti izgubili življenje, eden pa je bil ranjen; dve havbici in dva topa pa so nepričakovane eksplozije v cevi uničile.

Učinkovitost in točnost zadetkov je bila odvisna tudi od smodnika v tulcih naboja. Največ so imeli takšnega, ki je bil namenjen za kaliber 149 mm. Uporabljen za havbico kal. 100 in topove kal. 75 mm pa ni izgoreval pravilno, zato so bili zadetki manj točni. Poskušali so tudi s črnim smodnikom, ki so ga dobili v šrapnelih, toda že prvi poskus ni uspel.³³⁸

Strelivo so hranili v improviziranih in nekaj v bivših italijanskih skladiščih, ki so ostala na osvobojenem ozemlju in jih Nemci v ofenzivah niso našli. Povsod pa je bilo vzdrževanje zalog streliva neustrezno in strelivo izpostavljeno vplivom slabega vremena. Zaradi tega je imelo drugačne balistične lastnosti, to pa je tudi vplivalo na učinkovitost.

Smodnik je bil vlažen in so ga morali pred uporabo sušiti, pogosto zelo hitro. Sušili so ga kar na kmečkih pečeh. Pri tem pa samo enkrat niso bili dovolj previdni, sušili so preveliko količino naenkrat in nastala je eksplozija, ki je ubila osem borcev.³³⁹

Prevažanje granat iz skladišč in skrivališč na položaje in obratno je večkrat teklo ob hudih naporih in v dramatičnih okoliščinah ob uporabi tveganih postopkov in vojaških zvijač, da bi prišli skozi sovražnikove zasede in premagali hude terenske ovire.

Ves čas vojne je artilerija 9. korpusa NO V J izstrelila na sovražnika kakih 5000 granat, od teh 800 za havbico kal. 100 mm, 250 za gorske topove, 500 za protitankovske topove in 3500 za hitrostrelne topiče.

Topov in havbic ter streliva zanje — z izjemo hitrostrelnih topičev — baterije niso nikdar zadrževale dalj časa v kraju prebivanja. Takoj po uporabi so jih odpeljali v gosto zaraščene gozdove, največkrat v bližino vasi Planina na Cerkljanskem in v okolico Hotenj in Male Lažne. Zaklepe in namerilne naprave so zavijali v namaščene krpe in skrivali, večinoma zakopavali kakih 100 in več metrov stran od orožja, da ga sovražnik, če bi ga našel, ne bi mogel uporabiti. Ko so vse dele skrili, so skrbno zabrisali kolovozne in druge sledi in znake.

Orožje so skrivali in vedeli za sklivališča samo izbrani komunisti in skojevci ter komandanti in politični komisarji. Toda kljub vsem previdnostnim ukrepom, ki pa jih najbrž niso vedno dovolj dosledno uresničevali, se je dogajalo, da jim je sovražnik orožje odkril in ga odpeljal ali uničil. Na tak način so izgubili enajst topov, največ v zadnji ofenzivi.

V osvobojenem Trstu so enote 9. korpusa dobile 8 težkih havbic kal. 149 mm in večjo količino granat zanje. S temi so sestavili 3. divizion, toda uporabiti ga niso mogli, ker je bilo orožje brez zaklepov — pa tudi vojne je bilo že konec.

Služba za zveze

V topništvu imajo zveze izredno velik pomen. Potrebne so, lahko celo rečemo, prav toliko kakor topovi sami. Brez nje ni možno uporabljati topov in tudi ne uspešno voditi ognja.

Zveza je temelj poveljevanja in povezovanja razvejanega sistema opazovalnic, poveljniških mest, posadk pri orožju, oskrbovalnih točk, nadrejenih, podrejenih in sosednjih štabov ter ciljev v sovražnikovih vrstah v enotno in skladno celoto. Zgolj kurirska zveza tako zahtevni nalogi ne more biti kos. Tega dejstva so se partizanska poveljstva dobro zavedala in so vzporedno z razvojem artilerije začela graditi sistem zvez in usposabljeni telefonisti in signalisti na dvajsetdnevni tečajih.

Komandir voda za zvezo v korpusni artileriji Stane Pretnar se tega takole spominja: »(...) Nekje nad Cerknim me je

poklical politični komisar 3. bataljona Vojkove brigade in mi dejal, da grem po nalogu štaba brigade na tečaj za zvezo, ki ga organizira štab 31. divizije. Kurir me je že čakal in takoj sva odšla. V štabu divizije se je tečaj, ki ga je vodil komandir divizijske čete za zvezo, začel že naslednji dan. Med tečajniki so bila tudi dekleta, ki so se v marsičem bolj izkazala kakor fantje. Posebno dobro in hitro so obvladala Morzejevo abecedo. Toda tudi mi, fantje, smo snov obvladali in se potem vsakodnevno med seboj sporazumevali z žvižgi in signalnimi zastavicami.

Zanimiv je bil tudi pouk telefonije, toda velike preglavice nam je povzročala italijanska telefonska žica, ki je bila na več mestih tako razdejana kot kaka sovražna postojanka po partizanskem napadu (.. .J«³⁴⁰

Prva enota za zvezo v artileriji je bil vod za zvezo pri artilerijskem divizionu 31. divizije. Ustanovili so ga hkrati z divizionom. Imel je 10 mož, toda od teh so bili samo trije usposobljeni vezisti. Poleg zastavic in piščalk za signalizacijo so imeli 3 telefone in 300 do 400 metrov telefonske žice, ki jo omenja Pretnar in so jo tečajniki prinesli s seboj po vrnitvi iz divizije. S tako pomanjkljivimi sredstvi in usposobljenim moštvom naj bi zagotovili zvezo.

Stane Pretnar pravi : »(...) Ko sem zavrtel ročico telefona in prisluhnil glasu na drugi strani žice, sem zaman čakal, da bi kaj slišal. Tovariši, ki so se zbrali okrog mene pri tem prvem poskusu vzpostavljanja zveze, so me najprej spodbujali, potem pa so se začeli norčevati, češ, saj ti ta stara škatla, ki je verjetno že odslužila v kaki pisarni Franca Jožefa, ne bo spregovorila. Toda nisem odnehal. Spet in spet sem vrtel ročico in pri tem razmišljal, zakaj ni glasu. Po večkratnem pregledu vseh delov se mi je zazdelo, da je membrana mikrofona vlažna. Postavil sem slušalko k ognju in počakal, da se posuši. Ko sem jo spet vključil, je škatla spregovorila in tovariši so se mi nehali posmehovati. Od takrat so me imeli za velikega strokovnjaka (.. .)«^{340a}

Spričo pomanjkljivosti telefonskega materiala so si v začetku pomagali predvsem s signalizacijo. Po ves dan so mahali z zastavicami. Pozneje pa so se začeli ukvarjati tudi s telefoni in žico. Vlekli so jo od enega konca vasi, kjer so bivali, do drugega in poskušali vzpostaviti zvezo. Uspelo jim je, toda

z velikimi težavami, ker se je žica skoraj na vsakih 10 metrov strgala. Pa tudi to jim je prišlo prav, saj so se izurili najti okvare in jih odpraviti, kar so morali pozneje v bojih pogosto storiti tudi z novo žico, ki so jo dobili od zaveznikov in so jo drobci min ali granat trgali.

Svoje znanje so prvič učinkovito uporabili in se izkazali v boju z Nemci 9. junija v vasi Šebrelje. Pod hudim ognjem sovražnikovih Šarcev so vzpostavili signalno zvezo s sosednjimi enotami in jim sporočili, kaj se pri njih dogaja. Ko so se morali umakniti, so s seboj odnesli ves material in vse naprave, pustili so le en telefon, ki ga je zadel mitralješki rafal in povsem uničil.

Poleti 1944, ko je bila ustanovljena artilerija 9. korpusa, je vod za zvezo divizion 31. divizije postal vod za zvezo novoustanovljene enote. Dobil je novo opremo, telefone in žico, pa tudi nekaj strokovne literature, ki jim je zelo pomagala pri usposabljanju moštva za nove bojne naloge.

Po uspešnem napadu na Crni vrh je vod za zvezo, ki se je tudi tokrat posebej izkazal in bil pohvaljen, dobil kot nagrado novo telefonsko centralo. Brez centrale so namreč ob napadih imeli velike težave. Stane Pretnar pravi: »(...) Ker nam je manjkala centrala, smo izredno težko prenašali povelja in elemente za streljanje od poveljniških opazovalnic do orožja. Komandirji so nas zmerjali, ker med ropotanjem strojnic, eksplozijami min in v splošnem bojnem metežu niso mogli iz telefona razbrati pravega povelja (...).«³⁴¹

Med napadom na Hotedršico pa vezisti niso imeli sreče. Sovražnik jih je opazil in zasul opazovalnico, na kateri so bili, s hudim ognjem. Zadelo in uničilo je centralo, popolnoma razcefralo telefonsko žico, dva borca pa sta bila hudo ranjena. Ta dan jim zato ni uspelo vzpostaviti in zagotoviti zveze.

Konec oktobra je bila pri štabu artilerije ustanovljena četa za zvezo. Imela je 25 mož in dva voda ter v vsakem po dva oddelka — v prvem oddelku kurirjev in signalistov ter v drugem oddelku telefonistov in radistov.³⁴² Po razpustitvi artilerije je bila ukinjena tudi četa za zvezo in enakomerno razdeljena med oba divizion, 27. januarja 1945 pa spet sestavljena pod poveljstvom komandirja Janeza Možgona. V vsakem divizionu so nameravali ustanoviti tudi vod za zvezo, česar zaradi pomanjkanja kadra in opreme niso mogli uresničiti.³⁴³

Sanitetna služba

Ob ustanovitvi v začetku julija 1944 so po navodilih sanitetnega oddelka štaba 9. korpusa v štabu artilerije 9. korpusa ustanovili tudi referat sanitete. Vodil ga je absolvent medicine Edo Lavtizar, ki je imel pomočnika in organizirano ambulanto. V obeh divizionih in zaščitnem bataljonu so bile bolničarke, v baterijah oziroma četah pa po dva nosača ranjencev.³⁴⁴

Delo sanitete se je v določenem smislu razlikovalo od dela v partizanskih brigadah, ker se artilerija ni tako pogosto premikala iz kraja v kraj, temveč je dalj časa ostajala v enem naselju, največkrat v Lokovcu ali pa na Lokvah, v Trnovem, na Otlci in Vojskem, leta 1945 pa v Dolenji Trebuši. To je seveda olajšalo delo sanitetne službe. Ko pa je bojevanje zahtevalo premike, so bili pohodi vedno zelo dolgi in hudo naporni, zato je bilo veliko ožuljenih, ki so jim morali sanitetni organi posvečati posebno pozornost in skrb.

V naseljih so dali sanitetni službi vedno na voljo tako najboljše poslopje, kjer sta bila vsaj dva prostora, eden za ambulanto, v drugem pa so ležali bolniki.

Bolnike so vodile na pregled v ambulanto divizijske bolničarke s posebno bolniško knjigo, v katero so vpisovale podatke o bolniku in rezultate pregleda ter intervencijske ukrepe. Tisti z višjo temperaturo so ostali v ambulanti pod nadzorstvom zdravnika, drugim pa so dali potrebno pomoč in so se vračali v enote.

Preskrbljenost ambulate je bila sprva skromna, toda saniteta korpusa ji je zelo hitro priskrbelo najnujnejšo opremo, instrumente in zdravila.

Za dezinfekcijo so imeli alkohol, sublimat, lizol, lizoform, eter, bencol, tet in jod. Izdelovali pa so taka sredstva tudi sami iz domačega žganja, ki so mu dodajali sublimat. Imeli so tudi zdravila proti bolečinam, temperaturi, prebavnim motnjam in revmatizmu. Za pomirjanje hudih bolečin so dajali injekcije morfija.

Zanemarjali pa niso tudi naravnih zdravil. V ta namen so organizirali redno zbiranje zdravilnih zelišč in gozdnih sadežev, s katerimi so potem lajšali težave bolnikov.

Sterilni vojni material so hranili v posebnih kovinskih bobnih, za imobilizacijo poškodovanih udov so imeli na voljo

Cramerjeve in Dittrichove opornice, mavčne ovoje ter deščice. Instrumentarij so sestavljali majhni kirurški instrumenti, komplet klešč za zobe, brizgalke in RR aparat. Sanitarno opremo so si priskrbeli sami pri civilnem prebivalstvu. Kanali, po katerih je pritekal sanitetni material, so bili razpredeni po vsej Vipavski dolini in od Gorice čez Kras do Trsta. Prav iz Trsta so dobili marsikaj. Zavojni material, ki je bil v že omenjenih bobnih, so po teh kanalih celo pošiljali v goriško bolnišnico sterilizirat in ga po isti poti dobavili nazaj, brez večjih težav, tako da jim ga ni primanjkovalo.

Vsak partizan je nosil s seboj prvi povoj, bolničarke v divizionih in zaščitnem bataljonu pa so v svoji sanitetni torbici imele še 10 rezervnih, poleg druge sanitetne opreme in zdravil za dajanje prve pomoči.

Vsakokrat, ko so se enote pripravljale za premike, so sanitetni organi priskrbeli borcem dovolj loja, da so si z njim namazali noge in jih zaščitili pred ožuljenjem.

V vseh enotah artilerije so posvečali veliko skrb osebni in splošni higieni. Bolničarji so morali borce zanj redno spodbujati in jih tudi nadzorovati. Organizirali so umivanje, umivanje rok pred jedjo pa je bilo obvezno. Skrbeli so tudi za pranje perila in razkuževanje obleke v »partizanskem sodu«, če so se pojavile uši. Za dvig osebne in splošne higiene je sanitetni referent skoraj vsak teden imel predavanja o higieni.

Strokovna usposobljenost bolničarjev in nosačev ranjenec je bila sprva nizka, toda ob vsakodnevnem opozarjanju na napake in probleme ter rednem pouku, se je neprenehoma izboljševala. Prvi tečaj za sanitetno osebje je bil na Lokvah kmalu po ustanovitvi korpusne artilerije, potem pa so od časa do časa tečaje ponavljali.

Saniteta artilerije je bila zelo tesno povezana s civilnim prebivalstvom. Ambulanta je bila tudi civilna, saj so v njej dobivali zdravniško pomoč vsi prebivalci, ki so jo potrebovali. Olga Perišič iz Trnovega pravi: »Jeseni 1944 je zbolel moj brat v Vitovljah pri Šempasu. Ko sem to zvedela, sem takoj naprosila zdravnika artilerije tovariša Lavtižarja za pomoč. Brez oklevanja se je odpravil na pot. Hodila sva ponoči v neposredni bližini nemških patrulj in ob zvokih rafalov nemških mitraljezov, ki so parali ozračje. Srečno sva prišla k bratu. Ko ga je zdravnik pregledal in mu dal zdravilo, mi je zaupal,

da ima kolero in da mu najbrž ni rešitve. Toda brat je preživel. Pozneje je tudi mene prišla kolera in tudi jaz sem z njegovo pomočjo ozdravela.«³⁴⁵ Prebivalstvo je zato sanitetnim organom pomagalo, kadarkoli so potrebovali pomoč. Posebno dragocena je bila pri nabavi opreme in zdravil, saj so prav civilni prebivalci prenašali in tihotapili zdravila in opremo iz postojank skozi zasede in mimo straž ter bunkerjev. Tako se je tudi v tej dejavnosti potrjevala enotnost vojske in civilnega prebivalstva v Slovenskem primorju.

V bojnih akcijah in napadih na utrjene sovražne postojanke so bili borci artilerije deležni sanitetnega varstva na dva načina. Če so v boju sodelovale manjše formacije, baterija ali divizion, so na položaj odhajali in dajali prvo pomoč ranjenim in poškodovanim divizijski bolničarji. Ko so ranjenca obvezali, so ga pospremili v brigadno previjališče tiste brigade, kateri je bila artilerija dodeljena za podporo. Kadar pa je v boj odhajala vsa artilerija, je na primernem kraju, 100 do 200 metrov za položaji, v naravnem kritju in temu primernem okolju sanitetni referent razvil brigadno previjališče artilerije.

V njem so potem dajali prvo pomoč in organizirali prevoz težko ranjenih v naj bližjo bolnišnico, a ne le za borce artilerije, ampak tudi za borce drugih enot. S tem je saniteta artilerije, kakor tudi saniteta vseh drugih enot NOV, dosledno uresničevala in izpolnjevala eno naj večjih moralnih obveznosti tistega časa. Skrb za ranjence je imela posebno težo in pomen in je bila tako oblikovana in organizirana, da nihče ni bil prepuščen samemu sebi ali na milost in nemilost sovražniku, ki je zlasti z ranjenci ravnal skrajno nečloveško in okrutno, mnogokrat zločinsko. Zavest borcev, da bodo deležni hitre strokovne zdravniške pomoči in nege, je dvigala in stopnjevala bojni duh ter v vseh utrjevala občutek varnosti.

Saniteta artilerije se je v tem pogledu večkrat izkazala, zlasti spričo dejstva, da borci artilerije niso bili tako pogosto izpostavljeni poškodbam kakor borci drugih brigad in jim je zato pomagala večkrat in prej kakor svojim.

Med napadom na Crni vrh so na previjališču artilerije ves dan intenzivno previjali ranjene borce Gradnikove brigade in organizirali njihovo evakuacijo v bolnišnico »Pavla«.³⁴⁶

Po podatkih, ki so na voljo, se je v bolnišnici »Franja« zdravilo 6 ranjenih topničarjev, od teh je eden umrl, v bolnišnici »Pavla« pa 18 in jih je šest umrlo.³⁴⁷

Veterinarska služba

Tudi veterinarska služba je bila v artileriji zelo pomembna, bolj kakor v drugih brigadah. Brez kopitarjev ne bi mogli prevažati topov in havbic, to pa pomeni tudi ne uporabljati. Tega so se vsi dobro zavedali, vedeli so pa tudi, da so živali zelo občutljive in potrebne velike skrbi in nege, ki jo lahko zagotovijo samo veterinarski strokovnjaki. Spričo tega so ob ustanovitvi artilerije ustanovili v njenem štabu tudi veterinarski referat s poklicnim veterinarjem in veterinarskim pomočnikom, ki je bil hkrati tudi podkovski mojster. Organizirali so veterinarsko ambulanto. Konec novembra 1944 pa so vsakemu divizionu dodelili tudi veterinarskega pomočnika oziroma bolničarja.³⁴⁸

Naloga referenta veterine v artileriji 9. korpusa je bila podobna nalogi veterinarja v divizijah — organizirati službo, vzgajati kadre, skrbeti za veterinarski material in zdravje živali, organizirati in nadzorovati kovačnice, negovati in hraniti konje in voditi ambulanto.³⁴⁹

Divizijski veterinarski bolničar je imel nalogo voditi seznam živali in evidenco zdravstvenega stanja, skrbeti za higieno in preskrbo, za podkve in opremo, bolne in ranjene živali pa pošiljati na preglede veterinarju pri štabu artilerije ali pa v naj bližjo veterinarsko bolnišnico.

Referenti veterine štaba artilerije so se do konca vojne večkrat menjali. Najprej je to dolžnost opravljal veterinar Alfred Ukmar. Toda že konec avgusta 1944 ga je zamenjal Leo Sahverdijan, veterinar iz Sovjetske zveze, ki je prebegnil k partizanom iz nemške vojske. Pomočnik veterinarja pa je bil Jože Smukavec, poklicni veterinarski bolničar.³⁵⁰ Veterinarski bolničar v prvem divizionu je bil Ivan Cundrič-Kristel, v drugem pa Mkrččjan Zoru, tudi iz Sovjetske zveze. Ko so konec januarja 1945 artilerijo obnovili kot samostojno korpusno enoto, so za referenta veterine imenovali veterinarskega bolničarja Franca Ambrožiča, ki je potem to dolžnost opravljal do konca vojne.

Tudi število konj in mul, kompletov vozarske opreme in vozov se je v artileriji 9. korpusa pogosto spreminjalo. Razvidno je iz razpredelnice.

Leto mesec	1944					1945	
	VII.	VIII.	IX.	X.-XII.	XII.	I.-II.	III.-IV.
Konji	18	15	36	23	19	23	10
Mule	7	8	12	11	11	11	6
Vseh živali	25	23	48	34	30	34	16
Vozarske opreme	23	23	44	48	15	37	16
Vozov in karet	3	3	3	3	4	—	— ³³¹

Nekaj konj in mul je artilerija dobila od razpadle italijanske vojske, nekaj so jih brigade zaplenile sovražniku, nekaj pa so jih mobilizirali pri civilnem prebivalstvu, pretežno na Gorenjskem.

Največ so jih imeli septembra 1944, potem pa je število upadlo zaradi izgub med bojevanjem, ali pa so živali poginile po velikih naporih in slabi prehrani. Na koncu vojne je artileriji ostalo samo 16 grl. Izgubila jih je v zadnji nemški ofenzivi. Sovražnik jih je zaplenil ali pa pobil.

Iz rednih poročil veterinarskega oddelka štaba 9. korpusa je razvidno, da so v artileriji posvečali zelo veliko pozornosti in skrbi vzdrževanju, negi in čiščenju živali. Zdravje je bilo dobro. Nalezljivih bolezni ni bilo. Bilo je le več primerov ožuljenosti.

Vsak konj ali mula je imel svojega konjevodca ali mulo-vodca, ki je skrbel za žival in jo hranil. Imeli so tudi dovolj najnujnejših zdravil za zagotovitev zdravja in dovolj podkovskega materiala za podkovanje. Za nego živali so ščetke izdelovali sami v ščetkarski delavnici.

Največ težav so imeli s prehrano. Hranili so jih s senom in slamo. Vsaka žival je dobivala dnevno od 13 do 16 kg sena, občasno pa tudi 0,6 kg ovsa ali otrobov. Napajali so jih trikrat dnevno. Toda takšne količine živil niso dobivale vedno, temveč samo poleti in deloma jeseni. Pozimi in pomladi jim je hrane hudo primanjkovalo, ker so večinoma prebivali in se bojevali v pasivnih predelih Trnoveškega gozda in Banjske planote. Čeprav so poleti, ko je bil čas košnje, borci sami kosili in za zimo pripravili 18.500 kg sena, jim to ni zadostovalo. Pomagale so jim gospodarske komisije narodnoosvobodilnih

odborov in so konje pošiljali v oskrbo civilnemu prebivalstvu v bogatejše predele Vipavske doline. 2e oktobra so poslali v dolino 18 konj. Toda ta rešitev je bila tvegana. Dolino so nadzorovali Nemci in kaj lahko bi se zgodilo, da bi jih odkrili, zaplenili, nad kmeti, ki so čuvali partizanske konje, pa se maščevali. Toda nič takega se ni zgodilo, ker nihče nikogar ni izdal. Velike skrbi in težave pa so nastale takrat, ko so konje potrebovali za prevoz orožja. Večkrat so jih morali voditi v enote iz oddaljenih krajev in mimo sovražnikovih postojank in njegovih zased.

Po zaslugi visoke zavesti vsega civilnega prebivalstva, ki je topničarjem vedno pomagalo, pa kljub vsem težavam niso izgubili nobenega konja od tistih, ki so bili v oskrbi pri civilnem prebivalstvu.³⁵²

Intendantska služba

Intendantska služba in preskrba je bila v artileriji 9. korpusa organizirana po izkušnjah in načelih, veljavnih za vse druge enote brigadnega ranga in so si jih partizani pridobili od začetka vstaje na Slovenskem. Sestavljena je bila na podoben način kot intendatura I. slovenske artilerijske brigade v

7. korpusu, ki je nastala nekaj mesecev pred njo. Vodili so jo intendant brigadnega ranga Franc Lagonder in njegov pomočnik Jakob Pristov ter administrator. Vsi trije so skrbeli za preskrbo vseh artilerijskih enot od baterije do štaba artilerije. Po razpustitvi konec novembra je tudi intendatura prenehala delovati, intendanta in njegovega pomočnika pa so razporedili v druge enote. Ko pa je bila korpusna artilerija ponovno oblikovana, je dolžnost intendanta opravljal Silvo Vidic in pred koncem vojne Franc Cerne.

Za preskrbo štaba in prištabnih enot je skrbel štabni intendant Marjan Garzaroli. Njemu je bila podrejena štabna kuhinja, ki je imela 2 kuharja in 2 konjevodca s tovarnima konjema za prenos kuhinje in drugih potrebščin.

V divizionih sta za preskrbo skrbela divizijska intendanta, v baterijah pa ekonom. Vsak divizion je imel svoj pratež (komoro) v rangi voda, ki je bil podrejen intendantu. Poveljevala sta mu komandir in politični delegat, imel pa je 14 mož, včasih tudi manj. V pratežu je bila kuhinja s kuharji. Kuhinjo in drugo potrebno opremo, živež za ljudi in seno za

živali, so prevažali in prenašali konji in mule, za katere so skrbeli konjevodci in vozarji.

Podobno kot v divizionu je bila organizirana tudi preskrba v zaščitnem bataljonu.

V pristojnosti intendanture pri štabu artilerije so bile tudi vse delavnice: čevljarska, krojaška, pekovska, podkovska, sedlarska in ščetkarska, v katerih je bilo 18 obrtnikov. Zbrani so bili pri štabu artilerije. Po razpustitvi so jih razdelili divizionoma, potem pa jih ponovno zbrali, ko je bila artilerija obnovljena. Pred pohodom v akcijo so jih dodelili divizionoma.³⁵³

S preskrbo in intendantsko dejavnostjo se je torej v artileriji ukvarjalo 40 do 50 mož. Kadre so štabi izbirali med borci, ki so imeli za to smisel in možnost, predvsem pa take, ki jim je bil to poklic že pred prihodom v partizane.

Intendanti so za svoje delo odgovarjali političnemu komisarju in od njega dobivali naloge. Le pred večjimi akcijami so jim naloge postavljali tudi komandanti in komandirji.

V strokovnem pogledu je njihovo delo usmerjala intendantura štaba 9. korpusa oziroma tiste divizije, ki so ji bile enote artilerije dodeljene.

Intendanta Janez Prlstov-Lado in
Franc Lagonder

Živež so večinoma črpali iz krajevnih virov. Kadar so bili v zelo pasivnih krajih osvobojenega ozemlja, so ga dobivali celo iz Julijske krajine in Režije ter tudi iz drugih predelov severne Italije ali pa Gorenjske. Živila so prihajala po posebnih kanalih, ki so jih dobro organizirali zaledni organi korpusnega vojaškega območja in vojaških področij s pretežno udeležbo civilnega prebivalstva.

Iz krajevnih virov so dobivali vse potrebščine z odkupom po smernicah gospodarskih komisij in terenskih delavcev, le včasih pa tudi z rekvizicijami. Gospodarske komisije narodnoosvobodilnih odborov so izdajale nakazila z navedbo kraja in količine in na podlagi le-teh so potem intendantje zbirali blago ter ga plačevali z boni, potrdili in tudi z denarjem, če so ga kaj imeli.

Do zaplembe ali prisilnega odkupa je prihajalo zelo redko, ker so bili ljudje na Primorskem vedno pripravljeni pomagati partizanom in deliti z njimi vse, kar so imeli, tudi če so sami živeli v pomanjkanju. Tako pripravljenost pa so tudi partizani visoko cenili in jemali za svoje potrebe le tisto in toliko, kolikor so res potrebovali. To nam kaže naslednji primer.

Ko so odhajali v napad na domobransko postojanko Črni vrh, so s seboj vodili vola, ki so ga od nekega kmeta dobili za prehrano moštva med akcijo. Toda ker je bila akcija zelo hitro in uspešno končana in so v osvobojenem Črnem vrhu dobili večje količine živil, vola niso zaklali, ampak so ga vrnili kmetu.³⁵⁴

Živila, ki so dotekala po skritih kanalih, so prevzemali in razdeljevali intendanti korpusa. Konec leta 1944 in 1945 je začela prihajati tudi pomoč zaveznikov po zračni poti.

Hrano so kuharji, tako kakor v vseh drugih enotah, tudi v artileriji, kuhali v kotlih, ki so jih dobivali največkrat od kmetov, ali pa so jih sami izdelovali iz bencinskih sodov. Nabaviti so jih morali večkrat, ker so jih v bojih pogosto izgubljali, ponavadi so jih sovražniki prestrelili. Med premiki so jih nosile mule ali pa prevažali konji. Hrano so pogosto kuhali tudi med premiki.

Artilerija je imela štiri posebej organizirane kuhinje, eno v štabu artilerije in po eno v vsakem divizionu in v zaščitnem bataljonu.

Borci so se pogosto hranili tudi pri kmetih, predvsem tisti posamezniki ali manjše skupine, ki so odhajali v patrolje, ob-

veščevalne akcije ali pa na teren iskat zaostalo orožje in strelišivo.

Za prehrano moštva je ekonomski odsek Glavnega štaba NOV in POS predpisal tabele po kaloričnosti in pripadajočih količinah živil za osebo in dnevni obrok. Toda teh tabel se niso mogli vedno držati, ker živil predpisanih vrst in količin niso imeli dovolj na voljo, zlasti ne na pohodih.

Hrano so kuhali trikrat dnevno, vsakokrat liter enolončnice na osebo. Zjutraj čaj, kavo ali močnik oziroma polento, opoldne in zvečer pa so jedli meso in sočivje. Skoraj vedno so pekli tudi kruh v kmečkih pečeh.

Tako dobro pa so se hranili in dobivali po tri tople obroke dnevno samo, kadar so bili v taboru. Na pohodih in v bojih se je dogajalo, da so jedli le dvakrat ali celo enkrat, med hudimi ofenzivami pa so bili tudi po več dni brez toplega obroka.

V dveh jesenskih mesecih 1944 je intendatura preskrbela artileriji 42.796 kg raznih živil, 537 kg soli, 1322 kg sadja, 10 kg čebule in 55 kg tobaka. Če računamo po takratnem številčnem stanju, ki je bilo tedaj naj večje, 440 borcev, je vsak dobil dnevno po 1,7 kg hrane, od tega 350 gramov kruha.³⁵⁵ V teh dveh mesecih so poleg živeža, ki so ga dobivali iz korpusa, artilerijski intendant sami preskrbeli za prehrano moštva 4 goveda in eno tele ter gospodarskim komisijam vrnili 4 goveje in eno telečjo kožo ter 14,20 kg loja za predelavo.

Intendatura je dobro skrbela tudi za delavnice, ki so izdelovale obleko in obutev za borce. Bosih in raztrganih v artileriji ni bilo, pač pa so bila oblačila zelo različna, 70 %> jih ni imelo enakih vojaških bluz. Krojaška in čevljarska delavnica sta samo v septembru in oktobru izdelali nova in popravili stara oblačila za 143 borcev, sešili 92 kosov perila in popravili 345 parov čevljev.

Sedlarska, kovaška in ščetkarska delavnica so bile podrejene veterinarstvu, intendant pa so skrbeli za nabavo potreščin za njihovo delo.

Intendant v artileriji so opravljali izredno odgovorno in težko delo. Njihove naloge so bile specifične in zelo zapletene, ker so morali skrbeti ne le za moštvo, ampak tudi za mnogo konj in mul ter za tovorno in vozarsko opremo. Da so lahko učinkovito premagali vse težave in dobro opravili množico zapletenih nalog, gre zahvala v prvi vrsti civilnemu prebivalstvu, ki jim je vedno in povsod pomagalo.³⁵⁶

Administrativna služba

Administrativne naloge so v vseh štabih artilerije 9. korpusa opravljali administratorji. Na dolžnosti administratorja so postavljali take borce, ki so za to delo imeli smisel in so se že pred prihodom v partizane ukvarjali s pisarniškimi deli.

Administracija je bila urejena po enotnih načelih in so uvedli tudi enotno knjigovodstvo. V vsakem štabu so vodili delovodnik, knjigo odredb, knjigo dnevnih zapovedi, knjigo in seznam vsakodnevnega številčnega stanja moštva, seznam moštva, seznam orožja, streliva in druge opreme, seznam živali in ekspedicijsko knjigo. Uvedli so tudi enotno obliko obrazcev za medsebojno dopisovanje štabov in poveljstev.

Vse tiste dokumente, ki jih je bilo potrebno razmnoževati, so prepisovali samo v štabu artilerije. Posebnih kopij niso pisali, temveč samo originale. Tako so morali ukrepati, ker so bili prisiljeni hudo varčevati s pisarniškim materialom. Pisno sled vsakemu dokumentu so zagotovili na tak način, da so v delovodnik podrobneje vpisali vsebino vsakega dokumenta.

Za pisanje pisnih sestavkov so imeli na voljo 7 pisalnih strojev — v štabu artilerije tri, druge pa v enotah.

Vso službeno pošto med štabom artilerije ter podrejenimi in nadrejenim štabom so raznašali kurirji enkrat dnevno, nujno pa takoj. Pošto v štab korpusa so pošiljali po kurirju na kolesu in so tako dosegli, da je potovala pošta v štab korpusa s hitrostjo 10 kilometrov na uro.

Po podatkih iz obdobja tekmovanja so v štab korpusa v dveh mesecih poslali 287 raznih dopisov in poročil, kurirji pa so v tem času prenesli kar 884 pisemskih pošilk in 20 paketov.

Poročila in druge službene dokumente so lahko podpisovali komandanti, politični komisarji in njihovi pomočniki ter načelnik štaba artilerije oziroma operativni oficir.³⁵⁷

Za arhivske dokumente so skrbeli administratorji in so jih največkrat nosili s seboj, če se je artilerija premikala iz kraja v kraj. Med zadnjo hudo nemško ofenzivo pa so tako štab artilerije kot oba štaba divizionov ves svoj arhiv zgubili, tako da ni ostalo ničesar ohranjenega. Podatkov o tem, kje in kako se je arhiv izgubil, ni na voljo.³⁵⁸

SKLEPNA BESEDA

Zdaj ko smo spoznali bojno pot artilerije 9. korpusa, poskušajmo opredeliti nekatere izkušnje, ki bi lahko bile pomembne tudi v prihodnje.

Očitno je, da so artilerijske enote v tem korpusu, kar velja tudi za 7. korpus, imele v NOV dvojno vlogo. Ob napadih na utrjene postojanke so s topovi in havbicami razbijale sovražnikove bunkerje in utrdbe ter odpirale pot narodnoosvobodilnim brigadam v notranjost postojank, v odprtih terenskih spopadih pa so, sicer z redkimi izjemami, dejstvovale v vlogi pehote.

Štabom korpusov in divizij, v katerih sestavi so bile, so pomenile neko vrsto rezerve za pehotno bojevanje. Uporabljali so jih, kadar so vse druge rezerve izčrpali, pri tem pa je treba poudariti, da so poveljstva vedno budno skrbela za to, da v pehotnem bojevanju artilerija ne bi imela takih izgub, ki bi lahko bistveno zmanjšale njeno sposobnost za artilerijski boj z uporabo topov in havbic.

Podobno vlogo so v 2. svetovni vojni imele artilerijske enote tudi v rednih armadah. Imele jo bodo tudi v prihodnje. Toda v okoliščinah partizanskega vojskovanja in po veljavnih načelih partizanskega načina vojskovanja je taka vloga artilerije specifična in posebno pomembna; zato morajo biti artilerijske enote usposobljene in ustrezno oborožene za pehotno bojevanje.

Razvojna pot artilerije v 9. korpusu je bila drugačna in bolj zapletena od artilerije v 7. korpusu. Artilerija v 7. korpusu, katere jedro je nastalo v 14. in 15. diviziji takoj po kapitulaciji Italije, se je od začetka do konca vojne neprenehoma razvijala in krepila, v 9. korpusu, kjer ji korenine segajo

prav tako v obdobje italijanske kapitulacije, pa je doživljala vzpone in padce. Tako zapleteno razvojno pot artilerije v 9. korpusu so usmerjala mnoga dejstva in specifične okoliščine operativnega območja 9. korpusa.

Partizansko poveljstvo na Primorskem takoj po kapitulaciji Italije ni posvečalo razvoju artilerije take pozornosti kakor v Ljubljanski pokrajini. Ustanovili niso nobene večje artilerijske enote, ki bi bila pozneje sposobna prevzeti skrb za reševanje problemov razvoja artilerije, zlasti v kadrovskem in materialnem pogledu. Verjetno niso dovolj upoštevali dejstva, da je artilerijske enote mogoče dovolj učinkovito uporabljati tudi za pehotno bojevanje. Zamujene priložnosti pa pozneje ni bilo več mogoče popolnoma popraviti.

Terenske razmere za uporabo in boj artilerije so bile v Slovenskem primorju in na Gorenjskem mnogo težje kakor pa na operativnem območju 7. korpusa. Težave spričo teh terenskih razmer pa so še večale pogoste ofenzive, ki so jih Nemci zaradi izrednega operativnega pomena tega prostora izvajali neprenehoma drugo za drugo do konca vojne.

Število artilerijskega orožja se v 7. korpusu od ustanovitve artilerije do konca marca 1945, ko so zavezniki poslali v 7. korpus 20 gorskih topov kal. 75 mm, ni bistveno spremenilo. Prevladovali so havbice in topovi kal. 75 mm.

V artileriji 9. korpusa pa je bila sestava povsem drugačna in se je iz meseca v mesec spreminjala. Neposredno po kapitulaciji Italije so tudi tukaj prevladovali težji kalibri, pozneje pa vedno bolj in bolj protitankovski kal. 45 in 47 mm in hitrostrelni topovi kal. 20 mm.

Spremenbe so nastajale zaradi izgub na eni in zaplemb na drugi strani. Ob koncu vojne, v zaključnih bojih, je artilerija 9. korpusa imela le še 9 protitankovskih in hitrostrelnih topov, od teh samo štiri uporabne. Partizani 9. korpusa so izgubili 26 topov in havbic, zaplenili pa enajst. Devet topov in havbic so izgubili v veliki nemški ofenzivi leta 1943, vse druge pa pozneje. V neposrednih spopadih s sovražnikom so izgubili samo štiri; dva topa in dve havbici je uničilo, ko so v ceveh prezgodaj eksplodirale granate, narejene iz šrapnelov, vse druge pa je sovražnik zaplenil ali pa uničil v skrivališčih in skladiščih.

**Pregled topov, ki so jih partizani 9. korpusa NO V J zaplenili
v bojih z Nemci po veliki ofenzivi 1943**

Datum	Kraj	Zaplembe topov				Skupaj
		20 mm	25 mm	45 mm	47 mm	
19. 3. 1944	Črni vrh	1				1
26. 5. 1944	Dornberk				2	2
1. 7. 1944	Baška grapa		1			1
7. 9. 1944	Štanjel	1			1	2
26. 7. 1944	Predmeja			1		1
16. 3. 1945	Kobilica	2			1	3
16. 3. 1945	Lokovec	1				1
Vseh		5	1	1	4	11

**Pregled topov in havbic, ki so jih partizani na ozemlju
9. korpusa NOVJ izgubili**

Datum	Kraj	Izgubljena orožja						Skupaj
		20 mm	proti- tankovski topovi	65 mm	75 mm	88 mm	100 mm	
15. 11. 1943	Breznik		1					1
10. 4. 1944	Mravljšče				1			1
11. 4. 1944	Srnjak		2					2
11. 4. 1944	Cerkno		1	1			1	3
7. 10. 1944	Hotedršica						2	2
19. 12. 1944	Gorenja vas				1			1
25. 2. 1945	Hotenje				2			2
1. 4. 1945	Cerkno				1	1	1	3
1. 4. 1945	Mala Lažna	1	1					2
Vseh		1	5	1	5	1	4	17

Zanimivo je, da v obdobju, ko je bilo vse topništvo pod enotnim poveljstvom štaba artilerije, pa do razformiranja in razdelitve artilerije divizijam decembra 1944, ni padlo sovražniku v roke nobeno artilerijsko orožje. Dejstvo je, da je največ topov in havbic dobil sovražnik v skrivališčih, da so tisti, ki so bili za skrivanje odgovorni, nalogo opravljali površno.

Narodnoosvobodilne brigade 9. korpusa so zaplenile 11 protitankovskih topov kal. 45 in 47 mm in hitrostrelnih topov kal. 20 mm. Vse to artilerijsko orožje so pridobile v bojih

Akcijsko območje artilerije 9. korpusa in pregled bojev od oktobra 1943 do 1. maja 1945

s strelivom in vpregami vred in so jih vedno takoj oddale artileriji. Artilerija v 7. korpusu je imela mnogo manjše izgube. Od ustanovitve prvih artilerijskih enot v 15. diviziji pa do konca vojne je padlo sovražniku v roke 7 topov in havbic, od teh 4 v veliki nemški ofenzivi 1943, tri pa pozneje v bojih. Od vseh teh izgubljenih je sovražnik našel v skrivališčih dva poljska topa kal. 75 mm. Po drugi strani pa so (narodnoosvobodilne) brigade 7. korpusa zaplenile in poslale v 1. slovensko artilerijsko brigado protitankovski top kal. 50 mm in nemški pehotni top I. G. kal. 75 mm.

Pregled bojov artilerije 9. korpusa, v katerih so uporabljali topove in havbice

Datum	Kraj	Topovi in havbice število vrsta in kaliber	
10.—25. 9. 1943	Gorica	6	4/100, 2/47
23. 9. 1943	Razdrto	3	2/100, 1/47
24. 9. 1943	Klavžarji	3	3/47
7. 10. 1943	Davča	1	1/47
10. 10. 1943	Leskovača	1	1/47
29. 10. 1943	Trebje	1	1/47
29. 10. 1943	Hotavlje	1	1/47
21. 1. 1944	Železniki	1	1/47
18. 3. 1944	Godovič	2	1/100, 1/47
18. 3. 1944	Hotedršica	1	1/75
1.—3. 4. 1944	Spodnja Idrija	3	1/100, 1/47
5. 6. 1944	Razdrto	1	1/47
20. 6. 1944	Vipava	1	1/47
29. 6. do			
2. 7. 1944	Baška grapa	3	1/100, 2/47
14. 7. 1944	Deskle	1	1/47
1. 9. 1944	Črni vrh	5	2/100, 1/75, 2/47
12. 9. 1944	Sv. Lucija	2	1/20, 1/47
7. 10. 1944	Hotedršica	8	2/100, 1/75, 2/47, 1/45 2/20
8. 10. 1944	Trnovo	1	1/47
21. 10. 1944	Poljane	2	1/47, 1/20
20. 11. 1944	Železniki	2	1/25, 1/20
19. 12. 1944	Gorenja vas	4	1/100, 2/75, 1/20
19. 1. 1945	Trnovo	4	2/47, 2/20
10. 3. 1945	Sv. Križ	3	1/75, 1/47, 1/20
16. 3. 1945	Kobilica, Lažna	2	2/200
21. 4. 1945	Fobca	1	1/20
22.-26. 4. 1945	Zavrh — Predmeja	3	2/47, 1/20
1. 5. 1945	Opčine	3	2/47, 1/20

Pregled pehotnih bojov artilerije 9. korpusa

Zap. št.	Datum	Kraj
1	3. 6. 1944	Sebrej e
2	2. 7. 1944	Jasenica
3	25. 7. 1944	Ravnice
4	25. 7. 1944	Bukovec
5	10. 10. 1944	V. Ojstrovca
6	27. 3. 1945	Hoje
7	28. 3. 1945	Pečine
8	28. 3. 1945	Dolenja Trebuša
9	30. 3. 1945	Vrše
10	30.—31. 3. 1945	Predmeja
II	1. 4. 1945	Mrzla Rupa
12	1. 4. 1945	Kal

Na podlagi takih podatkov lahko sodimo, da so v okoliščinah partizanskega vojskovanja topovi in havbice bili varnejši in tudi njihova uporaba učinkovitejša, če so bile vse topniške enote združene pod enotnim poveljstvom, štab artilerije pa v neposredni pristojnosti štaba korpusa.

Borci topničarji 9. korpusa so se dvainštiridesetkrat spopadli s sovražnikom in so v teh spopadih enaintridesetkrat uporabljali topove, enajstkrat pa so se bojevali kot pehota. Kadar so uporabljali topove, so boj pehote največkrat podpirali samo z enim topom. To so storili šestnajstkrat, petnajstkrat pa z dvema ali več. V boju za sovražnikovo postojanko Hotedršica so boj pehote podpirali z osmimi topovi in havbicami. Čeprav so v tem boju uporabili največ topov, uspeha niso dosegli, verjetno zato, ker potem, ko sta eksploziji v cevi uničili obe havbici, podpora artilerije ni bila več dovolj učinkovita. Največji uspeh so imeli ob napadu na postojanko v Črnem vrhu s samo petimi topovi, od teh so trije ves čas boja do končne zmage, delovali brezhibno in tako rekoč noben strel ni bil zgrešen.

Očitno je, da so večje koncentracije artilerije v 9. korpusu bile izjemne. Vzrok, da jih ni bilo več, je posledica pomanjkanja streliva, vpreg za prevoze in tudi zavoljo dolgih premikov po slabih poteh. Dolge okorne kolone artilerije na težko prehodnem operativnem območju 9. korpusa niso bile primerne, saj so zaradi velike občutljivosti artilerije in njene šibke bojne sposobnosti v koloni potrebovale preveč sil za zavarovanje.

Vse te hude težave in pohodne nadloge bi lahko ublažili in se jim deloma tudi izognili, če bi imeli topove in havbice in druge potrebščine razporejene po skupinah v raznih krajih operativnega območja, nekaj na Trnovski in Banjški planoti, druge pa na Cerkljanskem in Gorenjskem. Ker pa topov in havbic ter drugih potrebščin za uporabo topništva niso imeli dovolj, so jih morali za vsako akcijo prevažati iz enega kraja v drugega po večkrat zelo dolgih in hudo utrujajočih obhodnih poteh čez hribe in doline. Problem so sicer poskušali rešiti, uspeli pa niso zaradi pogostega spreminjanja števila topov in havbic ter pomanjkanja streliva.

Zaloge streliva, predvsem za težje kalibre, so bile v 9. korpusu zelo skromne. Količine, ki so jih imeli v začetku, so zelo hitro porabili, ker z njimi niso ravnali dovolj gospodarno.

V boju za Spodnjo Idrijo so porabili 400 granat za havbico kal. 100 mm, kar je bilo vsekakor preveč, če upoštevamo, da postojanka ni padla. Pozneje, leta 1944 in 1945, so bili glede streliva odvisni od vojnega plena, ki jim je ostal edini vir tovrstne preskrbe. V bojih s sovražnikom pa so lahko dobili samo strelivo za protitankovske in hitrostrelne topove, ker so Nemci samo take uporabljali v boju s partizani in le s temi prihajali iz postojank. Težje kalibre so imeli samo v večjih postojankah in za partizane niso bili dosegljivi. Od zaveznikov pa vse do konca vojne niso dobili tako rekoč ničesar. Sele marca 1945 so zavezniki pripeljali z letali na območje korpusa 670 granat raznih kalibrov, ki pa jih partizani niso več mogli vseh porabiti.

Da bi ublažili pomanjkanje streliva, so se poleti 1944 lotili predelave šrapnelov v granate. Čeprav so šrapnele predelovali z najbolj enostavnim orodjem, brez izkušenj in strokovnega vodstva in izključno ob partizanski iznajdljivosti, so povsem uspeli in povečali bojno moč artilerije.

Med pomembne izkušnje spada tudi skrivanje topov, havbic, streliva in druge opreme po vsaki akciji. Ne samo da je tak taktični postopek partizanom omogočal, da so lahko zavarovali artilerijsko orožje in drugo opremo pred sovražnikom v okoliščinah obkolitvenih manevrov, ki so jih ves čas doživljali, ampak je borce divizionu in baterij razbremenjeval, jim omogočal večjo premičnost in sposobnost za pehotno bojevanje, za kar so morali biti vedno pripravljeni.

Skrivanje artilerijskega materiala po gozdovih, grapah in težko dostopnih krajih ali zakopavanje je imelo tudi senčno

stran. Vzdrževati in zaščititi material pred vremenskimi vplivi in vlago je bilo skoraj nemogoče. To pa je povzročalo spreminjanje balističnih lastnosti, zlasti streliva, in zmanjševalo učinkovitost ognja topov in havbic.

Granat za učinkovito rušenje trdneje grajenih utrd in bunkerjev niso imeli. S havbičnimi udarnimi in tempirnimi, ki pa so jih imeli tudi zelo malo, tega niso zmogli. Potrebovali bi rušilne ali prebojne, takih pa niso imeli niti za protitankovske topove.

Zelja, da bi utrdbe rušili laže in učinkoviteje, je poleti

1944 v 9. korpusu rodila zamisel o izdelavi partopa. Hitro so jo uresničili in v delavnicah 9. korpusa je nastalo izvirno in lahko partizansko orožje, tako da so ga lahko prinesli na jurišno razdaljo, njegova mina pa je imela silovit rušilni učinek. Če bi takratnim konstruktorjem uspelo partop tako dodelati in njegovo mino izpopolniti, da bi ga bilo dovolj varno uporabljati, bi partizani imeli orožje, s katerim bi lahko razbijali tudi najtrše grajene utrdbe.

Vse omenjene značilnosti artilerije 9. korpusa kažejo, da je ostala tipično partizansko topništvo od začetka do konca vojne. Z njo so topničarji streljali izključno neposredno, večinoma brez namerilnih naprav, na kratkih razdaljah, tako da je bila vedno samo v vlogi spremljevalne artilerije.

V tem pogledu se je razlikovala od artilerije v 7. korpusu. Tam je le-ta proti koncu vojne vedno bolj dobivala lastnosti artilerije rednih armad v frontalnem načinu bojevanja. Občasno so jo že grupirali v skupine za neposredno in posredno podporo in z njo večkrat streljali iz kritja, zlasti v zaključnih bojih.

Učinkovitost artilerije je bila odvisna od iznajdljivosti topničarjev, njihove visoke moralnopolitične zavesti in drugih človeških vrednot. Čeprav so se bojevali s takšnim artilerijskim orožjem, ki ni ustrezalo partizanskemu načinu bojevanja, saj so njegove konstrukcijske lastnosti bile namenjene za frontalni način oboroženega boja, so ga uspešno izrabljali, tudi v okoliščinah neprenehne operativne in zelo pogostih sovražnikovih taktičnih obkolutitvenih manevrov.

Topništvo NOV in PO Slovenije je bilo prvo v Jugoslaviji oblikovano v enote brigadnega ranga z naj večjo ognjeno močjo. Vse druge artilerijske brigade, ki jih je JA ob koncu vojne imela 30, so nastale pozneje, nekje konec leta 1944,

največ pa leta 1945. Pred ustanovitvijo artilerije v 7. in 9. korpusu je imel večjo ognjeno moč samo havbični divizion Vrhovnega štaba, ustanovljen leta 1942. Imel je 11 havbic kal. 100 mm in 2 gorska topa kal. 75 mm. V bitki na Neretvi so vse havbice uničili. Zakaj jih niso skrili, tako kot so to v vseh ofenzivah storili partizani v Sloveniji, ni podatkov. Verjetno je bil obroč okrog operativne skupine Vrhovnega štaba že tako ozek, da tega niso mogli več storiti.³⁵⁹

Velike zasluge za uspešno delovanje artilerije v NOV pa je imelo tudi prebivalstvo, ki je topničarjem vedno in povsod pomagalo. Niso redki primeri, ko so jim s svojimi volovskimi vpregami pomagali prevažati topove in strelivo in druge potreščine. Kadarkoli so prihajali v naselja, so jim odstopali svoje domove in z njimi delili vse, kar so imeli. Borci pa so jih branili in varovali pred sovražnikovimi zločini. Kadar jim je grozila nevarnost, so jim pomagali, da so se lahko pravčasno umaknili v varne kraje. Pomagali so jim tudi obdelovati zemljo in spravljati poljske pridelke. Prebivalci so pomagali topničarjem tudi tako, da so na svojo pobudo skrivali orožje in strelivo ter ju potem dajali partizanom.

Ves čas obstoja artilerije 9. korpusa so najvišja politična vodstva narodnoosvobodilnega gibanja v Slovenskem primorju in poveljstvo 9. korpusa posvečala artileriji posebno pozornost in skrb. Poveljniki in politični komisarji so jo pogosto obiskovali, spremljali njen razvoj in pomagali reševati njene težave in probleme.

Stab 9. korpusa in štab artilerije sta pogosto bivala v taborih v neposredni sosesčini, v spopadih s sovražnikom pa so v neposredni bližini korpusne ali divizijskih opazovalnic vzpostavili tudi artilerijske opazovalnice, tako da so poveljniki lahko kar najhitreje vplivali na ogenj artilerije.

Trdnost moštva artilerije 9. korpusa v boju za cilje narodnoosvobodilnega gibanja in revolucije, v boju za nove družbene odnose in socialistično preobrazbo dežele pa sta zagotavljala Komunistična partija in Skoj. Obe organizaciji sta budno spremljali vse, kar se je dogajalo v enotah in okrog njih ter skrbeli za utrjevanje revolucionarne zavesti borcev in starešin. Toda njuna aktivnost ni bila omejena samo na ideološko-politično področje, temveč sta posvečali vso skrb tudi strokovnemu izobraževanju in usposabljanju borcev in starešin za reševanje mnogih težkih in odgovornih bojnih nalog. Prav

zahvaljujoč tej skrbi se je tudi v artileriji 9. korpusa gradil del tistega jedra, okrog katerega se je po vojni oblikovala artilerija Jugoslovanske ljudske armade, predhodnica danes razvijajočih se raketnih enot.

Ko se spominjamo slavnih zgodovinskih dogodkov in zmagovite bojne poti, ki so jo prehodili topničarji 9. korpusa skupaj z borci narodnoosvobodilnih brigad in drugih enot in si z vsem žarom prizadevali osvoboditi Slovensko primorje in Istro in ju vrnili pod okrilje domovine, njenim prebivalcem pa omogočiti, da z ramo ob rami z bratskimi narodi Jugoslavije gradijo prihodnost brez spon in usedlin zaostalosti in tujčevega nasilja, ko se spominjamo tistih na prvi pogled nepremostljivih težav in hudih naporov, ki so jih na tej poti pestile, oni pa so jih s svojo iznajdljivostjo, požrtvovalnostjo in nepopisnim pogumom premagovali, se moramo nehote spomniti tudi preroških besed naj večjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna:

»Največ sveta otrokom sliši Slave,
tje bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'j o vero in postave!«

VIRI

1. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 160 do 161, 222—223, 250—251 in 382.
2. Prav tam, str. 466, 483.
3. Prav tam, str. 498.
4. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, str. 154—155 in 158.
5. Ivo Jovančič, Italijanske snage u borbi proti NOV in POS u Slovenskom Primorju, Vojni Glasnik št. 3/1954, str. 52.
6. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, str. 59—62.
7. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije, str. 158—166.
8. Fond italijanskih okupacijskih enot, AIZDG, fase. 833.
9. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 99.
10. Dopis CK KPS z dne 6. oktobra 1943, v arhivu CK ZKS.
11. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Knjižnica NOV in POS-34, Maribor 1967, str. 162.
12. Radosav Isaković-Rade, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-22, Ljubljana 1973, str. 31—32.
13. Emil Volk-Škrjanc, v trenutku kapitulacije Italije član štaba 1. bataljona Primorskega odreda, pismeni prispevek za monografijo.
14. Emil Volk-Škrjanc, ravno tam.
15. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1967, str. 120.
- Aleksander Zupanc, Topovi 9. korpusa, Naša obramba št. 4/1983, str. 40.
16. Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, str. 162.
17. Galiano Fogar, Dalla cospirazione antifascista alla Brigata Proletaria, str. 52.
18. Radosav Isakovic-Rade, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-22, Ljubljana 1973, str. 35.
19. Emil Volk-Škrjanc, prispevek za monografijo.
20. NOV na Slovenskem 1941—1945 str. 515.
21. Prav tam, str. 512—513.

22. Prispevek Emila Volka-Skrjanca, za monografijo.
23. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in NOV v Sloveniji jeseni 1943, Knjižnica NOV in POS-34, Maribor 1967, str. 288.
24. Emil Volk-Skrjanc, ustni vir.
25. Emil Volk-Skrjanc, pismeni prispevek za monografijo.
26. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Knjižnica NOV in POS-34, Maribor 1967, str. 289—290. Emil Volk-Skrjanc, pismeni prispevek za monografijo.
27. Prav tam, str. 292.
28. Emil Volk-Skrjanc, prispevek za monografijo.
29. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Knjižnica NOV in POS-34, Maribor 1967, str. 293.
30. Prav tam, str. 293.
31. Emil Volk-Skrjanc, prispevek za monografijo.
32. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, str. 294.
33. Emil Volk-Skrjanc, ustni vir.
34. Tone Ferenc, prav tam, str. 294.
35. Tone Ferenc, prav tam, str. 294.
36. Prav tam, str. 295.
37. Poročilo štaba Primorske operativne cone z dne 23. septembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o vojaških akcijah od 20. do 23. septembra 1943, Zbornik VI/7, dok. št. 117.
38. Tone Ferenc, prav tam, str. 295.
39. Tone Ferenc, prav tam, str. 295.
40. Tone Ferenc, prav tam, str. 295.
41. Lado Ambrožič-Novljan, ustni vir.
42. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 554 do 556 in Lado Ambrožič-Novljan, član operativnega štaba Glavnega štaba za zahodno Slovenijo, ustni vir.
43. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 579.
44. Prav tam, str. 580.
45. Karel Leskovec, Križpotja, II. del, Nova Gorica 1969, str. 19 do 21.
46. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in NOV v Sloveniji jeseni 1943, str. 382—383.
47. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1866, str. 120.
48. Prav tam, str. 122.
49. Emil Volk-Skrjanc, komandant bataljona v Severnoprimer-skem odredu, pismeni prispevek za monografijo.
50. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 583—585.
51. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 582.
52. Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943, Knjižnica NOV in POS-34, Maribor 1967, str. 404—405.
53. Prav tam, str. 388—389.
54. Prav tam, str. 391, 403, 405.

55. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 606—607.
56. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 48.
57. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 130—132.
58. Poročilo orožniške postaje Trebija z dne 11. 10. 1943 komandantu varnostne policije in varnostnih služb za Gorenjsko o umiku stražarske posadke v Leskovici, Zb./VI—7, dok. 313.
59. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 135.
60. Poročilo orožniške postaje Trebija z dne 1. novembra 1943 o partizanskem napadu na Trebijo in posadkinem umiku v Gorenjo vas, Zbornik VI/8, dok. št. 180.
61. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 69.
62. Matevž Jeklar-Iztok, kurir težke čete, ustni vir.
63. Obvestilo štaba Goriške divizije z dne 22. oktobra 1943 štabom brigad o ustanovitvi zaščitne čete, Zbornik IV/8, dok. št. 11.
64. Poročilo štaba 1. soške brigade z dne 22. oktobra 1943 štabu Goriške divizije o delu brigade od 15. do 20. oktobra 1943, Zbornik VI/8, dok. št. 13.
65. Aleksander Zupanc, Prva naloga in »...« zbrati topove, Naša obramba št. 8-9/1981, str. 46.
66. Mitar Raičević, Formiranje prve artiljerijske jedinice u Slovenačkom Primorju oktobra 1943, Artiljerijski glasnik br. 9-10/1949, str. 61—68.
67. Poročilo obveščevalnega odseka 3. operativne cone z dne 30. aprila 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, Zbornik VI/8, dok. št. 153.
Navodilo komandanta orožništva za Koroško z dne 26. novembra 1943 za obračunavanje odškodnine bataljonu »Hönel« v času ofenzivnih akcij na Gorenjskem, Zbornik VI/8, dok. št. 221.
68. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 615.
69. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 155.
70. Poročilo orožniške postaje Trebija z dne 11. novembra 1943, Zbornik VI/7, dok. št. 313.
71. Poročilo višjega policijskega vodje SS v 18. vojaškem okrožju z dne 24. 2. 1944, Gorenjski muzej, fase. 2/33.
72. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 615—616.
73. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 91.
74. Franc Lagonder, intendant čete, in Matevž Jeklar-Iztok, kurir težke čete, ustni vir.
75. Poročilo operativnega štaba 9. korpusa NOV in PO Jugoslavije z dne 31. decembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o akcijah od 1. do 31. decembra 1943, Zbornik VI/9, dok. št. 153.

Poročilo propagandnega odseka Prešernove brigade z dne 17.

12. 1943 o napadu na Kranj, Zbornik VI/9, dok. št. 78.

Poročilo komandanta varnostne politike in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem o partizanski aktivnosti, Zbornik VI/9, dok. št. 195.

Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 180—182.

71. Jože Cepin-Marko, ustni vir.

72. Mirko Malnarič, komandant 4. bataljona, ustni vir.

73. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 627.

Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 215—217.

74. Odredba štaba 31. divizije NOV in PO Jugoslavije z dne 21. januarja 1944 štabu Prešernove brigade za napad na sovražni-kovi postojanki Selce in Železniki, Zbornik VI/10, dok. št. 122.

75. Odredba štaba Prešernove brigade z dne 21. januarja 1944 štabom bataljonov za premik na Martinj vrh, Zbornik VI/10, dok. št. 124.

Poročilo štaba Prešernove brigade z dne 24. januarja 1944 štabu 31. divizije NOV in PO Jugoslavije o napadu na nemški postojanki v Selcah in Železnikih, Zbornik VI/10, dok. št. 145.

76. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 216.

77. Poročilo štaba Prešernove brigade z dne 31. 1. 1944 štabu 31. divizije NOV in PO Jugoslavije o vzrokih za neuspeh na-pada na Železnike in Selce, Zbornik VI/10, dok. št. 197.

Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 226.

78. Poročilo štaba Prešernove brigade z dne 24. 1. 1944 štabu 31. divizije NOV in PO Jugoslavije o napadu na nemški po-stojanki v Železnikih in Selcah, Zbornik VI/10, dok. št. 145.

79. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 224.

80. Poročilo štaba Prešernove brigade štabu 31. divizije z dne 24. in 31. 1. 1944 o napadu na nemški postojanki v Železnikih in Selcah, Zbornik VI/10, dok. št. 145 in 197.

Mirko Malnarič, komandant spremljevalnega bataljona, ustni vir.

81. Leksikon NOR i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945, str. 159.

82. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 228—231.

83. Mirko Malnarič, komandant bataljona, in Matevž Jekler-Iztok, bataljonski kurir, ustni vir.

84. Poročilo štaba Vojkove brigade z dne 28. 1. 1944 štabu 31. di-vizije NOV in PO Jugoslavije o nemškem prodoru na Cerkno, Zbornik VI/10, dok. št. 137.

Kronika Vojkove brigade od 29. 12. 1943 do 31. 1. 1944, Zbor-nik VI/10, dok. št. 200.

Poročilo obveščevalnega centra štaba 9. korpusa z dne 13. 2. 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o sovražnikovem vdoru v Cerkno, Zbornik VI/11, dok. št. 52.

- Poročilo komandirja 2. čete bataljona »Heine« z dne 27. 1. 1944 o vdoru v Cerkno, Zbornik VI/10, dok. št. 226, in poročilo bataljona »Heine« z dne 28. 1. 1944 štabu 139. rezervnega polka planinskih lovcev o vdoru v Cerkno, Zbornik VI/10, dok. št. 227.
85. Odredba štaba 32. divizije NOV in PO Jugoslavije z dne 26. januarja 1944 štabom brigad za ustanovitev minersko-pionirskih oddelkov in čet za spremstvo orožja, Zbornik VI/10, dok. št. 155.
 86. Poročilo štaba 3. operativne cone z dne 3. novembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o reorganizaciji enot v Slovenskem primorju, Zbornik VI/8, dok. št. 66.
 87. Operativno poročilo štaba 3. operativne cone »alpske« z dne 30. novembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, Zbornik VI/8, dok. št. 152.
 88. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 1. februarja 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti enot v drugi polovici januarja, Zbornik VI/11, dok. št. 3.
 89. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 14. februarja 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot v prvi polovici februarja 1944, Zbornik VI/11, dok. št. 55.
 90. Prav tam.
 91. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 1. februarja 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti enot od 15. do 31. januarja 1944, Zbornik VI/11, dok. št. 2.
 92. Operativno poročilo štaba 3. operativne cone z dne 30. novembra 1943 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, Zbornik VI/8, dok. št. 152.
 93. Emii Volk-Skrjanc, ustni vir. Topničar, 35 let artilerije 9. korpusa, št. 5, str. 12, »S havbico od Gradišča do Predmeje«.
 94. Topničar, 35 let artilerije 9. korpusa, št. 5, članek S havbico od Gradišča do Predmeje, str. 12—15.
 95. Mirko Malnarič in Emil Volk, ustni vir.
 96. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 189.
 97. Aleksander Zupanc, Naša obramba, št. 4/1983, članek »Topovi 9. korpusa«, str. 40.
 98. Emil Volk-Skrjanc, ustni vir in pisni prispevek za monografijo.
 99. Poročilo propagandnega odseka Gradnikove brigade z dne 18. januarja 1944 propagandnemu odseku 31. divizije NOV in Po Jugoslavije o napadu na Hotedršico, Zbornik VI/10, dok. št. 103.
 100. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 696.
 101. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 197.
Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 205.
 102. Janez Bensa, vozar divizion, ustni vir.
 103. 35 let artilerije 9. korpusa, maj 1979, št. 5, str. 15—17.

104. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 200.
105. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 200—202.
106. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 205—210.
107. Mirko Malnarič, komandant diviziona, ustni vir.
108. Poročilo komandirja 1. čete z dne 10. 4. 1944 poveljstvu 1. bataljona »Heine« nemškega 139. polka gorskih lovcev o napadu 18 SNOB (Soške) na Spodnjo Idrijo, Zbornik VI/12, dok. št. 151.
109. Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 29. marca 1944 podrejenim enotam za napad na sovražno postojanko Spodnja Idrija in blokado Idrije, Zbornik VI/12, dok. št. 76.
110. Matevž Jekler-Iztok, prispevek za monografijo.
111. Matevž Jekler-Iztok, kurir diviziona, pisni prispevek za monografijo.
112. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 215—223.
Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 197.
Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica '1967, str. 291.
Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 212—220,
Radisav Isakovic, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-22, Ljubljana 1973, str. 261—278.
Topničar, 35 let artilerije 9. korpusa, št. 5, str. 18—20.
113. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 15. aprila 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot, Zbornik VI/12, dok. št. 120.
114. NOV na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1976, str. 710.
115. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 234—238.
116. Aleksander Zupanc, Topovi 9. korpusa, Naša obramba št. 4/1983, str. 40—42.
117. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 27. aprila 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o neuspeli ofenzivi proti enotam korpusa, Zbornik VI/13, dok. št. 38.
118. Franc Bačnik, takrat borec baterije v 30. diviziji, pisni prispevek za monografijo.
119. Okrožnica štaba 9. korpusa št. 194 z dne 5. aprila 1944 o postopku ob prihodu angleških letal, AIZDG, fase. 225/F-I.
Operativno poročilo štaba 9. korpusa št. 404 o aktivnosti enot od 1. do 15. aprila 1944 Glavnemu štabu NOV in POS, AIZDG, fase. 224/F-I.
Operativno poročilo štaba 9. korpusa št. 497 Glavnemu štabu NOV in POS za dobo od 15. do 30. aprila 1944, AIZDG, fase. 224/1.
120. Naredba Vrhovne komande od 25. aprila 1944, AIZDG, fase. 11.

121. Radosav Isakovič-Rade, Kosovelova brigada, Ljubljana 1973, Knjižnica NOV in POS-23, str. 324—327.
122. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 9. junija 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o napadu Južnoprimorskega odreda na sovražnikovo kolono na cesti Senožeče—Štorje in o napadu 30. divizije na Razdrto, Zbornik VI/14, dok. št. 30. Franc Bačnik, komandir baterije, pisni prispevek za monografijo.
123. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 274.
124. Franc Bačnik, komandir baterije 30. divizije, ustni vir, Vojaško poročilo štaba diviziona 9. korpusa št. 25, AIZDG, fase. 225/III.
125. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 277—279.
126. Franc Bačnik, pisni prispevek za monografijo.
127. Odredba štaba 9. korpusa z dne 1. julija 1944 o združevanju podoficirskih šol 30. in 31. divizije v podoficirsko šolo 9. korpusa, AIZDG, fase. 225.
128. Dopis Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 30. maja 1944 štabu 9. korpusa NOVJ, št. 21. 251, AIZDG, fase. 13.
129. Poročilo štaba diviziona štabu 9. korpusa št. 21 z dne 12. junija 1944 o prihodu v sestavo artilerije, AIZDG, fase. 225/III.
130. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa NOVJ z dne 7. julija 1944 o formiranju in stanju artilerije, AIZDG, fase. 223/III.
131. Topničar artilerije 9. korpusa, št. 5, maj 1979, str. 61.
132. Vojno poročilo štaba 9. korpusa Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije za čas od 26. junija 1944 do 1. julija 1944, AIZDG, fase. 225/III. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 321.
133. Poročilo odseka za zveze štaba 9. korpusa z dne 19. julija 1944, AIZDG, fase. 222/III.
134. Odredba Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 11. januarja 1944 o ustanovitvi inženirskih čet v brigadah, Zbornik VI/10, dok. št. 50.
135. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa z dne 7. julija 1944 o formiranju in stanju artilerije, AIZDG, fase. 223/m.
136. NOV na Slovenskem od 1941—1945, str. 726.
137. Drugi svetski rat, Pregled ratnih operacija, knjiga 4, str. 270.
138. Podatki obveščevalnega centra 9. korpusa z dne 30. junija 1944, AIZDG, fase. 222/11.
139. Ukaz Vrhovnega štaba NOV in POJ za ofenzivo na sovražne prometne zveze z dne 31. maja 1944 prek radijske postaje »Slobodna Jugoslavija«, Zbornik VI/14, dok. št. 72. Povelje Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 4. junija 1944 štabu 7. korpusa NOVJ za rušenje železniških komunikacij in objektov, Zbornik VI/14, dok. št. 20.

140. Zbornik VI/14, dokumenti št. 31, 61, 66, 72, 78.
Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1980, str. 272—277.
Radosav Isakovič, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-22, Ljubljana 1973, str. 341—350.
141. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 738.
Lado Ambrožič-Novljan, komandant 9. korpusa, ustni vir.
142. Povelje štaba 9. korpusa z dne 27. junija 1944 podrejenim enotam za napad na postojanke v dolini reke Bače, Zbornik VI/14, dok. št. 87.
143. Topovi nad Baško grapo, Naša obramba št. 8-9/1980, str. 38—40.
144. Franc Bačnik, komandir protitankovske baterije, pisni prispevek za monografijo.
Radisav Isakovič, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-23, Ljubljana 1973, str. 354—355.
145. Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 27. junija 1944 podrejenim enotam za napad na postojanke v dolini reke Bače, Zbornik VI/14, dok. št. 87.
146. Poročilo štaba 31. divizije z dne 1. julija 1944 štabu 9. korpusa NOVJ o zavzetju sovražne postojanke Koritnica, Zbornik VI/14, dok. št. 101.
Poročilo štaba 31. divizije z dne 6. julija 1944 štabu 9. korpusa NOVJ o bojih in akcijah podrejenih enot, Zbornik VI/14, dok. št. 110.
147. Naša obramba št. 8-9/1980, »Topovi nad Baško grapo«, str. 40.
148. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 5. julija 1944 Glavnemu štabu NOV in POS o aktivnosti in stanju podrejenih enot konec junija in v začetku julija 1944, Zbornik VI/14, dok. št. 107 in 112.
Poročilo komandanta gorskega bataljona »Heine« 139. polka nemške 188. rezervne divizije z dne 6. julija 1944 o bojih v rajonu Reka—Orehok—Bukovo, Zbornik VI/14, dok. št. 148.
Stanko Petelin, Med Triglavom in Trstom, str. 290—307.
149. Sporočilo komandanta 9. korpusa z dne 29. junija 1944 generalmajorju Dušanu Kvedru-Tomažu, AIZDG, fase. 223/1.
150. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1966, str. 343—344.
Borivoj Lah-Boris, Prva slovenska artilerijska brigada, Knjižnica NOV in POS-23/I, str. 244—246.
Lado Ambrožič-Novljan, komandant 9. korpusa, ustni vir.
151. Partizanski dnevnik z dne 18. julija 1944, AIZDG.
152. Aleksander Zupanc-Aco, »Prva naloga zbrati topove«, Naša obramba št. 8-9/1981, str. 46—47.
153. Sporočilo štaba 9. korpusa štabu artilerije z dne 14. julija 1944, AIZDG, fase. 223/1.
154. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 290—292.
155. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 344—347.

- Poročilo štaba artilerije S. korpusa za 18. julij 1944, AIZDG, fase. 223/III.
- Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 15. julija 1944 podrejenim enotam za napad na sovražno postojanko Hotavljje, Zbornik VI/14, dok. št. 123.
156. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 741.
 157. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 742.
 158. Aleksander Zupanc-Aco, »Prva naloga zbrati topove«, Naša obramba št. 8-9/1981, str. 48.
 159. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa za čas od 1. do 15. avgusta 1944 štabu 9. korpusa, AIZDG, fase. 223/III.
 160. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa za dobo od 1. do 15. avgusta 1944, AIZDG, fase. 223/1. Naša obramba št. 8-9/81, članek Aleksander Zupanc-Aco »Prva naloga zbrati topove«, str. 48.
 161. Karel Leskovec, Križpotje, II. del, str. 62—67. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 403—407.
 162. Emil Volk-Skrjanc, pisni prispevek za monografijo.
 163. Poročilo komandanta skupine SNVZ v Postojni z dne 3. septembra 1944 o napadu enot 9. korpusa NOVJ na postojanko Črni vrh, Zbornik VI/16, dok. št. 126.
 164. Naša obramba št. 10/81, Aleksander Zupanc-Aco, članek »Topovski ogenj na Črni vrh«, str. 36—38.
 165. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 337.
 166. Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 29. avgusta 1944 podrejenim enotam za napad na sovražnikovo postojanko Črni vrh, Zbornik VI/15, dok. št. 139.
 167. NOV na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1976, str. 745.
 168. Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 29. avgusta 1944 podrejenim enotam za napad na sovražnikovo postojanko Črni vrh, Zbornik VI/15, dok. št. 139.
 169. Aleksander Zupanc-Aco, članek »Topovski ogenj na Črni vrh«, Naša obramba št. 10/81, str. 37.
 170. Mitar Raičević, Artilerija 9. korpusa NOV in POS na Črnem vrhu 1. 9. 1944, Artilerijski glasnik št. 11/48, str. 2—10.
 171. Jože Vodnik-Marko, komandant havbičnega divizion, ustni vir. '
 172. Prav tam.
 173. Mirko Malnarič, ustni vir.
 174. Jože Vodnik-Maroko, pisni prispevek.
 175. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 342.
 176. Aleksander Zupanc-Aco, Topovski ogenj na Črni vrh, Naša obramba št. 10/81, str. 38.
 177. Naša obramba, prav tam.
 178. AIZDG, fase. 179. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 344.

179. Lado Ambrožič-Novljan, načelnik Glavnega štaba NOV in POS, ustni vir.
180. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica 1967, str. 417—419.
181. Poročilo poveljstva SNVZ v Postojni z dne 3. septembra 1944 o napadu enot 9. korpusa NOVJ na postojanko Crni vrh, Zbornik VI/16, dok. št. 126.
182. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 384—385, in Izveštaj Komande grupe Slovenačkah..., dok. št. 126.
183. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 333.
184. Kronika 3. SNOUB Ivana Gradnika, AIZDG, fase. 279.
185. Poročilo poveljstva grupe Slovenskega narodnega varnostnega zbora v Postojni z dne 3. septembra 1944 o napadu enot 9. korpusa NOVJ na postojanko Crni vrh, Zbornik VI/16, dok. št. 126.
186. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1983, str. 507—508.
187. Poročilo organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva z dne 5. septembra 1944, AIZDG, fase. 283.
Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS 7, Ljubljana 1983, str. 508.
188. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 5. septembra 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o stanju podrejenih enot, Zbornik VI/16, dok. št. 15.
Poročilo štaba 9. korpusa Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot v drugi polovici avgusta, Zbornik VI/16, dok. št. 16.
Poročilo štaba 31. divizije z dne 15. septembra 1944 štabu 9. korpusa NOVJ o bojih in akcijah podrejenih enot v prvi polovici septembra 1944, Zbornik VI/16, dok. št. 43.
189. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 338—340.
190. Poročilo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 22. septembra 1944 veterinarskemu odseku sanitetnega oddelka Vrhovnega štaba NOV in POJ o stanju in delu veterinarske službe v avgustu, Zbornik dokumentov in podatkov veterinarske službe, Knjiga 2, dok. št. 133.
191. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Knjižnica NOV in POS-21, Ljubljana 1970, str. 343, 345.
192. Radisav Isakovič-Rade, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-22, Ljubljana 1973, str. 467—469 in 474.
Operativno poročilo štaba 9. korpusa NOVJ Glavnemu štabu NOV in POS za čas od 5. do 20. 10. 1944, AIZDG, fase. 224/11.
Poročilo obveščevalnega centra štaba 9. korpusa od 1. do 15. 10. 1944, AIZDG, fase. 222/11.
Podatki iz relacije bojev za Hotedršico z dne 7. 10. 1944, AIZDG, fase. 224/11.
193. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa z dne 24. septembra 1944 štabu 9. korpusa NOVJ, AIZDG, fase. 225/III.

194. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 266—268.
195. Navodilo za predelavo šrapnelov v udarne granate za gorski top kal. 75 mm in havbico kal. 100 mm, AIZDG, fase. 33.
196. Aleksander Zupanc in Jože Peharc, »Iznajdljivost artileristov 9. korpusa pri oskrbi s strelivom«, Naša obramba št. 8, 9, in 10/1979, str. 40—41, 44 in 45.
197. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa o eksploziji smodnika in in njenih posledicah, AIZDG, fase. 225/III.
Podatki iz kadrovskih pol in obvestil SVPB »Pavla« o neka-
terih tovariših iz artilerije 9. korpusa, ki so padli za svobodo
v NOB.
198. Klement Vuga, namestnik komandirja baterije, pisni prispevek
za monografijo.
199. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 747—749.
200. Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 4. oktobra 1944 podre-
jenim enotam za napad na sovražnikovo postojanko Hotedr-
šico, Zbornik VI/16, dok. št. 89.
201. Jože Peharc, kratak pregled zgodovine artilerije 9. korpusa
NOVJ, Ljubljana april 1968, AIZDG, fase. 225/III.
202. Relacija štaba 9. korpusa NOVJ z dne 14. oktobra 1944, posla-
na Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, o napadu na po-
stojanko Hotedršica, Zbornik VI/16, dok. št. 111.
203. Aleksander Zupanc, Neuspeh pri Hotedršici, Naša obramba
št. 10 in 11/1982, str. 38-^0.
204. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa za čas od 6. okto-
bra do 12. oktobra 1944 (akcija na Hotedršici), AIZDG, fase.
225/III.
205. Relacija štaba 30. divizije o boju za Hotedršico z dne 8. okto-
bra 1944, AIZDG, fase. 226/1, in
Poročilo O. C. štaba 9. korpusa št. 885 za dobo od 1. do 15.
oktobra 1944, AIZDG, fase. 222/11.
206. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 785.
207. Prav tam.
208. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20,
Nova Gorica 1968, str. 404.
209. Prav tam.
210. Aleksander Zupanc, pisni prispevek.
211. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 785
do 787.
212. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa za 13., 14. in 17.
oktober 1944, AIZDG, fase. 225/III.
213. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11,
Nova Gorica 1967, str. 459—460.
214. Povelje štaba 9. korpusa z dne 18. 10. 1944 za napad na Polja-
ne in Gaberk, AIZDG, fase. 221/1.
215. Jože Peharc, ustni vir.
216. Operativno poročilo štaba 9. korpusa za čas od 20. 10. do 3. 11.
1944 in relacija bojov za Poljane in Gaberk, AIZDG, fase.
224/11.

217. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 787.
218. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 379.
219. Povelje štaba 31. divizije z dne 18. 11. 1944 in relacija štaba 31. divizije z dne 23. 11. 1944, Arhiv IZDG, fake. 227/III in 276-a.
220. Odredba štaba 9. korpusa z dne 16. novembra 1944 za premik artilerije na Otlico.
221. Dnevno poročilo operativnega oddelka štaba 9. korpusa o artileriji in njeni lokaciji od 13. do 28. novembra, AIZDG, fase. 224/11.
222. Jože Peharc, Kratek pregled zgodovine artilerije 9. korpusa, AIZDG, fase. 225/III.
223. Reportaža poročevalca propagandnega odseka štaba 9. korpusa, AIZDG, fase. 256/IV.
224. Operativno poročilo štaba 9. korpusa NOVJ za čas od 18. do 30. novembra 1944, AIZDG, fase. 224/11.
225. Dnevno poročilo štaba 9. korpusa z dne 28. novembra 1944, AIZDG, fase. 223/1.
226. Reportaža propagandnega odseka štaba 9. korpusa z dne 30. novembra 1944 o sabotažnih akcijah orožarja artilerije Tineta, AIZDG, fase. 256/III.
Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 14. decembra 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot v drugi polovici novembra, Zbornik VI/17, dok. št. 112.
227. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 773.
228. Prav tam, str. 879.
229. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 14. decembra 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot v prvi polovici decembra, Zbornik VI/17, dok. št. 112.
Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 14. decembra 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o razformiranju artilerije korpusa, Zbornik VI/17, dok. št. 113.
230. Prav tam, dok. št. 113.
231. Prav tam, dok. št. 113.
232. Prav tam.
233. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 879.
234. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1968, str. 436.
235. Povelje štaba 31. divizije z dne 18. 12. 1944 za likvidacijo postojanke v Gorenji vasi, AIZDG, fase. 281 a-I in 226/III.
Relacija štaba 31. divizije št. 268 štabu 9. korpusa o likvidaciji postojanke Gorenja vas, AIZDG, fase. 226/III.
236. Povelje štaba 31. divizije z dne 16. decembra 1944 podrejenim enotam za napad na sovražnikovo postojanko Gorenja vas, Zbornik VI/19, dok. št. 4.
237. Glej str.
238. Tone Tratnik, Slike iz bojev za Gorenjo vas, AIZDG, fase. 91-1.
239. Borca diviziona Peter Valentinčič in Stanko Pahor, ustni vir.

240. Relacija štaba 31. divizije z dne 21. decembra 1944, poslana štabu 9. korpusa NOVJ o napadu na sovražno postojanko Gorenja vas, Zbornik VI/18, dok. št. 12.
241. Jože Vodnik-Maroko, komandant diviziona, pisni prispevek za monografijo.
Topovi grmijo, Topničar art. 9. korpusa, št. 4.
242. Dnevno povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 27. decembra 1944, AIZDG, fase. 22/1.
243. Jože Vodnik-Maroko, komandant diviziona, pisni prispevek za monografijo.
244. Stanko Petelin, Vojkova brigada, Knjižnica NOV in POS-20, Nova Gorica 1966, str. 437.
245. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 880—881.
246. Radosav Isakovič-Rade, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-22, Ljubljana 1973, str. 539.
247. Relacija štaba 9. korpusa NOVJ z dne 26. januarja 1945, poslana Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o bojih in uničenju sovražnikov postojanke v Trnovem, Zbornik VI/18, dok. št. 60, opomba 5.
248. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa za obdobje od 15. do 31. januarja 1945, AIZDG, fase. 225/11.
Operacijsko poročilo štaba 9. korpusa NOVJ Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot v času od 2. do 15. januarja 1945, AIZDG, fase. 224/III.
Maks Podgornik, preživeli ponesrečenec, ustni vir.
249. Klement Vuga, pisni prispevek za monografijo.
250. Franc Bačnik, Boj za Trnovo, Topničar št. 5, maj 1979, str. 27.
251. Radosav Isakovič-Rade, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-23, Ljubljana 1973, str. 566.
252. Franc Bačnik, Boj za Trnovo, Topničar št. 5, maj 1979, str. 27—29.
253. Stanko Pahor, namerilec protitankovskega topa 47 mm, ustni vir.
254. Radosav Isakovič-Rade, Kosovelova brigada, Knjižnica NOV in POS-23, Ljubljana 1973, str. 581.
255. Mitar Raičević, reportaža »Trnovo, nova zmaga enot 9. korpusa« z dne 25. 1. 1945, AIZDG, fase. 256/II in Lado Kunster, »Trnovo, sijajen uspeh enot 9. korpusa«, AIZDG, fase. 256/IV.
256. Povelje štaba 30. divizije z dne 17. januarja 1945 podrejenim enotam za napad na sovražnikovo postojanko v Trnovem, Zbornik VI/18, dok. št. 48.
Relacija štaba 9. korpusa NOVJ z dne 26. januarja 1945, poslana Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o boju za uničenje sovražnikov postojanke v Trnovem, Zbornik VI/18, dok. št. 60.
Mesečno poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 31. januarja 1945 Glavnemu štabu NO in PO Slovenije o položaju in bojni aktivnosti podrejenih enot, Zbornik VI/18, dok. št. 72.

- Relacija operativnega odseka štaba 30. divizije z dne 24. januarja 1945 o bojih za uničenje postojanke v Trnovem, AIZDG, fase. 226/1.
257. Povelje štaba 9. korpusa NOVJ z dne 25. januarja 1945 za formiranje štaba artilerije, Zbornik VT/18, dok. št. 57.
 258. Prav tam.
 259. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 31. januarja 1944 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot od 15. do 31. januarja 1944, AIZDG, fase. 34/1.
Dnevno vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa za čas od 1. do 28. februarja 1945, AIZDG, fase. 225/1.
 260. Aleksander Zupanc-Aco in Jože Peharc, Iznajdljivost artileristov 9. korpusa pri oskrbi s strelivom, Naša obramba št. 11/1979, str. 39.
 261. Emil Volk, ustni vir.
 262. Poročilo štaba 30. divizije z dne 8. marca 1945 štabu 9. korpusa JA o bojni aktivnosti 18. SNOUB »bazoviške« na območju Trnovskega gozda in Vipavske doline, Zbornik VI/19, dok. št. 8.
 263. Pregled številčnega stanja enot in ustanov Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 7. februarja 1945, Zbornik VT/18, dok. št. 85. V dokumentu nista prikazana oba hitrostrelna topa, protitankovski kal. 25 mm in top kal. 88 mm. Prikazane tudi niso predelane granate.
 264. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 28. februarja 1945 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o situaciji in bojni aktivnosti podrejenih enot v februarju, Zbornik VI/18, dok. št. 122, in prispevek AIZDG, fase. 33/111.
 265. Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ z dne 28. februarja 1945 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o situaciji in bojni aktivnosti podrejenih enot, Zbornik VI/18, dok. št. 122.
 266. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 888.
 267. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Nova Gorica 1966, Knjižnica NOV in POS-7, str. 449—459.
Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Ljubljana 1970, Knjižnica NOV in POS-21, str. 446—462.
Radisav Isakovič-Rade, Kosovelova brigada, Ljubljana 1973, Knjižnica NOV in POS-23, str. 621—629.
Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 884 do 888.
 268. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Nova Gorica 1967, Knjižnica NOV in POS-11, str. 543—545.
 269. Prav tam.
 270. Poročilo štaba 31. divizije z dne 5. marca 1945 štabu 9. korpusa JA o prodoru v Dolomite, Zbornik VI/19, dok. št. 4.
 271. Povelje štaba 31. divizije JA z dne 9. marca 1945 podrejenim enotam za napad na sovražnikovo postojanko Sv. Križ, Zbornik VI/19, dok. št. 13.
Povelje štaba 9. korpusa JA z dne 8. marca 1945 za napad na postojanko Sv. Križ, AIZDG, fase. 22/111.

272. Načrt napada na Sv. Križ z dne 3. marca 1945, AIZDG, fase. 276/a-I.
273. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa z dne 11. marca 1945 o bojnih akcijah na sovražno postojanko Sv. Križ, AIZDG, fase. 22/111.
274. Relacija o bojih pri napadu 9. korpusa na postojanko Sv. Križ z dne 15. marca 1945 Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, AIZDG, fase. 22/11.
Relacija štaba 31. divizije JA z dne 12. marca 1945 štabu 9. korpusa JA o napadu na sovražnikovo postojanko Sv. Križ, Zbornik VI/19, dok. št. 18.
275. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 911.
276. Povelje štaba 31. divizije JA z dne 15. marca 1945 podrejenim enotam za napad na sovražnika v Lažni na Kobilici in Lokovcu. Zbornik VI/9, dok. št. 21.
277. Poročilo štaba 31. divizije z dne 17. marca 1945 štabu 9. korpusa JA o bojih v rajonu Čepovana, Zbornik VI/19, dok. št. 23.
Poročilo štab 3. SNOUB Ivana Gradnika z dne 4. aprila 1945 štabu 31. divizije JA o bojih med sovražnikovo ofenzivo na območju Trnovskega gozda, Zbornik VI/19, dok. št. 47.
Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, str. 462—467.
Otokar dr. Perko, članek »Nemci bežijo«, Topničar, maj 1979, str. 30.
278. Poročilo štaba 16. SNOB Janka Premrla-Vojka z dne 19. marca 1945 štabu 31. divizije JA o bojni aktivnosti na območju Trnovskega gozda in na Gorenjskem, Zbornik VI/19, dok. št. 27.
Stanko Petelin, Vojkova brigada, Nova Gorica 1968, Knjižnica NOV in POS-20, str. 470.
279. Poročilo štaba Prešernove brigade z dne 20. marca 1945 štabu 30. divizije JA o bojni aktivnosti konec februarja in v marcu na Gorenjskem in na območju Trnovskega gozda, Zbornik VI/19, dok. št. 29.
280. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa JA za čas od 1. do 18. marca 1945 štabu 9. korpusa JA, AIZDG, fase. 22/1.
281. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 913.
282. Prav tam, str. 913—919.
283. Albin Rejc, ustni vir in pisni prispevek.
284. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 918.
285. Emil Volk-Škrjanc, komandant artilerije 9. korpusa, ustni vir.
Vojšako poročilo štaba artilerije 9. korpusa za čas od 28. marca do 9. aprila 1945, AIZDG, fase. 225/III.
286. Rajko Kogoj, borec prvega divizion, ustni vir.
287. Jože Vodnik-Maroko, načelnik štaba artilerije 9. korpusa, ustni vir.
288. Emil Volk-Škrjanc, pisni prispevek za monografijo.

- 288/a. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa o stanju in sodelovanju artilerije v bojih 30. in 31. divizije od 10. marca do 27. aprila 1945 in številčno stanje artilerije na dan 27. aprila 1945, AIZDG, fase. 225.
289. NOV na Slovenskem 1941—1945, str. 941—947.
290. Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 177 do 178.
Poročilo štaba 31. divizije z dne 24. aprila 1945 štabu 9. korpusa JA o akcijah podrejenih enot v aprilu, Zbornik IX/4, dok. št. 59, opomba 6.
291. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa za čas od 10. do 27. aprila 1945, AIZDG, fase. 225/III.
292. Poročilo štaba 9. korpusa JA z dne 13. maja 1945 štabu 4. armade JA o bojih za osvoboditev Slovenskega primorja in Trsta, Zbornik IX/4, dok. št. 90.
293. Poročilo štaba 31. divizije JA z dne 22. aprila 1945 štabu 9. korpusa JA o napadu na sovražnikovo postojanko v Podlaki, Zbornik VI/19, dok. št. 85.
294. Vojaško poročilo štaba artilerije 9. korpusa za dobo od 10. do 27. aprila 1945 štabu 9. korpusa, AIZDG, fase. 225/III.
295. Franjo Bavec-Branko, Bazoviška brigada, Ljubljana 1970, Knjižnica NOV in POS-21, str. 518—520.
Emil Volk-Škrjanc, komandant artilerije 9. korpusa, pisni prispevek za monografijo.
296. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, str. 947.
297. Knjiga depeš, AIZDG, fase. k. 45/111.
298. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 13. maja 1945 štabu 4. armade JA o bojih za osvoboditev Slovenskega primorja in Trsta, Zbornik IX/4, dok. št. 90.
299. Oslobodilački pohod na Trst četvrte jugoslovenske armije, Beograd 1952, str. 248—250.
Dr. Uroš Kostic, Oslobodjenje Istre, Slovenačkog Primorja i Trsta 1945, Beograd 1978, str. 394—398.
300. Povelje komandanta mesta Trst z dne 29. aprila 1945 podrejenim štabom sektorjev, da njihove enote začnejo akcije in da sodelujejo z enotami 4. armade JA, Zbornik IX/4, dok. št. 71.
301. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 13. maja 1945 štabu 4. armade JA o bojih za osvoboditev Slovenskega primorja in Trsta, Zbornik IX/4, dok. št. 90.
302. Jože Vodnik-Maroko, načelnik štaba artilerije 9. korpusa, pisni prispevek.
303. Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Knjižnica NOV in POS-7, Nova Gorica 1966, str. 507—508.
304. Stanko Petelin, Prešernova brigada, Knjižnica NOV in POS-11, Nova Gorica, str. 603—604.
305. Povelje štaba 30. divizije JA z dne 30. 4. 1945 podrejenim enotam za napad na Trst, Zbornik VI/19, dok. št. 116.
306. Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, str. 208.
Operacijski dnevnik 18. brigade za 30. april 1945, AIZDG, fase. 274/11.

307. Ivan Kogoj-Nace, ustni vir.
- 307/a. Franjo Bavec-Branko, ustni vir.
308. Domicili v slovenskih občinah, ob 40-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte in vstaje slovenskega naroda, str. 137 in 500.
309. Politično poročilo političnega komisarja artilerije 9. korpusa z dne 16. septembra 1944, AIZDG, fase. 272/VII.
310. Politično poročilo političnega komisarja artilerije 9. korpusa z dne 27. septembra 1944, AIZDG, fase. 272/VII.
311. Odredba Vrhovne komande NOV in POJ z dne 25. aprila 1944 o nazivu namestnika političnega komisarja in o pozdravljanju, AIZDG, fase. 11.
312. Odgovor operativnega odseka štaba 9. korpusa štabu artilerije 9. korpusa z dne 26. oktobra 1944, AIZDG, fase. 225.
313. Poročila sekretarja partijskega biroja artilerije 9. korpusa, ACKKPS št. 7256 in 7260.
314. Poročilo pomočnika političnega komisarja artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa z dne 17. aprila 1945, ACKKPS št. 7261.
315. Petnajstdnevno poročilo sekretarja komunistične partije artilerije 9. korpusa političnemu komisarju 9. korpusa z dne 21. novembra 1944, AIZDG, fase. 272/VII.
316. Poročilo sekretarja partijskega biroja artilerije 9. korpusa z dne 17. avgusta 1944, 21. novembra 1944 in 17. aprila 1945, ACKKPS št. 7256, 7260 in 7261.
317. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa NOV in POJ o tekmovanju v obdobju od 1. septembra do 1. novembra 1944, AIZDG, fase. 222/IV.
318. Poročilo propagandnega odseka štaba 9. korpusa Glavnemu štabu NOV in POS z dne 28. februarja 1945, AIZDG, fase. 89/1.
319. Pisni prispevek Vladimirja Sušnika, propagandnega referenta, za monografijo artilerije 9. korpusa.
320. Poročilo o tekmovanju štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa NOV in POJ za čas od 1. septembra do 1. novembra 1944, AIZDG, fase. 222/IV.
321. Glavni štab NOV in POS — sodni oddelek je 20. aprila 1944 posredoval vsem enotam »Uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu« in navodilo NOV in POS z dne 25. aprila 1944 oustavljanju častnih sodišč, AIZDG, fase. 11.
322. Predlog štaba artilerije 9. korpusa z dne 5. junija 1944 štabu 9. korpusa NOVJ za imenovanje in potrditev članov in namestnikov vojaškega sodišča.
323. Poročilo sodnega odseka štaba 9. korpusa NOVJ za čas od 1. 8. do 15. 12. 1944, AIZDG, fase. 222/III—258/11.
324. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa JA z dne 23. 4. 1945 štabu 9. korpusa JA, AIZDG, fase. 223.
325. Poročilo komande podoficirske šole štabu 9. korpusa z dne 30. julija 1944 o rezultatih prvega razreda podoficirske šole, AIZDG, fase. 223/1, a—c.
326. Statistični podatki o moštvu artilerije 9. korpusa z dne 18. novembra 1944, AIZDG, fase. 223/III.

327. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa z dne 16. novembra 1944 o dezertterjih, AIZDG, fase. 225/III.
328. Stab 9. korpusa obvešča 14. 7. 1944 štab artilerije 9. korpusa, da je poročnik Darko Derenda premeščen v operativni oddelek štaba 9. korpusa, AIZDG, fase. 223/III.
329. Stab 9. korpusa obvešča 26. 8. 1944 štab artilerije 9. korpusa, da je za vršilca dolžnosti političnega komisarja artilerije 9. korpusa imenovan Franc Šiška-Crt, AIZDG, fase. 223/III.
330. Sporočilo štaba 9. korpusa štabu artilerije 9. korpusa z dne 20. septembra 1944 o premestitvah, AIZDG, fase. 223/III.
331. Ukaz Glavnega štaba NOV in POS z dne 21. septembra in 1. novembra o imenovanju in napredovanju podoficirjev 9. korpusa, AIZDG, fase. 225.
332. Ukaz Vrhovnega komandanta NOV in POJ z dne 1. oktobra 1944 in Glavnega štaba NOV in POS št. 112 z dne 1. februarja 1945 o napredovanju oficirjev, AIZDG, fase. 225.
333. Številčno stanje oborožitve artilerije 9. korpusa od 20. julija 1944 do 27. januarja 1945, AIZDG, fase. 33.
334. Prav tam.
335. Naša obramba št. 4/1983, Aleksander Zupanc-Aco, članek »Topovi 9. korpusa«, str. 40—42.
336. Številčno stanje streliva v artileriji 9. korpusa od 20. julija do 15. decembra 1944, AIZDG, fase. 33/111.
337. Poročilo operativnega odseka štaba 9. korpusa NOVJ Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 16. februarja 1945 o artilerijskem materialu, AIZDG, fase. 33/111 in 34/1.
Številčno stanje streliva v artileriji 9. korpusa od 20. julija do 15. decembra 1944, AIZDG, fase. 33/111.
338. Pisni prispevek Emila Volka-Škrjanca.
339. Poročilo štaba artilerije štabu 9. korpusa o eksploziji smodnika in njenih posledicah, AIZDG, fase. 225/III.
340. Stane Pretnar, komandir voda za zvezo artilerijskega divizi-ona 31. divizije, ustni vir.
- 340/a. Prav tam.
341. Prav tam.
342. Operativno poročilo štaba 9. korpusa NOVJ Glavnemu štabu NOV in POS za čas od 20. oktobra do 3. novembra 1944, AIZDG, fase. 224/11.
Uredba Glavnega štaba NOV in POS z dne 6. oktobra 1944 o organizaciji službe zvez, Zbornik VI/16, dok. št. 93.
343. Poročilo odseka za zveze štaba 9. korpusa Glavnemu štabu NOV in POS z dne 19. julija 1944, AIZDG, fase. 222/III.
344. Poročilo sanitetnega oddelka štaba 9. korpusa z dne 2. julija 1944 Glavnemu štabu NOV in POS o sestavi sanitetnih organov ter poročilo z dne 4. avgusta 1944 o razporeditvi Eda Lavtižarja v artilerijo korpusa, AIZDG, fase. 222/III.
345. Olga Perišič, domačinka iz Trnovega, Topničar št. 5, str. 60 do 61.
346. Edo Lavtižar, sanitetni referent, pisni prispevek za monografijo.

347. Podatki iz evidence bolnišnic »Franja« in »Pavla«, AIZDG, fase. 394 in 397.
348. Odredba Glavnega štaba NOV in POS z dne 24. novembra 1944 štabom in komandam podrejenih enot in ustanov o reorganizaciji veterinarske službe, Zbornik veterinarske službe, knjiga 2, dok. št. 183 in 190.
349. Navodilo veterinarskega odseka Glavnega štaba NOV in POS z dne 14. oktobra 1943 o organizaciji veterinarske službe v divizijah, Zbornik veterinarske službe, knjiga 2, dok. št. 14.
350. Poročilo štaba 9. korpusa z dne 1. septembra 1944 veterinarskemu referentu Glavnega štaba NOV in POS o stanju in delu veterinarske službe v avgustu, Zbornik veterinarske službe, knjiga 2, dok. št. 118.
Povelje štaba 9. korpusa štabu artilerije z dne 18. septembra 1944, AIZDG, fase. 223/III.
Poročilo štaba 9. korpusa z dne 31. januarja 1945 veterinarskemu oddelku Glavnega štaba NOV in PO Slovenije o stanju in delu veterinarske službe v januarju, Zbornik veterinarske službe, knjiga 2, dok. št. 234.
351. Številčno stanje vozil, živine in opreme artilerije 9. korpusa, AIZDG, fase. 33.
352. Poročilo štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa NOVJ z dne 26. oktobra 1944 o stanju in potrebah artilerije, AIZDG, fase. 223/11.
Poročilo štaba artilerije 9. korpusa o tekmovanju, AIZDG, fase. 222/IV.
353. Podatki iz kartotečnih listov kadra v štabu artilerije z dne 1. septembra 1944, AIZDG, fase. 137/1.
354. Franc Lagonder, ustni vir.
355. Poročilo štaba artilerije štabu 9. korpusa za obdobje od 1. septembra 1944 do 1. novembra 1944 o tekmovanju, AIZDG, fase. 222/11.
356. Intendantska služba v NOR, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1973, stran 53, 57, 67.
357. Poročilo o tekmovanju štaba artilerije 9. korpusa štabu 9. korpusa NOV in POJ za čas od 1. septembra do 1. novembra 1944, AIZDG, fase. 222/IV.
358. Franc Bačnik, namestnik komandanta artilerije 9. korpusa, ustni vir.
359. Vojna enciklopedija, knjiga 2, Beograd 1959, str. 332.

SEZNAM BORCEV ARTILERIJE 9. KORPUSA NOV

Ambrožič Franc, 1910
Ambrožič Franc, 10. 9. 1924, Bled
Ambrožič Janez, 16. 10. 1926, Jesenice
Ambrožič Vinko, Krnica-Gorje
Antonič Alojz, Bresta vica, Komen
Arnež Franc
Badalič Ladislav, Vitovlje
Bandelj Edvard, Gaberje
Belamarič Blaženka, 23. 2. 1918, Šibenik
Boc Julijana, 19. 5. 1921, Velike Lašče
Bačnik Franc, 27. 10. 1913, Smlednik
Bajc Franc, 20. 7. 1920, Col-Vipava
Batagelj Albin, Kamnje-Ajdovščina
Batič Milko, Britof-Divača
Batišič Edvard
Bavdaž Anton, 21. 1. 1926, Kanal-Lom
Bazlija Mario, 13. 11. 1926, Šempas
Beltram Albert, 15. 3. 1901, Vogersko
Benčič Ivan, 25. 9. 1911, Škuljari-Buzet
Benčina Elio, 20. 7. 1926, Štorje-Opčine
Bensa Valentin, 30. 8. 1924, Solkan
Bensa Valentin, 17. 1. 1922, Gorica Ital.
Berlot Pavel-Zvonko, 18. 6. 1928, Levpa
Bezjak Drago, 12. 8. 1911, Graz (Gradec)
Bizjak Anton, 31. 1. 1923, Ponikve-Lucija
Bizjak Matija, 23. 2. 1924, Dol. Poljana
Bizjak Vladimir, Planina-Cerkno
Bizjak Štefan, 13. 12. 1905, Kal nad Kanalom
Blagne Janko, Daslovče-Zirovnica
Bajc Franc, 8. 1. 1928, Škofije
Bizjak Anton, 4. 10. 1925, Bertoki
Blaj Maks, 12. 10. 1919, Radeče
Blokar Ludvik
Bogataj Ivan, 6. 7. 1910, Črni vrh nad Škofjo Loko
Bogičević Svetomir, 9. 8. 1915, Mladenovac, SR Srbija
Boltar Rafael, Grgar pri Novi Gorici
Brajdin Franc

Bratanič Stanko, Jesenice
Bratina Franc, 9. 12. 1924, Ustje-Ajdovščina
Bremec Miloš
Brezavšek Alojz, 8. 6. 1928, Vrše-Čepovan
Brišar Franc, 8. 7. 1915, Cerkno
Burgar Janez, 25. 1. 1920, Hraše-Smlednik
Cankar Franc, 12. 1. 1906, Dvor-Polhov Gradec
Cantarutti Olivero, 27. 3. 1917, Manzano-Udine
Car Jožef
Cernatič Evgen, 25. 1. 1919, Gorica-Italija
Cernatič Franc, Osek-Sempas
Ciglič Marjan, 3. 9. 1924, Kranj
Cundrič Ivan, 4. 8. 1911, Bohinjska Bistrica
Curl Jože, 31. 3. 1920, Vrh-Kočevje
Car Martin, 24. 10. 1912, Spodnja Idrija
Čepin Jože, 16. 10. 1912, Trst
Čepelnik Franc, 19. 12. 1908, Vižmarje
Cerne Franc, Stagne-Bled
Cerne Franc, Jesenice
Černe Alojzij, 21. 2. 1909, Vrtojba-Gorica
Černetič Jože, Sempas
Černič Jo.e, 11. 3. 1923, Bukovica-Nova Gorica
Černilogar Pavel, 24. 1. 1928, Šebrelje
Česen Franc, 25. 2. 1906, Voglje-Kranj
Čubej Jože, 16. 3. 1921, Ajševica-Gorica
Čufar Franc, Lesce
Delpin Riko-Rihard, 5. 5. 1923, Gorica
Dolinšek Rudi, 27. 2. 1927, Jesenice
Derenda Darko, 11. 11. 1914, Zagorje ob Savi
Dermastja Štefan
Dolenc Ignac-Nande, 29. 7. 1921, Delnice-Poljane
Dolinar Maks, 3. 9. 1904, Jesenice
Dovžak Kazimir, 1. 9. 1926, Sempas-Gorica
Drašček Anton, Ročinj
Drole Danilo, 10. 9. 1923, Kneža-Baška grapa
Dugar Jože, 1910/1912, Ročinj
Djurič Zivan
Eisenzopf Janko, 1. 4. 1924, Planina-Rakek
Eržen Bogomir, 1. 10. 1918 Gora-Idrija
Fabris Leon, Sežana
Fajt Vojko, Gorica
Fekonja Karel, Jesenice, 27. 11. 1917
Feltrin Dominik, 28. 1. 1908, Bukovo-Grahovo
Fornazarič Franc, Sv. Mihael-Nova Gorica
Frletič Jože, 19. 3. 1915, Vrtojba-Nova Gorica
Frfolja Arman, Koper
Furlan Jože, 16. 1. 1918, Zavino-Branik
Furlan Herman, 8. 10. 1927, Zavino-Branik
Furlan Rado, 6. 11. 1920, Vogrsko
Gabrijelčič Stanko, 19. 1. 1929, Deskle

Gantar Ivan, 27. 3. 1923, Idrija
Garzaroli Marjan, 9. 11. 1914, Postojna
Gašperin Anton, 15. 1. 1908, Žgoša-Begunje
Gazvoda Jože, 25. 10. 1922, Mala gora-Kočevje
Gerželj Edo, 14. 3. 1913, Postojna
Gliha Julij
Golja Franc, 28. 8. 1912, Kanomlja
Gnezda Evgen, Vojsko
Goljat Ivan, 5. 6. 1917, Muljava
Gorjanc Stanko, 5. 8. 1921, Sajovče-Postojna
Gorjan Lojze, 12. 6. 1925, Solkan-Nova Gorica
Goreno Bojan-Dušan, 2. 8. 1923, Maribor
Grašič Jože, Glinje-Cerklje
Grm Janez, 27. 12. 1917, Litija
Gruden Ludvik, 1928, Vojsko
Harej Pepi, Trst
Hiti Anton, 10. 9. 1921, Kočevje
Hribljan Miro, 23. 12. 1923, Cerknica
Hrvatín Narcis, 23. 4. 1914, Spodnje Škofije-Koper
Humar Jožef, 20. 12. 1924, Šempas
Humar Jože, 7. 4. 1922, Banjščica
Humar Milan, 1924, Šempas
Hvalič Jožko, 10. 7. 1921, Kromberk
Hvalič Franc, Ozeljan
Istenič Anton, 16. 1. 1917, Gor. Logatec
Jančič Anton, 25. 3. 1917, Ljubljana
Jakulin Lado, 12. 6. 1922, Cepovan
Jejčič Rafael, Nova Gorica
Jekler Matevž, 4. 1. 1926, Jesenice
Jeraj Edvard
Jeram Franc, Podjelovo brdo, Idrija
Jeram Stanko, 1. 6. 1921, Bukovo-Cerkno
Jereb Stanislav-Slavko, 19. 9. 1919, Lazce-Cerkno
Jerkič Vladimir, 7. 7. 1925, Dobravlje
Jesenovec Ludvik, 3. 8. 1922, Smrečje pri Ljubljani
Jež Alojz, 19. 6. 1905, Tržič na Gorenjskem
Jež Matevž, 19. 9. 1928, Dolenja Trebuša
Jug Alojz, 20. 6. 1910, Čiginj
Jug Karel, 22. 10. 1912, Volčja Sela
Kalan Mirko, 12. 3. 1916, Zagorje ob Savi
Kovačič Štefka, 23. 12. 1922, Idrija
Kragelj Jakšič, 29. 1. 1928, Most na Soči
Kavčič Karel, 1. 4. 1924, Dobračevo
Kete Edvard, Dolenje pri Ajdovščini
Klanjšček Jožef, 11. 2. 1928, Puštal
Klanjšček Jožef, 26. 12. 1924, Šempas
Klavžar Ciril, 11. 3. 1923, Jasenica
Klemenčič Justin, 1928, Oblakov Vrh
Koder Anton, 19. 1. 1909, Nemški Rut
Koder Mirko, 31. 10. 1923, Nemški Rut

Kofol Janko-Tine, 20. 11. 1909, Sela-Volče
 Kogej Ignacij, 16. 8. 1928, Vojsko
 Koglot Rado, 15. 8. 1926, Bilje
 Kogoj Ivan, 30. 10. 1919, Sovodnje-Nova Gorica
 Kogoj Pavel, 28. 6. 1928, Otalež
 Kogoj Rajko, 1928, Dolenja Tribuša
 Kokelj Janez, 23. 12. 1927, Idrij, Krnice
 Kokošar Jožef, 10. 3. 1928, Tolmin, Lom
 Konič Miro, Ozeljan
 Koritnik Leopold, 24. 10. 1918, Polhov Gradec
 Kosmač Vencelj, Cerkno
 Kotnik Zdravko, 15. 2. 1919, Mojstrana
 Kralj Jožef, 20. 10. 1925, Žiganja vas
 Kranjc Jožef, 9. 12. 1920, Dolenje-Ajdovščina
 Krivec Vili, 29. 6. 1922, Črna na Koroškem
 Krmavner Jože, Vnanje Gorice
 Kržišnik Ivan, 31. 10. 1921, Zminec-Škofja Loka
 Kucit Gvido, 24. 3. 1927, Kopriva na Krasu
 Kunaver Jože, 1910, Morayče
 Kurat Anton, 28. 1. 1928, Šempas
 Kušar Vinko, 5. 11. 1923, Rateče-Škofja Loka
 Laharnar Franc, 6. 8. 1926, Sentviška gora
 Lango Leopold, 19. 4. 1907, Levpa
 Lapanja Avgust, 5. 8. 1927, Šebrelje
 Lavtizar Edo, 3. 1. 1910, Kranjska gora
 Leban Srečko, 8. 1. 1928, Lokovec
 Lešnik Anton, 14. 1. 1914, Svetje-Medvode
 Lešnjak Franc, 5. 2. 1912, Regerča vas-Novo mesto
 Ličen Adolf, 12. 8. 1922, Dobravlje
 Likar Stanko, 25. 3. 1912, Predmeja
 Likar Jožef, 10. 8. 1928, Vojsko
 Likar Ludvik, 10. 8. 1928, Vojsko
 Lipušček Tomaž, 5. 2. 1928, Dolenja Tribuša
 Ljubič Bogomir, Ljubljana
 Logonder Franc, 1. 5. 1921, Škofja Loka
 Lotrič Pavel, 30. 1. 1930, Dovje-Mojstrana
 Lupino Drago, 3. 3. 1915, Nabrežina
 Luskovec Franc, Škofja Loka
 Magister Marija roj. Žerjav, 15. 8. 1920, Mlinarje-Beljak
 Mohorič Marija roj. Koler, 12. 9. 1917, Idrija
 Meglič Dragica-Špelca, 19. 1. 1924, Podljubelj
 Mlinar Geri roj. Božič, 29. 1. 1925, Idrija
 Magnik Srečko, 14. 5. 1918, Ovsiške-Radovljica
 Malnarič Mirko, 2. 2. 1921, Krupa-Crnomelj
 Makuc Milče, 1. 10. 1925, Nova Gorica
 Malalan Anton, Opčine-Trst
 Malalan Lucijan
 Maraš Mirko, Ščedno-Gorica
 Markežič Karel, 19. 2. 1917, Pregara
 Marolt Rudolf, 31. 3. 1913, Ljubljana

Marvin Emil-Ivan, 1921, Dornberk-Nova Gorica
 Marzi Josip, 17. 2. 1912, Bazovica, Italija
 Masten Edvard, Temnica na Krasu
 Mažgon Janez, Cerkno
 Markelj Ivan
 Mervič Bernard, Ljubljana
 Mihelič Ivan
 Mikuž Karel, 21. 10. 1921, Idrija
 Milkovič Angel, 2. 2. 1915, Trst
 Mlinar Maks
 Mlinarič Jože, 6. 3. 1925, Radenci-Radgona
 Mohorčič Jože, Sela-Krapče pri Sežani
 Mohorič Franjo
 Mohorič Vinko, 8. 7. 1908, Repnje-Vodice
 Mrak Milče, Jesenice
 Mrak Branko, 3. 4. 1927, Smihelj
 Mrak Franc, 3. 5. 1928, Cepovan
 Mulej Janez, 17. 2. 1905, Studenčnice
 Murovec Ivan, 14. 6. 1928, Sred. Lokovec
 Nanžar Anton, 18. 10. 1911, Bohinjska Bela
 Nanut Cvetko-Milan, Štandrež, Italija
 Novak Jože, 25. 9. 1922, Otok-Metlika
 Nusdorfer Angel, 30. 8. 1925, Slap-Vipava
 Obid Stanko, 17. 4. 1914, Hudajužna
 Oblak Miha, 6. 5. 1925, Cerkno
 Oblak Vincenc, 18. 2. 1928, Jagršče-Idrija
 Ogrin Franc, 1. 4. 1921, Mala Ligojna-Vrhnika
 Oman Anton, 12. 10. 1908, Goriče-Golnik
 Oman Franc, 28. 3. 1925, Cigelnica-Naklo
 Orel Jože, 20. 2. 1922, Raša-Sežana
 Osredkar Valentin, 8. 2. 1910 (Topol), Topol-Medvode
 Ožbolt Daniel, 22. 5. 1914, Miren-Nova Gorica
 Pahor Stanko, 17. 9. 1917, Zice-Kamnik
 Pajer Anton, 8. 6. 1928, Stopnik-Cerkno
 Paljk Stojan, 16. 7. 1922, Dobrovlje
 Pavlin Rihard, Dornberk
 Pavlin Miroslav, 22. 2. 1911, Ozeljan
 Pavlin Dolfo, Smihel-Sempas
 Pavšič Marko, 16. 4. 1921, Sred. Lokovec
 Pavšič Ivan, 1928, Sebelje-Utre
 Peharc Jože, 16. 3. 1909, Lom-Tržič
 Pensa Stanko, Višnja gora
 Pergar Albin, 15. 12. 1907, Sp. Idrija
 Perko dr. Otokar, 24. 10. 1925, Solkan
 Peršič Stanko, 12. 4. 1926, Solkan
 Peršič Boris, 19. 2. 1923, Solkan
 Peršič Vladimir, 14. 7. 1926, Vitovlje
 Pervanja Ivan, 14. 8. 1905, Otalež-Stopnik
 Petelin Stanko, 7. 4. 1919, Bevke-Vrhnika
 Peterman Jožef, 18. 3. 1906, Zg. Gorje-Bled

Peternel Vinko, 17. 9. 1927, Planina-Cerkno
 Petovar Franc, Kopriva-Dutovlje
 Petrovčič Anton, Ziri
 Pirih Kazimir, Šempeter Nova Gorica
 Platnar Franc, 10. 3. 1920, Beograd
 Plesničar Ottildo, 20. 3. 1927, Trst
 Plešec Anton, Preska-Medvode
 Podgoršek Janez, 27. 3. 1919, Cerklje, Šentviška gora
 Podgornik Maks, 21. 9. 1922, Mrzla Rupa-Vojsko
 Podlipec Janez, Zagreb
 Podlogar Alojz, 31. 5. 1912, Št. Jurij-Grosuplje
 Podlogar Jernej, 1909, Vel. Ločnik
 Podrekar Janez, 5. 6. 1912, Dolenja vas
 Poljanec Jakob, 17. 4. 1903, Ribno-Bled
 Poljanšek Franc, 26. 9. 1909, Lesce
 Povodnik Bogdan, 18. 3. 1925, Miren-Nova Gorica
 Pravst Ivan, 24. 7. 1924, Kranj
 Pregelj Ivan, 5. 10. 1927, Renče
 Pregelj Ludvik, 8. 2. 1921, Renče
 Primožič Ivan, Idrija
 Presterl Franc, 1908, Radovljica
 Pretnar Stanko, 9. 4. 1927, Tržič
 Pretnar Franci, 21. 1. 1929, Tržič
 Pretnar Martin, Kočna-Dobrava
 Puharič Ivan, Matulj e
 Pušnar Venceslav
 Raičević Mitar, 7. 8. 1917, Gorica-SR Črna gora
 Rakovec Matevž, 1913, Rovte pri Podnartu
 Rebec Jože
 Rebernik Franc, 25. 11. 1914, Voglje-Šenčur
 Rejc Albert, 7. 11. 1927, Dolenja Trebuša
 Rejc Ivan, Volarji-Tolmin
 Remec Franc, 7. 10. 1926, Osek-Gorica
 Remec Ivan, 22. 6. 1907, Batuje-Črniče
 Remec Ciril, 9. 6. 1926, Vitovlje
 Repinc Jože, Jesenice
 Resman Jože, Begunje
 Rev Stanko, 28. 10. 1915, Žirovnica
 Rijavec Izidor, 31. 3. 1928, Dolenja Trebuša
 Rijavec Milan, 3. 5. 1928, G. Lokovec
 Rijavec Jože, Trnovo
 Rink Janko, 19. 1. 1918, Grahovo
 Rojc Anton, 14. 6. 1902, Cerkno
 Rozman Stanko, 14. 3. 1915, Bohinjska Bistrica
 Rutar Franc, 2. 7. 1917, Ljubinj
 Svetelj Stanislav, 5. 3. 1926, Gorica-Kranj
 Sušnik Vladimir, 12. 4. 1923, Jesenice
 Saksida Jože, Dornberk
 Samec Jože, 19. 5. 1910, Šmarje-Branik
 Sanabor Leopold, Štjak

Sertič Peter, 8. 2. 1923, Poljana-Titova Korenica
 Skočir Silvo, 27. 10. 1911, Kobarid
 Smrekar Riko, 10. 7. 1927, Jesenice
 Smolej Janez, 20. 2. 1923, Rovt-Jesenice
 Smukavec Janez, 3. 7. 1912, Podjela-Bohinj
 Sovdat Ignac, 2. 8. 1927, Ladra-Kobarid
 Stegovec Slavko, Vrtojba
 Stopar Janez, 4. 11. 1914, Loka-Mengeš
 Stres Jožef, 15. 10. 1914, Idrsko
 Strnad Anton, 2. 7. 1916, Idrija
 Stržinar Viktor, 24. 8. 1922, Dolenja Zetina
 Sulič Benjamin, Gradišče, Prvačina
 Šulič Rudolf, Renče, Oševljek
 Šinigoj Anica roj. Urbanc, 23. 10. 1926, Kovor-Tržič
 Špendal Marija roj. Praprotnik, 18. 7. 1926, Loka-Tržič
 Šahveridijan Leon, 24. 12. 1912, Armenija SSSR
 Šarabon Slavko, 17. 8. 1899, Tržič
 Šavli Janez, 29. 2. 1928, Zgornji Lokovec
 Šavron Anton, 5. 5. 1907, Oprtalj-Graden
 Šinkovec Ludvik, 6. 7. 1908, Sr. Kanomlja
 Šimnic Janez, Stagne-Bled
 Šiška Franc-Crt, 21. 5. 1915, Št. Peter-Novo mesto
 Škoda Karel, 19. 10. 1909, 'Prežganje-Litija
 Škroba Zdravko, 7. 2. 1909, Šentvid-Ljubljana
 Šonc Albin, 9. 3. 1910, Tomaj
 Štrancar Lado, 18. 10. 1920, Ustje-Ajdovščina
 Štrancar Jože, 11. 3. 1910, Dolenj e-Ajdovščina
 Štrancar Alojz, 15. 3. 1927, Dolenje pri Ajdovščini
 Štibilj Milan, Pristava-Nova Gorica
 Šuligoj Adalbert, 13. 4. 1913, Gorenja Trebuša
 Šuligoj Franc, 7. 9. 1910, Lokovec
 Šuligoj Vladimir, 10. 3. 1927, Deskle
 Šušteršič Franc, 13. 4. 1907, Zapuže-Begunje
 Šutej Edvard
 Tomaduc Tinka
 Tomšič Ljudmila
 Trnovec Jožica roj. Petrovčič, 16. 11. 1920, Bate-Nova Gorica
 Tavčar Dominik, 21. 9. 1903, Ivanjigrad
 Topolnik Martin, 6. 7. 1922, Lukovci-Ljutomer
 Torkar Stane, 5. 10. 1917, Jesenice
 Torkar Jože, 19. 3. 1919, Jesenice
 Travner Gusti
 Trojar Andrej, Zgornje Gorje-Bled
 Tušar Vencelj, 1913, Cerkno
 Tušar Ciril, 11. 7. 1921, Cerkno
 Ukmar Zorko, 1922, Kopriva na Krasu
 Urbanc Anton, 17. 4. 1912, Hrastje-Cerklje
 Vahtar Anton, 29. 7. 1915, Mengeš
 Valentinčič Peter, 23. 10. 1924, Podbrdo
 Varšek Viktor, Škofja Loka

Valetič Jože
 Vavpotič Silvo, Jesenice
 Vehovec Franc, 7. 3. 1908, Hraše-Smlednik
 Velušček Jože, 11. 8. 1921, Brezje pri Radovljici
 Vičič Matija, 1. 4. 1921, Cerknica
 Vidic Silvester, 12. 12. 1922, Selo-Zirovnica
 Vogrič Mario, Vrtojba
 Volk Emil, 4. 5. 1919, Gradišče-Renče
 Volk Viktor, 23. 12. 1925, Trnovo-Nova Gorica
 Vončina Ciril, 2. 7. 1928, Lokovec
 Volk Franc, 15. 8. 1907, Dobrovlje-Ajdovščina
 Vodnik Jože, 18. 3. 1915, Sneberje-Moste
 Vončina Fride, Sred. Lokovec
 Vucela Ivan, 9. 4. 1919, Mojstrana
 Vuga Klement, 5. 11. 1924, Solkan-Nova Gorica
 Zgaga Jože, 20. 3. 1924, Porezen
 Žiherle Andrej, 16. 10. 1924, Planina-Rakek
 Zupan Mirko, 10. 3. 1919, Jesenice
 Zupan Janko, 16. 2. 1908, Bohinjska Bistrica
 Zupan Stanko, 24. 9. 1927, Izlake-Zagorje
 Zupanc Aleksander, 9. 5. 1914, Klanec pri Trstu
 Zemlja Franc, Zasip-Bled
 Zgane Karel, Veliko Ubelsko-Vipava
 Žiberna Andrej, 20. 10. 1928, Mrče-Sežana
 Žirovnik Jože, 10. 1. 1913, Brdo-Ljubljana
 Živec Mario, 17. 4. 1925, Vitovlje
 Živec Malvina, Trst
 Zorž Metod, 20. 10. 1925, Dornberk
 Zvan Jože, Blejska Dobrava

SEZNAM PADLIH

Ime in priimek	Datum in kraj rojstva	Padel
1. Biban Miha	27. 12. 1913, Vodice	april 1945, Vojsko
2. Bitežnik Alojz-Lojze	10. 5. 1925, Solkan	20. 12. 1944, Gorenja vas
3. Braj Jolanda	Nabrežina pri Trstu	6. 4. 1945, Gora nad Idrijo
4. Cupin Mario	1922, Bertoki, Koper	april 1945
5. Černe Lenart	6. 11. 1914 Radovljica	april 1945
6. Černič Albert	11. 11. 1917, Siliberg, Avstrija	24. 12. 1944, Gorenja vas
7. Čok Milan	24. 11. 1923, Lenjava, Trst	21. 12. 1944, Otlica
8. Dornik Franc		10. 4. 1944, Čeplez
9. Ferker Franc	6. 3. 1922, Gorica	2. 10. 1944, Trnovo
10. Hladnik Janez	29. 9. 1928, Idrijske Krnice	april 1945
11. Hribovšek Drago	29. 7. 1920, Trbovlje	20. 6. 1944, Sebelje
12. Ipavec Alojz	1. 5. 1920, Banjščica nad Gorico	21. 10. 1944, Gorenja vas
13. Jeran Jakob	27. 4. 1900, Smarča pri Kamniku	april 1945
14. Kalšek Pavel	28. 6. 1944, Zagorje	3. 7. 1944, Jasenice
15. Kavčič Franc	6. 3. 1922, Črni vrh nad Idrijo	2. 10. 1944, Trnovo
16. Kenda Franc	1906, Podljubin	april 1945
17. Klemenčič Bogomir		29. 3. 1945, Vrše
18. Krašnja Jože	8. 9. 1918, Postojna	2. 10. 1944, Trnovo
19. Krmavner Jože	Vnanje Gorice	april 1945

Ime in priimek	Datum in kraj rojstva	Padel
20. Krt Franc		20. 12. 1944, Gorenja vas
21. Kuštrina Jožef	Grgar	april 1945
22. Leban Jože	14. 1. 1928, Srednji Likovec	5. april 1945
23. Leban Vinko	4. 4. 1924, Sarajevo	2. 10. 1944, Trnovo
24. Lotrič Peter		21. 1. 1945, Trnovo
25. Medja Anton	Gorjuše	april 1945
26. Mihelič Henrik	2. 6. 1918, Hrušica pri Trstu	14. 12. 1944, Čeplez
27. Milič Albin	30. 5. 1922, Briški Prosek	april 1944
28. Mohorič Ludvik	7. 8. 1912, Čekovnik, Idrija	24.12. 1944, Krnica
29. Munih Albert	9. 12. 1927, Oblakov vrh	2. 4. 1945, Vojsko
30. Nemec Slavko- Boleslav	5. 1. 1925, Vrtojba	9. 1. 1945, Hotenje
31. Podgornik Rajko	25. 8. 1912, Hudajužna	6. 10. 1944, bolnišnica Pavla
32. Potočnik Janez	Belca, Dovje	april 1945
33. Pristov Jakob- Lado	26. 8. 1909, Lesce	8. 4. 1945, Nova vas, Ziri
34. Rapel Vili	2. 7. 1927, Sv. Križ pri Litiji	9. 1. 1945, Hotenje
35. Silič Ivan	27. 12. 1912, Mirna, Gorica	8. 4. 1945, Gora pri Idriji
36. Smukavec Jože	Podjela, Bohinj	april 1944, Vipavska dolina
37. Stare Anton	Gorjuše nad Bohinjem	april 1945
38. Sest Alojz	30. 6. 1914, Koroška Bela	4. 4. 1945, Postojna
39. Šiler Jože-Sraj	1924, Vrba	april 1944, Begunje
40. Šviligoj Ivana Gvido	7. 3. 1927, Opčine	1. maja 1945, Opčine
41. Vavpotič Jože	12. 3. 1924, Hajdina pri Ptujju	2. 10. 1944, Trnovo
42. Terzer Lado		2. 10. 1944, Trnovo
43. Vilfan Janez	28. 10. 1917 (1919), Bitnje, Zabnica	2. 10. 1944, Trnovo

Ime in priimek	Datum in kraj rojstva	Padel
44. Vrčon Ivan	1. 1. 1924, Dobravlje, Sv. Križ	28. 3. 1945, Pečine
45. Zlobec		20. 12. 1944, Gorenja vas
46. Žaubi Feliks	13. 3. 1903, Hamborn, Nemčija	14. 10. 1944, Male Lažne
47. Žitko Anton	22. 1. 1922, Kamnik pod Krimom	april 1945
48. Žvokelj Stanko	5. 5. 1912, Dolenje Gorice	2. 10. 1944, Trnovo

Poveljniški kader

Komandanta artilerije:
Zupanc Aleksander-Aco
Volk Emil-Škrjanc

14. 6. 1944— 1. 12. 1944
25. 1. 1945— 5. 1945

Namestniki komandanta:
Volk Emil-Škrjanc
Malnarič Mirko
Volk Emil-Škrjanc

20. 6. 1944—16. 9. 1944
20. 9. 1944—18. 10. 1944
18. 11. 1944— 1. 12. 1944

Politični komisarji:
Cepin Jože-Marko
Šiška Franc-Črt
Podlogar Alojz-Lojze

14. 6. 1944—20. 8.1944
26. 8. 1944—20.10.1944
25. 1. 1945— 5.1945

Pomočnika političnega komisarja:
Gorenc Bojan-Dušan
Sušnik Vladimir

14. 6. 1944— 1. 12. 1944
23. 2. 1945— 5. 1945

Načelniki štaba artilerije:
Jereb Franc-Slavko
Derenda Darko-Tine
Raičević Mitar
Vodnik Jože-Maroko

5. 1944—17. 6.1944
18. 6. 1944—15. 7.1944
22. 8. 1944—20. 9.1944
25. 1. 1945— 5.1945

Oficirja za oborožitev:
Peharc Jože
Kofol Janko-Tine

16. 7. 1944— 5. 1945
6. 1944—5. 1945

Intendanta:
Magnik Srečko-Nikola
Pristov Jakob-Lado

14. 6. 1944— 1. 8.1944
1. 8. 1944— 4. 1945

Pomočniki intendanta:

Garzaroli Marjan	26.	7. 1944—29.	9.1944
Logonder Franc	14.	6. 1944—	9.1944
Pristov Jakob-Lado	14.	6. 1944—	7.1944
Vidic Silvester-Silvo		10. 1944—	5. 1945
Sanabor Leopold	1.	2. 1945—	5.1945

Sanitetni referenti:

Boc Julijana	14.	6. 1944—4.	8.1944
Lavtižar Edo	4.	8. 1944^— 9.	2.1945
Sutej Edvard	9.	2. 1945—	4.1945
Jeraj Edvard		4. 1945—	5. 1945

Veterinarji:

Šahveridijan Leo-Rus	1.	9. 1944—15.	10.1944
Smukavec Jožef	1.	9. 1944—	4.1945
Ambrožič Franc-Beton ,		10. 1944—	5. 1945

1. DIVIZION artilerije 9. korpusa**Komandanti:**

Volk Emil-Škrjanc	14.	6. 1944—20.	6.1944
Vodnik Jože-Maroko	20.	6. 1944—25.	1.1945
Pregelj Ludvik	25.	1. 1945—23.	4.1945
Ogrin Franc-Luka	23.	4. 1945—	5.1945

Namestniki komandanta:

Gorjanc Stanko-Peter	20.	6. 1944—19.	8.1944
Pregelj Ludvik	19.	8. 1944—25.	1.1945
Bačnik Franc	25.	1. 1945—18.	4.1945
Gazvoda Jože	19.	4. 1945—	5.1945

Politični komisarji:

Varšek Viktor		4. 1944—20.	6.1944
Luskovec Franc	20.	6. 1944—30.	7.1944
Skočir Silvo	25.	1. 1945—	5.1945

Pomočnika političnega komisarja:

Jančič Anton-Tone	20.	6. 1944—	5.1945
Skočir Silvo		11. 1944—	1.1945

1. baterija 1. diviziona**Komandirji:**

Vodnik Jože-Maroko	14.	6. 1.944—20.	6.1944
Podgoršek Janez	20.	6. 1944—25.	8.1944
Cepelnik Franc	26.	8. 1944—30.	11.1944
Podgoršek Janez		1. 12. 1944—	5.1945

Politični komisarji:

Vičič Matija		8. 1944—	9.1944

Podgornik Rajko	29. 9. 1944—	10.1944
Bezjak Drago	6. 10. 1944—	11.1944
Pušnar Venceslav	11. 1944—	1.1945
Presterl Franc	2. 1945—	3.1945
Likar Stanko	3. 1945—	5.1945

2. baterija 1. diviziona

Komandirji:

Novak Jože	18. 11. 1944—	4.1945
Petelin Stanko	5. 8. 1944—17. 11.1944	
Petelin Stanko	4. 1945—	5.1945

Politični komisarji:

Ciglič Marjan	7. 1944—28. 9.1944	
Skočir Silvo	29. 9. 1944—	11.1944
Ciglič Marjan	11. 1944—	1.1945
Gašperin Anton	2. 1945—	4.1945
Smrekar Riko	4. 1945—	5.1945

2. DIVIZION artilerije 9. korpusa

Komandanti:

Malnarič Mirko	27. 7. 1944—20. 9.1944	
Žirovnik Jože-Mičo	20. 9. 1944—	1.1945
Eisenzopf Janko	4. 1945—	5.1945

Namestniki komandanta:

Ukmar Zorko	20. 9. 1944—	2.1945
Ogrin Franc-Luka	2. 1945—18. 4.1945	
Bačnik Franc	19. 4. 1945—	5.1945

Politična komisarja:

Podlogar Alojz-Lojze	29. 9. 1944—25. 1.1945	
Pravst Ivan	26. 1. 1945—	5.1945

Pomočnika političnega komisarja:

Sušnik Vladimir	29. 9. 1944—20. 2.1945	
Oman Anton	21. 2. 1945—	5.1945

3. baterija 2. diviziona

Komandirji:

Bačnik Franc (30. diviz.)	25. 5. 1944—30. 6.1944	
Ogrin Franc-Luka	7/1944—	8.1944
Ipavec Alojz	8. 1944—21. 10.1944	
Nemec Slavko	10. 1944—9. 1.1944	
Jesenovec Ludvik	1. 1945—	5.1945

Politični komisarji:

Pravst Ivan	29. 9. 1944—11. 11. 1944	
Česen Franc	11. 1944—	2.1945

Smrekar Riko	3. 1945—	4.1945
Urbanč Anton	4. 1945—	5.1945

4. baterija 2. diviziona

Komandirji:

Ciglič Marjan	30. 1. 1945—26. 4.1945

Platnar Franc	15. 9. 1944—30. 1.1945

Platnar Franc	27. 4. 1945— 5.1945

Politična komisarja:

Podlogar Alojz	8. 1944—28. 9. 1944

Oman Anton	29. 9. 1944—20. 2.1945

5. baterija 2. diviziona

Komandirja:

Eisenzopf Janko	9. 1944— 12.1944

Gazvoda Jože	3. 1945— 4.1945

Politični komisarji:

Česen Franc	9- 1944— 11.1944

Urbanč Anton	2. 1945— 4.1945

Česen Franc	4. 1945— 5.1945

KAZALO KRAJEVNIH IMEN

»A«

Ajdovščina, 20, 30, 35, 66, 73, 85,
96, 153, 173, 202, 244, 246, 247
Ajševica (pri Kromberku), 21, 34
Alpe, 105
Angelska gora (pri Otlici), 127
Apenini, 105
Apeninski polotok, 105
Avče, 95, 96, 106
Avstrija, 104, 105, 187, 241, 250
Ažlo, 250

»B«

Babji zob, 51
Babne laze (k. 597), 163, 164, 166
Bača pri Modreju, 111
Bačne, 107, 191
Balkan, 29, 105, 187, 242
Banjška planota, 11, 30, 87, 126,
173, 178, 201, 226, 242, 243, 245,
281, 293
Barenca, 18, 19, 155
Barka, 36
Barkovlje, 248
Baška grapa, 6, 47, 92, 97, 104, 107,
108, 112, 116, 153
Batuje, 66, 246
Beljak, 49
Bela Krajina, 91, 98, 251, 266
Belvedere, 127
Benelux, 241
Beneška Slovenija, 11, 45, 47, 69,
173, 249
Beograd, 52
Bilje, 22, 24, 38
Bled, 49
Blegoš, 18, 71, 81

Bodrež, 106
Bohinjska Bela, 51, 52
Bohinjska Bistrica, 14, 49, 108
Bovec, 13, 46, 178
Branik, 33, 66
Bratini (pri Skriljah), 246
Brebovščica, 190
Breznik, 50
Britof, 34
Brkini, 16, 35, 36, 38, 65, 248
Bukovo (pri Cerknem), 109, 113,
114, 115, 154

»C«

Cassino, 105
Cerkljanski vrh, 58
Cerkljansko, 18, 58, 87, 92, 170,
178, 190, 218, 243, 293
Cerkno, 49, 50, 57, 58, 59, 71, 78,
81, 88, 85, 90, 107, 116, 126, 175,
177, 188, 251, 260, 274
Cesta (k. 311), 246
Col, 30, 35, 128, 170, 173, 189, 202,
244

»C«

Čadrg, 121
Čaven, 20, 172
Čedad, 46, 47, 250
Čekovnik, 55, 78, 80
Čeplez, 57, 192
Čepovan, '20, 34, 109, 178, 205, 224,
243, 244
Cepulje, 51
Cervinjan, 30
Češnjice, 178, 218
Čičarija, 178, 187

Črni vrh, 6, 49, 50, 128, 135, 136,
141, 180, 202
Črni vrh nad Idrijo, 17, 30, 31,
32', 35', 49, 74, 77, 87, 137, 145,
145, 147, 148, 149, 151, 155, 162,
164, 172, 264, 276, 279, 284, 292
Črni vrh na Polhovim Gradcem,
174
Črnice, 20, 246
Črnomelj, 251

»D«

Damjanov rob, 109
Davča, 40, 42, 58
Deskle, 122
Devetaki, T8
Dobravlje, 247
Dobrava, 191,
Dol, 76
Dole, 94
Dolenja Trebuša, 78, 80, 92, 94,
109, 116, 126, 243, 259, 277
Dolenje brdo, 191
Dolenjska, 100
Dolge njive, 106
Dornberk, 16, 66, 94, 95
Drava, 242
Dražgoše, 178, 218

»E«

Evropa, 105, 241
Erzelj, 247

»F«

Fara, 105
Farji potok, 220
Fobca, 244
Formija, 105
Francija, 105, 241
Furlanija, 22, 47, 149, 178
Fužine, 58

»G«

Gabrak, 174, 175, 176, 177
Gabrica, 246, 247
Gačnik (potok), 234
Garigliano, 105
Globoko, 106
Godovič, 31, 72, 73, 74, 75, 76, 77,

78, 85, 86, 87, 100, 147, 162, 163,
164, 165, 278

Gorenja Trebuša, 171

Gorenja vas, 42, 44, 73, 85, 175,
179, 190, 191, 193, 195, 196, 199,
201

Gorenje brdo, 44

Gorica, 6, 8, 12, 14, 15, 17, 18, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 27, 3Ü, 34, 38,
66, 96, 99, 100, 107, 108, 127, 151,
153, 154, 170, 178, 201, 244, 245,
246, 247, 249, 250, 251

Goriška Brda, 45

Gorko (k. 371), 248

Gorski vrh, 113, 114

Govejek, 88

Gradišče, 21, 24, 38, 65, 66, 135

Grahovoj^ 107, 113, 153

Grčna, 21

Grgar, 96, 1, 70, 127, 202, 243, 244

Grize, 31

Grudnica, 244

Glavče njive, 44, 191, 194

Horjul, 190

Hotavlje, 122, 191, 192, 194, 259,
274

Hotedršica, 6, 72, 73, 76, 77, 86,
87, 100, 154, 155, 162, 163, 164,
167, 170, 171, 188, 269, 276, 292

Hotenje, 212, 269

Hruševica, 246

Hrušica, 35, 49, 187

Hrvaško primorje, 17

Hudajužna, 107, 113, 115

Hudo polje, 34, 172, 234

»I«

Idrija, 30, 31, 32, 35, 49, 57, 58,
72, 73, 76, 78, 85, 86, 87, 927 108,
114, 127, 147, 148, 155, 161, 162,
163, 171, 175, 179, 190, 191, 251

Idrijca, 32, 49, 50, 78, 80, 82, 83,
85, 89, 90, 104, 171, 235

Idrijska Bela, 78

Idrsko, 46

Ilirska Bistrica, 14, 16, 38, 245

Ilovica (k. 1166), 122, >172

Istra, 8, 13, 16, 17, 25, 29, 35, 36,

37, 38, 248, 270, 296
Italija, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 17, 26,
27, 29, 46, 52, 65, 99, 100, 104,
105, 106, 109, 187, 190, 241, 242,
284, 287, 288

»J«

Jadransko morje, 105
Jagršče, 89, 92, 94
Javornik, 129
Jelenk (k. 788), 82, 243
Jelenšče, 76
Jelovica, 51, 55
Jesenica, 6, 57, 92, 115
Jesenice, 14, 53, 99
Jugoslavija, 7, 8, 10, U, 14, 52,
65, 106, 187, 242, 252, 255, 260,
294, 296
Jurisče, 129

»K«

Kalce, 49, 147, 162
Kališe, 218, 219
Kambresko, 47
Kanal, 477 96, 106
Kanalski vrh, 243
Karavanke, 242
Karlovac, 29
Kemperlišče, 24
Kladje, 78, 81, 260
Klavže, 37, 76, 107, 108, 110, 111,
112', 113, y7, 235
Kneža, 47, 107, 108, 110, 112, 113
Kobarid, 13, 17, 46, 107, 250
Kobdilj, 246
Kobilica, 225
Kobjeglava, 16, 246
Kojca, 58, 109, 114
Komen, 249
Kopačnica, 190, 192
Koprivnik, 58,
Koritnica, 107, 113, 153, 154, 179
Kostanjevica, 21
Kontovel, 248
Kozarišče, 18, 184
Kozja stena, 20, 127, 171-, 173
Kranj, 49, 50, 51, 53, 106, 108,
175, 179
Kras, 36, 38, 45, 64, 71, 174, 178,
187, 278

Križna gora, 74
Krmin, 13, 14, 21
Krn, 121, 178
Krnica, 35, 67, 109, 172, 243, 245,
246
Kromberk, 21, 34
Krupa pri Semiču, 52
Kucelj, 67
Kuk, 121

»L«

Labinje, 122
Ladra, 120
Lavtarski vrh, 51
Lažna, 127, 171, 172
Ledine, 78, 79, 81, 82, 83, 87, 88,
89, 162, 195
Leskovica, 41, 42, 43, 49, 58
Ležeče, 36
Lipa, 18
Lipnica, 106
Livek, 48
Ljubljana, 15, 25, 29, 49, 72, 92,
99, 106, 161, 162, 187
Ljubljanska pokrajina, 29, 49, 150,
288
Logaršče, 111
Logatec, 49, 72, 73, 88, 155, 161,
163, 165, 190
Lokavec, 245
Lokovec, 34, 90, 99, 101, 102, 103,
109, 116, 118, 126, 147, 157, 172,
246, 260, 277
Lokve, 67, 129, 130, 151, 171, 172,
224, 244, 247, 260, 277, 278
Lom, 121
Lozarji, 66
Lučine, 175, 191

»M«

Mačji kot, 126
Mala gnilica, 35
Mala gora', 74, 78, 170
Mala Lažna", 170, 171, 172, 175,
177, 179, 274
Maribor, 106
Markov hrib, 34
Markovščina, 17
Martinj vrh, 54
Mašun, 35

Mazni hrib, 32
 Medvedje brdo, 165
 Miren, 16, 21, 22, 25, 34, 35
 Mirna peč, 100
 Mohorc, 113
 Most na Soči, 14, 18, 38, 49, 92,
 96, 107, 243, 251
 Mravljišče, 147, 148, 164
 Mrzla rupa, 109, 171, 172, 173, 179,
 234

»N«

Nabrežina, 249
 Nanos, 22, 32, 33, 35, 156, 178, 246
 Na Pilancah, 18, 184
 Nemci, 67, 103, 171
 Nemčija, 106
 Normandija, 95, 105
 Notranjska, 11, 32, 251
 Nova Gorica, 251
 Novaki, 50, 91, 175, 180

»O«

Oblakov vrh, 78, 80, 89, 90, 94,
 173, 234
 Obrov, 17
 Ogalce, 234
 Ostrovka (k. 1352), 172
 Opčine, 15, 247, 248, 249, 251
 Opatje selo, 249
 Orehek, 116
 Orehovska grapa, 155
 Osek, 153
 Otlica, 20, 74, 97, 127, 128, 164,
 170, 171, 172, 173, 177, 179, 224,
 243, 245, 246, 247, 277
 Otoče, 106

»P«

Padova, 12
 Palmanova, 30
 Panovec, 34
 Pečnik, 82, 83
 Petrov hrib, 172
 Petrovo brdo, 107, 179
 Pevno, 21
 Pivka, 14, 16, 71
 Planina nad Cerknim, 30, 57, 58,
 88, 155, 175, 177, 179, 180, 182,
 243, 260, 269, 270, 273

Planina pri Ajdovščini, 247
 Plužnje, 58
 Podbrdo, 25, 53, 107, 113, 114
 Podgora, 21, 32
 Podgozd, 22, 25, 244
 Podlaka, 243
 Podlanišče, 195
 Podmelec, 122
 Podnanos, 18, 38
 Podraga, 17
 Pokljuka, 51
 Polhograjski Dolomiti, 49, 72, 78,
 87, 147, 161, 162, 170, 174, 177,
 178, 190, 191
 Polhov Gradec, 190, 191
 Poljane, 174, 175, 176, 177, 191,
 196
 Poljanska dolina, 42, 48, 78, 162,
 174, 175, 176, 177, 190
 Polje, 109, UO, 111
 Poljska, 105
 Ponikve, 109, 111, 113
 Porezen, 57, 91, 109, 115
 Postojna, 14, 15, 16, 30, 32, 35,
 49, 72, 73, 85, 95, 148, 163, 178,
 246
 Potoče, 33
 Pranger, 113
 Predgrize, 74, 77
 Predmeja, 35, 64, 66, 67, 74, 127,
 128, 164, 170, 171, 172, 173, 224,
 243, 244, 245, 246
 Prekmurje, 241
 Prevala, 20
 Prosek, 248
 Prvačina, 21, 24, 34
 Pulj, 29
 Puštale, 243, 244

»R«

Radovljica, 106, 179
 Radovljiska dolina, 178
 Rakek, 73, 147
 Raspotje, 88
 Ratitovec, 49
 Ravne, 156
 Ravnica, 170, 243
 Ravnik, 162, 163
 Razdrto, 30, 32, 33, 35, 95
 Razor, 121

Reka, 25, 29, 109, 242
 Repentabor, 247, 248, 249
 Rezija, 45, 284
 Rihemberk, 33, 65
 Rijavci, 205
 Rim, 105
 Robidnica, 58, 175, 180
 Ročinj, 47
 Romunija, 105
 Rovt v Selški dolini, 176
 Rovte, 73, 147, 163, 164, 190, 191
 Rožna dolina 21, 34
 Rupa, 234
 »S«
 Sabotin, 21
 Sava, 49, 106, 187, 190, 241, 242
 Sela pri Kozarščah, 157
 Selca, 53, 54, 55, 56, 57, 183
 Selška dolina, 42, 48, 51, 92, 106
 Selška Sora, 53, 57
 Senožeče, 32
 Sesljan, 33
 Sežana, 248
 Sinji vrh, 243, 245, 246
 Slap, 109, 243
 Slavinje, 19, 20
 Slavnik, 36
 Sleme, 243
 Slokarji, 246
 Slovenija, 7, 8, 10, 21, 25, 26, 29,
 39, 49, 73, 105, 149, 161, 187,
 188, 190, 245, 251, 295, 296
 Slovensko primorje, 5, 7, 8, 10, 11,
 12, 14, 15, 19, 20, 28, 29, 35, 37,
 45, 57, 71, 87, 99, 173, 178, 183,
 184, 241, 242, 250, 270, 288
 Snežnik, 16, 242
 Soča, 21, 46, 47, 96, 178, 187
 Sokolski dom, 191, 194, 195, 196,
 199
 Solkan, 14, 21, 25, 34
 Sora, 54
 Sorica, 42, 179
 Sotla, 187
 Sovodenj, 21, 78, 81
 Spodnja Idrija, 72, 77, 78, 79, 81,
 82, 86, 87, 89, 100, 149, 293
 Spodnji Lokovec, 243
 Srednje, 249

Srnjak, 87, 88
 Stalingrad, 12
 Stara gora, 20, 34
 Stara Oselica, 58
 Stopnik, 89, 90, 109
 Stranje, 32
 Straža, 81
 Stražišče, 50, 51
 Strmec (k. 867), 136
 Studor, 58
 Studena gora, 35
 Suhi dol, 191
 Sv. Barbara (k. 674), 162
 Sv. Gabrijel, 34
 Sv. gora, 21, 34
 Sv. gora (Skalnica), 178
 Sv. Katarina, 64
 Sv. Križ, 218
 Sv. Križ pri Trstu, 248
 Sv. Lucija, 14, 18, 38, 49, 92, 95,
 107, 108, 109, 113, 114, 243, 244,
 251
 Sv. Marija (k. 605), 153
 Sv. Marko, 21, 25
 Sv. Peter ob Nadiži, 250
 Sv. Trije kralji, 73, 191

»•S«
 Šebrelje, 89, 90, 91, 94, 260, 276
 Šempas, 21, 34, 153
 Sentviška planota, 11, 58, 97, 103,
 104, 109
 Škofja Loka, 48, 49, 53, 55, 161,
 175, 177, 179, 190, 191, 196
 Škrbina, 66, 174, 246
 Škrilje, 246
 Šmarje, 129
 Spik (k. 864), 54, 55, 150
 Srnarjetna gora, 51
 Ste ver j an, 25
 Štampetov most, 106
 Stanjel, 16, 17, 35, 151, 246, 249
 St. Jošt, 73
 St. Lenart, 249
 Sturje, 246

»T«
 Tabor, 191, 192, 195, 196, 199, 246
 Tolmin, 13, 14, 17, 108, 184, 187
 Tomačevica, 16, 17, 24, 38

Trata, 36
 Trbiž, 14, 29, 46
 Trbovlje, 187
 Trebence, 155
 Trebija, 42, 44, 45
 Trebnje, 100
 Trnovo, 16, 38, 67, 103, 127, 151,
 154, 156, 158, 159, 164, 170, 171,
 202, 245, 259, 260, 277, 278
 Trnovski gozd, 11, 18, 22, 30, 34,
 38, 64, 69, 109, 126, 166, 170, 171,
 173, 178, 187, 201, 202, 224, 242,
 243, 245, 247, 281
 Trst, 8, 12, 15, 17, 18, 29, 73, 99,
 106, 162, 241, 242, 245, 246, 247,
 248, 249, 250, 252, 274, 278
 Tržaški zaliv, 9, 30
 Tržič, 21
 Tržišče, 100
 Turjak, 52
 »U«
 Ubelsko, 32
 »V«
 Veharše, 163, 164
 Velike Bloke, 251
 Velike Zabijske, 246, 247
 Veliki Goljak, 234
 Videm, 13, 14, 29, 46
 Vipava, 35, 73, 96, 97, 246, 247
 Vipavska dolina, 18, 20, 24, 26,
 30, 32, 36, 71, 128, 151, 152, 163,
 174, 190, 224, 242, 244, 245, 246,
 247, 278, 282
 Vituvlje, 35, 153, 278

Vitez, 76
 Voglarji, 34, 67
 Vogrsko, 16, 20, 21, 22, 34
 Vojsko, 57, 78, 80, 171, 179, 277
 Volarje, 244, 245
 Volčja draga, 16, 24, 33, 34
 Vranšek, 188
 Vrata, 244
 Vrh, 20
 Vrhnik, 73, 187
 Vrsnik, 87, 121
 Vrše, 20, 109, 243, 244
 Vrtoče, 22, 24
 Vrtojba, 21, 25
 Vrtovin, 20, 66
 »Z, «
 ro
 Zadlog, 32, 50, 74, 78, 79, 143, 164,
 172, 173
 Zagorje, 243
 Zakriž, 156, 189
 Zali log, 54
 Zavrh, 243, 244
 Zidani most, 106
 »Z«
 Železniki, 52, 53, 54, 55, 56, 178,
 179, 180, 183, 190, 218
 Železna vrata, 66
 Zelin, 49, 89, 90
 Zetina, 51
 Ziri, 50, 87
 Žirovski vrh, 162, 191, 192
 Žužemberk, 100, 149

KAZALO OSEBNIH IMEN

«■A«

Ambrožič Franc, 280
Ambrožič Lado-Novljan, 6, 39,
115, 116, 135, 140

»B«

Bačnik Franc, 6, 88, 94, 95, 104,
111, 112, 113, 114, 188, 189, 205,
269
Bavec Franjo-Branko, 47
Bavec Tone-Cene, 21
Belamarič Blaženka, 70
Bigota Piero, 24
Bogičević Svetimir, 264
Bošković Filip, 46
Božič Nada-Alenka, 146

»C«

Cundrič Ivan, 42, 280

»Č«

Čepelnik Franc, 264, 268
Čepin Jože-Marko, 42, 43, 51, 101,
268
Čerin Jože-Peter, 20, 21
Černe Franc, 282
Čibej Cvetka, 20

»D«

Derenda Darko-Tine, 101, 122, 268
Dolenc Ignac-Nande, 156
Dolenc Radovan-Perun, 171

»E«

Eisenzopf Janko, 130, 188

Ferker Vlado, 158
Furlan Rado, 154

»G«

Garzaroli Marjan, 282
Gazvoda Jože, 42, 55, 109, 111, 113
Globočnik Odil, 150, 229
Gorenc Bojan-Dušan, 67, 70, 101
Gorjanc Stanko-Peter, 103, 131,
156, 157, 189, 214, 257, 273
Grubor Viljem, 148

»H«

Hitler Adolf, 8, 18, 20, 29
Hojan Bojan, 58
Hribovšek Drago, 68, 92, 93
Hribljan Miro, 110

»J«

Jakopič Albert-Kajtimir, 129
Jakoš Jože, 146, 147
Jančič Anton, 70, 103, 257
Jeklar Matevž-Istok, 6, 80, 81
Jereb Slavko, 91
Jež Lojze, 198, 264

»K«

Kavčič Franc, 158
Kern Marjan-Vare, 67
Klanjšček Jože, 249
Klanjšček Zdravko, 6
Kofol Janko-Tine, 48, 120, 158, 184
Kogoj Ivan-Nace, 249
Konavec Janko-Vanja, 120
Korenčič Anton-Tarzan, 11B
Koritnik Polde, 110

Kosmač Ciril, 238
Kranjc Franjo, 32
Krašnja Jože, 158
Kveder Dušan-Tomaž, 39, 100, 106,
115, 118

»L«

Lagonder Franc, 268, 282, 283
Lah-Jerina Pavla, 92
Lavtižar Edo, 277, 278
Leban Vinko, 158
Leskovec Karl, 56, 130, 272
Ljubič Mirko, 67, 260
Löhr Alexsander, 241
Luskovec Franc, 103

»M«

Magnik Srečko, 279
Malnarič Mirko, 52, 53, 55, 59, 67,
80, 81, 91, 130, 181, 268
Martinčič Miloš, 42, 52
Meglič Dragica, 70
Mihevc Jože-Rudar, 21
Mkrtčjan Zorn, 80
Mlakar Alojz-Zmaj, 145
Mlinarič Jože, 249
Možgon Janez, 70, 276
Murovec Ivan, 249

»N«

Napoli, 22
Nardin Karel-Jakac, 20
Nardin Mirko-Mihevc, 21
Nemec Slavko, 212

»O«

Ogrin Franc, 154, 188

»p«

Pahor Stanko, 197, 210
Peharc Jože, 5, 6, 269
Peršič Boris, 212
Peršič Olga, 278
Petelin Stane, 145
Petelin Stanko-Vojko, 15
Pirjevec Dušan-Ahac, 28
Podgornik Rajko, 70, 158, 264
Podgoršek Janez, 205, 264
Podlogar Alojz, 214

Potočar Stane-Lazar, 59, 74, 115,
199
Pregelj Ludvik, 160, 214
Pefnar Stane, 274, 275, 276
Primožič Franc-Marko, 28
Pristav Jakob, 268, 282, 283

»R«

R'aičević Mitar, 6, 46, 90, 120, 122,
131, 268
Rainer dr. Friderich, 201
Rijavec Emil, 67
Rösener Erwin, 150
Rupnik Lav, 135
Rupnik Vuk, 147

»S«

Sahavardijan Leo, 280
Seljak Filip, 83
Sertič Peter, 112
Šitar Tone, 249
Smukovec Jože, 280
Stante Peter-Skala, 101, 140, 147
Sušnik Vlacjp, 6, 68, 70, 130, 188,
214, 257

»S«

Šibelj Anton-Stjenka, 64, 273
Šilar Jože-Sraj, 54
šiška Franc-Crt, 131, 254, 268
Škodlar Coro, 151
Škraba Zdravko, 264
Štrosar Ivan, 67, 103
Sušterčič Franc, 264

»T«

Tito-Josip Broz, 245, 251, 254, 255
Tratnik Tone, 194
Turšič Ivan, 20, 21, 22

»U«

Učakar Janez, 47
Ukmar Alfred, 270
Ukmar Zorko, 7, 130, 188
Ulčar Miroslav, 6

»V«

Vahtar Anton, 156, 157
Valentinčič Peter, 197
Vavpotič Janko, 158

Velušček Jože, 188
Vidic Silvo, 112, 188, 282
Vilfan Janez, 158, 160
Vipavec Alojz, 177
Vodnik Jože-Maroko, 6, 90, 91,
103, 192, 214, 250, 269
Volk Emil-Skrjanc, 5, 6, 16, 17,
20, 21, 65, 67, 70, 101, 104, 109,
131, 188, 189, 214, 250, 268
Vouk Franc, 67
Vuga Klement, 6, 158, 205, 268

«-W«

Wilson Henry, 118

»Ž«

Zupanc Aleksander-Aco, 5, 6, 100,
101, 189, 268

»•Z«

Žabota Martinko, 210

Žirovnik Jože-Mičo, 68, 69, 76, 81,
268

Zupančič Zmago, 21

Zvokelj Stanko, 158

KAZALO VOJAŠKIH ENOT, USTANOV IN OROŽJA

»A«

armade

jugoslovanska

4. armada, 24), 242, 245, 248, 251

zavezniški

5. ameriška, 241

8. britanska, 241

okupatorska

8. italijanska, 12

artiljerija

9. korpusa, 5, 6, 17, 38, 60, 65, 90, 97, 99, 101, 102, 104, 105, 108,

149, 151, 152, 153, 154, 156, 161, 164, 167, 170, 173, 175, 176,

179, 180, 187, 189, 243, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 260,

264, 266, 268, 269, 274, 276, 277, 280, 286, 287, 292, 294, 295,

15. divizije NOV IN POS, 100

»B«

bataljoni

NOV (JA)

1. Južnoprimskega odreda, 24

1. 18. SNOUB »Bazoviške«, 96, 164

1. Primorskega odreda, 20, 21

1. 7. SNOUB »Franceta Prešerna«, 53, 57, 191

1. Soške brigade (17. SNOB »Simona Gregorčiča«), 11, 45

1. 3. SNOUB »Ivana Gradnika«, 11, 65, 126, 197, 226

2. 18. SNOUB »Bazoviške«, 96, 148, 164, 165, 166, 175, 246

2. Primorskega odreda, 20, 21

2. 7. SNOUB »Franceta Prešerna«, 55, 56, 176, 177, 224

3. 18. SNOUB »Bazoviške«, 165

3. 1. Soške brigade, 46, 47

3. 7. SNOUB »Franceta Prešerna«, 52

3. 16. SNOUB »Janka Premrla-Vojka«, 115, 123, 147, 195, 200, 275

3. 3. SNOUB »Ivana Gradnika«, 146, 147, 179

4. 18. SNOUB »Bazoviške«, 164, 166

4. 7. SNOUB »Franceta Prešerna«, 51, 52, 55, 200, 220

4. 16. SNOUB »Janka Premrla-Vojka«, 104, 110

4. 4. SNOUB »Ljube Sercerja«, 36

5. 3. SNOUB »Ivana Gradnika«, 33

»Andreja Manfrede«, 46
 »Logaški«, 31
 »Mirenski«, 21, 22, 24
 »Ruski«, 175, 177, 191
 »Simona Gregorčiča«, 11
 »spremljevalni«, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 67, 260
 zaščitni artilerije 9. korpusa, 110, 171, 189, 255, 268, 269
 zaščitni štaba 9. korpusa, 170
 okupatorski
 1. 901. šolskega tankovskega grenadirskega polka, 30, 32
 2. 901. šolskega tankovskega grenadirskega polka, 32
 2. 10. SS policijskega polka, 73
 2. 138. šolskega planinskih lovcev (rezervni), 30
 »Bruno Mussolini«, 107
 »Heine« nemški, 58, 73, 76, 87, 114, 115
 Slovenskega domobranstva
 2. udarni, 147, 230

baterije

1. artilerije 9. korpusa, 103, 152
 2. artilerije 9. korpusa, 103, 152
 3. artilerije 9. korpusa, 152
 4. artilerije 9. korpusa, 152
 5. artilerije 9. korpusa, 152, 153
 30. divizije, 69, 77, 81, 94, 96, 97, 104

bojne skupine

Bikowsky, 230, 232
 Blanck, 230, 231, 232
 Dippelhofer, 230
 Hahn, 230, 231, 232
 Lerch, 230, 231, 232

bolnišnici

SVPB »Franja«, 57, 91, 279
 SVPB »Pavla«, 92, 158, 279

brigade

NOVJ (JA)
 1. slovenska artilerijska 7. korpusa, 100, 251, 282
 1. Soška (17. SNOB »Simona Gregorčiča«), 29, 39, 46, 47, 173, 217, 244, 246, 247, 248
 1. SNOUB »Toneta Tomšiča«, 52
 2. Istrska, 35, 36, 246
 2. Soška (18. »Bazoviška«), 39, 45, 73
 3. SNOUB »Ivana Gradnika«, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 48, 53, 58, 71, 73, 74, 75, 77, 80, 145, 146, 148, 151, 164, 170, 177, 178, 179, 180, 189, 191, 196, 197, 199, 243, 247, 249, 279
 3. Soška, 46
 4. SNOUB »Ljube Šercerja«, 35
 7. SNOUB »Franceta Prešerna«, 39, 40, 41, 42, 44, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 61, 69, 92, 147, 149, 170, 175, 177, 178, 181, 191, 196, 247, 249
 9. 20. divizije, 248
 11. SNOB »Brkinska« (Snežniška), 35

16. SNOB »-Janka Premrla-Vojka«, 29, 39, 40, 41, 42, 44, 49, 53, 57, 58, 61, 69, 76, 92, 149, 170, 171, 172, 173, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 199, 243, 244, 247
17. SNOB »Simona Gregorčiča«, 29, 78, 95, 96, 106
18. SNOUB »Bazoviška«, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 87, 89, 95, 96, 106, 110, 148, 151, 153, 163, 164, 167, 170, 172, 175, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 251
19. SNOUB ' »Srečka Kosovela«, 29, 39, 78, 94, 96, 106, 108, 112, 151, 153, 154, 163, 164, 170, 173, 178, 179, 183, 191, 246, 247, 248
2. Prve slovenske divizije Narodne obrambe, 202
20. Tržaška udarna »-Garibaldi«, 35, 36, 39, 108, 112, 170
- Goriška, 29
- Proleterska, 17
- okupatorski
3. alpinska pohodna, 14, 15, 17
24. SS kraških lovcev, 230

»C«
cone

3. operativna »Alpska«, 8, 39, 61
4. operativna, 106
- Primorska operativna, 20, 21, 25, 27, 28, 39

»C«
čete

- partizanske
1. 1. bataljona 7. SNOUB »-Franceta Prešerna«, 42
 3. 1. kraškega bataljona, 18
 - inženirska, 109
 - kokrška, 52
 - kraška, 65
 - minometna divizion 31. divizije, 73
 - rubijska, 21
 - spremljevalna goriške divizije, 45, 46, 59, 60
 - spremljevalna 16. SNOUB »-Janka Premrla-Vojka«, 40, 41, 43, 60
 - težka 7. SNOUB »Franceta Prešerna«, 40, 41, 42, 44, 50, 51, 60
 - udarna 31. divizije, 191
 - za spremstvo orožja, 90
 - za zveze, 268
 - okupatorska
 15. SNVZ, 148

»D«
divizije

- NOVJ (JA)
9. udarna, 246
 26. (glej 31. divizija), 39
 29. udarna hercegovska, 246
 30. 17, 58, 69, 71, 73, 78, 86, 87, 88, 89, 94, 95, 96, 106, 108, 109, 111, 164, 173, 174, 178, 189, 191, 192, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 255, 266

31, 52, 53, 56, 57, 69, 73, 74, 78, 86, 89, 92, 103, 106, 113, 162, 163, 173, 175, 176, 178, 179, 189, 199, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 255, 266, 275

32. (glej 30. divizija), 59, 201

43. istrska, 246

Goriška (glej 30. divizija), 39, 46, 60

Triglavska (glej 31. divizija), 39, 40, 42, 48, 49

Tržaška, 39

tujih državljanov v NOV

Garibaldi Natisone, 218, 230, 234

okupatorske italijanske

1. »hitra-« Eugenio Savoia, 14, 15, 17

Julia (alpiska), 13

Macerata, 14

Sforcesca, 12

Torino, 13

okupatorske nemške

1. tankovska SS, 29

24. oklepna, 29

44. grenadirska »Hoch und Deutschmeister«, 29, 30, 33, 35, 49

71. pehotna, 14, 17, 22, 23, 29, 30, 35, 48, 190

188. rezervna gorskih lovcev, 73, 87, 107, 170

278. pehotna, 87

kvislinška

Dinarska četniška, 230

divizioni

NOV (JA)

1. havbiški artilerije 9. korpusa, 103, 152, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 255, 268

2. topovski artilerije 9. korpusa, 52, 151, 152, 175, 177, 181, 189, 243, 244, 247, 255, 268

3. težke artilerije 9. korpusa, 251, 274

31. divizije, 53, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 79, 81, 88, 89, 96, 97, 101, 191, 192, 259, 260, 276

havbiški vrhovnega štaba, 295

okupatorski

1. 171. topniškega polka, 14

2. 171. topniškega polka, 14

3. 171. topniškega polka, 15

»G«

GAF (guardia alla frontiera), 14

glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, 11

Goriška fronta, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 36, 65

Gotska črta, 105

Gustafova črta, 105

IVU

»H«

havbice

kal. 100/17 mm M-16, 16, 17, 22, 27, 32, 38, 61, 64, 65, 66, 67,

69, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 88, 103, 104, 109, 152, 155, 158, 160,

164, 188, 189, 192, 199, 252, 269, 270
kal. 105 mm M-28, 18
kal. 108 mm, 16
kal. 149 mm (težka), 248, 250, 251, 274

»J«

jurišni top »infanteriegeschütz« I. G. nemški kal. 75 mm, 18, 222, 224

»K«

Kobariška republika, 45, 46

korpusi

NOV (JA)

7., 100, 106, 149, 287, 288

9., 8, 53, 57, 60, 61, 65, 71, 72, 73, 77, 85, 89, 97, 99, 100, 101,
105, 106, 107, 108, 151, 155, 161, 162, 163, 166, 171, 173, 174, 178,
182, 187, 188, 189, 190, 242, 245, 246, 249, 252, 254, 260, 266, 268,
274, 283, 287, 288, 292, 293, 294, 295

okupatorski

2. tankovski SS, 29

3. armadni italijanski, 12

24. armadni italijanski, 12, 13, 14

97. armadni nemški, 242, 245

kurirska postaja P-13, 16

»M«

MAS (Motoscafo antisommergibile), 203

minomet kal. 81 mm, 22, 40, 42, 46, 53, 60, 67, 73, 77, 78, 151, 163, 165,
175, 179, 182, 191

minomet kal. 60 mm, 42, 163, 175, 179

»N«

nobel 808, 156

»O«

odredi

NOV

Belokranjski, 52

Briško-beneški, 46

Brkinsko-bistriški, 16

Dolomitski, 175

Gorenjski, 50, 91

Idrijski, 17, 31, 40

Južnoprimerški, 17, 21, 22, 24, 33, 65

Primorski, 11, 20, 21

Severnoprimerški, 21, 22, 24, 34, 65

Šoški, 11

Škofjeloški, 175, 178, 191

Zapadnoprimerški, 21, 25, 45

šifre akcij (ofenzive) okupatorske

Frilingsanfang, 229

Grünwald — Max, 170

Partisanenwoche, 173
Renata, 87
Rübezahl, 224, 229
Traufe, 29, 49, 53, 60
Untersberg, 87, 97
Winterende, 229, 230, 233, 237, 242
Wolkenbruch, 49

»P«

»partizanska bomba«, 195
PIAT — ročni minomet, 179
polki

nemški

- 1. SS tankovski grenadirski, 29, 33, 35
 - 1. kozaški SS, 249
 - 10. SS policijski, 170, 217, 230
 - 21. tankovski grenadirski, 29
 - 112. rezervni topniški, 87
 - 132. grenadirski, 29, 34, 35
 - 136. rezervni gorskih lovcev, 126, 170
 - 137. rezervni gorskih lovcev, 170
 - 138. rezervni gorskih lovcev, 15, 29, 30, 87
 - 139. rezervni gorskih lovcev, 73, 107, 126
 - 171. pehotni, 14, 21, 22
 - 171. topniški, 29
 - 191. grenadirski, 14, 29
 - 194. grenadirski, 15, 29
 - 211. pehotni, 14
 - 221. pehotni, 29
 - 901. šolski tankovski grenadirski, 29, 30, 35
- italijanski
- 3. topniški, 13, 14
 - 4. topniški, 13, 14, 15, 16
 - II. topniški armadni, 13, 14, 15
 - 52. topniški, 13, 14

»R«

rdeča armada, 105, 241, 255, 260

»Se

skupine armad

»C«, 242

»E«, 242

SNVZ (slovenski narodnovarnostni zbor), 73, 107, 148, 170, 244
srednja partijska šola, 57
Südostwal, 187

»S«

štabi

NOVJ

glavni štab NOV in POS, 28, 39, 52, 60, 89, 98, 100, 104, 106, 151,
188, 189, 242, 245, 254, 264, 266, 268, 285

operativni glavnega štaba NOV in POS, 39
operativni soških brigad, 45, 46
vrhovni štab NOV in POJ, 264, 295
okupatorski
skupine armad »B«, 15, 22, 24, 26, 29, 37

»T«
topovi

gorski kal. 65 mm, 71, 89
gorski kal. 75 mm, 16, 17, 18, 27, 46, 61, 71, 77, 87, 90, 152, 155,
11 fid 17Q 1Q9 1QÖ 9^9
hitrostrelni kal. 20 mm, 73, 75, 77, 107, 151, 152, 153, 154, 164,
175, 179, 189, 192, 243, 270
partop, 124, 179, 191, 192
protiletalski kal. 88 mm, 18, 248
protiletalski FLAK, 51, 270
protitankovski kal. 25 mm »hočkis« francoski, 179, 189
protitankovski kal. 45 mm in 47 mm, 17, 18, 22, 32, 40, 47, 67, 71,
77, 78, 81, 90, 94, 104, 109, 151, 152, 153, 163, 164, 175, 189, 243,
244, 247, 249

KAZALO SKIC IN SLIK

Razvrstitev italijanskih in nemških divizij in njihove artilerije v Slovenskem primorju ob kapitulaciji Italije	13
Razvrstitev partizanov in njihove artilerije na goriški fronti	23
Napad Prešernove in Vojkove brigade ter njune spremljevalne čete 10. oktobra 1943 na sovražnika v Davči in Leskovici	41
Komandir spremljevalne čete v Prešernovi brigadi Jože Cepin-Marko	43
Boj Prešernove in Vojkove brigade in njune spremljevalne čete 29. oktobra 1943 s sovražnikom v Trebiji in Gorenji vasi	44
Poveljnik artilerijskega divizion 31. divizije Mirko Malnarič	53
Spremljevalni bataljon 31. divizije je podpiral 22. januarja 1944 napad Prešernove brigade na sovražnika v Železnikih in Selcah	56
Emil Volk-Skrjanc	64
Pot havbice 100 mm M-16 iz skrivališča pri Gradišču in Brniku na Predmejo v novoustanovljeni divizion 31. divizije	66
Trije tovariši iz divizion 31. divizije; z leve: politični komisar baterije Drago Hribovšek-Bogo, komandir baterije Jože Zirovnik-Mičo in vojni dopisnik Vlado Sušnik	68
»Preddverje« — Rdeča hiša na obronku Trnovskega gozda, znana dogovorna točka v partizanskem besednjaku	69
Skupina borcev in starešin divizion 31. divizije: v prvi vrsti z leve: Emil Volk-Skerjanc, Anton Jančič, Dragica Megič, Bojan Gorenc-Dušan; v drugi vrsti stojijo: Vlado Sušnik, Blaženka Belamarič, Janez Mažgon in Rajko Podgornik s harmoniko	70
Divizion 31. divizije podpira 18. marca 1944 Gradnikovo brigado na sovražnika v Godoviču	75
Havbica 100 mm M-16 na pohodu	78
Pohod divizion 31. divizije od 24. do 31. marca 1944 od Zadloga na Ledine v pripravah napada Bazoviške brigade na sovražnika v Spodnji Idriji	79
Napad Bazoviške brigade od 1. do 3. aprila 1944 na sovražnikovo postojanko v Spodnji Idriji	82
Komandir protitankovske baterije 30. divizije Franc Bačnik	94
Komandant artilerije 9. korpusa Aleksander Zupanc-Aco na opazovalnici	101
Spominsko obeležje na Gornjem Lokovcu, kjer je bila 14. junija 1944 ustanovljena artilerija 9. korpusa	102

Boji za komunikacije v Baški grapi od 29. junija do 3. julija 1944	108
Komandant 4. bataljona Vojkove brigade, ki je bil zaščitni bataljon artilerije, Polde Koritnik in politični komisar Miro Hribljan	110
Komandant 9. korpusa Lado Ambrožič-Novljan ogleduje mino za partop	119
Partizanski top imenovan partop	124
Protitankovski top 45 mm sovjetskega porekla	125
Moštvo zaščitnega bataljona artilerije	127
Skupina starešin artilerije 9. korpusa; z leve: pomočnik političnega komisarja 2. divizionu Vlado Sušnik, načelnik štaba artilerije Mitar Raičević in komandir baterije v 2. divizionu Janko Eisenzopf	130
Člani štaba artilerije 9. korpusa z leve: Franc Siška-Črt, namestnik komandanta artilerije Emil Volk-Skrjanc, načelnik štaba artilerije Mitar Raičević, komandant artilerije Aleksander Zupanc-Aco, operativni oficir Stanko Gorjanc-Peter in komandant zaščitnega bataljona Polde Koritnik	131
Gorski top kal. 75 mm, ki ga je pripeljala Peršernova brigada. Za topom ob cevi z leve proti desni stojijo: načelnik štaba divizije Rudolf Hribernik-Svarun, komandant Prešernove brigade Karel Leskovec in vodja za oborožitev artilerije Jože Peharec	132
Lepo vezena zastava, ki jo je artileriji 9. korpusa 27. avgusta 1944 poklonila delegacija SKOJ iz Gradišča. Zastava je shranjena v Muzeju revolucije v Ljubljani	133
Ohranjen razglas o prisegi borcev artilerije 9. korpusa 27. avgusta 1944, (original)	134
Na poveljniški opazovalnici nad Črnim vrhom; z leve: komandant artilerije Aleksander Zupanc-Aco, korpusni komandant Lado Ambrožič-Novljan, namestnik korpusnega komandanta Peter Stante-Skala; v drugi vrsti stojijo: operativni oficir artilerije Stane Gorjanc-Peter in namestnik komandanta 2. divizionu Franc Ogrin-Luka	139
Gradnikova brigada in artilerija 9. korpusa 1. septembra 1944 na položaju okrog Črne vrha pred začetkom napada	140
Na štabni opazovalnici nad Črnim vrhom; z desne: načelnik štaba 9. korpusa Albert Jakopič-Kajtimir, pomočnik načelnika štaba korpusa Darko Darendina-Tine in načelnik štaba artilerije korpusa Mitar Raičević	142
Panorama Črne vrha med topniškim obstreljevanjem	145
Skica Črne vrha, ki ga je po končanem boju narisala namestnica političnega komisarja 2. bataljona Gradnikove brigade Nada Božič-Alenka, in razvrstitev enot v napadu	146
Del črnovrške postojanke po končanem boju	147
Poveljnik Gradnikove brigade Ratko Marjanovič, ki je uspešno vodil boj za Črni vrh	150
Protitankovski top kal. 47 mm italijanskega porekla na položaju nad Vipavsko dolino	152
Formacija artilerije 9. korpusa septembra 1944	153

Hitrostrelni top kal. 20 mm na strelskempoligonu: pri topu klečita (levo) Rado Furlan in (desno) Franc Ogrin	154
Šrapnel kal. 75 mm zunanja podoba in v preseku	157
Spominska plošča na hiši v Trnovem, kjer se je dne 2. oktobra 1944 pripetila nesreča pri sušenju smodnika	159
Napad Bazoviške brigade in artilerije 9. korpusa dne 7. oktobra 1944 na sovražnikovo postojanko v Hotedršici	167
Trije načini izstrelitve šrapnela ali pa tempirne granate in učinki zitrrelka na cilju	168
Boji 31. divizije in artilerije 9. korpusa od 21. do 25. oktobra 1944 v dolini Poljanske Sore za sovražnikovi postojanki Poljane in Gabrk	176
Artilerija 9. korpusa 20. novembra 1944 pomaga Gradnikovi brigadi pregnati sovražnika iz Železnikov	180
Hitrostrelni top 20 mm na pohodu	181
Orožar Janko Kofol-Tine	184
Skupina starešin artilerije; z leve proti desni: Franc Bačnik, Jože Velušček, Zorko Ukmar, Franc Ogrin-Luka, Emil Volk-Skrjanc, Janko Eisenzopf, Vlado Sušnik in Silvo Vidic	188
Boji Vojkove brigade in artilerije od 18. do 20. decembra 1944 za sovražnikovo postojanko v Gorenji vasi	193
Gorski top kal. 75 mm na položaju	198
Poveljnik 9. korpusa Jože Borštnar sprejema raport za boj razvrščene artilerije decembra 1944	203
Utrdbe okrog Trnovega in položaji topov, ko je 19. januarja 1945 postojanko napadla Kosovelova brigada	206
Kamera je ujela zadetek mine partopa vsovražnikov bunker v sistemu obrambe Trnovega	207
Obležje v vasi Hotenje, kjer se je jezddrževala artilerija od januarja do aprila 1945	213
Načelnik štaba artilerije Jože Vodnik-Maroko	214
Prenos topa kal. 47 mm z žičnico pod Blegošem med pripravami za napad na sovražnikovo postojanko sv. Križ pri Železnikih	221
Napad Prešernove brigade in artilerije 9. korpusa 10. marca 1945 na sovražnikovo postojanko sv. Križ	223
Preseka, porušena cesta med Čepovanom in Dolenjo Trebušo	225
Priprava žičnice med »preseko« na cesti med Čepovanom in Dolenjo Trebušo	226
Požgana vas Čepovan, pomembno cestno križišče	228
Razvrstitev nemških bojnih skupin in partizanskih brigad v Slovenskem primorju v zadnji nemški ofenzivi »Winterende« (konec zime) in boj ter premiki artilerije 9. korpusa od 24. do 31. marec 1945	233
Umik artilerije 9. korpusa od 29. marca do 1. aprila 1945 iz obroča med ofenzivo »Winterende« v petih skupinah	237
Zadnji plen: osem nemških havbic kal. 149 mm; na orožju stoji komandant artilerije Emil Volk-Skrjanc zraven njega pa sedi načelnik štaba Jože Vodnik-Maroko	250
Pesmarica »Bratje zapojmo«, ki jo je izdal propagandni odsek artilerije 9. korpusa v septembru 1944, poljudno strokovna brošura »Topničar« in »Pesem naših minometov«	261

Topničarska himna	262
Pregledna tabela topov in havbic, ki so jih imeli venskem primorju in na Gorenjskem	partizani v Slo- 271
Intendant Jakob Pristav-Lado in Franc Lagonder	283
Akcijsko območje artilerije 9. korpusa in pregled 1943 do 1. maja 1945	bojevodoktobra 290

VSEBINA

Uvodna beseda.....	5
Topništvo v narodnoosvobodilni vojni v Slovenskem primorju	7
KAPITULACIJA ITALIJE IN RAZVOJ TOPNIŠTVA	10
Ljudstvo Slovenskega primorja na pragu svobode.....	10
Razvrstitev italijanskih in nemških divizij.....	12
Partizani na Primorskem dobijo topove.....	15
Artilerija na goriški fronti.....	19
— Nastanek in razvoj goriške fronte.....	19
— Za svobodo.....	22
— Ocena goriške fronte in rezultati.....	26
Velika nemška ofenziva.....	29
— Načrt ofenzive.....	29
— Boj pri Črnem vrhu in Razdrtem.....	30
— V obroču.....	33
— Ofenziva v Brkinih in v Istri.....	35
— Rezultati in posledice ofenzive.....	36
SPREMLJEVALNE ENOTE.....	39
Spremljevalna četa Vojkove brigade.....	39
Težka četa Prešernove brigade.....	42
Spremljevalna četa Goriške divizije.....	45
Nemci najdejo top.....	48
Spremljevalni bataljon in napad na Železnike.....	52
Z minometi po četi planinskih lovcev.....	57
Spremljevalne čete v 32. diviziji.....	59
Sklep za obdobje spremljevalnih enot.....	60
USTANOVITEV IN BOJI ARTILERIJE V DIVIZIJAH ...	64
Divizion 31. divizije.....	64
Baterija 30. divizije.....	69
Havbica se prvič oglasi.....	71
Najtežji pohod.....	77
Tridnevni hudi boji za Spodnjo Idrijo.....	81
Ledinska ofenziva in izguba topov.....	87
Divizion 31. divizije na Sebeljah.....	89
Razvoj in boji topništva v 30. diviziji.....	94
Sklep o topništvu v divizijah.....	97
USTANOVITEV ARTILERIJE 9. KORPUSA.....	99
Na Lokovcu — prva faza oblikovanja.....	99
Udarec po komunikacijah.....	105

S topovi nad Baško grapo.....	107
— Načrt združene korpusne akcije.....	107
— Prebivalci pomagajo korpusnemu topništvu.....	108
— Napad na Klavže.....	110
— Po vojašnici v Kneži.....	112
— Na Hudajužno.....	113
— Umik na Porezen.....	115
Med najdaljšo ofenzivo.....	118
Na Mašun po topove.....	127
Ustanovitev 2. divizion in slavje na Lokvah.....	129
Črni vrh, hud poraz SNVZ.....	135
— Domobranci urejajo postojanko.....	135
— Korpus se odloči za dnevni napad.....	137
— Boj je trajal dvanajst ur.....	141
Na Trnovem.....	151
Predelava šrapnelov.....	155
Polhograjski Dolomiti —domobranksko oporišče.....	161
Eksplozije v ceveh.....	162
Topništvo v oktobrski ofenzivi.....	170
V Poljansko dolino.....	174
Drugič nad Železnike.....	178
Diverzija v Pilancah.....	184
BOJI V GLOBOKEM ZALEDJU JUGOSLOVANSKO-NEM-	
SKE FRONTE.....	187
Artilerija 9. korpusa razdeljena divizijam.....	187
Napad na Gorenjo vas z domačimi granatami.....	190
Osvoboditev Trnovega.....	201
Ponovno pod enotnim poveljstvom.....	212
V strogi bojni pripravljenosti.....	216
Uničenje postojanke pri Sv. Križu na gorenjski oskrbovalni poti 218	
Brigade zaplenijo štiri topove.....	224
Zadnja huda preizkušnja.....	229
BOJI ZA OSVOBODITEV TRSTA IN SLOVENSKEGA PRI-	
MORJA	241
Jugoslovanska armada nezadržno napreduje.....	241
Ofenziva 9. korpusa.....	242
Pohod proti Trstu in zadnji boj.....	245
Sklep o vlogi artilerije 9. korpusa v zaključnih bojih leta 1945	251
ORIS DEJAVNOSTI IN SLUŽB.....	253
Politično delo in življenje.....	253
Kulturno-prosvetna in psihološko-propagandna dejavnost .	258
Pravosodna dejavnost.....	264
Sestava moštva.....	265
Tehnična služba in oborožitev.....	269
Služba za zveze.....	274
Sanitetna služba.....	277
Veterinarska služba.....	280
Intendantska služba.....	282
Administrativna služba.....	286
SKLEPNA BESEDA.....	287
VIRI.....	297

Seznam borcev artilerije	9. korpusa NOV.....	316
Seznam padlih.....		324
Poveljniški kader.....		326
Kazalo krajevnih imen.....		330
Kazalo osebnih imen.....		336
Kazalo vojaških enot, ustanov in orožja		339
Kazalo skic in slik.....		346

Knjižnica NOV in POS 49

**Ureja komisija za zgodovino
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
Predsednik Zdravko Klanjšček**

**Borivoj Lah-Boris
ARTILERIJA 9. KORPUSA**

**Rokopis je odobrila komisija za zgodovino na seji
5. septembra 1984
Strokovna recenzenta Lado Ambrožič-Novljan
in Zdravko Klanjšček**

**Opremil in tehnično uredil Tone Štrus
Skice izdelal Vladimir Stimac
Lektor Miroslav Ulčar
Korektorja Vid Snoj in Severin Trošt**

**Izdala in založila v nakladi 3000 izvodov
Partizanska knjiga
Za TOZD Založba Jaroslav Skrušny
Tisk in vezava tiskarna Tone Tomšič
Ljubljana 1985**

Knjiga je izšla s pomočjo Kulturne skupnosti Slovenije

»KNJIŽNICA NOV IN POS« je zbirka zgodovinskih orisov bojnih poti slovenskih brigad in odredov ter tematskih monografij iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije.

Oris bojnih poti avtorji pripravljajo v sodelovanju z odbori enot pri Zvezi združenj borcev NOV Slovenije in pod vodstvom mentorjev, ki jih določi komisija za zgodovino pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

Iz spodaj navedenega programa so izšle že knjige, ki so označene z velikimi črkami.

- Osnovni program:
1. *Partizani na Gorenjskem* (O partizanskih četah na Gorenjskem do ustanovitve Gorenjskega partizanskega odreda junija 1942)
 2. *DRUGA GRUPA ODREDOV IN ŠTAJERSKI PARTIZANI 1941—1942* (Ivan Ferlež)
 3. *Partizani na Notranjskem in Dolenjskem* (O partizanskih četah na Notranjskem in Dolenjskem do konca velike italijanske ofenzive)
 4. *PRIMORSKA PRED VSELJUDSKO VSTAJO 1943* (Južnoprimorski odred in Gregorčičeva brigada) (T. Ferenc)
 5. *TOMŠIČEVA BRIGADA* (Franci Strle) — I. del
 6. *SERCERJEVA BRIGADA* (Milan Guček) — I. in II. del
 7. *GRADNIKOVA BRIGADA** (Stanko Petelin-Vojko) %
 8. *GUBČEVA BRIGADA* (Lado Ambrožič)
 9. *CANKARJEVA BRIGADA* (Lado Ambrožič-Novljan)
 10. *ŠLANDROVA BRIGADA* (dr. Miroslav Stiplovšek)
 11. *PREŠERNOVA BRIGADA* (Stanko Petelin-Vojko)
 12. *Levstikova brigada*
 13. *Deveta brigada*
 14. *Ljubljanska brigada*
 15. *ZIDANŠKOVA BRIGADA* (Mirko Fajdiga)
 16. *DVANAJSTA BRIGADA* (Lado Ambrožič-Novljan)
 17. *BRAČICEVA BRIGADA* (Ladislav Kiauta) — I. del
 18. *PETNAJSTA BRIGADA* (Mile Pavlin)
 19. *VOJKOVA BRIGADA* (Stanko Petelin-Vojko)
 20. *Gregorčičeva brigada*
 21. *BAZOVIŠKA BRIGADA* (Franjo Bavec-Branko)
 22. *KOSOVELOVA BRIGADA* (Radoslav Isakovic)
 23. *Posebne brigade NOV in POS*
 - I. *SLOVENSKA ARTILERIJSKA BRIGADA* (Borivoj Lah)
 - PREKMURSKA BRIGADA* (Mitja Hribovšek)

Rabska brigada
Zaščitna brigada GŠ
1. brigada VDV
2. brigada VDV
3. brigada VDV
 24. *Italijanske enote v NOV in POS*

Brigada Triestina d'assalto — Tržaška udarna brigada
Divisione »Garibaldi Natisone« è brigata »Fontana« — Divizija »Garibaldi Natisone« in brigada »Fontana«
 25. *Prekomorske brigade*
 - PRVA IN DRUGA PREKOMORSKA BRIGADA* (S. Vilhar, A. Klun)
 - TRETJA PREKOMORSKA BRIGADA* (Radule Butorovič, Albert Klun)
 - ČETRTA PREKOMORSKA BRIGADA* (Edvin Pervanje, Jože Hočevar)
 - PETA PREKOMORSKA BRIGADA*

- (Jože Šmit, Rado Bordon, Albert Klun)
- ARTILERISTI PREKOMORCI* (Karel Levičnik)
- LETALCI PREKOMORCI* (Rafael Perhauc)
- TANKISTI PREKOMORCI* (Manojlo Babič, Miroslav Luštek)
26. *Partizanski odredi na Gorenjskem*

JESENIŠKO-BOHINJSKI ODRED (Mile Pavlin)

ŠKOFJELOŠKI ODRED (Tone Lotrič)

Gorenjski odred

KOKRŠKI ODRED I-III (Ivan Jan)
 27. *Partizanski odredi na Primorskem*

ISTRSKI ODRED (Maks Zadnik)

Južnoprimorski odred

Briško-beneški odred
 28. *Partizanski odredi na Koroškem*
 29. *Partizanski odredi na Štajerskem*

Kamniško-zasavski odred

Pohorski in Lackov odred

Kozjanski odred
 30. *Partizanski odredi na Dolenjskem*

BELOKRANJSKI ODRED (Radko Polič)

DOLENJSKI ODRED (Jože Peskar)

Vzhodnodolenjski odred

ZAPADNODOLENJSKI ODRED (Velimir Kraševac)
 31. *Partizanski odredi na Notranjskem*

DOLOMITI V NOB (Rudolf Hribernik)

Notranjski odred

Problemski del »KNJIŽNICE NOV IN POS«:
 32. *OSVOBODITEV SLOVENSKEGA PRIMORJA* (Stanko Petelin)
 33. *POHOD ŠTIRINAJSTE* (L. Ambrožič)
 34. *KAPITULACIJA ITALIJE IN NARODNOOSVOBODILNA BORBA V SLOVENIJI JESEN 1943* (Tone Ferenc)
 35. *NACISTIČNA RAZNARODOVALNA POLITIKA V SLOVENIJI 1941—1945* (Tone Ferenc)
 36. *NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMORCEV IN ISTRANOV NA SARDINJI, KORZIKI IN V JUŽNI FRANCIJE* (Srečko Vilhar, Albert Klun)
 37. *PEVSKI ZBOR JUGOSLOVANSKE ARMADE SREČKO KOSOVEL* (Ivan Jerman)
 38. *NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMORCEV IN ISTRANOV V AFRIKI* (Srečko Vilhar, Albert Klun)
 39. *SODELOVANJE SLOVENSkih IN HRVAŠKIH NARODNOOSVOBODILNIH ENOT 1941—1945* (Stevo Sunajko)
 40. *PARTIZANSKE TISKARNE NA SLOVENSKEM — OSREDNJE TISKARNE* (Jože Krall)

PRIMORSKE TISKARNE (Jože Krall)

GORENJSKE IN ŠTAJERSKE TISKARNE (Jože Krall)

PARTIZANSKE CIKLOSTILNE TEHNIKE V SLOVENSKEM PRIMORJU (Jože Krall)
 41. *PRIMORCI IN ISTRANI OD PREGNANSTVA DO PREKOMORSKIH BRIGAD* (Srečko Vilhar, Albert Klun)
 42. *NARODNOOSVOBODILNI BOJ NA JADRANU IN SLOVENSKI POMORŠČAKI* (Janez Tomšič)
 43. *VETERINARSKA SLUŽBA V NOB SLOVENIJE* (Milan Dolenc)
 44. *ZDRAVLJENJE RANJENCEV V SCVPB* (dr. Ivan Kalinšek)
 45. *PETNAJSTA DIVIZIJA* (Lado Ambrožič-Novljan)
 46. *OD INVALIDSKEGA DO PARTIZANSKEGA PEVSKEGA ZBORA* (Vanda Škodnik)
 47. *ZOBOZDRAVSTVENA SLUŽBA V NOB NA SLOVENSKEM* (dr. Velimir Vulikič)